

Δ Μ Π Σ Π Ρ Ο Σ Τ Α Σ Ι Α Μ Ν Η Μ Ε Ι Ω Ν _ Α ΄ Κ Α Τ Ε Υ Θ Υ Ν Σ Η
ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ

*Αρχοντικό Μπόννη
Οθωμανικής περιόδου
στο Μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου*

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια:
Καραγεώργη Χρυσοβαλάντου - Ειρήνη
Αρχιτέκτων μηχανικός

Επιβλέπων Καθηγητής:
Κίρης Ιωάννης
Αρχιτέκτων μηχανικός, καθηγητής ΕΜΠ

ΑΘΗΝΑ_ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ_2014

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του διατμηματικού μεταπτυχιακού προγράμματος "Προστασία Μνημείων", στην Α' Κατεύθυνση "Συντήρηση και Αποκατάσταση Ιστορικών Κτηρίων και Συνόλων", που οργανώνεται από τη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Ε.Μ.Π., σε συνεργασία με τη σχολή Χημικών Μηχανικών και με τη συμμετοχή των σχολών Πολιτικών Μηχανικών και Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών του Ε.Μ.Π.

Οφείλω να ευχαριστήσω θερμά τους ανθρώπους που συνέβαλαν στην ολοκλήρωσή της και πρώτο απ' όλους τον **κ. Ιωάννη Κίζη**, επιβλέποντα της εργασίας, αρχιτέκτονα μηχανικό και καθηγητή στη σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Ε.Μ.Π., για την καθοδήγηση, τις πολύτιμες συμβουλές, τις γνώσεις, που μοιράστηκε μαζί μου αλλά και τη διάθεση υλικού προς δική μου μελέτη από το έργο του Γραφείου Κίζης και Συνεργάτες.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω:

- τον **κ. Γ.Ντέλλα**, αρχιτέκτονα μηχανικό και προϊστάμενο στο Τμήμα Μελετών και Έργων Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων της Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Δωδεκανήσου, για τις συμβουλές και την παροχή τόσο του φωτογραφικού υλικού από το αρχοντικό Μπόνη και Τοπτσούμπαση όσο και της μελέτης του κτηρίου Χασάν Μπέη
- την **κ. Ε.Τσακανίκα-Θεοχάρη**, πολιτικό μηχανικό, λέκτορα Ε.Μ.Π., για τις υποδείξεις και συμβουλές, που αφορούσαν την πρόταση στερέωσης του αρχοντικού Μπόνη
- τον **κ. Μ.Ζερλέντη**, αρχιτέκτονα μηχανικό, εργαζόμενο στην 4η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, για την παροχή πολύτιμων πληροφοριών και γραπτού υλικού σχετικά με την αστική οθωμανική αρχιτεκτονική στη Ρόδο
- τον **κ. Χ.Λαμπριδη**, διευθυντή του Γραφείου Μεσαιωνικής Πόλης και Μνημείων Ρόδου για τη διάθεση και μεταφορά σκαλωσιάς, απαραίτητης για την πρόσβαση στον όροφο του κτηρίου
- τον **κ. Γ.Καρυδάκη**, προϊστάμενο της Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Δωδεκανήσου, για την διάθεση προς μελέτη σχεδίων των αγροικιών της υπαίθρου από το αρχείο της Υπηρεσίας και την διάθεση πολιτικού μηχανικού και εξοπλισμού της υπηρεσίας για την αποτύπωση τμήματος του αρχοντικού Μπόνη με γεωδαιτικό σταθμό
- την **Διεύθυνση Τεχνικών Έργων και Υποδομών Δήμου Ρόδου** για την διάθεση μεταλλικής σκάλας, απαραίτητης για την αποτύπωση τμημάτων του ορόφου του κτηρίου
- την **κ. Α.Παρασκευοπούλου**, διευθύντρια της Διεύθυνσης Πολεοδομικού Σχεδιασμού Δήμου Ρόδου, για την παροχή χαρτογραφικού υλικού και αεροφωτογραφιών της περιοχής μελέτης.
- τον **κ. Β.Αγιακάτσικα**, τοπογράφο μηχανικό, εργαζόμενο στο ΤΔΠΕΑΕ Ρόδου για την παροχή κτηματολογικών διαγραμμάτων κτηρίων της μεσαιωνικής πόλης Ρόδου
- τον **κ. Β.Ρεντόπουλο**, τοπογράφο μηχανικό Ε.Μ.Π. και αδελφικό φίλο για την πολύτιμη βοήθεια του στην ακριβή αποτύπωση τμημάτων του ορόφου με γεωδαιτικό σταθμό.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου, που με στηρίζει οικονομικά και ηθικά καθ' όλη τη διάρκεια των ακαδημαϊκών σπουδών μου, και ιδίως τους γονείς μου **Νικόλαο και Αναστασία Καραγεώργη**, που δίχως την προσωπική τους εργασία και βοήθεια στην αποτύπωση του κτηρίου, στον καθαρισμό των δωματίων και την απομάκρυνση μεγάλου μέρους οικοδομικού υλικού από κατάρρευση, δεν θα είχε ολοκληρωθεί η παρούσα εργασία.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία αφορά σε ιδιόκτητο κτήριο κατοικίας, **το αρχοντικό Μπόνη**, το οποίο βρίσκεται στο **Μαράσι του Αγίου Γεωργίου** της πόλης Ρόδου και εντάσσεται στην αστική οθωμανική αρχιτεκτονική του 18ου-19ου αι.

Αρχίζοντας από την ιστορική εξέλιξη της πόλης και των προαστίων της Ρόδου και τις χωροταξικές ανακατατάξεις, που πραγματοποιήθηκαν κατά την οθωμανική περίοδο η εργασία εστιάζει στη διαχρονική ανάπτυξη της περιοχής, στην οποία εντοπίζεται το εν λόγω κτήριο, καθώς επίσης την καταγραφή και αξιολόγηση των σημερινών χαρακτηριστικών της. Σε επόμενο στάδιο πραγματοποιείται η σχεδιαστική αποτύπωση και φωτογραφική τεκμηρίωση του κτηρίου, για τη διάσωση όλων των μορφολογικών και κατασκευαστικών στοιχείων, καθώς επίσης η διερεύνηση της ταυτότητας και της θέσης του στο πλαίσιο της τοπικής αρχιτεκτονικής, μέσα από την τυπολογική ανάλυση και παρουσίαση των κύριων χαρακτηριστικών της αστικής οθωμανικής κατοικίας στο νησί. Έπειτα, επιχειρείται η ιστορική τεκμηρίωση του κτηρίου, η κατανόηση του τρόπου δόμησης και ο εντοπισμός των δομικών - οικοδομικών προβλημάτων, όπως επίσης η αναζήτηση προτεινόμενων λύσεων, με στόχο την επαναφορά - ενίσχυση της στατικής επάρκειας του κτηρίου και την επανάχρηση και λειτουργική αξιοποίηση του.

Το αρχοντικό Μπόνη αποτελεί διώροφη δρομική με κλειστό χαγιάτι αγροικία και διακρίνεται για την μοναδική ταυτότητα του, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα για την αρχιτεκτονική της υπαίθρου, η οποία διαμορφώθηκε από την συνύπαρξη οθωμανικών και νεοκλασικών στοιχείων, μετά από μορφολογικές τροποποιήσεις.

Σήμερα, βρίσκεται σε κακή κατάσταση διατήρησης, κατά κύριο λόγο εξαιτίας της μακροχρόνιας εγκατάλειψης και της καταπόνησης από σεισμούς. Ωστόσο, διατηρεί τα περισσότερα δομικά και αρχιτεκτονικά στοιχεία, παρά τις τμηματικές καταρρεύσεις που έχει υποστεί, με αποτέλεσμα να είναι ευδιάκριτη η κατασκευαστική δομή και οργάνωση των χώρων τόσο στο ισόγειο όσο και στον όροφο.

Παρουσιάζει λιτά και εσωστρεφή χαρακτηριστικά, με τον όγκο να κυριαρχεί στη σύνθεση, και την επανάληψη των ανοιγμάτων, σε διπλή σειρά στον όροφο, να εμπλουτίζει την εικόνα του. Το κτήριο αποτελείται από το κυρίως κτίσμα και το πρόσκτισμα, προσαρτημένο στη ΝΑ γωνία, και είναι κτισμένο με αργολιθοδομή στο ισόγειο και ισόδομη λαξευτή λιθοδομή πάχους 20εκ στον όροφο. Εντοπίζεται στο εσωτερικό ενός Ο.Τ. κρυμμένο από τις γύρω νεόδμητες οικοδομές και στερούμενο ζωτικού ελεύθερου περιβάλλοντα χώρου, μετά από τις διαδοχικές κατατμήσεις και πωλήσεις τμημάτων του αρχικού αγροκτήματος. Στο ισόγειο συγκεντρώνονται τα δωμάτια με τις βοηθητικές χρήσεις ενώ στον όροφο αναπτύσσεται η κύρια κατοικία, με βασικό μέλημα την αυτοτέλεια κάθε χώρου. Στο κυρίως κτίσμα είναι τοποθετημένο το χαγιάτι, ο σοφάς και δύο οντάδες (haremlik-selamlık), τα οποία διατηρούν ακόμη το μεγαλύτερο μέρος του ξυλόγλυπτου διακόσμου. Στο πρόσκτισμα υπήρχε το μαγειρείο και το χαμάμ μαζί με το αποχωρητήριο.

Η πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης είχε ως γνώμονα όχι μόνο τη διάσωση της ιστορικής, αρχιτεκτονικής και οικοδομικής του αξίας αλλά και την επανεξοικείωση των πολιτών με την συγκεκριμένη αρχιτεκτονική, η οποία εικονογραφούσε άλλοτε την πόλη της Ρόδου και τα περίχωρά της. Η προτεινόμενη επιλογή της χωροθέτησης κέντρου νεότητας με πρωτότυπες δραστηριότητες μάθησης, δημιουργικότητας και διάδρασης με τη χρήση τεχνολογικών - ψηφιακών μέσων έχει ως στόχο την προσέλκυση της νεολαίας και την λειτουργία του κτηρίου ως τοπόσημο για την περιοχή.

Abstract

The Boni's mansion, dated from the Ottoman period, in Marasi St. George of Rhodes

This thesis concerns the residential building named Boni's mansion, which is situated in the region called Marasi St. George in the city of Rhodes and belongs in the Secular Ottoman architecture of the 18th-19th century.

Starting from historical evolution regarding the city and the suburbs of Rhodes and the spatial transformations that took place during the Ottoman period, this study focuses on the historical development of the region, in which the building is placed, as well as the recording and evaluation of its current characteristics. Afterwards takes place a complete series of drawings, that reveal the current state of the building, and the photographic documentation in order to preserve all the morphological components and constructional information. Through the typological analysis of the Ottoman house architecture on the island and the presentation of its main features is attempted the clarification of the mansion's identity and its importance within the local architecture. The next step is the historical documentation of the building, the understanding of its construction and detection of its structural and building problems, as well as the survey of possible interventions aiming the restoration and enhancement of the static sufficiency of the building and its reuse.

The two-storey Boni's mansion is an elongate farmhouse with closed loggia and is distinguished by its unique identity, particularly interesting for the architecture of the suburbs, which was formed by the coexistence of Ottoman and neoclassical elements, after morphological changes had taken place.

Nowadays, the building is in a poor state of preservation, primarily due to long-term abandonment and earthquake activity. However, it preserves most of its structural and architectural elements, despite partial collapses. Thus the structure and the organization of spaces is easily visible both on the ground and first floor. It presents simple and introvert characteristics, while its volume dominates, and the repetition of windows, in a double row on the first floor, enriches its image. It consists of a main house and an outbuilding, attached at the SE corner. The ground floor is been built with rubble masonry while the first floor with ashlar masonry of 20cm thickness. It is located within a block, obscured by new surrounding buildings, lacking vital free space, after successive partitions and sales of segments of the original farm. Downstairs are gathered the rooms with ancillary uses while on the first floor the main house has been developed, based on the autonomy of each room. In the main building are located the loggia, called 'hagiati', the sofas and two bedrooms (haremlik-selamlık), that still retain the majority of the wooden decoration. In the outbuilding was placed the kitchen and the bathroom, called hamam, along with the toilet.

The proposed restoration and reuse aims not only the preservation of the historical, architectural and constructional value of this building but also the refamiliarization of citizens with this type of architecture, which once prevailed in Rhodes town and its suburbs. The proposed reuse of the building by locating a youth center with innovative learning, creative and interactive activities, using technology and digital media intends to attract the youth and the building become a landmark for the region.

Περιεχόμενα

A.	Εισαγωγή	
A.1	Αντικείμενο, Στόχοι και Αρχές μελέτης	5
A.2	Μεθοδολογία εργασίας	5
A.3	Μέθοδοι αποτύπωσης	6
B	Γενικά στοιχεία για τη Ρόδο	
B.1	Γεωγραφική θέση – διοικητικό πλαίσιο	6
B.2	Γεωμορφολογικά και κλιματικά στοιχεία	7
B.3	Οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο	7
B.4	Ιστορική εξέλιξη	
B.4.1	Προϊστορική περίοδος	9
B.4.2	Αρχαϊκή Περίοδος	9
B.4.3	Κλασική – ελληνιστική περίοδος	9-10
B.4.4	Παλαιοχριστιανική και Βυζαντινή περίοδος	10
B.4.5	Ιπποτοκρατία (1309-1522)	10-11
•	Κάστρο	10
•	Εκτός μεσαιωνικής πόλης	11
B.4.6	Τουρκοκρατία (1522-1912)	13
•	Κοινωνικό πλαίσιο	13-14
•	Κάστρο	14
•	Εκτός τειχισμένης πόλης	16
•	Μαράσια	16-17
•	Μουσουλμανικοί οικισμοί	22
B.4.7	Ιταλική κατοχή (1912-1943)	22-25
B.4.8	Ελληνική διοίκηση	25-26
Γ.	Στοιχεία για το ευρύτερο περιβάλλον, στο οποίο βρίσκεται το αντικείμενο μελέτης.	
Γ.1	Γεωγραφική θέση και διοικητικό πλαίσιο	26-27
Γ.2	Ιστορικά στοιχεία	28-29
Γ.3	Περιοχή Κόβα και Βιομηχανικός Πλούτος Ιταλικής και μεταπολεμικής περιόδου	29-30
Γ.4	Χωροταξική οργάνωση - Πολεοδομική αρχιτεκτονική φυσιογνωμία – τοπική κοινωνία	30-33
Γ. 5	Δυνατότητες	33
Δ.	Το υπό μελέτη κτήριο	
•	Ιστορία οικογένειας Μπόνη	34
Δ.1	Θέση του κτηρίου στον πολεοδομικό ιστό	34-39
Δ.2.	Αναλυτική περιγραφή υφιστάμενης κατάστασης	40-60
Δ3.	Κατασκευαστικά στοιχεία	
•	Μουσάντρα	74
•	Επένδυση τοίχων	75
Ε.	Συγκριτική εξέταση	
	Η αστική οθωμανική κατοικία της Ρόδου	76
1.	Κατοικίες στη Μεσαιωνική πόλη	77-109
2.	Αγροικίες στο ύπαιθρο και τα προάστια\ Επimέρους στοιχεία	121-133
ΣΤ.	Ιστορική τεκμηρίωση για το αρχοντικό Μπόνη	136
	Στοιχεία απο κτηματολόγιο	137
Ζ.	Αρχιτεκτονικές και οικοδομικές φάσεις	
•	1η Φάση (εποχή Τουρκοκρατίας)	146-148
•	2η Φάση (εποχή Τουρκοκρατίας)	149-153
•	3η Φάση (εποχή Τουρκοκρατίας-Νεοκλασικισμός)	154-157
•	4η Φάση (Ιταλοκρατία)	158-159

Η.	Παθολογία	160-163
Θ.	Νομοθετική προστασία	163
Ι.	Πρόταση αποκατάστασης	
I.1	Στόχοι και αρχές της επέμβασης	164
I.2	Γενική παρουσίαση της πρότασης - Ένταξη νέας χρήσης	164-165
	• Περιβάλλον χώρος	165
	• Κτήριο – Λειτουργία Κέντρου Νεότητας	165-166
I.3	Γενική παρουσίαση της πρότασης – Κύριες αναστηλωτικές επιλογές	166
I.4	Αναλυτική παρουσίαση της πρότασης και τεχνική περιγραφή των επεμβάσεων	166-171
	Καθαιρέσεις	
	Θεμέλια	
	Τοιχοποιίες	
	Σύνδεση τοίχων προσκτίσματος με τοίχους κυρίου κτίσματος	
	Κατασκευή νέου εσωτερικού τοίχου	
	Δώματα - Περίδεση	
	Τόξα	
	Σαχνισί	
	Επιχρίσματα	
	Δάπεδα Ισογείου κυρίου κτίσματος	
	Δάπεδο ισογείου προσκτίσματος	
	Δάπεδα μεσοπατώματος - Διατήρηση και ενίσχυση της περιίδεσης	
	Βοτσαλωτό δάπεδο αυλής	
	Κλίμακες	
	Στοιχεία όψεων	
	Στέγαστρο	
	Ανοίγματα	
	Χώροι Υγιεινής	
	Πηγές Εικόνων	172-174
	Βιβλιογραφία	175-177

A. Εισαγωγή

A.1 Αντικείμενο, Στόχοι και Αρχές μελέτης

Αντικείμενο της διπλωματικής εργασίας αποτελεί ιδιόκτητο κτήριο κατοικίας, που χρονολογείται από την περίοδο της Τουρκοκρατίας και βρίσκεται στην πόλη της νήσου Ρόδου. Η επιλογή του κτηρίου στηρίχθηκε στο μορφολογικό ενδιαφέρον, που παρουσιάζει, στην προβληματική ένταξή του στον ιστό της πόλης και στην κατάσταση διατήρησής του, η οποία επιτρέπει μια σε βάθος μελέτη της αρχιτεκτονικής και της δόμησης του και την ολοκληρωμένη εφαρμογή αποκατάστασής του. Πρόκειται για το «Αρχοντικό Μπόνη», που βρίσκεται στη συνοικία του Αγίου Γεωργίου στην πόλη της Ρόδου.

Αποτελεί δώροφη δρομική με κλειστό χαγιάτι αγροικία, η οποία εντάσσεται στην αστική οθωμανική αρχιτεκτονική, και βρίσκεται σε κακή κατάσταση διατήρησης, κατά κύριο λόγο εξαιτίας της μακροχρόνιας εγκατάλειψης και της καταπόνησης του από σεισμούς. Ένα τμήμα της κατασκευής έχει καταρρεύσει ενώ συνεχώς καταστρέφονται άλλα επιμέρους τμήματά του και στοιχεία της ταυτότητάς του.

Η αποκατάσταση του θεωρείται επιβεβλημένη, καθώς αποτελεί μια από τις ελάχιστες αγροικίες που υφίστανται ακόμη εκτός των ορίων της μεσαιωνικής πόλης Ρόδου και ταυτόχρονα καθίσταται μοναδικό κτήριο με την συνύπαρξη μορφολογικών στοιχείων οθωμανικής αρχιτεκτονικής και νεοκλασικού στυλ.

Στόχος της μελέτης είναι:

- α)** η αποτύπωση όσο το δυνατόν πληρέστερα της σημερινής κατάστασης, για τη διάσωση όλων των μορφολογικών στοιχείων, και της παθολογίας της κατασκευής.
- β)** η εξακρίβωση της ταυτότητας και της θέσης του στο πλαίσιο της τοπικής αρχιτεκτονικής, όπως αυτή διαμορφώθηκε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας
- γ)** η κατανόηση της τεχνογνωσίας και των παραδοσιακών τρόπων δόμησης
- δ)** η αντιμετώπιση των δομικών και οικοδομικών προβλημάτων και
- ε)** η αποκατάσταση - επανάχρηση του κτηρίου με συνέπεια την επανεμφάνιση του στην καθημερινή ζωή των κατοίκων της περιοχής και τη συμβολή του στην αναβάθμιση των κοινωνικών λειτουργιών της.

A.2 Μεθοδολογία εργασίας

Το πρώτο στάδιο της εργασίας διεξήχθη στη Ρόδο με την σχεδιαστική - φωτογραφική αποτύπωση του κτηρίου και τη συλλογή στοιχείων (προφορικών μαρτυριών, σχεδιαστικά υπόβαθρα, φωτογραφίες προηγούμενης κατάστασης, γραπτές πληροφορίες τόσο για την ιστορία του όσο και για τη σημερινή κατάσταση, στην οποία επήλθε), με την αναζήτηση πληροφοριών από την ιδιοκτήτρια οικογένεια, την Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων, την Πολεοδομική Υπηρεσία Δήμου Ρόδου και το Κτηματολόγιο του Δήμου.

Η επεξεργασία και οργάνωση των παραπάνω συλλεχθέντων στοιχείων έγινε στην Αθήνα και συνοδεύθηκε από την συγκέντρωση σχετικής βιβλιογραφίας σχετικά με την αρχιτεκτονική του κτηρίου και την περιοχή, στην οποία βρίσκεται.

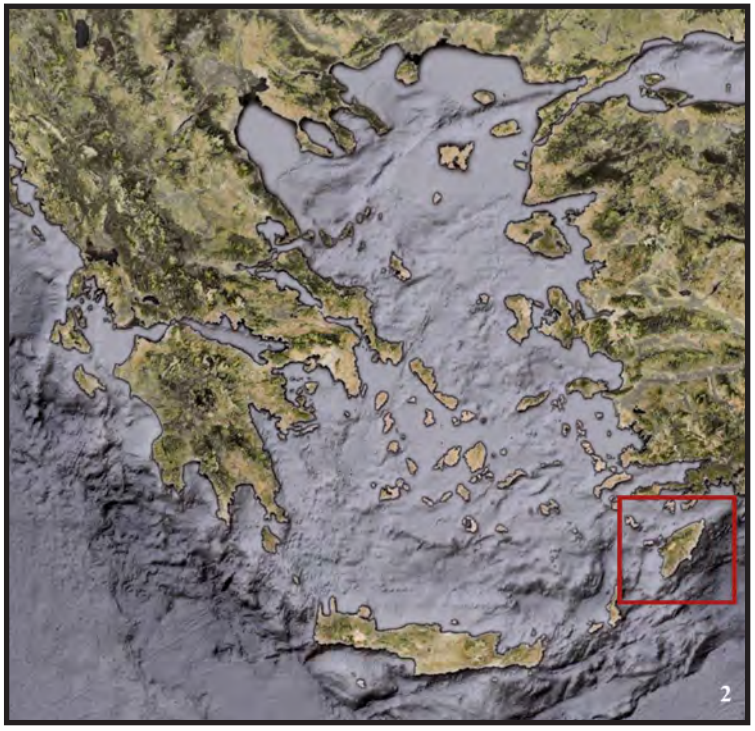
Ακολούθησε δεύτερη σύντομη επίσκεψη στη Ρόδο με σκοπό την επί τόπου επιβεβαίωση και εξακρίβωση διευκρινήσεων που προέκυψαν από την σχεδιαστική επεξεργασία των στοιχείων για το κτήριο, την επί τόπου αποτύπωση της σημερινής κατάστασης της περιοχής, την επίσκεψη και εύρεση στοιχείων για άλλα κτήρια, που εντάσσονται στην ίδια αρχιτεκτονική κατηγορία, καθιστώντας δυνατή τη συγκριτική εξέταση τους, όπως επίσης την εκτίμηση της αξίας αυτής της αρχιτεκτονικής σε τοπικό επίπεδο. Η μελέτη συμπληρώθηκε με συλλογή πληροφοριών, από τα Γενικά αρχεία του Κράτους, το Ιταλικό και Νεώτερο φωτογραφικό αρχείο της 4ης ΕΒΑ και τη Δημόσια βιβλιοθήκη Ρόδου.

Ακολούθησε η διερεύνηση των αρχιτεκτονικών φάσεων του κτηρίου και η διατύπωση πρότασης αποκατάστασης με τις γενικές αρχές και στόχους παρέμβασης και την αναλυτική περιγραφή των απαιτούμενων εργασιών

A.3 Μέθοδοι αποτύπωσης

Στο μεγαλύτερο μέρος της αποτύπωσης εφαρμόστηκε η συμβατική μέθοδος μετρήσεων με μετροταινία και αποστασιόμετρο (με ακρίβεια μετρήσεων ±1mm). Για τον προσδιορισμό της στάθμης του εδάφους και των εσωτερικών επιπέδων του ισογείου χρησιμοποιήθηκε αλφαδολάστιχο, αλφαδόνημα και αλφαδολείζερ, ανάλογα με τις επί τόπου συνθήκες, λόγω πρακτικής αναγκαιότητας. Για την ακρίβεια των μετρήσεων και την καταγραφή των αποκλίσεων της τοιχοποιίας από την οριζοντία και κατακόρυφο τοποθετήθηκαν ράμματα στο σύνολο των εξωτερικών και εσωτερικών παρειών και χρησιμοποιήθηκε ζύγι. Επίσης, λήφθηκαν δεδομένα από γεωδαιτικό μη πρισματικό σταθμό για τη λήψη μετρήσεων τμημάτων του ορόφου, που δεν ήταν προσβάσιμα.

Λόγω έλλειψης σχεδιαστικών υποβάθρων η σχεδίαση όλων των σκαριφημάτων βασίστηκε εξ ολοκλήρου στην επιτόπια παρατήρηση και πρόχειρη διαστασιολόγηση. Η αποτύπωση επεκτάθηκε με ακριβή διαστασιολόγηση στον άμεσα περιβάλλοντα χώρο, με τη χρήση αποστασιόμετρου και εφαρμογή οδεύσεων με γεωδαιτικό σταθμό. Παράλληλα, με τη λήψη μετρήσεων και φωτογραφιών, με τη χρήση αεροφωτογραφίας του εθνικού κτηματολογίου, περιόδου λήψης 2007-2009, και λόγω του ελλιπούς σχεδιαστικού υποβάθρου από την Πολεοδομική Υπηρεσία συντάχθηκε το τοπογραφικό σχέδιο του οικοδομικού τετραγώνου και της ευρύτερης περιοχής. Το ίδιο σχεδιαστικό υπόβαθρο χρησιμοποιήθηκε για την καταγραφή των χρήσεων ισογείου της περιοχής.

2. Θέση της Ρόδου στο γεωγραφικό χώρο

B. Γενικά στοιχεία για τη Ρόδο

Η μελέτη, εκτεινόμενη με συντομία σε επίπεδο νήσου, συμπεριέλαβε τη συγκέντρωση και ανάλυση στοιχείων σχετικά με την τοπιογραφία και την ιστορική εξέλιξη του χώρου, το φυσικό περιβάλλον, το οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο, την πολεοδομική και αρχιτεκτονική φυσιογνωμία, το νομικό πλαίσιο προστασίας

B.1 Γεωγραφική θέση – διοικητικό πλαίσιο

Το νησί της Ρόδου βρίσκεται στο ΝΑ Αιγαίο και απέχει 9-10 μίλια από τα Παράλια της Μικράς Ασίας. Είναι το μεγαλύτερο σε μέγεθος νησί των Δωδεκανήσων και το τέταρτο σε όλη την Ελλάδα (**εικ.2-3**). Παρέχει επικεντρωμένες υπηρεσίες διοίκησης, υγείας, εκπαίδευσης και πρόνοιας σε σχέση με τα γειτονικά νησιά. Η πόλη της Ρόδου ανήκει στην 1η εδαφική περιφέρεια με τους Δήμους Ιαλυσού, Καλλιθέας και Αφάντου στο βόρειο τμήμα του νησιού.

B.2 Γεωμορφολογικά και κλιματικά στοιχεία

Η Ρόδος χαρακτηρίζεται για την πολυμορφία της με κύριο γνώρισμα την ορεινή διαμόρφωση. Το κεντρικό τμήμα του νησιού καλύπτεται από έναν μεγάλο ορεινό όγκο, που αποτελείται από τρία συνεχόμενα βουνά, τον Αττάβυρο, τον Προφήτη – Ηλία και τον Ακραμίτη (**εικ.4**). Το ανάγλυφο του στην παράλια περιοχή συμπληρώνεται από μια πληθώρα όρμων, που κατά καιρούς χρησίμευσαν ως φυσικά λιμάνια, και ακρωτήρια. Το έδαφος είναι εύφορο με πλούσια και ποικίλη βλάστηση¹ (με σημαντικότερα είδη κέδρους, πεύκα², κυπαρίσσια κλπ).

Το κλίμα επηρεάζεται από τη χερσαία μάζα της Μ. Ασίας, την περιβάλλουσα θαλάσσια μάζα και την ημιορεινή γεωμορφολογία. Αποτελεί ένα μεταβατικό τύπο από τα εύκρατα στα τροπικά κλίματα, με 2 αντίθετες περιόδους: την ήπια –βροχερή (Νοέμβριος – Μάρτιος, 85% ετήσιων βροχοπτώσεων) και τη θερμή-ξηρή (Απρίλιο-Οκτώβριο) με επίμονους Δ-ΒΔ ανέμους και μεγάλη ηλιοφάνεια. Η μέση σχετική υγρασία είναι υψηλή (50% καλοκαίρι, 75% χειμώνας)³.

B.3 Οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο

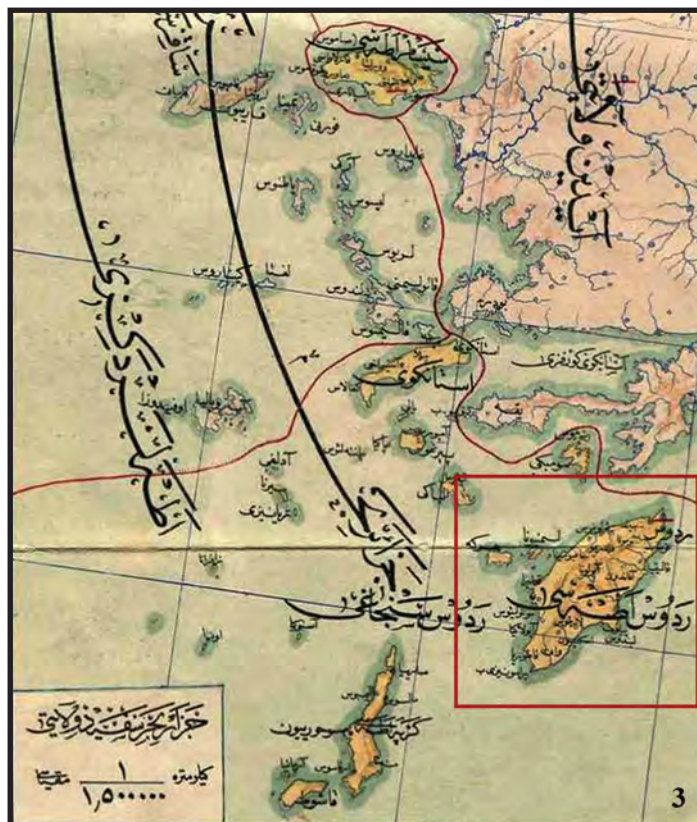
Η πόλη της Ρόδου έχει σήμερα 53.709 κατοίκους (46% του νησιού) με έκταση μόλις 1,45%. Εκτείνεται στο βόρειο τρίγωνο της Ρόδου, στο ακρωτήριο του Κούμπουρνου και συγκεντρώνει ποσοστό άνω του 90% των τριτογενών επιχειρήσεων με τον τουρισμό να αποτελεί την κύρια οικονομική δραστηριότητα της νήσου (**εικ.5-8**)⁴. Η έντονη τουριστική

1. 12% των δασών είναι από κωνοφόρα δέντρα με κυρίαρχα τα πεύκα (τραχειά πεύκη) και τα κυπαρίσσια, άγριο και καλλιεργημένο είδος, ΓΠΣ [2005]

2. Η βλάστηση σε πεύκα ήταν τόσο πλούσια, ώστε η Χατζηλάκου αναφέρει: «Τα προϊόντα της (του νησιού) είναι ξύλο πεύκου σε τόσο μεγάλες ποσότητες ώστε να έρχονται εδώ έμποροι της Αλεξάνδρειας ή καπετάνιοι για να κατασκευάσουν καράβια 70 ή 80 κανονιών», «Γαλλική προξενική έκθεση», σ. 272

3. ΓΠΣ [2005]

4. ο.π.

3.Οθωμανικός χάρτης με τη θέση της Ρόδου

4.Το νησί και τα βουνά της Ρόδου

ανάπτυξη οδήγησε στην απώλεια της πολιτιστικής και ιστορικής ταυτότητας της πόλης και τη μετατροπή της, κατά το μεγαλύτερο μέρος της, σε απρόσωπο αστικό κέντρο **(εικ.9-10)**. Η γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή καλύπτει μικρό ποσοστό της τοπικής ζήτησης και ο δευτερογενής τομέας, ειδικά η βιοτεχνία, βρίσκεται σε συρρίκνωση. Οι μεταποιητικές δραστηριότητες είναι μικρής σημασίας για την οικονομία της Ρόδου, με διάθεση προϊόντων στην τοπική αγορά (κυρίως ποτοποιία οινοπνευματωδών και οικοδομικών υλικών). Το εμπόριο εντοπίζεται στο κέντρο της νέας πόλης, στην Μεσαιωνική Πόλη, στη συνοικία Νιοχώρι, την περιοχή ΚΟΒΑ και διάσπαρτα στις συνοικίες, ενώ το εμπόριο που απαιτεί μεγάλους χώρους αναπτύσσεται κατά μήκος των μεγαλύτερων οδικών αξόνων π.χ. στην οδό Καναδά.

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπόνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

5. Η πόλη της Ρόδου

6. Ακρωτήριο Κούμπουρνου

9,10. Νιοχώρι: άποψη επί Ιταλοκρατίας (πάνω) και σημερινή (κάτω)

7. Το μανδράκι με τη νέα αγορά

8. Μεσαιωνική πόλη και εμπορικό λιμάνι

B.4 Ιστορική εξέλιξη

B.4.1 Προϊστορική περίοδος

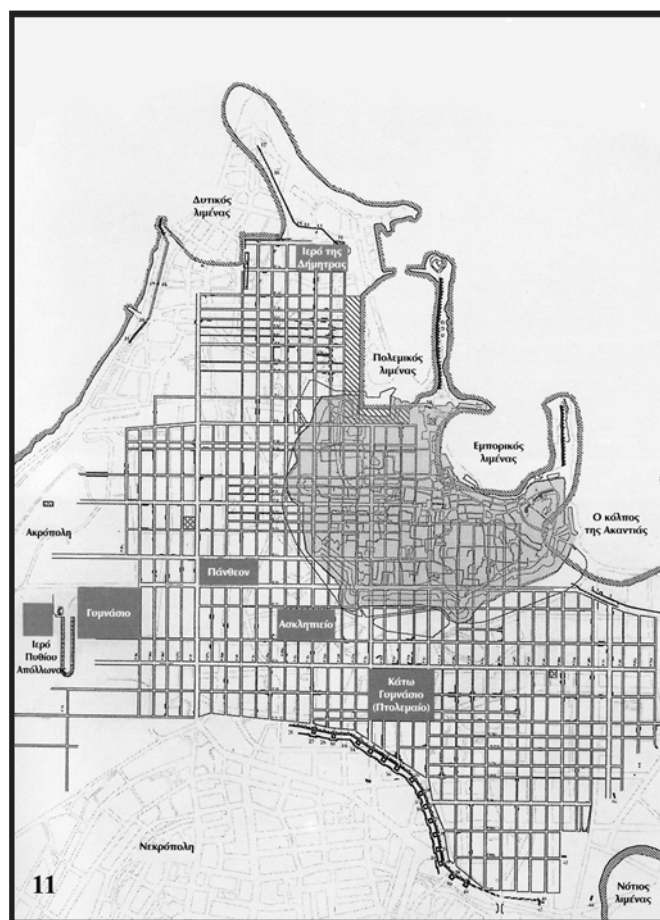
Τα παλαιότερα δείγματα ανθρώπινης παρουσίας στο νησί ανάγονται στην Ύστερη Νεολιθική Περίοδο (5300-3400 π.Χ.), σύμφωνα με στοιχεία που βρέθηκαν σε σπήλαια στη ΒΑ πλευρά του νησιού (Άγιος Γεώργιος στις Καλυθιές, Κούμελλο Αρχαγγέλου). Ακολουθούν ευρήματα από την Πρώιμη εποχή του Χαλκού (μεγαρόσχημα κτήρια της περιόδου 2400-2300 π.Χ. στη ΒΔ πλευρά), καθώς επίσης τη Μέση και την Ύστερη εποχή του Χαλκού, με την αποκάλυψη ακμάζοντα οικισμού στην ευρύτερη περιοχή των Τριαντών⁵.

B.4.2 Αρχαϊκή Περίοδος

Μετά τα μέσα του 15ου αι. π.Χ. σηματοδοτείται η παρουσία των Αχαιών-Μυκηναίων με ευρήματα, κυρίως από νεκροπόλεις που εκτείνονται σε όλο το νησί, και επέρχεται η ανάπτυξη των πόλεων Ιαλυσού, Καμίρου και Λίνδου⁶, με αποτέλεσμα τον 7ο αι. π.Χ να δημιουργήσουν μαζί με τις πόλεις Κω, Κνίδο και Αλικαρνασσό τη Δωρική Εξάπολη⁷.

B.4.3 Κλασική – ελληνιστική περίοδος

Το 408 π.Χ ιδρύθηκε η Πόλη της Ρόδου⁸ στην ευρύτερη περιοχή της Ιαλυσίας, στο ακρωτήριο Κούμπουρνου⁹ με τη συνένωση των 3 προηγούμενων πόλεων, στραμμένη προς τα απέναντι μικρασιατικά παράλια και εκμεταλλευόμενη τα φυσικά λιμάνια της περιοχής¹⁰ (**εικ.11**). Η νέα πόλη κτίσθηκε αμφιθεατρικά σύμφωνα με το ιπποδάμειο σύστημα και με προσανατολισμό Β-Ν, με τις 2 μεγαλύτερες σε πλάτος οδούς Ρ31 και Ρ10, κάθετες μεταξύ τους, να ενώνουν την ύπαιθρο με το μικρό λιμάνι και την ακρόπολη με το μεγάλο λιμάνι. Η αγορά ήταν τοποθετημένη σε έναν από τους κύριους άξονες με κατεύθυνση Α-Δ, με την Ακρόπολη να δεσπόζει στο λόφο του Αγίου Στεφάνου¹¹ και τις νεκροπόλεις να εκτείνονται στα Νότια κατά μήκος έξι χιλιομέτρων¹². Η οικιστική περιοχή εκτεινόταν σε μια τεράστια έκταση. Το 164 π.Χ. η Ρόδος πέρασε στην κυριαρχία της Ρώμης με τη σύναψη αναγκαστικής συμμαχίας.

11.Πολεοδομικό σχέδιο ελληνιστικής πόλης Ρόδου

5. Χ. Παπαχριστοδούλου [1994], σ.12

6. «...Η Ιαλυσός ξεχώριζε για τη σημαντική ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας, αποκτώντας σταδιακά επιρροή σε ολόκληρο το νησί της Ρόδου. Η Κάμιρος και η Λίνδος είχαν έντονο και κυρίαρχο τον αγροτικό χαρακτήρα», «Το πολιτισμικό τοπίο και τα χαμένα μνημεία» σ. 582

7. Χ. Παπαχριστοδούλου [1994], σ.57

8. Η πόλη είχε το επίσημο όνομα «δάμος ο Ροδίων» στη δωρική διάλεκτο, «Το πολιτισμικό τοπίο και τα χαμένα μνημεία», σ.584

9. Είναι γνωστό ως «άκρον Πανός» ή Κούμπουρνου, ο.π., σ. 582

10. «Στα ελληνιστικά και παλαιοχριστιανικά χρόνια ήταν το Εμπορείο, μέγας λιμνήν, και το Μαντράκι, μικρός λιμνήν. Από τον 7ο αι, λόγω αραβικής λαιλαπας, το λιμάνι ήταν μόνο το εμπορικό ενώ το Μαντράκι είχε βοηθητικό χαρακτήρα (ναυπηγεία)», *Η Ρόδος από τον 4ο αι. μΧ μέχρι την κατάληψη από τους Τούρκους*, σ.32

11. Έχει επικρατήσει η ονομασία Μόντε Σμίθ στη μνήμη του Άγγλου ναύαρχου, που κατά τα λεγόμενα, το 1199μΧ εγκαταστάθηκε σε ένα σπίτι στην κορυφή του λόφου και από εκεί παρατηρούσε τις κινήσεις του γαλλικού στόλου στην περίφημη εκστρατεία του στην Αίγυπτο. Guerin [1880], σ. 149-150

12. *Η Πόλη εκτός των Τειχών*, σ.23, Guerin [1880], σ.149-150

Ήταν η αρχή της παρακμής της πόλης, στην οποία συνετέλεσε ο καταστρεπτικός σεισμός, το 155 μ.Χ. Το 297μ.Χ. έγινε πρωτεύουσα της επαρχίας των νήσων (provincial insularum)¹³ και το 330 μ.Χ. με την ίδρυση της Κων/πολης η Ρόδος εντάχθηκε στο ανατολικό τμήμα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

B.4.4 Παλαιοχριστιανική και Βυζαντινή περίοδος

Κατά τα παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά χρόνια η Ρόδος χάνει την οικονομική αυτοτέλειά της αλλά διατηρεί τη στρατηγική σημασία της και αποτελεί σημαντικό λιμάνι του ανατολικού Αιγαίου¹⁴.

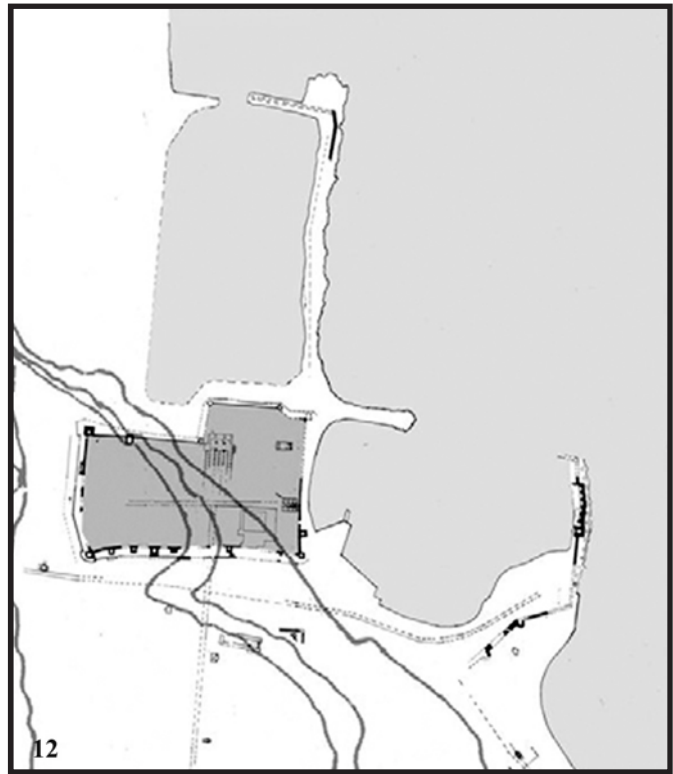
Η πόλη μέχρι τα μέσα του 7ου αι. είχε την ίδια έκταση με την ελληνιστική. Στο 2ο μισό του 7ου αι. κατασκευάζονται νέα τείχη, τα οποία περιορίζονται στο χώρο του μετέπειτα ιπποτικού Κολλακίου¹⁵ (**εικ.12**). Η βυζαντινή πόλη συρρικνώνεται στο ¼ σχεδόν της προηγούμενης με την ακρόπολη στη θέση του μετέπειτα παλατιού του μεγάλου Μαγίστρου, το κάστρο στη θέση του μετέπειτα Κολλακίου και την χώρα δηλαδή την περιοχή κατοικίας με κεντρικές λειτουργίες πόλης, πιθανόν στο ρωμαϊκό άξονα *cardo* Β-Ν¹⁶. Στα τέλη του 11ου ή στη διάρκεια του 12ου αι. το προτείχισμα του 7ου αι. επισκευάζεται και πιθανά περιστοιχίζει των εκτός των τειχών οικισμό¹⁷.

Οι παράλιοι ανοχύρωτοι οικισμοί, που αναπτύχθηκαν κατά τον 4ο -7ο αι. εγκαταλείφθηκαν τα επόμενα χρόνια και εμφανίστηκαν κάστρα στην ενδοχώρα, που προστάτευαν τους γειτονικούς οικισμούς¹⁸.

B.4.5 Ιπποτοκρατία (1309-1522)

• Κάστρο

Το 1306 ο Vignolo di Vignoli, γενοβέζος πειρατής με μεγάλες ιδιοκτησίες στη Ρόδο, και ο Foulk de Villaret, μεγάλος Μάγιστρος των Ιωαννιτών Ιπποτών, κατέλαβαν την ύπαιθρο της Ρόδου και το 1309 την πόλη¹⁹, η οποία εξελίχθηκε σε βασικό σταθμό για τους

12. Η γενική διάταξη του πρωτοβυζαντινού κάστρου 7ου αι.

13 Η Πόλη εκτός των Τειχών, σ.15

14 Είναι επίσης πιθανό, η Ρόδος για μεγάλο διάστημα, από τα τέλη του 3ου αι. και μετά να ήταν το σημαντικότερο πολιτικό και εκκλησιαστικό κέντρο του Αιγαίου, καθώς είχε 4 παλαιοχριστιανικές βασιλικές (5ος -6ος αι.), δύο εκ των οποίων είχαν μήκος άνω των 60μ, Η Ρόδος από τον 4ο αι. μ.Χ. μέχρι την κατάληψη από τους Τούρκους, σ. 17

Κατά τη πρωτοβυζαντινή και μεσοβυζαντινή περίοδο αποτελούσε επίσης σημαντικό ναύσταθμο για τις επιχειρήσεις κατά της αραβοκρατούμενης Αφρικής (7ος -8ος,10ος αι.) και Κρήτη (9ος αι.), Η Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου, σ.47

15 Η Πόλη εκτός των Τειχών, σ.16

16 ο.π., σ.24

17 Η Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου, σ.49

18 Η Ρόδος από τον 4ο αι. μΧ μέχρι την κατάληψη από τους Τούρκους, σ.17

19 Ο.π., σ.17

προσκυνητές των Αγίων Τόπων και σημαντικό εμπορικό λιμάνι, με εξαγωγική δύναμη²⁰. Σταδιακά επεκτάθηκε και απέκτησε κυκλικό σχήμα, κατά το 14ο-15ο αι²¹. **(εικ.13,14)**. Από ένα εσωτερικό τείχος χωρίσθηκε σε 2 άνισα τμήματα, το Κολλάκιο, που ήταν το διοικητικό κέντρο με την περιοχή διαμονής μοναχών και ιπποτών, το Παλάτι και τον καθεδρικό ναό, και το Burgus ή Burgum, τη χώρα. Οι σημαντικοί δρόμοι της μεσαιωνικής πόλης ακολουθούσαν με μικρές αποκλίσεις τους άξονες των αρχαίων δρόμων **(εικ.15)** και οι κεντρικές λειτουργίες της ρωμαϊκής οδού μεταφέρθηκαν στη «magna et communis platea» ή Macellus Rhodi στην σημερινή οδό Σωκράτους²².

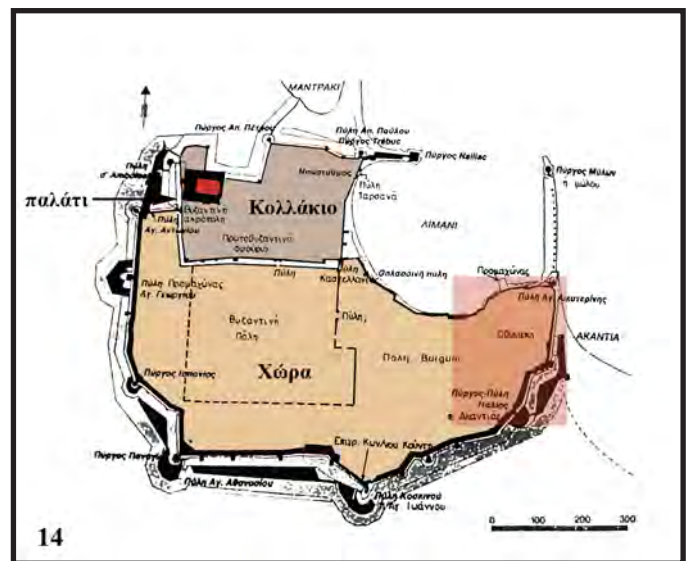
Η αστική ροδιακή αρχιτεκτονική χωρίζεται σε 2 περιόδους. Η πρώτη, 1309-1480/81, τερματίζεται από την πολιορκία των Οθωμανών, το 1480, και τον καταστρεπτικό σεισμό του 1481, με ελάχιστα σωζόμενα κτίσματα. Κατά την δεύτερη περίοδο, 1481-1522, κτίζονται τα περισσότερα διατηρούμενα σήμερα κτήρια με δυτικοευρωπαϊκά χαρακτηριστικά (στρατιωτική γοθική αρχιτεκτονική)²³.

• Εκτός μεσαιωνικής πόλης

Γύρω από την πόλη απλώνονταν κήποι, ανάμεσα στους οποίους υπήρχαν 25 εκκλησίες²⁴. Οι δρόμοι, αγροτικοί, αποτελούσαν προέκταση των σημαντικότερων δρόμων της οχυρωμένης πόλης. Κατά τον 15ο αι. υπήρχαν επίσης κατοικημένοι πυρήνες μικρής έκτασης, με επαύλεις και εξοχικά σπίτια, χωρίς ωστόσο να είναι γνωστή η θέση και το μέγεθός τους²⁵. Πληροφορίες αντλούνται από παλιούς χάρτες του 1621 και τις μικρογραφίες του Caoursin²⁶ (1480-1489), όπου απεικονίζεται η περιοχή γύρω από την μεσαιωνική πόλη με αντίσκηνα, επαύλεις, μύλους και εκκλησίες. **(εικ.16-17)**

13. Γκραβούρα της μεσαιωνικής πόλης Ρόδου του

14. Μεσαιωνική πόλη με Χώρα, Κολλάκιο και Παλάτι

20. Στο νησί αναπτύχθηκαν σημαντικές ροδιακές βιοτεχνίες που έκαναν εξαγωγή ζάχαρης, σαπουνιού, κεραμικής, μεταλλουργίας, κρασιού και ιδρύθηκαν υποκαταστήματα μεγάλων εμπορικών και τραπεζικών εταιριών της Φλωρεντίας, Ιταλίας και Νότιας Γαλλίας με την διακίνηση του εμπορίου να διεξάγεται από Καταλανούς, Βενετούς, Γενουάτες. *Η Ρόδος από τον 4ο αι. μΧ μέχρι την κατάληψη από τους Τούρκους*, σ.33

21. Πληροφορούμαστε ότι στα μέσα 15ου αι. κατοικούσαν στο νησί 20.000 άτομα από τους οποίους 7000-8000 στην πόλη. Ο πληθυσμός της πόλης αποτελούνταν από ετερόκλητα άτομα (ευγενείς, σκλάβοι, τούρκοι κλπ) που κατοικούσαν χωρίς φυλετικό ή ταξικό διαχωρισμό, με εξαίρεση τους Εβραίους που είχαν δημιουργήσει τη δική τους συνοικία. ο.π., σ.33

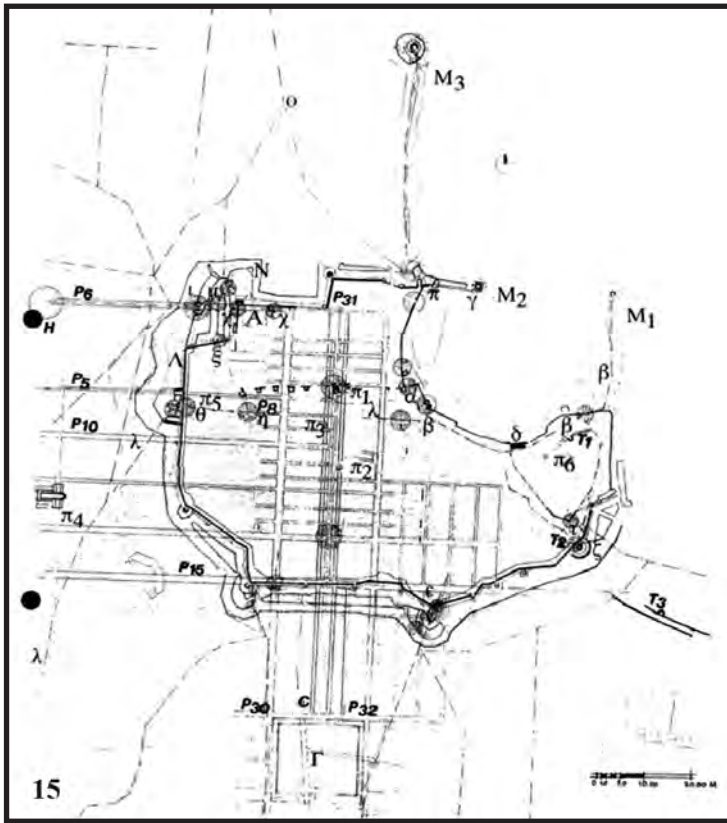
22. Η. Κόλλιας, [1993], σ.14

23. *Η Ρόδος από τον 4ο αι. μΧ μέχρι την κατάληψη από τους Τούρκους*, σ.33

24. Η. Κόλλιας [1993], σ.15

25. *Η Πόλη εκτός των Τειχών*, σ.25

26. Η περιοχή απεικονίζεται κατά τη διάρκεια της πολιορκίας για την κατάληψη της Ρόδου, που διεξήγαγε το 1480 μΧ ο Μεσίχ Πασάς Παλαιολόγο, διορισμένος από τον Μωάμεθ Β'. Ο.π., σ.18

15. Γενική διάταξη της μεσαιωνικής πόλης και οχύρωσης

17. Μικρογραφία της Ρόδου από τον Caoursin, 1483

16. Ξυλογραφία με την πανοραμική άποψη της πόλης της Ρόδου το 1486

περιοχή υπαίθρου με ελάχιστα κτήρια, μύλους και λοφώδεις επιφάνειες με βλάστηση

B.4.6 Τουρκοκρατία (1522-1912)

Η πόλη περιήλθε το 1522, μετά από πολιορκία του Σουλεϊμάν Β΄ του Μεγαλοπρεπή, σε οθωμανικά χέρια, όπου και παρέμεινε μέχρι το 1922 με σοβαρές πολιτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις και επιπτώσεις στην οικονομική δομή του τόπου. Μεταβλήθηκε σε απλό διοικητικό κέντρο της αυτοκρατορίας²⁷ με τη Σμύρνη να την υποκαθιστά ως βάση δράσης του ευρωπαϊκού κεφαλαίου²⁸.

• Κοινωνικό πλαίσιο

Οι Ιππότες του τάγματος του Αγίου Ιωάννη κατέφυγαν αρχικά στην Κρήτη, το 1523μΧ, μαζί με Ευρωπαίους και 4000-5000 Ροδίους²⁹. Αντίθετα, στο νησί με την πρακτική του *surgun*³⁰ έγινε μεγάλη εισροή τουρκικού πληθυσμού από την Ασία, Θεσσαλονίκη και Εύβοια³¹, καθιστώντας τη Ρόδο ένα από τα ελάχιστα νησιά του Αιγαίου με ευάριθμη οθωμανική παρουσία³². Παράλληλα, εισήλθαν και κάποιες οικογένειες Εβραίων³³. **(εικ.18,19)**

Το νησί απαρτιζόταν, επιπλέον, μια ολιγάριθμη κοινότητα 50 περίπου Αρμενίων³⁴, που κατοικούσε στα περίχωρα της τειχισμένης πόλης και μια εξίσου ολιγάριθμη κοινότητα Καθολικών³⁵, που κατοικούσαν στο Νιοχώρι (βλ. Μαράσια).

27. «...αμέσως τέθηκε υπό τη διοίκηση του Κούρτογλου Μουслиχιντίν Ρεϊς και λίγο αργότερα η Ρόδος μπήκε προσωρινά στο Σαντζάκι της Μυτιλήνης ... Μέχρι το 1546 ήταν έδρα του Οθωμανού Μπεηλέρμπεη που μετά τα μέσα 16ου αι. λεγόταν Καπουδάν Πασάς (μεγάλος ναύαρχος). Το 1546 η Ρόδος υποβιβάστηκε σε Σαντζάκι, διοικητική διαίρεση εγιαλετίου, το οποίο ήταν υπό την ευρύτερη εξουσία του Καπουδάν Πασά. Σαβοριανάκης[2000], σ.101-102, Παπαχριστοδούλου [1994], σ.40

28 Μ. Χατζηλάκου, «Νεοελληνική πόλη», σ.67

29 Χ. Παπαχριστοδούλου [1994] σ.399

30. *Surgun* ονομάζεται η υποχρεωτική μετακίνηση πληθυσμού. «Η Ξυλογλυπτική διακόσμηση στα αρχοντικά του 18-19ου αιώνα»

31. «Πριν την Οθωμανική κατάκτηση δεν ζούσαν μουσουλμανικές οικογένειες σε Ρόδο και Κω, με εξαίρεση μόνο μερικών εκατοντάδων μουσουλμάνων σκλάβων», Π. Σαβοριανάκης [2000], σ.70

Μεταφέρθηκαν 1121 μουσουλμανικές οικογένειες κυρίως από τη Μικρά Ασία. «Η Ξυλογλυπτική διακόσμηση στα αρχοντικά του 18-19ου αιώνα»

«Η πρωτεύουσα πόλη, γνωστή από τους ντόπιους ως το Κάστρο, περιέχει 5.500 Τούρκοι και ... 500 άλλοι Τούρκοι ζουν στα προάστια ή διάσπαρτοι στο εσωτερικό του νησιού... Αυτοί είναι οι απόγονοι εκείνων που εγκαταστάθηκαν στη Ρόδο, μετά την κατάκτηση του Σουλεϊμάν το 1522... Η πολιτοφυλακή έχει συσταθεί από αυτούς...» Guerin [1880], σ.63

32. «Τον 18ο αι. η πόλη της Ρόδου με τα περίχωρά της συγκεντρώνει γύρω στα 8000-10000 άτομα δηλ το 30% πληθυσμού του νησιού. Από αυτά τα άτομα περισσότερα από τα μισά κατοικούν στο Κάστρο (5000-5500 Τούρκοι), ενώ τα υπόλοιπα (ανάμεσά τους 500 Τούρκοι) κατοικούν σε περιτριγυρισμένα από περιβόλια σπίτια στα προάστια που εκτείνονται και περιβάλλουν την κυρίως πόλη. Οι δύο αυτές κατηγορίες συγκροτούν τη μεγαλύτερη τουρκική κοινότητα της Ρόδου, που από μόνη της καλύπτει το 50% του συνολικού τουρκικού πληθυσμού του νησιού και την πολυπληθέστερη φυλετική ομάδα της ευρύτερης πόλης», Μ. Χατζηλάκου, «Νεοελληνική πόλη», σ.67-68

33. Πληροφορίες για τους Εβραίους της Ρόδου λαμβάνονται από διάφορες πηγές. Ο Παπαχριστοδούλου, (σ.40) αναφέρει ότι ήταν εγκατεστημένοι στη μεσαιωνική πόλη από τη ρωμαϊκή και βυζαντινή περίοδο και η Χατζηλάκου («Νεοελληνική πόλη», σ.69) επισημαίνει ότι αριθμούσαν αρχικά περίπου 200 άτομα και διεξήγαγαν το εμπόριο μεταξύ Σμύρνης και Αλεξάνδρειας.

Μεγάλο μέρος του πληθυσμού αυτού εκδιώχθηκε στα τελευταία χρόνια της Ιπποτοκρατίας, το 1502 με οργανωμένη αντισημιτική εκστρατεία από τον μεγάλο Μάγιστρο Δ' Aubusson. Πολλοί εκχριστιανίστηκαν βίαια και επανήλθαν στο αρχικό θρήσκευμα μετά την οθωμανική κατάκτηση. Αυτοί οι λίγοι Ρωμανιώτες Εβραίοι που απέμειναν μαζί με Εβραίους σεφαρδίτικης προέλευσης από τη Θεσσαλονίκη, που εγκατέστησαν οι Οθωμανοί αποτέλεσαν τον εβραϊκό πληθυσμό της Οθωμανικής περιόδου, ο οποίος αυξάνονταν συνεχώς με αποτέλεσμα το πρώτο τέταρτο του 19ου να απαρτιζεί 1000 άτομα ενώ το 1900μΧ ήταν 3600, σύμφωνα με τον Σαβοριανάκη, σ.70.

34. Η Χατζηλάκου αναφέρει άλλοτε ότι ήταν 50 άτομα («Νεοελληνική πόλη», σ.70) και άλλοτε ότι ήταν 30 άτομα: «Οι Αρμένιοι είναι ελάχιστοι... είναι τριάντα άνθρωποι. Έχουν ευχέρεια στο εμπόριο... φέρνουν τσόχινα υφάσματα από τη Σμύρνη...», «Γαλλική προξενική έκθεση», σ. 271

35. «Ο πληθυσμός αυτός, όπως έχω ήδη πει, έχει ως εξής: 6.000 Τούρκοι, 1.000 Εβραίοι και 20.000 Έλληνες, στους οποίους πρέπει να προστεθούν 120 φράγκοι ή Ευρωπαίοι, όλοι Λατίνοι Καθολικοί...», Guerin [1880], σ.62

18-19.Εβραίοι και Μουσουλμάνοι στη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου,στο δρόμο του παζαριού (αριστερά), στην οβριακή (δεξιά)

Η πολεοδομική οργάνωση του χώρου αποτέλεσε έκφραση εθνικού και θρησκευτικού διαχωρισμού³⁶. Το ελληνικό στοιχείο εκδιώχθηκε από την τειχισμένη πόλη και αντικαταστάθηκε από τουρκικό πληθυσμό. Οι Έλληνες κατοικούσαν στα χωριά της υπαίθρου και τα προάστια της τειχισμένης πόλης³⁷. Αντίθετα, οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί εγκαταστάθηκαν ελάχιστα στις αγροτικές ζώνες, και όταν αυτό συνέβη, περιορίστηκαν στα περικόρα της τειχισμένης πόλης³⁸. Είναι ενδεικτικό ότι η παρουσία των Τούρκων στην ύπαιθρο κυριαρχεί σε τέσσερα μόνο από τα 44 υφιστάμενα χωριά (βλ. Μουσουλμανικοί Οικισμοί)

• Κάστρο

Η τειχισμένη πόλη μοιράστηκε διοικητικά σε μαχαλάδες³⁹, καθένας από τους οποίους είχε ως κέντρο ένα τζαμί και κρήνη⁴⁰. Εντός των τειχών παρέμειναν και οι Εβραίοι, στην Οβριακή συνοικία. **(εικ.14)**.

Το υφιστάμενο δομημένο περιβάλλον κατά βάση συντηρήθηκε, με εξαίρεση κάποιες αλλαγές με την κατάργηση της διαίρεσης της πόλης μετά από καταστροφή το 1856 μ.Χ. τμήματος του τείχους του Κολλακίου, την προσθήκη νέων κτηρίων και την τροποποίηση των υφιστάμενων με αλλαγές χρήσης και προσαρμογές στις νέες κοινωνικές συνθήκες⁴¹ **(εικ.20-25)**.

³⁶. Π. Σαβοριανάκης [2000], σ.42

³⁷. «...οι Έλληνες είναι 12700 χωρίς τις γυναίκες και παιδιά συνολικά (...) ενώ 4000 κατοικούν στα προάστια της πόλης ... είναι πλούσιοι έμποροι στη θάλασσα, με πλοία που κατασκευάζουν στο νησί και τα διευθύνουν οι ίδιοι ή αναθέτουν την ανάθεσή τους σε Βενετούς με πιστοποιητικό Γαληνοτάτης Δημοκρατίας Βενετίας (...) είναι ναύτες, ιδιοκτήτες μικρών ιστιοφόρων ή κυβερνήτες, χτίστες, παντοπώλες, πανδοχείς, υποδηματοποιοί, τεχνίτες, μαραγκοί». Μ. Χατζηλάκου, «Νεοελληνική πόλη», σ.69-70

³⁸. «... Οι Τούρκοι κατοικούν εν γένει εν τη πόλη και τοις περικόροις αυτής. Ολίγιστοι είσι διασκορπισμένοι εις τα απώτερα χωριά, αυτοί δε δυσκόλως διακρίνονται των Ελλήνων...», Billioti Ed. και Abbe Cottret [1881], σ. 286

³⁹. Ο Εβλιγιά Τσελεμπί το 1671 απαρίθμησε 24 μαχαλάδες συνολικά, από τους οποίους οι 18 ήταν μουσουλμανικοί, 2 εβραϊκοί και 4 (εκτός τειχών) χριστιανικοί, Π. Σαβοριανάκης [2000], σ.53

⁴⁰. *Η πόλη εκτός των τειχών*, σ.27

⁴¹. Πραγματοποιήθηκαν πολλές μετατροπές στα υφιστάμενα κτήρια, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τα καταλύματα των γλωσσών στη διοικητική περιοχή, στα οποία έγιναν προσθήκες σαχνισιών, εσωτερικών παταριών και ορόφων, που σώζονταν μέχρι τη δεκαετία του 1920. Άλλα ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν το νοσοκομείο, που μέχρι το 1826 χρησιμοποιούνταν ως σιταποθήκη (Π. Σαβοριανάκης [2000], σ.53-54), το παλάτι, που στέγασε φυλακές και οι εκκλησίες που μετατράπηκαν σε τζαμιά («Η πολεοδομία της Ρόδου τον 20ο αι.», σ.30). Επίσης, στα μεσαιωνικά τείχη και μπροστά στο λιμάνι προσκολλήθηκαν εξωτερικά πολλά κτήρια και μαγαζιά (Π. Σαβοριανάκης [2000] σ.47).

Οι κατοικίες προσαρμόστηκαν στον ανατολίτικο τρόπο ζωής με προσθήκες μορφολογικών και δομικών στοιχείων

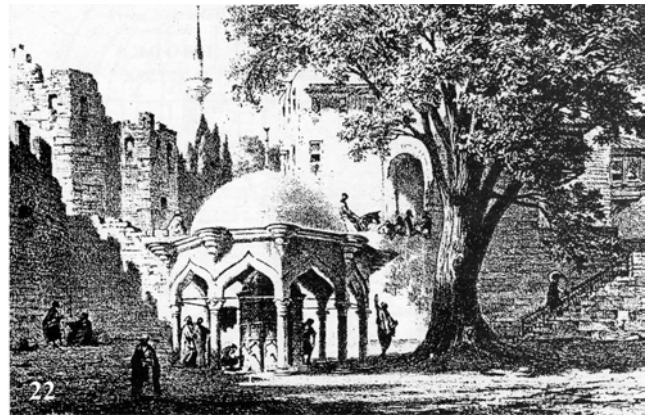

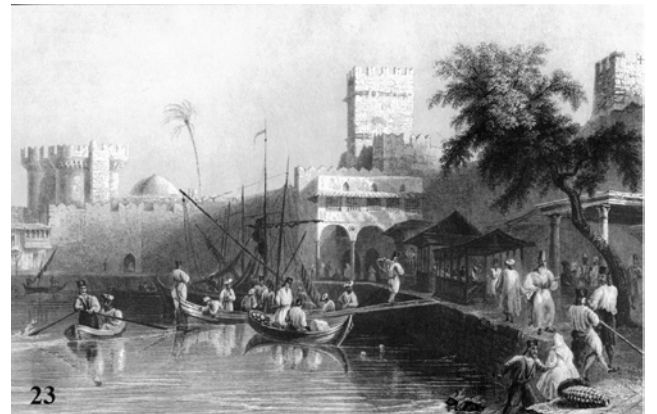
20. Σαχνισιά στην οδό Ιπποτών στο τέλος της Τουρκοκρατίας

21. Ευρύτερη άποψη της οδού Ιπποτών

22. Στο εσωτερικό της πόλης (Κολλάκιο - πύργος Guardia) 1844

23. Άποψη λιμενικής περιοχής εκτός των τειχών το 1837

24. Η Θαλασινή πύλη το 1880

• **Εκτός τειχισμένης πόλης**

Την τειχισμένη πόλη περιέβαλλε ένα τεράστιο μουσουλμανικό νεκροταφείο (**εικ.26,27**), το οποίο κάλυπτε έκταση από το τζαμί του Μουράτ Ρεϊς μέχρι την πύλη Κοσκινού⁴². Στη ΝΑ πλευρά των τειχών υπήρχε επίσης ένα πολύ μικρότερης έκτασης εβραϊκό νεκροταφείο. Αντίθετα, στη βόρεια πλευρά βρίσκονταν κάποια διοικητικά κτήρια και καταστήματα. Η υπόλοιπη περιοχή ήταν γεμάτη κτήρια με κήπους μέχρι το Νεοχώρι, όπως μας πληροφορεί ο Παπαχριστοδούλου⁴³.

Μαράσια⁴⁴

Μετά το 1523 οι Έλληνες, εκδιωγμένοι από την τειχισμένη πόλη, δημιούργησαν 8 νέους οικιστικούς πυρήνες, τα λεγόμενα μαράσια, με τις ονομασίες: Μητρόπολη, Αγία Αναστασία, Άης Νικόλας, Άγιοι Ανάργυροι, Άγιος Ιωάννης, Άης Γιώργης ο Πάνω, Άης Γιώργης ο Κάτω ή Καμένος και Νιοχώρι (**εικ.28,29**). Ο Guerin αναφέρει: «... Τα προάστια περιβάλλουν την πόλη πέρα από τα νεκροταφεία και χωρίζονται σε τρία κύρια και τα ίδια σε 9 ελληνικές ενορίες και μια καθολική. Αυτά τα προάστια είναι γνωστά με τις ονομασίες Νέο Μαράσι, Κάτω και Πάνω Μαράσι, με κοινό όνομα Βαρούσια⁴⁵. Ο πληθυσμός των 3 προαστίων είναι 5000 ψυχές και σχεδόν αποκλειστικά ελληνική, με την εξαίρεση λίγους Λατίνους Καθολικούς και κάποιες τουρκικές οικογένειες που προτιμούν να μείνουν σε ένα από τα προάστια...». Για τα δύο πρώτα σημειώνεται, επίσης, ότι ήταν ήδη εποίκισμένα επί Ιπποτοκρατίας, κατά τη διάρκεια των δύο πολιορκιών, τουλάχιστον εν μέρει και καταστράφηκαν με εντολή του μ.Μ. d' Aubusson και αργότερα του Villiers de l' Isle - Adam για την αποτροπή εγκατάστασης και ενίσχυσης των Οθωμανών⁴⁶. Πιθανόν οι πυρήνες αυτοί να συνέπιπταν με τους πυρήνες των μεσαιωνικών χρόνων.

(σαχνισιά τσατμάδες κ.α.) ενώ νέες κατασκευάσθηκαν διάσπαρτες στον τουρκικό τομέα πόλης με εσωστρέφεια προς τις εσωτερικές αυλές.

42. «...Τεράστια νεκροταφεία έχουν απλωθεί γύρω από τα τείχη, και αμέτρητοι μουσουλμανικοί τάφοι έχουν γεμίσει σχεδόν όλο το χώρο μεταξύ των τάφρων της πόλης και των προαστίων... Εδώ βρίσκονται οι εκατοντάδες χιλιάδες άνδρες του Σουλεϊμάν που έχασαν τη ζωή τους, είτε από ασθένεια ή από τις φονικές επιθέσεις στην πόλη...» Guerin, σ.142-143

43. Ο Παπαχριστοδούλου αναφέρει ως κτήρια το κυβερνείο στη θέση της σημερινής νέας αγοράς, το Γυμνάσιο «Ιδαδιέ», στη θέση των σημερινών δικαστηρίων, το κονάκι (διοικητήριο), στη θέση του σημερινού ταχυδρομείου, όπως επίσης το Καμπάνι (δημόσιο ζυγιστήριο), Δημαρχείο, Τελωνείο, Ταχυδρομείο και καταστήματα μπροστά από την Πύλη του Αγίου Παύλου μέχρι τη Θαλασσινή Πύλη. σ.512-513

44. Η λέξη μαράς σύμφωνα με τον Guerin (σ.143) είναι τουρκική λέξη και σημαίνει το κόμμα, την περιοχή ενώ σύμφωνα με τον Παπαχριστοδούλου μπορεί να προέρχεται και από τη λέξη barosh, που σημαίνει προάστειο, (σ.400)

45. Guerin [1880], σ.145

46. Ο.π. σ.148

25. Καταστήματα εκτός των τειχών το 1890

26. Το νεκροταφείο μπροστά από την πύλη του Αγίου Ιωάννη

27. Νεκροταφείο περιμετρικά της τειχισμένης πόλης από την περιοχή των νότιων Μαρασίων

Κάτω Μαράσι. Περιέχει τις ενορίες της Αγίας Αναστασίας, του Αγίου Νικολάου, την Μητρόπολη και τις δύο του Αγ.Γεωργίου, Πάνω και Καμμένου, στη μνήμη μιας πυρκαγιάς που εκδηλώθηκε στην εκκλησία. Ο Guerin (σ.146-147) αναφέρει λανθασμένα τις ενορίες Αγίου Νικολάου και Αγίου Νικολάου του Καμένου και μια ακόμα, που δεν εντοπίζεται σε άλλη πηγή, της Αγίας Μητέρας του Θεού.

Πάνω Μαράσι. Δεσπόζει του προηγούμενου, καταλαμβάνοντας τις βόρειες πλαγιές του λόφου του Αγίου Στεφάνου με τις δύο ενορίες των Αγίων Αναργύρων και του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου.

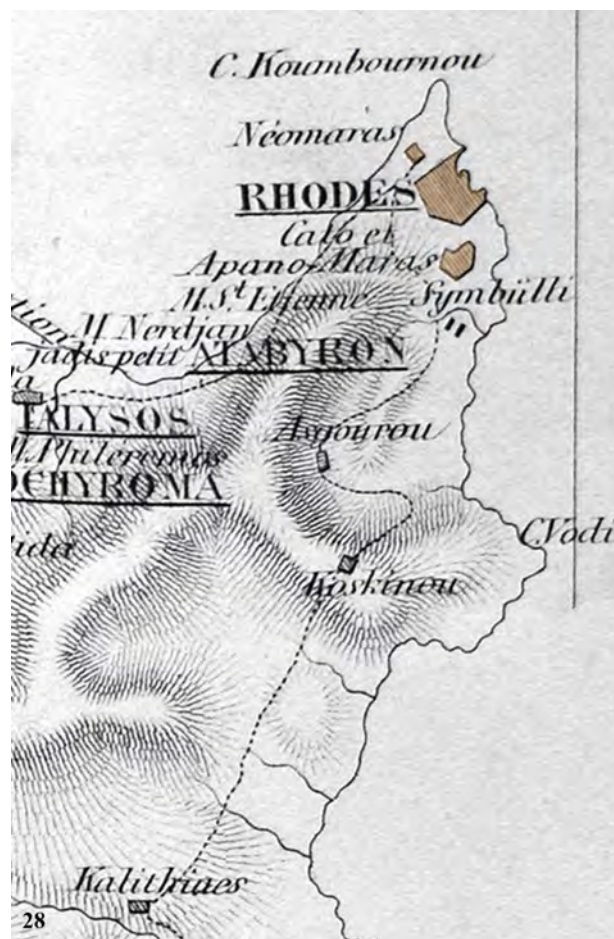
Νέο Μαράσι. Το προάστιο αυτό είναι το γνωστό σήμερα Νεοχώρι ή Νιοχώρι, χρονολογούμενο μόλις διακόσια χρόνια πίσω. Ο πληθυσμός του ήταν 800 άνθρωποι, οι περισσότεροι Έλληνες τεχνίτες, που μαζί με ολιγάριθμους Τούρκους εργαζόνταν στα κρατικά ναυπηγεία του Μαντρακίου⁴⁷. Υπήρχε επίσης η Καθολική κοινότητα, υπό την άμεση προστασία του υποπρόξενου της Γαλλίας⁴⁸, που εγκαταστάθηκε το 1710 για να δουλέψουν τα μέλη της ως ειδικευμένο προσωπικό των ναυπηγείων⁴⁹. Η κοινότητα διέθετε επίσης από τον 18ο αι. ένα καθολικό μοναστήρι, το Sainte - Marie - de - la - Victoire, και ένα σχολείο. Στο προάστιο αυτό διέμεναν, επίσης, πρόξενοι και υπάλληλοι διάφορων προξενείων, που είχαν πολιτικές και εμπορικές σχέσεις στο νησί της Ρόδου, την εποχή άφιξης του Guerin. Κάθε ένα μαράσι διατασσόταν γραμμικά κατά μήκος ενός πρωτεύοντα άξονα, που οδηγούσε σε μια από τις πύλες εισόδου της τειχισμένης πόλης και είχε σημείο αναφοράς μια εκκλησία⁵⁰, ενώ εκτεινόταν και σε ελάχιστες μικρές παρόδους. Η απόδοση κάθε ονόματος μαρασιού έγινε από τον Άγιο, στον οποίο ήταν αφιερωμένη η εκκλησία με πρόσοψη στον πρωτεύοντα άξονα.

47. Ο.π.σ.145

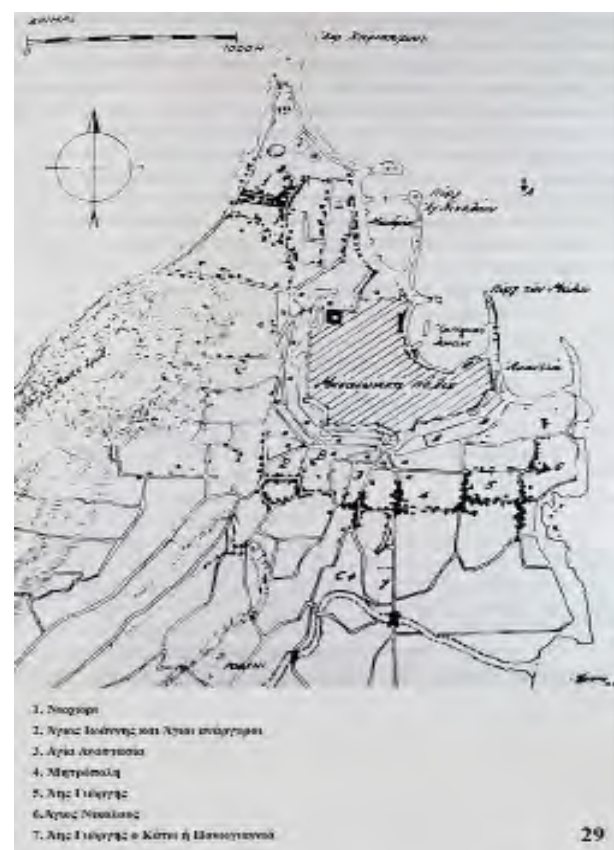
48. Ο.π.σ.145

49. Π. Σαβοριανάκης, σ.56

50. Σύμφωνα με το Σαβοριανάκη στις θέσεις των σημερινών εκκλησιών των μαρασιών υπήρχαν παλαιότερες, που ξαναχτίστηκαν. Οι ανακατασκευές αυτών ή η ανέγερση νέων άρχισε στις αρχές του 18ου αι. Η Πόλη εκτός των τειχών, σ.46 Για παράδειγμα της Μητρόπολης, το 1750, του Αγ. Νικολάου, το 1759, των Αγίων Αναργύρων, το 1738, που αντικατέστησε παλιότερη με λείψανα της παλιάς στα βόρεια της, της Αγίας Αναστασίας, τον 19ο αι. Η Μεσαιωνική πόλη Ρόδου, σ.106

28. Χάρτης με Άνω, Κάτω και Νέο - Μαράσι από τον περιηγητή Guerin

29. Χάρτης με τοποθεσίες εκάστοτε μαρασιού

Σε κάθε γειτονιά 2 βασικοί άξονες κάθετοι μεταξύ τους προεκτείνονταν μέχρι να συναντήσουν τους αντίστοιχους του επόμενου μαρασιού. Εξαιρέση αποτελεί το Νιοχώρι, που διαμορφώθηκε γύρω από 4 μεγάλους άξονες **(εικ.30,31)**. Οι νέοι δρόμοι στο βασικό ιστό ακολουθούσαν με μικρές αποκλίσεις κάποιες από τις χαράξεις των οδών του Ιπποδάμειου σχεδίου της ελληνιστικής περιόδου⁵¹.

Την περίοδο του 18ου-19ου αι. η αρχιτεκτονική των μαρασιών παρουσιάζει άνθηση με την εμφάνιση των λαϊκών κατοικιών⁵² **(εικ.32,33)** και των μεταγενέστερων νεοκλασικών κτηρίων⁵³ **(εικ.35)**. Μάλιστα, στα τέλη του 19ου αι. οι ελληνικές συνοικίες επεκτάθηκαν και εμπλουτίστηκαν με μεγαλοπρεπή κτίρια εκπαίδευσης και «αρχοντικά» σε νεοκλασικό στυλ από δωρεές πλούσιων Ροδιτών κυρίως ομογενών Αιγυπτιωτών⁵⁴ **(εικ.34)**.

Όλη η υπόλοιπη έκταση της σημερινής πόλης, δόθηκε ως τιμάρια στους Τούρκους, κατοίκους της Κων/πολης και στρατιωτικούς, που έμεναν εντός των τειχών⁵⁵. Έτσι ανάμεσα στα μαράσια συναντώνται οθωμανικά περιβόλια, «αγροτόσπιτα» μέσα σε μεγάλες εκτάσεις με μύλους⁵⁶, στέρνες, στάβλους και εξοχικές κατοικίες Οθωμανών αξιωματούχων⁵⁷. Το σύστημα αυτό εφαρμόστηκε για όλα τα ακίνητα μέχρι τις περιοχές Ροδίνη και Σγουρού, μέχρι τη Μίξη από στη δυτική πλευρά της νήσου⁵⁸ και μέχρι την περιοχή της Κοσκινούς στην ανατολική πλευρά, όπου δημιουργήθηκαν μουσουλμανικοί συνοικισμοί⁵⁹. **(εικ.36,37)**

Εκτός της τειχισμένης πόλης και δίπλα στο μουσουλμανικό οικισμό στη Μίξη, στον οικισμό Τριάντα, υπήρχαν οι εξοχές, δηλαδή οι εξοχικές κατοικίες των πλούσιων Ελλήνων Ροδιτών⁶⁰, των οποίων η μόνιμη κατοικία βρισκόταν στα Μαράσια.

51. Η Πόλη εκτός τειχών, σ.45

52. Η λαϊκή κατοικία παρουσιάζει κάποια μορφολογικά στοιχεία, που συναντώνται και στις οθωμανικές κατοικίες, όπως το μεγάλο ύψος του ισόγειου, η στενόμακρη κάτοψη, η διπλή σειρά παραθύρων και η οργάνωση της εσωτερικής διακόσμησης των τοίχων. Παρουσιάζει όμως διαφορές στην εσωτερική οργάνωση των χώρων και στο γεγονός ότι, αντίθετα με την οθωμανική κατοικία, που είναι εσωστρεφής, η λαϊκή κατοικία συνδέεται άμεσα με την αυλή και το κηπούλι.

Ο τύπος της διαμορφώθηκε στα πρώτα χρόνια της οθωμανικής περιόδου και διατηρήθηκε αναλλοίωτος με μικρές παραλλαγές μέχρι το τέλος του 19ου αι. Σε πρώτη μορφή ήταν απλό μακρόστενο κτίσμα, το καλό σπίτι, με κεντρικό δωμάτιο, τη σάλα, και ισόγειο (εκτός από την αγροικία που είχε και όροφο) με δώμα. Σε επόμενη φάση υπερυψώθηκε ένα τμήμα της κατοικίας, με την προσθήκη ανώ σε όροφο. Συχνά υπήρχαν 2 σειρές παραθύρων, από τα οποία της επάνω σειράς ήταν μικρότερα και συνήθως τοξωτά. Οι βοηθητικοί ισόγειοι χώροι ήταν στην αυλή, αρχικά απέναντι και κατόπιν σε επαφή με το κυρίως κτίσμα, σε σχήμα Γ. Η Αυλή είχε βοτσαλωτό δάπεδο και χωριζόταν από το κηπούλι με λιθόκτιστη πεζούλα. Ως προς τη διακόσμηση των εσωτερικών τοίχων, συναντώνται επαναλαμβανόμενα σχέδια με σταμπωτά επιχρίσματα και περιμετρικά ξύλινα σκαλιστά ράφια. ο.π. σ.52-55

53. Το νεοκλασικό σπίτι άνθησε στην πόλη της Ρόδου στα τέλη του 19ου αι και αρχές του 20ου. Συγκεκριμένα η περίοδος κατασκευής τους στη Ρόδο τοποθετείται μεταξύ 1870-1935. Μ. Μαριά, σ.15,

54. Μ. Μαριά [2000], σ.15

55. Η πόλη εκτός των τειχών, σ.42

56. Στα προάστια στις αρχές του 19ου αι. υπήρχαν 15 περίπου ανεμόμυλοι, (Π. Σαβοριανάκης [2000], σ.55) ενώ σε αγροκτήματα των Οθωμανών υπήρχαν πηγάδια, που λειτουργούσαν με ανεμάντλια.

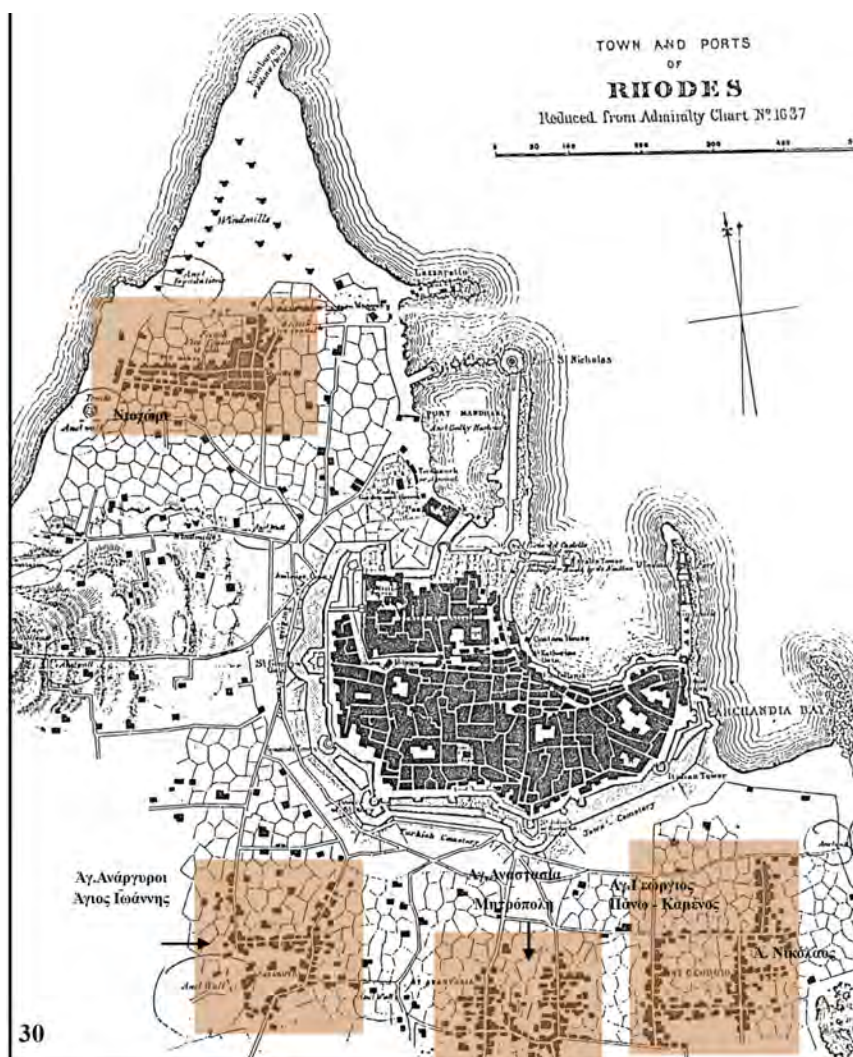
57. Η πόλη εκτός των τειχών, σ.25-27

58. Ο Αββά Κοτρέ γράφει : «Πολλοί Τούρκοι είναι ιδιοκτήτες των επί του όρους του Αγίου Στεφάνου και εν προαστείσις μικρών κήπων, ους καλλιεργούσι μετά πάντη ανατολικής νωχελείας... αι γυναίκες, όταν ώσι προπεφυλαγμένοι από τοίχους συμερίζονται μετά των συζύγων αυτών της εργασίας της γης. Όπως κερδίσωσι ολίγον αργύριον αι του Νεοχωρίου, συνάγουσιν επί της παραλίας μικρούς και μαύρους χάλυκας, οίτινες πωλούμενοι χρησιμεύουσιν εις την επίστρωσιν του εδάφους και αυλής κατοικιών», Billioti Ed. και Abbe Cottret [1881], σ.285

59. Π. Σαβοριανάκης [2000], σ.55, Χ. Παπαχριστοδούλου [1994], σ.402

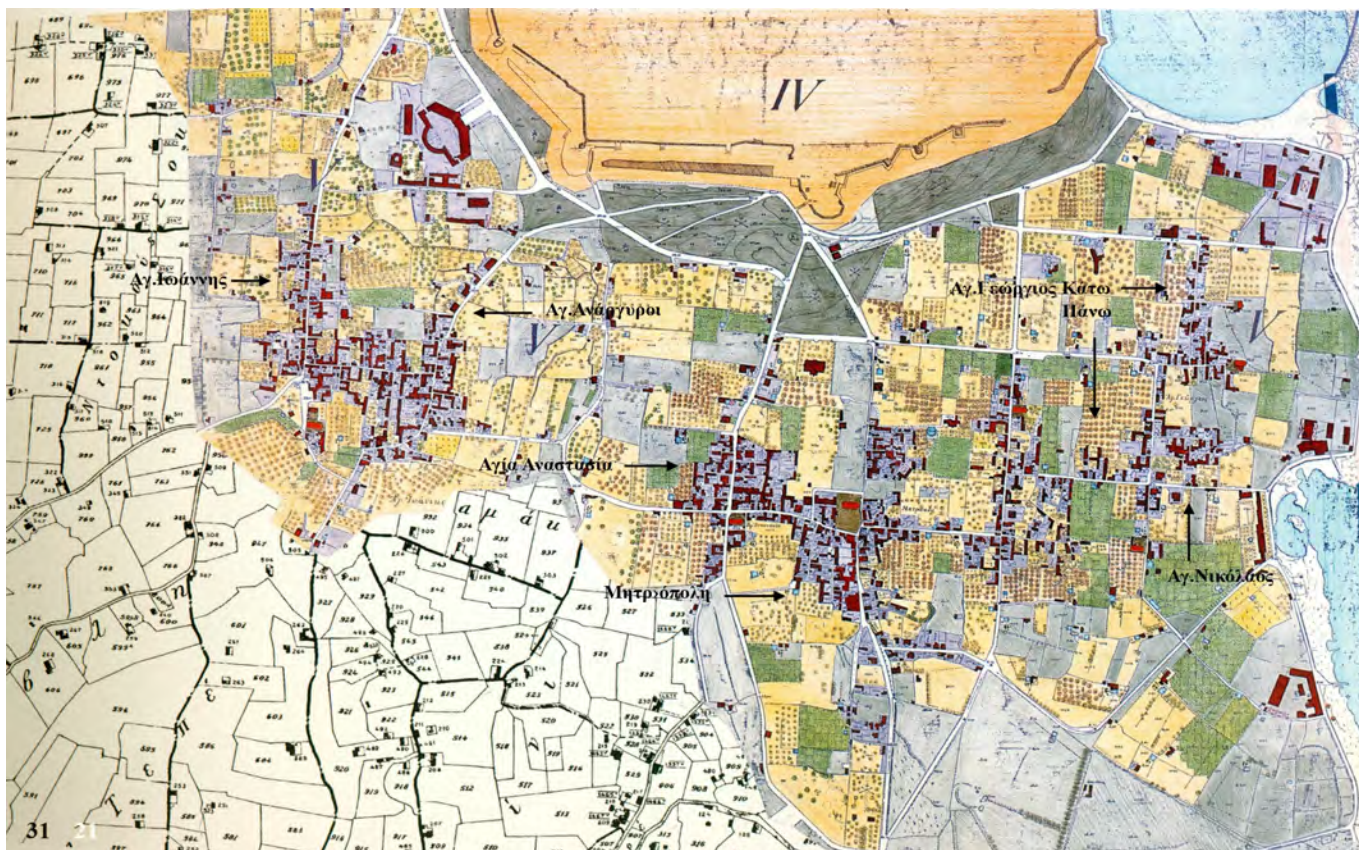
60. «... εξοχικά σπίτια (οι λεγόμενες εξοχές ή πύργοι)...ανάμεσα σε πορτοκαλιές και λεμονιές, βαμμένα άσπρα και με πηγή στον κήπο... Ήταν συγκεντρωμένα στο χωριό Τριάντα... έπαιζαν αρχικά το ρόλο των επαύλεων, των εξοχικών κατοικιών Οθωμανών αξιωματούχων της Ρόδου και των πλούσιων Ροδιτών γενικότερα. Ήταν πέτρινα διώροφα σπίτια με χοντρούς τοίχους και επίπεδες στέγες, σε μια εποχή που ανάλογα σπίτια στην περιοχή της Κων/πολης κτίζονταν από ξύλο... Κατά τον 19ο αι., στις εξοχές αυτές διέμεναν το καλοκαίρι για αναψυχή κυρίως Ροδίτες των παροικιών της Σμύρνης και της Αλεξάνδρειας», Π. Σαβοριανάκης [2000] σ.55

Για τις παλαιότερες εξοχές γνωρίζουμε επίσης: «... βρίσκονταν έξω από τους οικιστικούς πυρήνες, χρονολογημένες από τον 17ο αι. και εξής, με στοιχεία αμυντικής αρχιτεκτονικής όπως κλουβιά, ελάχιστα ανοίγματα στο ισόγειο αλλά και μορφολογικά στοιχεία ιπποτικής αρχιτεκτονικής (κυμάτια, σημαιοστάτες)...», Η πόλη εκτός των τειχών, σ..51

30. Χάρτης μαρσιών των μέσων 19ου αιώνα

31. Χάρτης νοτιών μαρσιών 1928

32

32. Διακόσμηση σάλας λαϊκού σπιτιού μαρασίων με σταμπωτά

33

33. Ένα από τα πρωιμότερα δείγματα λαϊκού σπιτιού στο μαράσι Αγ.Νικολάου

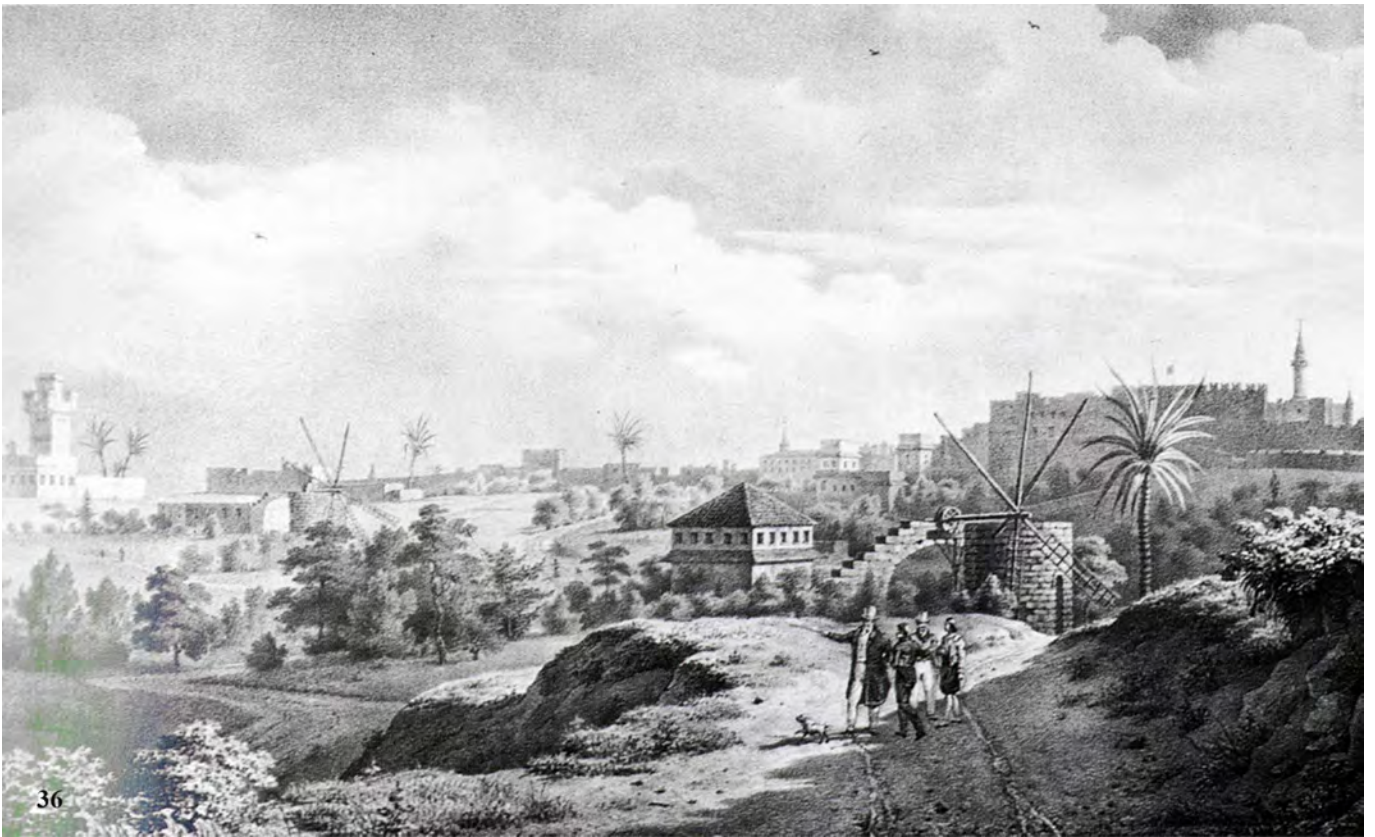

35

35. Μαράσι Αγίας Αναστασίας

34. Μέγαρο Ηλία Τανούς Ακκάβι, 1894

36. Άποψη από τα δυτικά με τους χαρακτηριστικούς οθωμανικούς ανεμόμυλους, για την άντληση του νερού από τα πηγάδια, και σπίτια γύρω από την τειχισμένη πόλη.

37. Δυτική πλευρά νήσου (Νεοχώρι), 1882

Μουσουλμανικοί οικισμοί

Οι μουσουλμανικοί οικισμοί και συνοικισμοί στην ύπαιθρο βρίσκονταν στις περιοχές Καντηλί ή Κανδηλί, Οσγούρ (Σγούρου)⁶¹, Καλαμώνα (Άνω και Κάτω Καλαμώνα), Σάλακος, Αρνίθα, Κατταβιά⁶², Καναμάτ, Ροδίσι (μαχαλάς Σουμπουλού Τεπεσί), Σαντουρλί⁶³, Μίξη, Μάντρα Μπογαζί και Τσαϊρί⁶⁴ και ήταν αγροτικοί⁶⁵ **(εικ.38,39)**. Οι περιοχές Ροδίσι και Σαντουρλί είχαν λίγα σπίτια. Κυρίως αποτελούσαν σημαντικά αξιοθέατα και χώρους περιπάτου, κατά τον 18ο και 19ο αι⁶⁶.

Στα περίχωρα της πόλης δίπλα στους χριστιανικούς οικισμούς, αναπτύχθηκαν τα ύστερα χρόνια της Οθωμανικής περιόδου και άλλοι μουσουλμανικοί μαχαλάδες με τις ονομασίες Ντοκούζ σοκάκ (9 δρόμοι), Γιανί Μεχμέτ (πλούσιος Μεχμέτ), Μποϊνού Καρά (μαύρος κόλπος), Μεράν Τεπέ (λόφος κοράλι), Κιζίλ τεπέ (κοκκινόλοφος) και Κουμλούκ (αμμουδιά)⁶⁷

Την περίοδο 1896-1897 δημιουργήθηκε στους πρόποδες του λόφου του Αγίου Στεφάνου ο συνοικισμός «Κρητικά» από πρόσφυγες Τούρκους, μετά την κρητική επανάσταση του 1896⁶⁸.

B.4.7 Ιταλική κατοχή (1912-1943)

Την άνοιξη του 1912 οι Ιταλοί, με διοικητή στρατεύματος τον Giovanni Ameglio και βασιλιά της Ιταλίας τον Vittorio Emanuele III ⁶⁹, καταλαμβάνουν τα τουρκοκρατούμενα νησιά του ΝΑ Αιγαίου και η περιοχή διέρχεται δύο περιόδους Ιταλικής κατοχής.

Η πρώτη (1912-1923) χαρακτηρίζεται από την στρατιωτικού χαρακτήρα διοίκηση και τις εργασίες συντήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Η Δεύτερη περίοδος (1923-1943) διακρίνεται για την αποικιακή πολιτική διοίκηση των νησιών και την προσπάθεια αποδυνάμωσης και εξιταλισμού του ελληνικού πληθυσμού. Συντάσσονται και εφαρμόζονται νέα πολεοδομικά και ρυθμιστικά σχέδια πόλεων και ανεγείρονται δημόσια και ιδιωτικά κτήρια με την «πολιτική του λίθου» και την οικειοποίηση του ιπποτικού παρελθόντος.

61. Το χωριό, τοποθετημένο στο εσωτερικό εύφορου κάμπου, κατοικούνταν από εκατό οικογένειες μουσουλμάνων. Π. Σαβοριανάκης [2000] , σ.8, Guerin [1880], σ.174-175

62. ο.π. Υποσημ.118, σ.67

63. Μουσουλμανικός οικισμός στα ΝΔ του Νεοχωρίου, με τρεις η τέσσερις ιπποτικές επαύλεις, ο.π. σ.58

64. Χ. Παπαχριστοδούλου [1994], σ.402

65. Για τους εν λόγω οικισμούς ο Αββά Κοτρά αναφέρει: «...πάντες οι εν τας εξοχές του Ασγούρου, Καντιλή, Μίξεως, Σαντουρλί και τες περί την πόλιν και αι εις το εσωτερικόν διεσπαρμένοι εισι κατά το μέγα μέρος γεωργοί, αλλ' η περί την γεωργίαν εμπειρία αυτών δεν είναι ανεπτυγμένη, πλειότερον της των Ελλήνων γεωργών» Billioti Ed. και Abbe Cottret, σ.286 Ο Παπαχριστοδούλου, αντίθετα, δίνει περισσότερες πληροφορίες για την ύπαρξη αυτών των οικισμών. Διευκρινίζει ότι οι κήποι γύρω από την πόλη ως τη Μίξη και τα Σγούρου, καθώς επίσης τρία ολόκληρα χωριά –Δαματριά, Καλαμώνα και Θολός – ήταν τουρκικά τσιφλίκια. Οι πλούσιοι αγάδες είχαν στην ιδιοκτησία τους επίσης τα καλύτερα κτήματα, στα χωριά Κρεμαστή, Πασιίδα, Παραδείσι, Σάλακο, Καλαβάρδα. Όμως από τα 44 χωριά μόνο ο Καλαμώνας, Πάνω και Κάτω ήταν μουσουλμανικός ενώ τα άλλα ήταν ελληνικά με λίγους Τούρκους κατοίκους στη Σάλακο, Αρνίθα, Ίστριο, Λίνδο και Κατταβιά. σ.474-475

66. Συγκεκριμένα στο Σαντουρλί υπήρχε και μικρό υδραγωγείο. Για το Ροδίσι ο Guerin σημειώνει: «...είναι μια υπέροχη περιοχή, τρία τέταρτα της ώρας από το προάστιο του Néomasaras. Το όνομά του προέρχεται από μια τουρκική λέξη που σημαίνει υάκινθος, στα ελληνικά Rhodini. Ενδέχεται , όπως σημειώνεται από τον Ross, το όνομα Symbullι να έχει ελληνική καταγωγή και να προέρχεται από τη λέξη συμβολή , λόγω των νερών που τρέχουν σε αυτό το μέρος ως ένα είδος συμβολής ...έχει πολλά γιγαντιαία πλατάνια και όμορφες λεύκες... προσελκύουν κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού , είτε Έλληνες είτε Τούρκους, που στον ελεύθερο χρόνο κάθονται άνετα κάτω από τα παλιά δέντρα με τα μεγάλα κλαδιά για να προστατεύουν από τη ζέση» (σ.142-143), Η περιοχή συμπληρώνεται με κομψό πέτρινο υδραγωγείο... και φέρει στην πόλη της Ρόδου τα νερά του λόφου. Αυτό αποδίδεται στους Ιππότες ...» (σ.174-175)

67. Οι εν λόγω μαχαλάδες αναφέρονται μόνο από τον Σαβοριανάκη (σ.58). Πολύ πιθανόν να πρόκειται για περιοχές με πολύ λίγους μουσουλμάνους.

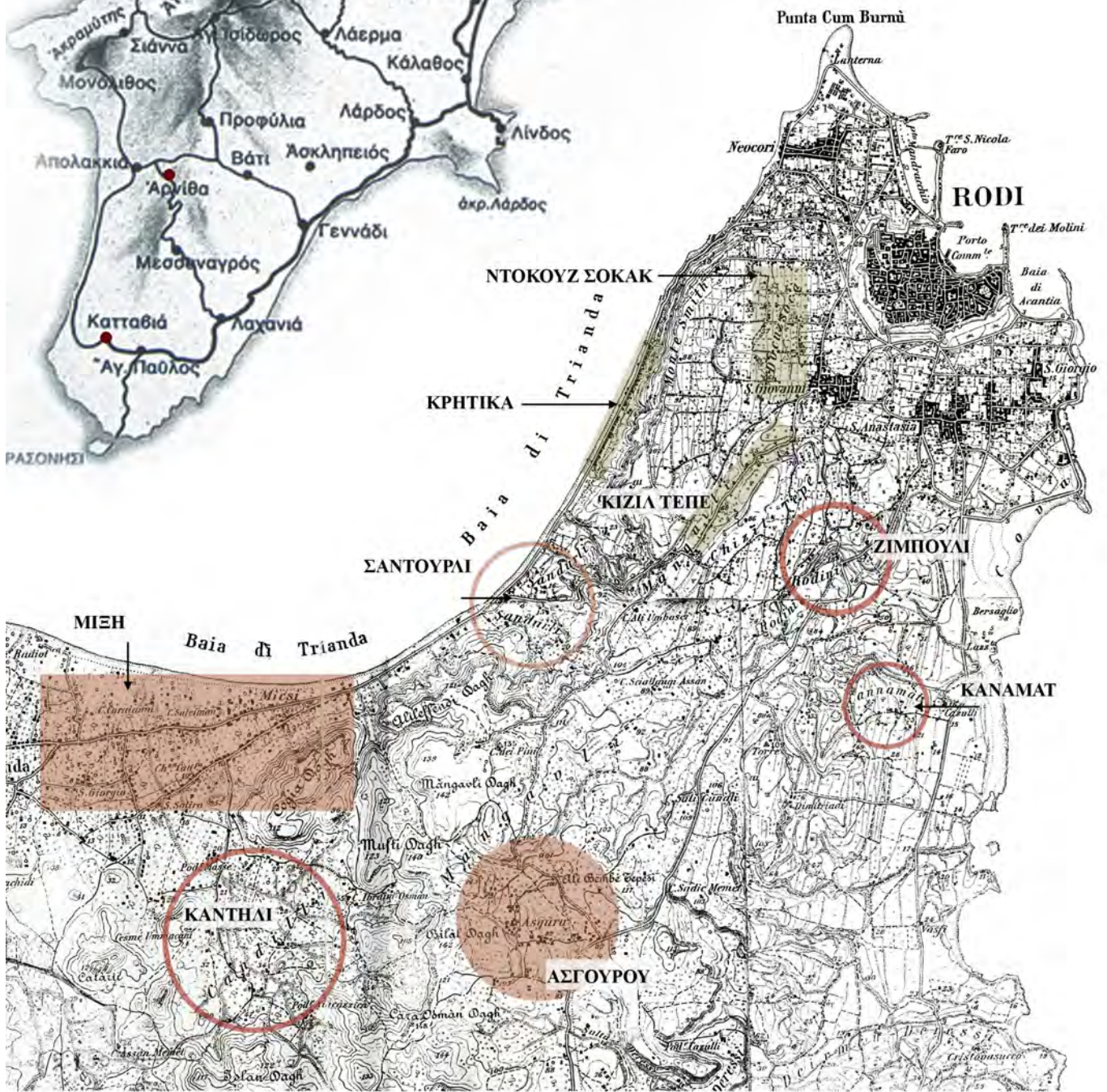
68. Η Πόλη εκτός τειχών, σ.29

69. ο.π., σ.187

38. Χάρτης με τουρκικούς συνοικισμούς στη Ρόδο

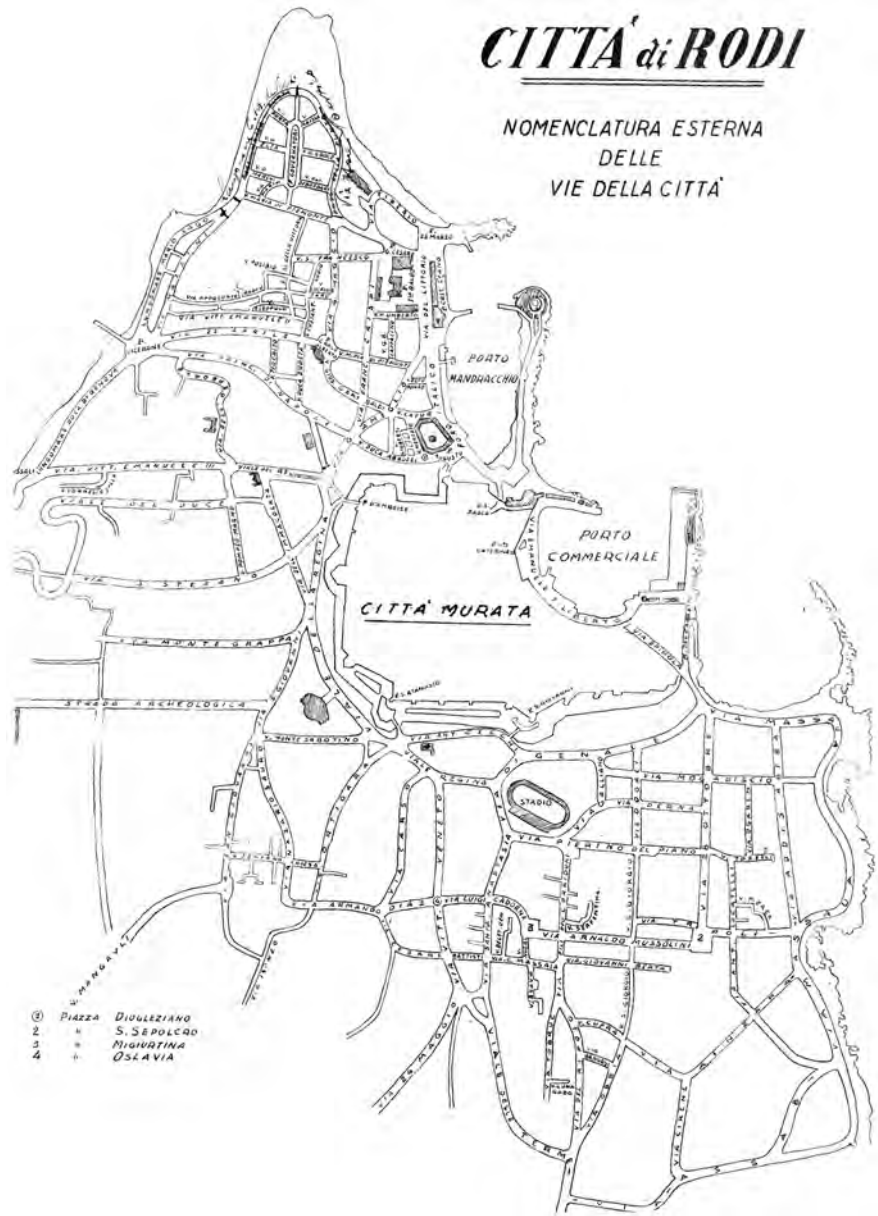
39. Χάρτης με τουρκικούς συνοικισμούς στο άνω μέρος νήσου

Σε αυτό το χρονικό πλαίσιο συντάσσεται το «Piano regolatore⁷⁰» της Πόλης Ρόδου, με το οποίο γίνεται πολεοδόμηση της έκτασης, που αντιστοιχεί στην αρχαία πόλη, συνενώνονται οι πολεοδομικοί πυρήνες των μαρσιών σε έναν ενιαίο πολεοδομικό ιστό, απομονώνεται η μεσαιωνική πόλη με περιφερειακό δακτύλιο, μετατρέπονται τα νεκροταφεία γύρω από το κάστρο σε χώρους πρασίνου και οριοθετείται το νέο διοικητικό (Foro italico, 1912-1928), εμπορικό, πολιτιστικό και τουριστικό κέντρο⁷¹.
(εικ.40,41,42.4)

Εξίσου σημαντικές παρεμβάσεις έγιναν στο εσωτερικό της μεσαιωνικής πόλης με την ανακατασκευή του παλατιού, τις εκτεταμένες αναστηλωτικές εργασίες σε ιπποτικά κτίσματα, τη διάνοιξη της πύλης της Ακαντιάς και την κατασκευή νέων κτηρίων. Οι οικοδομικές δραστηριότητες σταμάτησαν το 1940 με την έναρξη του Β' παγκοσμίου πολέμου.

Η αρχιτεκτονική οριοθετείται από δύο περιόδους με διαφορετικό προσανατολισμό, με κυρίαρχες προσωπικότητες τον κυβερνήτη Mario Lago & τον αρχιτέκτονα Florestano di Fausto (1923-1936) και τον Cesare Maria de Vecchi (1936-1940)

Ο Lago ενσωματώνει στην αρχιτεκτονική της μητρόπολης με εκλεκτικό τρόπο στοιχεία από την ιπποτική και μουσουλμανική αρχιτεκτονική ενώ ο de Vecchi χρησιμοποιεί το μοντερνισμό ως ένδειξη

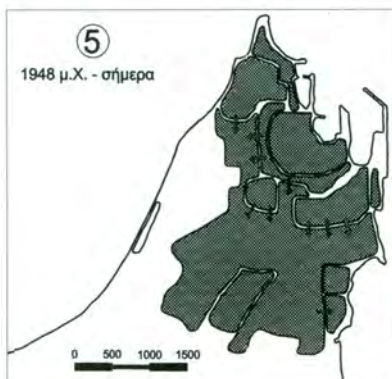
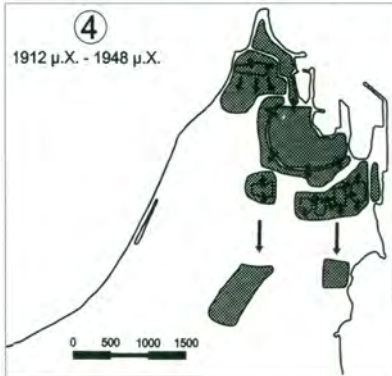
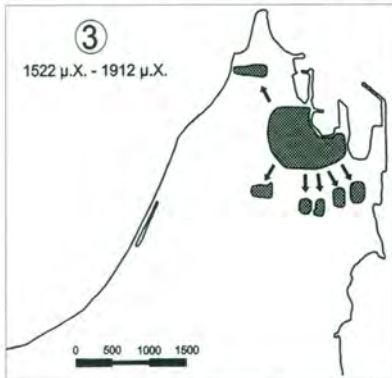
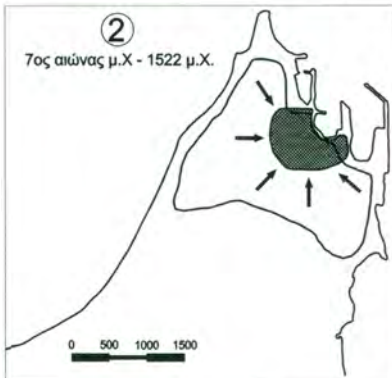
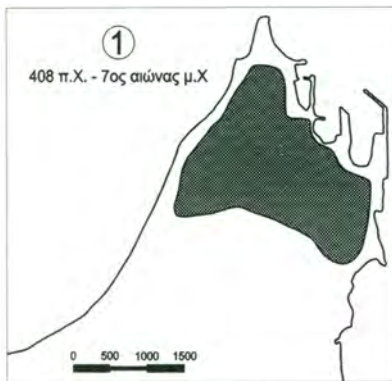
40. Χάρτης νέας πόλης με ιταλικά ονόματα δρόμων

41. Foro Italico, 1929

⁷⁰. Το ρυθμιστικό σχέδιο συντάχθηκε το 1923 και εφαρμόστηκε μετά το 1935 με αρκετές τροποποιήσεις, Ντέλλας Γ., «Η πολεοδομία της Ρόδου τον 20ο αι.», σ.31

⁷¹. Η Πόλη εκτός των τειχών, σ.29-30

πολιτιστικής και φυλετικής υπεροχής της ιταλικής εθνότητας και της δημιουργίας φασιστικής αρχιτεκτονικής.

42. (αριστερά εικόνα) Εξέλιξη της πόλης

43.(δεξιά εικόνα) Αεροφωτογραφία 1956 με τις θέσεις, που έπληξαν οι συμμαχικές δυνάμεις

B.4.8 Ελληνική διοίκηση

Το 1943 οι Γερμανοί καταλαμβάνουν το νησί μέχρι το 1945, με τους βομβαρδισμούς των συμμαχικών στρατευμάτων να προκαλούν τεράστιες καταστροφές και μεγάλα κενά στον πολεοδομικό ιστό κυρίως της μεσαιωνικής πόλης **(εικ.43)**. Έπειτα η διοίκηση μεταφέρεται στα χέρια των Άγγλων για 2 χρόνια μέχρι τις 31 Μαρτίου του 1947 όπου θα παραδοθεί πλέον σε ελληνική στρατιωτική διοίκηση. Σε αυτό το σύντομο χρονικό διάστημα έγινε προσπάθεια αποκατάστασης των ζημιών και κυρίως καταγραφής της κατάστασης διατήρησης των κτηρίων με βάση χαρτογραφικά υπόβαθρα και αεροφωτογραφίες της προηγούμενης περιόδου.

Η ενσωμάτωση των Δωδεκανήσου με την υπόλοιπη Ελλάδα θα γίνει στις 7 Μαρτίου 1948.

Η πόλη έκτοτε επεκτάθηκε σταδιακά με το ρυθμιστικό σχέδιο του 1959 και τις συνεχείς αναθεωρήσεις του, για να συμπεριλάβει εν τέλει περιοχές όπως το Ροδίσι, Ανάληψη και Αγ. Αποστόλους⁷². **(εικ.42.5)** Μια δεκαετία αργότερα θα ξεκινήσει και η τουριστική ανάπτυξη της νήσου.

Στη μεσαιωνική πόλη γίνεται σειρά από έργα με στόχο την συντήρηση, προστασία, αποκατάσταση, ανάδειξη και αναβάθμιση του περιβάλλοντος.

Στα μαράσια χαράσσονται νέοι δρόμοι ή διαπλατώνονται οι παλαιότεροι και σταδιακά αλλοιώνεται ο χαρακτήρας τους.

Γ. Στοιχεία για το ευρύτερο περιβάλλον, στο οποίο βρίσκεται το αντικείμενο μελέτης.

Γ.1 Γεωγραφική θέση και διοικητικό πλαίσιο

Η περιοχή, στην οποία βρίσκεται το αντικείμενο της διπλωματικής εργασίας, εντοπίζεται στα όρια της συνοικίας του Αγίου Γεωργίου του Κάτω ή Καμένου, στη ΝΑ πλευρά της μεσαιωνικής πόλης και ανήκει στην Πολεοδομική ενότητα του Αγίου Νικολάου⁷³. Περιβάλλεται από την άλλοτε βιομηχανική

⁷². «Η πολεοδομία της Ρόδου τον 20ο αι.»,σ.31

⁷³. Η Πολεοδομική ενότητας Άγιος Νικόλαος είναι μια από τις 9

περιοχή Κόβα⁷⁴ στα Α, το πρώην εβραϊκό νεκροταφείο **(εικ.49-50)** και σημερινό χώρο πρασίνου στα Β, το εθνικό στάδιο Διαγόρας⁷⁵ στα Δ **(εικ.45-46)**, ενώ πολύ κοντά στη νότια πλευρά βρίσκεται το συνεκτικό τμήμα των μαρσιών Αγίου Γεωργίου, όπως αυτό έχει αποκρυσταλλωθεί σήμερα. **(Σχ.Α01, εικ.44)**

Η απόσταση μέχρι το κέντρο της πόλης της Ρόδου είναι περίπου 30 λεπτά πεζή και οδικώς μέσω της λεωφόρου Δημοκρατίας από τα Δ ή της οδού Αυστραλίας⁷⁶ και εν συνεχεία Πλατεία Ελευθερίας από τα Α, με κατεύθυνση προς το λιμάνι της Αγίας Αικατερίνης. Ως προς τη σύνδεση με τη μεσαιωνική πόλη, βρίσκεται σε απόσταση 5 λεπτών η Πύλη του Αγίου Ιωάννη ή Κοσκινού και σε απόσταση 10 λεπτών η Πύλη της Ακαντιάς, απ' όπου εισέρχεται κανείς και στο θέατρο «Μελίνα Μερκούρη». **(εικ.47)**

Η κίνηση στο εσωτερικό συγκεντρώνεται κατά κύριο λόγο στις οδούς Έρνεστ Μπέβιν και Καναδά.

Τοπόσημα και στοιχεία προσανατολισμού, εκτός από το στάδιο Διαγόρα, αποτελούν:

- οι εργατικές κατοικίες «Coloniale⁷⁷» **(εικ.48)**,
- το κτήριο Τοπτσούμπαση, όπου στεγάζεται το ΚΕΠ,
- ο χώρος του πρώην κινηματογράφου ΤΙΤΑΝΙΑ, σήμερα κενό οικόπεδο⁷⁸ **(εικ.44)**

44. Μαρῶσια Αγίου Γεωργίου

πολεοδομικές ενότητες του δήμου Ρόδου και έχει 4 γειτονίες: Αγ. Γεωργίου, Αγ. Νικολάου, του Κόβα και του Αγ. Δημητρίου, ΓΠΣ [2005]

74. Το όνομα Κόβα προήλθε από τον Γάλλο επιχειρηματία Κόβα που βρισκόταν στα τέλη του 19ου αι. στη Ρόδο και δημιούργησε βιοτεχνία επεξεργασίας κουκουλιών στην ανατολική παραλία, Μ. Κελεπέρα [2011]

75. «Το στάδιο του Ήλιου» κατασκευάστηκε σε σχέδια του Bernaditi, ως ποδηλατοδρόμιο, το 1932. Το 1939 μετονομάστηκε σε Στάδιο Μουσολίνι (*Η Πόλη εκτός των τειχών*, σ. 274). Σήμερα καταλαμβάνει μια αρκετά μεγάλη έκταση, στην οποία λειτουργεί ποδοσφαιρικό γήπεδο 3500 θέσεων, ποδηλατοδρόμιο, βοηθητικό γήπεδο για προπόνηση και υπαίθρια γήπεδα μπάσκετ και βόλεϊ.

76. Ο οδός Αυστραλίας είναι τμήμα της επαρχιακής οδού που συνδέει την περιοχή με την υπόλοιπη ΝΑ πλευρά του νησιού

77. Κτίστηκε το 1940 ως συγκρότημα γραφείων και καταστημάτων και υπέστη σοβαρές ζημιές κατά τους βομβαρδισμούς του 1944, *Η Πόλη εκτός των τειχών*, σ.311 Σήμερα στεγάζονται εργατικές κατοικίες

78. Παρά το γεγονός ότι ο κινηματογράφος έχει κατεδαφιστεί, παραμένει αναμνηστικό στοιχείο και οι κάτοικοι της περιοχής προσανατολίζονται με βάση την τοποθεσία του.

45. Στάδιο Διαγόρας

46. Είσοδος σταδίου

47. Θέατρο «Μελίνα Μερκούρη»

48. Εργατικές κατοικίες Koloniale

49. Περιοχή πρώην εβραϊκού νεκροταφείου

50. Περιοχή πρώην εβραϊκού νεκροταφείου

Γ.2 Ιστορικά στοιχεία

Κατά την ελληνιστική περίοδο η περιοχή αποτελούσε τμήμα της αρχαίας πόλης με τις ευθείς οδούς του Ιπποδάμειου συστήματος να την διασχίζουν. Μάλιστα, το 1980, κατόπιν εκσκαφών, που πραγματοποιήθηκαν σε οικόπεδο της οδού Κολοκοτρώνη για την κατασκευή νέας οικοδομής, αποκαλύφθηκαν λείψανα από την οδό Ρ35 και δύο αγωγοί⁷⁹.

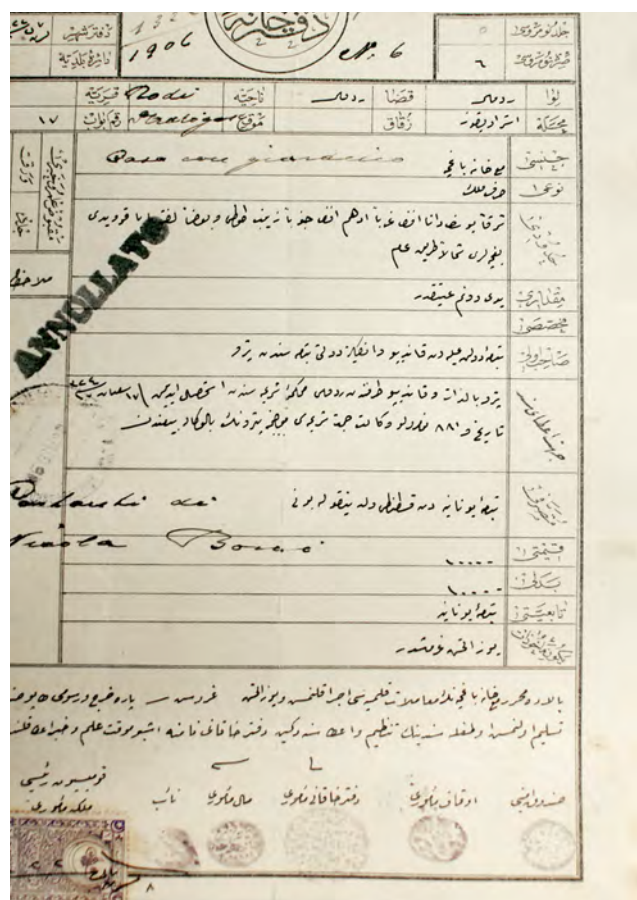
Δεν υπάρχουν συγκεκριμένες πληροφορίες για την περιοχή κατά τη βυζαντινή περίοδο, ούτε για την ύπαρξη κατοικιών κατά την ιπποτική περίοδο. Σε διάφορα χαρακτηριστικά και χαλκογραφίες η περιοχή απεικονίζεται τοπιογραφικά γεμάτη λόφους και ψηλά δέντρα απουσία κατασκευών **(εικ.51)**.

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας ολόκληρη η έκταση είναι γεμάτη περιβόλια, με λεμονιές και πορτοκαλεώνες, με μύλους, πηγάδια, δεξαμενές και μερικές αγροικίες οθωμανών⁸⁰ και Ελλήνων⁸¹ **(εικ.31)**. Σε έγγραφο, του 1902, στο κτηματολόγιο Ρόδου, σε παλαιά οθωμανική γραφή, αναφέρονται 150 περιβόλια να εκτείνονται από την περιοχή εκτός των τειχών της Ομβριακής συνοικίας μέχρι τον Άγιο Δημήτριο, συγκροτώντας τον Μαχανέ Μπαχτσέ **(εικ.52)**.

Κατά την Ιταλοκρατία συνεχίζει να διατηρεί τον αγροτικό χαρακτήρα σε ένα τμήμα. Οι Ιταλοί κατακτητές διατηρούν εκεί τα φυτώρια του Δασαρχείου⁸². Αντίθετα, η παραθαλάσσια περιοχή γεμίζει με βιομηχανικά κτήρια. Με το νέο ρυθμιστικό σχέδιο κατασκευάζονται οι δρόμοι, που υπάρχουν μέχρι σήμερα, στα χνάρια των αγροτικών. Το 1940 κτίζεται η «Coloniale» και το 1941-42 δύο συγκροτήματα κατοικιών υπαλλήλων, που δουλεύουν στα εργοστάσια της γειτονικής περιοχής Κόβα. Χαρακτηριστικό

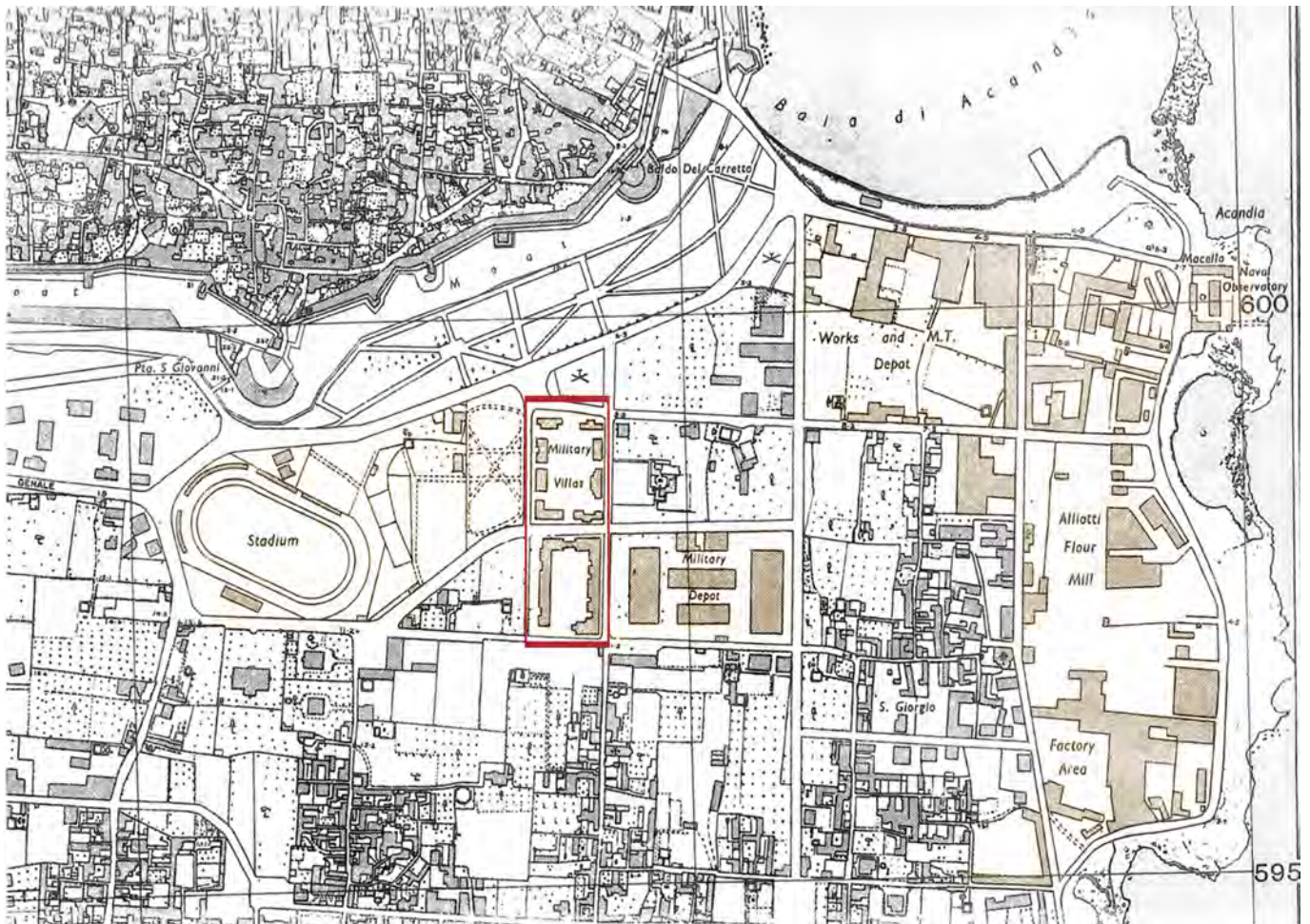
51. Χαρακτικό του Pinargenti Simone 1573

52. Οθωμανικό έγγραφο

79. Στοιχεία από φωτογραφίες του ιταλικού φωτογραφικού αρχείου. Συμπληρωματικά αναφέρεται ότι πολύ κοντά στην Κολοκοτρώνη, μετά από ανασκαφή σε οικόπεδο της γωνίας Βύρωνος και Καναδά και στο γειτονικό οικόπεδο των Αστέγων Βιοτεχνών, βρέθηκε μνημειώδης συλλεκτήριος αγωγός, που κατασκευάστηκε μετά από μεγάλη πλημμύρα του 316π.Χ., πεταλόσχημος πύργος ελληνιστικής οχύρωσης και κτιστή μνημειώδης γέφυρα, που επέτρεπε την επικοινωνία της πλατείας Ρ35 με την οδό Ρ40 πάνω από τον αγωγό. Βρέθηκαν, επίσης, ίχνη από υπόστεγους αποθηκευτικούς χώρους λιμενικών κατασκευών, που είχαν παραβιάσει τις εγκαταστάσεις κεραμικού εργαστηρίου του 4ου αι.π.Χ. Δρελιώση – Ηρακλείδου [1993], σ.22-23

80. Τη θέση 3 αγροικιών πληροφορούμαστε από την ΥΑ 23084/737/25-8-1948 - ΦΕΓΔΔ 10/23-9-1948, σύμφωνα με την οποία δύο αγροικίες στην οδό Κολοκοτρώνη και μια στην οδό Καναδά διατηρούνται ακόμη το 1948 και κηρύσσονται ιστορικά διατηρητέα αρχιτεκτονικά μνημεία
81. Εκτός από τους πύργους στα Τριάντα έχουν καταγραφεί ορισμένες βόρεια από το μαράσι Αγίου Γεωργίου, Η πόλη εκτός των τειχών, Υποσημ.2, σ.51
82. Εφημερίδα Δημοκρατική της Ρόδου

53. Χάρτης 1943 με ιταλικά κτίσματα

τους αποτελεί η ελεύθερη διέλευση στο εσωτερικό του συγκροτήματος - ΟΤ, σε μια μεγάλη αυλή, που σήμερα χρησιμοποιείται ως χώρος στάθμευσης⁸³ (εικ.53,65).

Την επόμενη περίοδο η περιοχή γεμίζει με ξυλουργεία και σιδηρουργεία, τα περισσότερα κατά μήκος της οδού Καναδά. Την δεκαετία του '70 αρχίζουν να κτίζονται με γοργό ρυθμό πολυκατοικίες με αποτέλεσμα σήμερα όλη η έκταση να εμφανίζεται πλήρως οικοδομημένη.

Γ.3 Περιοχή Κόβα και Βιομηχανικός Πλούτος Ιταλικής και μεταπολεμικής περιόδου

Η περιοχή Κόβα εκτείνεται από τον κόλπο της Ακαντιάς μέχρι την περιοχή Ζέφυρος. Τα πρώτα χρόνια της Ιταλοκρατίας, 1912-23, εγκαταστάθηκαν σε αυτή βιομηχανικές μονάδες που είχαν περισσότερο βιοτεχνικό χαρακτήρα⁸⁴. Λειτουργούσαν ήδη ελάχιστες μονάδες από την προηγούμενη περίοδο, με ντόπια παραγωγή και εξυπηρετώντας τον τοπικό πληθυσμό, καθώς επίσης βυρσοδεψεία σε άμεση επαφή με τη θάλασσα. Η πολιτική της ιταλικής διοίκησης τα επόμενα χρόνια προσανατολίστηκε στη βιομηχανική ανάπτυξη της⁸⁵ με αποκλειστική εκμετάλλευση από άτομα ιταλικής εθνικότητας, τη συντριβή των ελληνικών

⁸³. Κτίστηκαν σε σχέδια του Petracco. Περιβάλλονται από τις οδούς Κοδριγκτόνων, Ξάνθου, Κολοκοτρώνη και Μπέβιν. *Η πόλη εκτός των τειχών*, σ. 316

⁸⁴. Για παράδειγμα το οινοποιείο Emery και το σαπωνοποιείο Αγιακάτσικα. Κελεπέρα [2011]

⁸⁵. Με την κατασκευή εργοστασίων σε σχέδια επώνυμων ιταλών αρχιτεκτόνων, όπως ο Florestano di Fausto και ο Rodolfo Petracco, Μ. Μιχαλάκη, «Η βιομηχανική κληρονομιά της Δωδεκανήσου».

επιχειρήσεων (εισαγωγή κεφαλαίων από τη μητρόπολη, χρηματοδοτήσεις από τράπεζες, ειδικές φορολογικές διατάξεις, μονοπωλιακά προνόμια, εισαγωγή Ιταλών εξειδικευμένων εργατών και εξοπλισμού υψηλών προδιαγραφών) και αποκλεισμό του ελληνικού στοιχείου από την πρόσβαση στη θάλασσα. Η περιοχή γέμισε με βιομηχανικές εγκαταστάσεις και κτήρια συνοδείας για τη λειτουργία τους (τράπεζες και αποθήκες).

Τα πρώτα χρόνια μετά την Ενσωμάτωση και μέχρι τη δεκαετία του '60 η Κόβα συμπληρώνεται με βιοτεχνικές, μεταποιητικές και χονδρεμπορικές επιχειρήσεις και μεταλλάσσεται σε περιοχή βιοτεχνίας – εμπορίου.

Με το ΓΠΣ του '87 ζητείται η παύση της λειτουργίας της ΔΕΗ, το 1997, και η μετεγκατάσταση των εργοστασίων CAIR, Emery, SAMICA και Σφαγείων στην νέα ΒΙΠΕΡΟ.

Σήμερα τα σημαντικότερα κτήρια της περιοχής Κόβα, με ιστορική και αρχιτεκτονική αξία είναι:

- Δημοτικά Σφαγεία⁸⁶ Macello Municipale (1925)) **(εικ.54)**
- Αγροτική βιομηχανική εταιρεία C.A.I.R.⁸⁷ (1928) **(εικ.57)**
- Ανώνυμη εταιρεία επεξεργασίας ξηρών καρπών S.A.I.F.E.⁸⁸ (1935) **(εικ.60)**
- Αποθήκες εταιρείας οικοδομικών υλικών Coloniale Siderurgica⁸⁹ (1937) **(εικ.58)**
- Αλευρόμυλοι S.A.M.I.C.A. (1938) **(εικ.56)**
- Ηλεκτρική εταιρεία S.I.E.R.(Societa Industrie Elettriche Rodi)⁹⁰ (1950) **(εικ.59)**

Άλλα κτήρια της περιοχής, επίσης εγκαταλελειμμένα αλλά εξίσου σημαντικά για την ιστορική μνήμη του τόπου είναι:

- Αγροτικό κτηνιατρείο (ιταλικές αποθήκες)
- Οινοποιείο Emery (μεταπολεμικά κτίσματα) **(εικ.55)**
- Δημοτικό Σχολείο (αρχικά αποθήκες Ιταλών)

Γ.4 Χωροταξική οργάνωση - Πολεοδομική αρχιτεκτονική φυσιογνωμία – τοπική κοινωνία

Η περιοχή έχει δομηθεί με διώροφες και τριώροφες, απρόσωπες κατά τα αστικά πρότυπα κατασκευές. **(εικ.61)** Είναι χαρακτηριστικό ότι, πολλές φορές πίσω από τις οικοδομές με πρόσοψη στον δρόμο κρύβονται μικροί διάδρομοι, που οδηγούν σε ισόγεια βοηθητικά κτίσματα και διαμερίσματα. Σε ορισμένα Ο.Τ. εντοπίζονται επίσης, αδιέξοδοι δρόμοι, που εισχωρούν στο εσωτερικό τους, σε αντιστοιχία με τη δομή των 2 ιταλικών συγκροτημάτων κατοικίας.

Η παλιά γειτονιά των ισόγειων ξυλουργείων και σιδηρουργείων έχει χαθεί, ενώ ο δείκτης πρασίνου είναι χαμηλός**(εικ.62-63)**. Η ιδιαίτερη αρχιτεκτονική φυσιογνωμία του μαρασίου, ακόμη και στο εσωτερικό του σημερινού συνεκτικού τμήματος έχει αλλοιωθεί, καθώς εκκρεμεί ακόμη η κήρυξη διατήρησής του. Η συνύπαρξη διαφορετικών πολλές φορές ασύμβατων μεταξύ τους χρήσεων απεικονίζει μια συνοικία, που προσπαθεί να βρει τη χαμένη της ταυτότητα, αποτέλεσμα κυρίως της εγκατάλειψης των βιομηχανικών μονάδων της περιοχής Κόβα **(εικ.66)**.

Το δυτικό τμήμα παρουσιάζει μια πιο ξεκάθαρη εικόνα με τη κατοικία να κυριαρχεί σε ορισμένα Ο.Τ. και το στάδιο να καταλαμβάνει μια μεγάλη έκταση. Το ίδιο βέβαια υπολείπεται σύγχρονων προδιαγραφών.

86. Αποτελεί το πρώτο βιομηχανικό κτήριο της περιοχής σε σχέδια του Florestano di Fausto, *Η πόλη εκτός των τειχών*, σ.250

87. Με την παραγωγή κυρίως οίνου και ελαίου

88. Για την επεξεργασία καρπών και φρούτων. Από το 1990 μέχρι σήμερα είναι αποθηκευτικός χώρος

89. Σε σχέδια του Rodolfo Petracco. Μετά την κατάργηση της εταιρείας εγκαταστάθηκε η Υπηρεσία Εγγείων Βελτιώσεων. Σήμερα λειτουργεί ένα τμήμα του ως κοινωνικό παντοπωλείο και το υπόλοιπο ως αποθηκευτικός χώρος.

90. Το πρώτο κτήριο της Ηλεκτρικής εταιρείας κατασκευάστηκε στην πλατεία Σύμης στην είσοδο της μεσαιωνικής πόλης, το 1921, πιθανότατα σε σχέδια του Petracco. Αυτό αποτελεί δεύτερο κτήριο που λειτουργούσε μέχρι το 1970 ως βασική μονάδα παραγωγής και μέχρι το 1997 ως ηλεκτρικός υποσταθμός, *Η βιομηχανική κληρονομιά της Δωδεκανήσου*

Θέση βιομηχανικών εγκαταστάσεων

54. Δημοτικά Σφαγεία

55. Οινοποιία Emery

56. Αλευρόμυλος SAMICA

57. εταιρεία CAIR

58. Coloniale Siderurgica

59. Ηλεκτρική εταιρεία

60. εταιρεία SAIFE

Στο ανατολικό όμως τμήμα ταβέρνες και κατοικίες βρίσκονται δίπλα σε συνεργεία αυτοκινήτων, μηχανουργία και πρατήρια καυσίμων, οι λίγες ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις βρίσκονται κοντά σε εργαστήρια, αποθήκες και μικρές βιοτεχνίες υφασμάτων, το εμπόριο τροφίμων και ρουχισμού δίπλα σε εμπόριο σχετικό με την αυτοκίνηση και ηλεκτρολογικό υλικό, τα λιγοστά κτήρια γραφείων δίπλα σε βιοτεχνίες, μεταποίηση και ιδιωτικά γυμναστήρια⁹¹. Το αντικείμενο μελέτης εντοπίζεται στο όριο μεταξύ του ανατολικού και δυτικού τμήματος.

Το θαλάσσιο μέτωπο είναι υποβαθμισμένο λόγω της εγκατάλειψης, με κάποιες μεμονωμένες δραστηριότητες, όπως τράπεζα, γραφεία, καφετέριες, να έχουν αναπτυχθεί κατά κύριο λόγο κατά μήκος του οδικού άξονα της Αυστραλίας(εικ.64). Η περιοχή έχει αποκοπεί πλήρως από το υδάτινο στοιχείο, μετά την κατασκευή της περιφερειακής οδού και της νέας

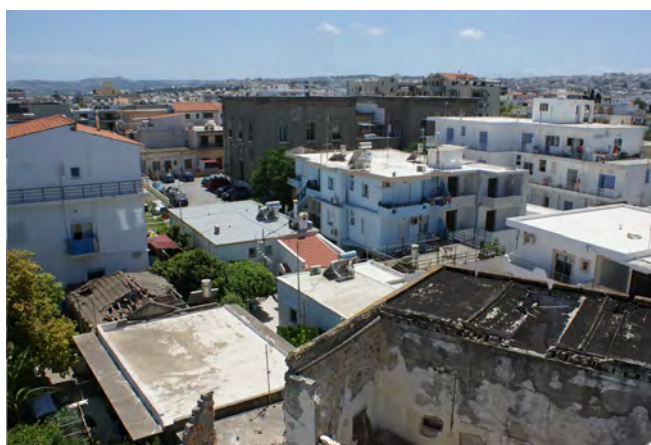
91. Από την πολεοδομική μελέτη η περιοχή Κόβα έχει εκτιμηθεί χαμηλής ποιότητας οικιστικού αποθέματος ενώ η περιοχή του μαρασίου μέτριας ποιότητας, ΓΠΣ [2005]

61. Συμβολή Κολοκοτρώνη και Καναδά

62. Οδός Καναδά και λιμάνι στο βάθος

63. Οδός Μπέβιν με Coloniale

64. Κτήρια επί της παραλιακής οδού (κατάστημα Public στη θέση των παλιών βυρσοδεψείων) και χώρος στάθμευσης μπροστά από τον αιγιαλό

μαρίνας⁹², που κατέστρεψε το φυσικό ανάγλυφο και την απρόσκοπτη θέα προς τη θάλασσα.

Οι δραστηριότητες κοινωνικής πρόνοιας και πολιτισμού απουσιάζουν.

Η ευρύτερη περιοχή στα Ν, δεν έχει καλύτερη τύχη, καθώς η Δημόσια Διοίκηση επικεντρώθηκε στην περιοχή Ζέφυρος, χωρίς να προβλεφθεί η δημιουργία περιφερειακού κέντρου, ενώ πολύ κοντά έχει εγκατασταθεί καταυλισμός τσιγγάνων.

65. Εσωτερικό Ο.Τ. εργατικών κατοικιών

Γ.5 Δυνατότητες

Το δομημένο περιβάλλον εκτιμάται ότι έχει πολλές δυνατότητες αναβάθμισης.

Τα εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά κελύφη μπορούν να αξιοποιηθούν και ταυτόχρονα να αναδείξουν το θαλάσσιο μέτωπο, με τη λειτουργία τους ως πολυλειτουργικό κέντρο πολιτισμού, αναψυχής, εμπορίου και διοίκησης και την κάλυψη συμπληρωματικών αναγκών της πόλης της Ρόδου με τη στέγαση δραστηριοτήτων, που απαιτούν μεγάλους χώρους⁹³.

Ο καλύτερος σχεδιασμός της περιφερειακής αρτηρίας μπορεί να μετριάσει την καταστροφή του φυσικού αναγλύφου, ενώ η προβλεπόμενη από το ΓΠΣ του 2010 δημιουργία ενιαίου υπεραστικού σταθμού λεωφορείων δίπλα στο συγκρότημα των σφαγείων θα αποφορτίσει το κέντρο της πόλης και θα καλύψει τον σημερινό αδιαμόρφωτο και ανοργάνωτο χώρο στάθμευσης και κίνησης αυτοκινήτων, που λειτουργεί ως ασυνέχεια του αστικού χώρου.

Η αξιοποίηση των εγκαταλελειμμένων κτηρίων στο εσωτερικό μπορεί να καλύψει τις τοπικές ανάγκες σε χρήσεις κοινωνικής πρόνοιας.

Η λειτουργική ανασυγκρότηση του σταδίου Διαγόρας και η επισήμανση της σύνδεσης της περιοχής με τις 2 πύλες εισόδου στο κάστρο θα βοηθήσει στην αποκατάσταση της συνέχειας της σημερινής πόλης και τη μετάβαση από τη μεσαιωνική στην νεώτερη πόλη. Παράλληλα, το συνεκτικό τμήμα του μαρμαριού έχει ανάγκη όχι μόνο από τη θεσμοθετημένη προστασία του αλλά και την σύνδεση του με το υπόλοιπο τμήμα του πολεοδομικού ιστού.

92. Η κατασκευή της μαρίνας και το καρνάγιο στην περιοχή «ΡΟΔΙΑ» βρίσκονται έξω από τις προβλέψεις του ΓΠΣ του '87

93. Αυτό προβλέπεται άλλωστε και από το αναθεωρημένο ΓΠΣ του 2010

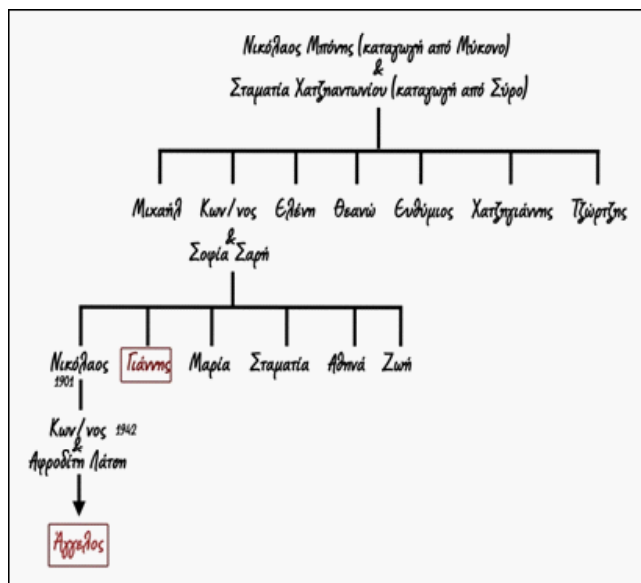
66. Άποψη παραλιακής οδού με βιομηχανικά κατάλοιπα και νέα κτήρια

Δ. Το υπό μελέτη κτήριο

Ιστορία οικογένειας Μπόνη⁹⁴

Η οικογένεια Μπόνη είναι γνωστή στην πόλη της Ρόδου για την ενασχόλησή της με τη βυρσοδευεία. Το 1870 ο Νικόλαος Μπόνης ιδρύει το πρώτο βυρσοδευείο στην περιοχή Κόβα⁹⁵, το οποίο προικοδοτείται στον πρωτότοκο γιό, Μιχαήλ, και μεταπωλείται στον αδελφό του Κων/νο. Το 1905 ένας ακόμη γιός, ο Ευθύμιος εγκαθιστά τη δική του μονάδα στην ίδια περιοχή⁹⁶, και η επιχείρηση αποτελεί πλέον μια από τις ελάχιστες ελληνικές βιοτεχνίες της Ρόδου, που με μεγάλο δυναμικό λειτουργεί καθ' όλη τη διάρκεια της Ιταλοκρατίας μέχρι την κήρυξη του β' παγκοσμίου πολέμου και μετέπειτα, κατά τη μεταπολεμική περίοδο⁹⁷. Τη δεκαετία του '40 ο Ιταλός διοικητής de Vecchi κλείνει τα βυρσοδευεία και κατάσχει όλο το εμπόρευμα. Ο Κωνσταντίνος έχει ήδη μεταφέρει από τη δεκαετία του '20 τη λειτουργία του βυρσοδευείου στο ισόγειο του αρχοντικού της Τουρκοκρατίας, που αποτελεί και αντικείμενο της διπλωματικής εργασίας. Λίγο αργότερα οι Ιταλοί ανατινάζουν το βυρσοδευείο του Ευθύμιου, το οποίο επισκευάζεται και επαναλειτουργεί μετά την απελευθέρωση.

Οι απόγονοι των δύο αδελφών φυλακίζονται στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως αρρένων Δωδεκανησίων Ελλήνων Υπηκόων ηλικίας 20-60 ετών⁹⁸, στην τάφρο των τειχών της μεσαιωνικής πόλης, καθώς διατηρούν την ελληνική υπηκοότητα. Ο Γιάννης Μπόνης, τελευταίος ιδιοκτήτης του αρχοντικού της Τουρκοκρατίας πεθαίνει έναν μήνα μετά την απελευθέρωση του, το 1942, από τραυματισμό μετά από βομβαρδισμό αγγλικών στρατευμάτων μέσα στο ίδιο κτήριο. Το κτήριο σήμερα παραμένει στα χέρια της ίδιας οικογένειας και συγκεκριμένα στον Άγγελο Μπόνη από το 1996.

Δ.1 Θέση του κτηρίου στον πολεοδομικό ιστό

Το κτήριο είναι τοποθετημένο στο κέντρο σχεδόν οικοπέδου ακανόνιστης μορφής, με εμβαδόν περίπου 800τμ. Βρίσκεται στο 192ο Ο.Τ. της πολεοδομικής ενότητας του Αγ. Νικολάου, στη συνοικία του Αγίου Γεωργίου Κάτω, με αριθμό κτηματολογικής μερίδας V-3019⁹⁹. **(Σχ.Α02)**

Αποτελείται από το κυρίως κτίσμα, ορθογωνικής κάτοψης με γωνιακή απότμηση στη βόρεια πλευρά και γενικές διαστάσεις 17x9μ., καθώς επίσης από πρόσκτισμα με γενικές διαστάσεις 8,2x7,3μ. προσκολλημένο στη νοτιοανατολική γωνία του. Είναι διώροφο με κάλυψη από δώμα και έχει εμβαδόν 180τμ. σε κάθε επίπεδο. **(εικ.67-70)**

Στα βόρεια εντοπίζεται σε επαφή το πλυσταριό,

⁹⁴. Πληροφορίες κυρίως από την ίδια την οικογένεια Μπόνη και από άρθρο της Εφημερίδας Δημοκρατική της Ρόδου

⁹⁵. Δεν υπάρχει σήμερα. Στη θέση του έχουν κατασκευαστεί καταστήματα (Public & Eurobank, Μακρυγιάννη 2)

⁹⁶. Στην οδό Καποδιστρίου

⁹⁷. Τα βυρσοδευεία Μπόνη αποτελούν την πρώτη βιομηχανία της Ρόδου που πήρε επίσημη άδεια λειτουργίας από το Υπουργείο Βιομηχανίας το 1956 και η μόνη που κατασκεύασε αποχετευτικό αγωγό μέσα στη θάλασσα για να διοχετεύονται τα απόβλητα. Εφημερίδα Δημοκρατική της Ρόδου.

⁹⁸. Στη λίστα των ονομάτων των φυλακισμένων αναφέρονται: «49. Μπόνης Νίκος του Κώστα - ετών 30 τότε, βυρσοδέφης από την Πανωγιαννιά (Άης Γιώργης ο Κάτω). - 50. Μπόνης Γιάννης του Κώστα - ετών 27 τότε, βυρσοδέφης από την Πανωγιαννιά.» Στ. Σελλάς, Concentramento, σ.45

⁹⁹. Πλήρη κτηματολογικά στοιχεία: Τόμος Νο32, Φύλλο Νο56, Φάκελος Νο3184, Μερίδα:V-3019

67. Ανατολική όψη με πρόσκτισμα

68. Ανατολική όψη με την κύρια αυλή και είσοδο

69. Βόρεια όψη με γωνιακή απότμηση κυρίως κτίσματος

70. Δυτική όψη κυρίως κτίσματος

μικρό ισόγειο κτίσμα 11τμ., πρόχειρης κατασκευής από τσιμεντόλιθους και κάλυψη με κυματιστή λαμαρίνα **(εικ.71)**, ενώ στα νότια είναι προσκολλημένο ισόγειο κτίσμα με Φ.Ο. από σκυρόδεμα, 51τμ., το οποίο στεγάζει από το 1981 υποσταθμό της ΔΕΗ¹⁰⁰ και μια μικρή αποθήκη **(εικ.72-73)**. Η αποθήκη έχει πρόσβαση από μικρό περιβόλι, που χωρίζεται από το περιβόλι της εφαπτόμενης κατοικίας με χαμηλό μαντρότοιχο **(εικ.74)**.

Η πρόσβαση στο οικοπέδο δεν γίνεται απευθείας από τον δρόμο, συγκεκριμένα από την Οδό Κολοκοτρώνη, αλλά έμμεσα με 2 τρόπους:

α) από μικρό πεζόδρομο στη βόρεια πλευρά, που προέκυψε για την εξυπηρέτηση των 2 οικοδομών μπροστά από το εν λόγω κτήριο. Ο πεζόδρομος καταλήγει μέσω μικρής κλίμακας, σε χαμηλότερο επίπεδο, στον κεντρικό αύλειο χώρο του κτηρίου, στον οποίο προβάλλονται οι κύριες όψεις του κτηρίου και η οποία οδηγεί στην κεντρική είσοδο του κυρίως κτίσματος, στην είσοδο του προσκτίσματος, στο πλυσταριό και την αποθήκη. **(εικ.75,76)**

β) από αδιέξοδο ιδιωτικό δρόμο (τμήμα του οικοπέδου) στα δυτικά, που δημιουργήθηκε για την εξυπηρέτηση των νεώτερων κατοικιών στο εσωτερικό του Ο.Τ. Από τον δρόμο αυτό γίνεται η πρόσβαση στον δεύτερο αύλειο χώρο, περιφραγμένο με συρματοπλέγμα, που οδηγεί στις εισόδους της δυτικής όψης του κτηρίου και στον υποσταθμό της ΔΕΗ. **(εικ.77)**

γ) μια τρίτη πρόσβαση γίνεται από την οδό Καναδά, άτυπα μέσα από την ανοιχτή βεράντα γειτονικής πολυκατοικίας. **(εικ.79)**

Στη βορειοδυτική πλευρά γειτνιάζει με ισόγειο κτίσμα κατοικίας και ψητοπωλείο και στα ΒΑ με 5όροφη πολυκατοικία, που ανήκει στην ίδια οικογένεια.

Στα ΝΔ μέσω της παρεμβολής του ιδιωτικού δρόμου και του υποσταθμού της ΔΕΗ γειτνιάζει με ισόγειες έως 3ωροφες κατοικίες **(εικ.80,81)**. Το ίδιο συμβαίνει και στην ανατολική πλευρά, με τη διαφορά ότι παρεμβάλλεται ένας υπαίθριος και ένας ημιυπόγειος χώρος στάθμευσης, που καταλαμβάνουν τμήμα από το περιβόλι του κτηρίου. **(εικ.82-84)**.

71. Πλυσταριό

72. Αποθήκη (Ανατολική πλευρά οικοπέδου)

100. Το 1981 η ΔΕΗ δέσμευσε με σύσταση προσωπικής δουλείας το κτίσμα, όπως επίσης τον υπόγειο χώρο του ιδιωτικού δρόμου για τη διέλευση των καλωδίων (πληροφορίες από αρχεία κτηματολογίου Ρόδου)

73. Υποσταθμός ΔΕΗ (Δυτική πλευρά οικοπέδου)

74. Περιβόλι διπλανής κατοικίας σε επαφή με περιβόλι διατηρητέου

75. Προσβάσεις στο κτήριο από την οδό Κολοκοτρώνη

76. Κατοικία και ψητοπωλείο μπροστά από το κτήριο

77. Δυτική αυλή περιφραγμένη από συρματοπλέγμα

78. Τρίτη πρόσβαση στο κτήριο από βεράντα γειτονικής πολυκατοικίας

79. Τρίτη πρόσβαση στο κτήριο από βεράντα γειτονικής πολυκατοικίας

Ο σημερινός ελεύθερος χώρος του κτηρίου προέκυψε μετά από διαδοχικές κατατμήσεις του αρχικού οικοπέδου και πωλήσεις των τμημάτων για νέα δόμηση¹⁰¹, με αποτέλεσμα να έχει συρρικνωθεί σε μεγάλο βαθμό. Το ίδιο το κτήριο εμφανίζεται πνιγμένο από τις νέες οικοδομές, που κτίστηκαν σε τόσο μικρή απόσταση από αυτό και κρυμμένο στο εσωτερικό του ΟΤ, είναι δύσκολα εντοπίσιμο **(εικ.78)**. Ιδίως η πενταόροφη πολυκατοικία όχι μόνο κατέστρεψε την άμεση και κύρια πρόσβαση από το δρόμο και μεγάλο μέρος του βοτσαλωτού δαπέδου, αλλά αλλοίωσε την κλίμακα του κτηρίου. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι περισσότεροι από τους κατοίκους της περιοχής δεν γνωρίζουν καν την ύπαρξή του.

¹⁰¹. Από το ιστορικό της κτηματολογικής μερίδας πληροφορούμαστε για αποσπάσεις τμημάτων από τη δεκαετία του '40, που διήρκησαν μέχρι το 1971

80.(αριστερά) 81. (δεξιά) Κατοικίες στη δυτική πλευρά

82.83. Ημιπογειος χώρος στάθμευσης (άποψη από τον ιδιωτικό δρόμο τη πολυκατοικίας και από το περιβόλι του διατηρητέου κτηρίου)

84. Υπαίθριος χώρος στάθμευσης σε επαφή με την πενταόροφη πολυκατοικία

Δ.2 Αναλυτική περιγραφή υφιστάμενης κατάστασης

Το κτήριο κατατάσσεται στην αστική αρχιτεκτονική της οθωμανικής περιόδου, που αναπτύχθηκε στη Ρόδο στα μέσα 18ου-19ου αι., και ανήκει στον τύπο της διώροφης δρομικής κατοικίας με κλειστό χαγιάτι και αυλή (**ΣχΑ03, Α04**).

Παρουσιάζει λιτά και εσωστρεφή χαρακτηριστικά, με τον όγκο να κυριαρχεί στη σύνθεση και την επανάληψη των ανοιγμάτων να εμπλουτίζει την εικόνα του. Ακολουθεί τα τυπολογικά χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης αρχιτεκτονικής με τους βοηθητικούς χώρους να συγκεντρώνονται στο ισόγειο και την κύρια κατοικία να βρίσκεται στον όροφο, με βασικό

85. Βοτσαλωτό δάπεδο αυλής

86. φυτόμορφο σχέδιο

μέλημα την αυτοτέλεια κάθε χώρου. Μέχρι σήμερα διατηρεί τα περισσότερα δομικά και αρχιτεκτονικά στοιχεία, παρά τις τμηματικές καταρρεύσεις που έχει υποστεί, με αποτέλεσμα να είναι ευδιάκριτη η κατασκευαστική δομή και οργάνωση των δωματίων τόσο στο ισόγειο όσο και στον όροφο. Προβλήματα εμφανίζονται στην αποκρυστάλλωση της λειτουργίας του προσκτίσματος, λόγω της ερειπιώδους κατάστασης του.

II.I Κεντρική αυλή

Η κύρια πρόσβαση, μέσω του πεζοδρόμου, οδηγεί στην αυλή της κατοικίας, μεγάλο μέρος της οποίας είναι στρωμένο με βότσαλα, τα *χοχλάκια*. Το σωζόμενο τμήμα της βοτσαλωτής επίστρωσης φανερώνει τον αρχικό σχεδιασμό ενός επίπεδου ορθογώνιου πατώματος με περιμετρικό διάδρομο διαμορφωμένο με γεωμετρική διακόσμηση (ρόμβοι από λευκά και μαύρα βότσαλα) και κεντρικό χώρο (λευκά βότσαλα), στον οποίο δεσπόζει κυκλικό μοτίβο και γωνιακά ελεύθερης μορφής σχήματα **(εικ.85,86)**. Στη βόρεια πλευρά υπάρχουν απομεινάρια από τη λιθόκτιστη περίφραξη και χαμηλό περιμετρικό παρτέρι από λουλούδια, ενώ στην πρόσοψη της κατοικίας είναι προσκολλημένο λιθόκτιστο κάθισμα, το *πεζούλι* και λιθόκτιστη κλίμακα για την πρόσβαση στο εσωτερικό **(εικ.87,88)**. Πίσω από την περίφραξη σώζεται ένα ακόμη τμήμα βοτσαλωτού δαπέδου, με απλή γεωμετρική σύνθεση και ακανόνιστο σχήμα, που δεν συνάδει με το σχήμα του χώρου, που καλύπτει **(εικ.89,90)**. Το υπόλοιπο τμήμα στη νότια πλευρά συμπληρώνεται με το περιβόλι, με μουσμουλιές και μια λεμονιά.

II. II Ισόγειο κυρίου κτίσματος

Από τη νεοκλασική δίφυλλη εξώθυρα της πρόσοψης γίνεται η είσοδος στο δωμάτιο **(A 0.1)**, που έχει τα χαρακτηριστικά χώρου υποδοχής για τη μετάβαση στα δύο επόμενα δωμάτια του ισόγειου **(A 0.2 και A 0.4) (εικ.91-93)**. Το πρώτο, στη βόρεια πλευρά, διαχωρίζεται με τοίχο από οπτοπλινθοδομή, και θύρα στη μέση, και αποτελούσε αρχικά ενιαίο

χώρο με το δωμάτιο **A 0.1 (εικ.94-95)**. Το δεύτερο δωμάτιο διατάσσεται πίσω από αυτά και διαχωρίζεται από επιμήκη λίθινο μεσότοιχο πάχους 47εκ., με θύρα διέλευσης από τον χώρο υποδοχής, τοποθετημένη αντικρουστά στην νεοκλασική εξώθυρα (**εικ.102**). Ρωγμή στο επίχρισμα του μεσότοιχου, στον χώρο υποδοχής, υποδεικνύει ότι μεγάλο τμήμα του τοίχου καταλάμβανε αρχικά οξυκόρυφο τόξο (**εικ.96**). Στη νότια πλευρά υπήρχε ξύλινη κλίμακα σχήματος Π, για την πρόσβαση στο όροφο του κτηρίου και του προσκτίσματος. Σήμερα βρίσκεται κάτω από μπάζα μετά την κατάρρευση του μεσοπατώματος και του δώματος, ενώ στους τοίχους διακρίνονται ακόμη τα ίχνη από τη βαθμιδοφόρο (**εικ.97**). Το πάτωμα του δωματίου ήταν ξύλινο, σε υπερύψωση κατ' εκτίμηση 1,35μ από το αρχικό χωμάτινο. Το δωμάτιο A0.4 χωρίζεται σε 2 μέρη από έναν ελαφρύ τοίχο (μπαγδατότοιχο) και διαμορφώνει ένα επιπλέον δωμάτιο, το A0.5. Έχει ένα παράθυρο με νεοκλασική διαμόρφωση και εξώθυρα

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπώνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

87. Πεσσός λιθόκτιστης περίφραξης αυλής

88. Λιθόκτιστη κλίμακα εισόδου στο κτήριο

89. 90. Βοτσαλωτό δάπεδο στο χώρο της γωνιακής απότμησης του κτηρίου

91. Δυτική όψη δωματίου Α0.1

92. Ανατολική όψη δωματίου Α0.1

93. Βόρεια όψη δωματίου Α0.1

94. Θύρα στη νότια όψη του δωματίου Α0.2

προς τη δυτική αυλή, η οποία προέκυψε από τροποποίηση δευτέρου παρόμοιου παραθύρου (**εικ.98-100**). Επικοινωνεί με το δωμάτιο **A 0.3** στα Β μέσα από τσιμεντένια μικρή κλίμακα, λόγω της διαφοράς ύψους που προκλήθηκε από την αφαίρεση του ξύλινου δαπέδου του. Οι δύο αυτοί χώροι αποτελούσαν επίσης έναν ενιαίο, ενώ σήμερα διαχωρίζονται από δεύτερο τοίχο από οπτοπλινθοδομή (**εικ.101**).

Το δωμάτιο **A 0.3** έχει αντίστοιχα μια θύρα πρόσβασης στην δυτική αυλή, από τροποποίηση παραθύρου και ένα παράθυρο στη βορινή πλευρά. Παράλληλα, επικοινωνεί με το διπλανό μικρό δωμάτιο με θύρα, που προέκυψε από διάνοιξη στον μεσότοιχο (**εικ.103-105**).

Ο χώρος A 0.5 έχει ένα παράθυρο μικρότερο από τα υπόλοιπα του ισόγειου, το οποίο καλύφθηκε εξωτερικά από την κατασκευή του διπλανού υποσταθμού της ΔΕΗ. Στον δυτικό τοίχο υπάρχει ένας μικρός νεροχύτης και εστία μαγειρέματος από σκυρόδεμα, με καπνοδόχο, τη *τσιμνιά*, με ξύλινη φούσκα (**εικ.106-107**). Παράλληλα, στα τέσσερα δωμάτια, όπου σώζεται ακόμα το μεσοπάτωμα, διατηρούνται τα ξύλινα νεοκλασικά ταβάνια.

95. Παράθυρο στην ανατολική όψη δωματίου A 0.2

96. Δυτική όψη δωματίου A0.1

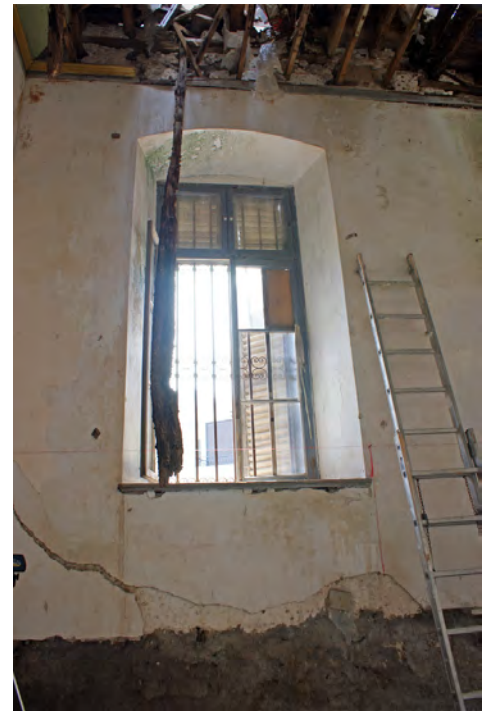
97. Νότια όψη δωματίου A0.1 με ίχνη ξύλινης βαθμιδοφόρουστον τοίχο του ισόγειου

98. Μπαγδατότοιχος δωματίου Α0.4

99. Εξωτερική θύρα δωματίου Α0.4

100. Παράθυρο δωματίου Α0.4

101. Πρόσβαση στο δωμάτιο Α0.3

102. Πρόσβαση στο δωμάτιο Α0.1

103. Εξωτερική θύρα δωματίου Α0.3

104. Παράθυρο δωματίου Α0.4

105. Θύρα στον μεσότοιχο για την πρόσβαση στο δωμάτιο Α 0.2

106. Παράθυρο δωματίου Α0.5

107. Μαγειρείο δωματίου
Α 0.5

108. ίχνη τοιχισμένων θυρίδων άνω μέρους ισογείου

109. Νότια όψη

110.111 Τοιχισμένες θυρίδες δυτικής όψης

112.Θέση οικόσημου
κάτω από το
παράθυρο

Όσον αφορά τις εξωτερικές όψεις, σημειώνεται ότι στη δυτική και νότια όψη διακρίνονται τα ίχνη από 8 συνολικά τοιχισμένες θυρίδες αερισμού – φωτισμού **(εικ.109-111)**. Στην ανατολική πλευρά δε, κάτω από την ποδιά του παραθύρου ήταν τοποθετημένο το οικόσημο της οικογένειας Μπόνη, με το ρομβοειδές σχήμα του να αντιστοιχεί στο κενό τμήμα του επιχρίσματος. **(εικ.112)**

II. III Όροφος κυρίου κτίσματος

Η ξύλινη εσωτερική σκάλα του ισογείου οδηγούσε στον όροφο, και συγκεκριμένα σε κλειστό με λίθινο τοίχο χαγιάτι¹⁰² στην ανατολική πλευρά, που ονομαζόταν και *jokarda sofa*¹⁰³, δηλαδή κύριος χώρος υποδοχής της κατοικίας (**A1.1**). Στο νότιο τοίχο διακρίνεται οξυκόρυφο λίθινο τόξο ενσωματωμένο στην λιθοδομή και μερικώς κρυμμένο στο σημείο επαφής του νότιου τοίχου με τον επιμήκη μεσότοιχο. Οι θολίτες του τόξου εμφανίζουν λαξευμένο κοιλόκυρτο βεργίο. (**εικ.115**)

Στη βόρεια πλευρά του, σε χώρο ελεύθερο από την κυκλοφορία, είναι τοποθετημένος ο σοφάς¹⁰⁴ (**A1.2**), με πάτωμα υπερυψωμένο κατά ένα σκαλοπάτι σε σχέση με τον υπόλοιπο χώρο και χαμηλό πάγκο, σε σχήμα Γ. Διαχωρίζεται από τον χώρο υποδοχής με ξυλόπηκτο τοίχο, που φέρει προς την πλευρά του σοφά δύο κόγχες με ράφια εκατέρωθεν της θύρας πρόσβασης (**εικ.116-118**).

Η ανατολική πλευρά του χαγιατιού είναι διάτρητη από ορθογώνια παράθυρα σε σειρά (**εικ.114**) ενώ στην δυτική πλευρά βρίσκονται οι θύρες πρόσβασης σε δύο οντάδες (**εικ.113**). Πάνω από τα υπέρθυρα τους υπήρχαν γύψινα διακοσμητικά στοιχεία, από τα οποία διατηρείται μόνο το ένα. Πιθανόν να υπήρχε άλλο ένα κάτω από το οξυκόρυφο τόξο της νότιας πλευράς. Οι οντάδες εσωτερικά, χωρίζονται μεταξύ τους από μεγάλο ένθετο

113 Ανατολική όψη δωματίου A1.1

114. Δυτική όψη δωματίου A1.1

102. Το κλειστό χαγιάτι αποτελεί μετεξέλιξη του ανοιχτού χαγιατιού δηλαδή του ημιυπαίθριου μεταβατικού χώρου προς τις κλειστές μονάδες των οντάδων.

Το ανοιχτό χαγιάτι εντοπίζεται με διάφορες ονομασίες, όπως *hayat*, *cardak*, *sergah*. «Δομικές ξυλοκατασκευές». Άλλες ονομασίες για τον ίδιο χώρο είναι «ξάτο» ή «πάνω αυλή», Κίζης, σ.70

103. Αυτή η ονομασία εντοπίζεται στο βιβλίο Η Πόλη εκτός των τειχών, σ.171 και χρησιμοποιούταν από τον Balducci για την υποδήλωση του συγκεκριμένου χώρου.

104. Ο σοφάς αποτελεί τυπικό στοιχείο στα κτήρια οθωμανικής αρχιτεκτονικής της Ρόδου

συγκρότημα ντουλαπιών, τη μουσάντρα, που καταλαμβάνει όλο το μήκος της μικρής πλευράς των δωματίων **(εικ.119,124)**. Αποτελούν τον γυναικείο οντά, haremlik **(A 1.4) (εικ.124-127)**, και τον ανδρικό οντά, selamlık, ή αλλιώς καλό οντά¹⁰⁵ **(A1.3) (εικ.120-123)**. Το δωμάτιο οντάς (oda-hane) αποτελεί αυτοτελή μονάδα με ετεροχρονισμένες λειτουργίες επί Τουρκοκρατίας (φαγητό, ύπνος, εργασία, κοινωνική συναναστροφή¹⁰⁶). Αποτελείται από έναν στενό διάδρομο¹⁰⁷ και τον κύριο ορθογώνιο χώρο, υπερυψωμένο κατά ένα σκαλοπάτι. Ο γυναικείος οντάς διακρίνεται από την ύπαρξη ξύλινων σκαλοπατιών εντοιχισμένων στην ντουλάπα, που οδηγούν σε εσωτερικό διάδρομο της μουσάντρας, σε ανώτερη στάθμη **(εικ.128)**. Ο διάδρομος αυτός δεν είναι προσβάσιμος από τον αντίστοιχο ανδρικό, ενώ αντίθετα έχει οπτική επαφή με τη δυτική αυλή και το χαγιάτι μέσω δύο ορθογώνιων παραθύρων στην ανώτερη στάθμη των τοίχων. Οι οντάδες επικοινωνούσαν με το χαγιάτι και το σοφά με εσωτερικά παράθυρα, τα οποία είναι σήμερα φραγμένα με ξύλινες σανίδες. Τόσο οι οντάδες όσο και ο σοφάς ήταν επιμελώς διακοσμημένα με ξύλινη επένδυση της τοιχοποιίας και γαλάζιο επίχρυσμα τοίχου πάνω από αυτές. Στον γυναικείο οντά έχουν αφαιρεθεί οι επενδύσεις και τα χρωματισμένα επιχρίσματα. Στο συγκεκριμένο δωμάτιο τα μοναδικά ίχνη διακόσμησης που σώζονται περιορίζονται σε τμήμα γύψινης κορνίζας στον μεσότοιχο και ξύλινου ραφιού στο πρέκι της θύρας, που αποτελούσε συνέχεια του ραφιού της μουσάντρας, στην ίδια στάθμη. Αντίστοιχο ράφι υπάρχει στο σοφά και στο selamlık και υπολείμματα του στον εξωτερικό

115. Νότια όψη δωματίου A1.1 με οξυκόρυφο τόξο και λαξευμένο βεργίο

116. Βόρεια εσωτερική όψη δωματίου A1.2

105. «Τα ενδιατήματα χωρίζονται σε δύο μέρη, το χαρέμι, όπου λαμβάνει χώρα η οικογενειακή ζωή και το σελαμλίκ ή χώρος υποδοχής (προφανώς εννοεί χώρος υποδοχής επισκεπτών των ανδρών, καθώς πρόκειται για ανδρωνίτη). Το χαρέμι είναι απλό, καταλαμβάνει το μικρότερο μέρος του σπιτιού (...) Τα έπιπλα λείπουν από την τουρκική οικία. Συνήθως υπάρχει ένας καναπές που καταλαμβάνει ένα μεγάλο μέρος του μήκους των τοίχων και μια μεγάλη ντουλάπα που αποτελεί συχνά μέρος του ίδιου του κτηρίου. Το selamlık έχει κι αυτό καναπέ και ντουλάπια», Balducci [1931], σ.15

106. «Δομικές ξυλοκατασκευές»

107. Στην ηηλιορείτικη οικοδομία ονομάζεται ρούγας, σ.65

117. δυτική εσωτερική όψη δωματίου A1.2 (κόγχες προς την πλευρά του ανδρικού οντά)

118. ανατολική εσωτερική όψη δωματίου A1.2 (δεξιά φαίνονται οι κογχες του ξυλόπηκτου τοίχου)

119. Όψη μουσάντρας ανδρικού οντά

120. Βόρειος τοίχος ανδρικού οντά

121. Δυτικός τοίχος ανδρικού οντά με διάδρομο μπροστά από τη μουσάντρα

122. Δυτικός τοίχος ανδρικού οντά, άλλοτε καθιστικός χώρος

123 Ανατολικός τοίχος οντά με φραγμένα ανοίγματα προς τον σοφά

τοίχο του χώρου υποδοχής, ενώ σε όλους τους τοίχους διακρίνονται οι οπές από τα τακάκια στήριξής τους.

Όλοι οι εξωτερικοί τοίχοι του ορόφου είναι διάτρητοι από επαναλαμβανόμενα παράθυρα με συρόμενα καθ' ύψος τζαμιλίκια και γερμανικού τύπου σκούρα. Οι εξωτερικές και εσωτερικές όψεις συμπληρώνονται από διπλή σειρά παραθύρων - φεγγιτών¹⁰⁸, των οποίων τα ίχνη μόνο διαφαίνονται, καθώς είναι τοιχισμένοι με λίθους. Στην πλειοψηφία τους είναι τοξωτοί με σύνθετο μουσουλμανικό τόξο. Δύο φεγγίτες του γυναικειού οντά εμφανίζονται με ημικυκλικό τόξο, ο ένας στην εσωτερική πλευρά του νότιου τοίχου και ο δεύτερος στην εξωτερική επιφάνεια του δυτικού τοίχου. Στις εσωτερικές τους όψεις οι φεγγίτες έχουν ορθογώνιο σχήμα μετά από την κατάλληλη λάξευση των δόμων. **(εικ.129-130)**
Στον ανδρικό οντά σώζεται επίσης ξύλινο νεοκλασικό ταβάνι.

108. Αποτελούν μετεξέλιξη των βυζαντινών «παρακυπτικών και φωτιστικών θυρίδων», Πηλιορείτικη οικοδομία, σ. 15

124. Όψη μουσάντρας γυναικείου οντά

125. Νότιος τοίχος γυναικείου οντά

126. Δυτικός τοίχος γυναικείου οντά

127. Νότιος τοίχος γυναικείου οντά

128. Διάδρομος και σκαλοπάτια μουσάντρας

129. Τοξωτοί φεγγίτες (αριστερά με μουσουλμανικό τόξο και δεξιά τροποποιημένο με ημικυκλικό τόξο)

130. Φαίνεται αγνά η πατούρα και το ορθογώνιο σχήμα του φεγγίτη σε παράδειγμα του ανδρικού οντά

II. IV Ισόγειο προσκτίσματος (εικ.131)

Η πρόσβαση στο ισόγειο γίνεται από την ανατολική αυλή (εικ.88,132), ενώ δεν υπάρχει εσωτερική επικοινωνία σε αυτή τη στάθμη με το κυρίως κτίσμα. Από την είσοδο ξεκινάει διάδρομος, που καταλήγει στο δωμάτιο Β0.1. Οι δύο χώροι οριοθετούνταν στην ανώτερη στάθμη από δύο εγκάρσια ημικυκλικά χαμηλωμένα τόξα (εικ.132). Το δεύτερο και μεγαλύτερο δεν σώζεται, παρά ένα μικρό τμήμα από τη γένεση του στον δυτικό τοίχο. Το δωμάτιο είναι γεμάτο μπάζα από την κατάρρευση του μεγαλύτερου μέρους του ορόφου. Παρόλα αυτά διακρίνονται στο νότιο τοίχο δύο φραγμένες από λίθους είσοδοι με τσιμεντένια πρέκια (εικ.133-135). Σε ανώτερη στάθμη βρίσκονται δύο θυρίδες αερισμού – φωτισμού με σφηνοειδή κάτοψη. Αντίστοιχη θυρίδα εντοπίζεται και στο δυτικό τοίχο (εικ.137-139). Στην ανατολική πλευρά υπάρχει ένα μικρό κλειστό δωμάτιο, χωρισμένο σε δύο μέρη από ελαφρύ τοίχο, πιθανόν από μπαγδατόπηχες, και θολωτή στέγαση. Λειτουργούσε ως στήλη ακαθάρτων του χαμάν και του αποχωρητηρίου, που υπήρχαν στον όροφο. Η είσοδος σε αυτό γινόταν μόνο από τον εξωτερικό χώρο αλλά σήμερα εμφανίζεται τοιχισμένη. (εικ.140-141)

131. Ανατολική όψη προσκτίσματος

132. Διάδρομος προσκτίσματος

133. Μετατροπή κτίσματος σε σκουπιδότοπο

134. Μικρό τόξο γεφύρωσης τοίχων και υπολείμματα από το δεύτερο και μεγαλύτερο τόξο

135. Τοιχισμένη διανοιγμένη θύρα στον νότιο τοίχο (αριστερό άνοιγμα)

136. Δεύτερη τοιχισμένη διανοιγμένη θύρα στον νότιο τοίχο (δεξί)

137. Δεύτερη τοιχισμένη διανοιγμένη θύρα στον νότιο τοίχο (δεξί)

138. Τοιχισμένη διανοιγμένη θύρα στον νότιο τοίχο (αριστερό άνοιγμα)

139. Μετατροπή κτίσματος σε σκουπιδότοπο

141. Τοιχισμένη είσοδος στην σήλη ακαθάρτων

140. Θολωτή κάλυψη σήλης ακαθάρτων

II. V Όροφος προσκτίσματος

Η πρόσβαση στον όροφο του προσκτίσματος ήταν δυνατή μόνο μέσω του ορόφου του κυρίου κτίσματος με 2 θύρες στη νοτιοανατολική γωνία **(εικ.131)**. Από αυτές γινόταν η είσοδος στους χώρους υγιεινής στη βόρεια πλευρά ή στο μαγειρείο και την αποθήκη, που βρισκόταν σε δεύτερο όροφο στη νότια πλευρά. Η αποθήκη επικοινωνούσε με ξύλινη κλίμακα με το μαγειρείο.

Στον πρώτο χώρο υπήρχε προθάλαμος, με παράθυρο στα Β, που οδηγούσε στο αποχωρητήριο και το διπλανό χαμάμ **(εικ.142)**. Πάνω από αυτόν, σε δεύτερο όροφο, υπήρχε το μικρό αποθηκευτικό δωμάτιο. Σήμερα σώζεται μόνο το ξύλινο πάτωμα του προθαλάμου, που είναι καλυμμένο με οπλισμένο σκυρόδεμα, η θύρα εισόδου, τμήμα του εσωτερικού τοίχου και η θέση του εξωτερικού παραθύρου του αποχωρητηρίου, όπως επίσης τμήμα από το δάπεδο των υπόκαυστων του χαμάμ **(εικ.143-145)**. Στη βόρεια εξωτερική όψη διατηρείται επίσης ένα μέρος από το στηθαίο του δώματος πάνω από το αποχωρητήριο, το οποίο ήταν προσβάσιμο από το αποθηκευτικό δωμάτιο. Αντίθετα, στην ανατολική εσωτερική όψη και πάνω από τη θύρα εισόδου από το χαγιάτι στον προθάλαμο διακρίνεται η ποδιά ορθογώνιου παραθύρου, που επικοινωνούσε οπτικά με το χαγιάτι **(εικ.146)**.

Όσον αφορά το δωμάτιο του μαγειρείου, η κατάρρευση σχεδόν ολόκληρου του ορόφου εξαφάνισε πολλά τεκμήρια και οποιαδήποτε ίχνη από το τζάκι του ανατολικού τοίχου. Είναι εμφανείς μόνο οι θέσεις δύο παραθύρων του ορόφου στο νότιο και δυτικό τοίχο, οι δοκοθήκες του δώματος στη δυτική πλευρά του κυρίως κτίσματος και η στάθμη του μεσοπατώματος **(εικ.138-139)**. Τέλος, η οδοντωτή απόληξη του ανατολικού τοίχου του κυρίως κτίσματος, υποδεικνύει τη συνέχεια του ίδιου τοίχου, που χώριζε το μαγειρείο από το χαμάμ.

Ως προς τις εξωτερικές όψεις του κτηρίου, σημειώνεται ότι οι προσόψεις – από την βόρεια του προσκτίσματος μέχρι τη δυτική του κυρίως κτίσματος–

142. Παράθυρο προθαλάμου χώρου υγιεινής

143. Θύρα εισόδου στο αποχωρητήριο

έχουν διακοσμητικές παραστάδες στις γωνίες, που καταλήγουν σε οριζόντιο περιμετρικό γείσο, το οποίο με τη σειρά του οργανώνει τις όψεις σε δύο μέρη: στις επιχρισμένες επιφάνειες του ισογείου, που διακοσμούνται με ψευδοαρμούς και στις χρωματισμένες με πορτοκαλί χρώμα επιφάνειες του ορόφου. Στις τελευταίες διατηρούνται σε ορισμένα σημεία τα ίχνη από τον χρωματισμό με λευκές ταινίες στις γωνίες του κτηρίου και λευκά πλαίσια παραθύρων **(εικ.147)**.

Το κτήριο συμπληρώνεται περιμετρικά με μεταλλικό πρόβολο, τον τουρρά, για την προστασία των ανοιγμάτων του ορόφου. Προεξέχει περίπου 70εκ και καλύπτεται με κυματοειδή λαμαρίνα. Ο σκελετός στήριξης αποτελείται από διαγώνια μεταλλικά στοιχεία, τοποθετημένα πλευρικά των ανοιγμάτων, ενίοτε και στη μέση κάθε ανοίγματος πάνω από το ανώφλι, και στις γωνίες των τοίχων. Ο σκελετός συμπληρώνεται με ξύλινες οριζόντιες δοκίδες και στηρίζεται στη λιθοδομή, απευθείας με ενσφήνωση στους λίθους, με τοποθέτηση στις λαξευμένες οπές παλαιότερων ξύλινων στηρίξεων και με σύνδεση με τα σωζόμενα τμήματα του αρχικού ξύλινου σκελετού (βλ. σχέδιο προβόλου).

Η δυτική όψη συγκεντρώνει τις υδρορρόες των δωματίων, αφήνοντας καθαρή την ανατολική, καλή όψη. Αποτελούνται από κατακόρυφα αυλάκια επιχρισμένα με κουρασάνι, με προεξέχουσες ακμές για τη διευθέτηση του νερού. **(εικ.148)**

144. κατάλοιπα από κατασκευή υποκάδυστων χαμαμ

145. θέση παραθύρου αποχωρητηρίου

146. Ίχνη παραθύρου πάνω από τη θύρα

147. Χρωματικά πλαίσια παραθύρων και παραστάδες γωνιών

148. Υδρορρόες δυτικής όψης

Δ.3 Κατασκευαστικά στοιχεία Θεμελιώσεις:

Στην κατοικία δεν έχουν πραγματοποιηθεί διερευνητικές τομές, ώστε να ληφθούν πληροφορίες σχετικά με τη μορφή των θεμελιώσεων¹⁰⁹. Παράλληλα, η συσσώρευση δομικού υλικού και σκουπιδιών στα δωμάτια Α 0.1 και Β 0.1 δεν κατέστησε δυνατή την οπτική παρατήρηση της τοιχοποιίας στην κατώτερη στάθμη.

Τοίχοι:

Οι τοίχοι είναι φέρουσες λιθοδομές από ροδιακό καστανόκιτρινο ψαμμιτικό ασβεστόλιθο¹¹⁰, κακής ποιότητας, πιθανόν από λατομείο της Σορωνής, με υψηλό πορώδες και μεγάλη υγραπορροφητικότητα **(εικ.149)**.

Οι τοίχοι του ισογείου κτίστηκαν με αργολιθοδομή. Οι εξωτερικοί του κυρίως κτίσματος έχουν πάχος περίπου 60εκ. και ο μεσότοιχος 46εκ. Στο πρόσκτισμα το πάχος των εξωτερικών κυμαίνεται από 45-65εκ. (διαφορετική τιμή για κάθε πλευρά), ενώ οι εσωτερικοί είναι 33εκ. Όσον αφορά τις αποκλίσεις από αυτά τα μεγέθη, που προέκυψαν από την αποτύπωση, αυτές οφείλονται σε αλληπάλληλες στρώσεις ή αποκολλήσεις των κονιαμάτων, όπως επίσης αποκολλήσεις και κυψελώσεις λίθων.

Οι τοίχοι των ορόφων είναι κτισμένοι «δρομικά», από μονή στρώση πωρόλιθου με λαξευμένους δόμους μήκους 30-36εκ, ύψους 18-20εκ και πάχους 20-22εκ. στο κυρίως κτίσμα και 17εκ στο πρόσκτισμα¹¹¹. **(εικ.150)** Στην εξωτερική πλευρά χρησιμοποιούν την τεχνική του λεπτού αρμού, με αρμούς πάχους 1-2χλ και καλή συναρμογή λίθων. Στις περισσότερες εσωτερικές παρειές των λιθοδομών, οι λίθοι υπόκεινται σε μείωση της διατομής με αποτέλεσμα οι αρμοί να είναι μεγαλύτεροι, με πάχος 2-3εκ., και να καλύπτονται από ασβεστοκονίαμα, που περιέχει κομμάτια κεραμικών **(εικ.151)**. Η πρώτη σειρά λίθων, πάνω από τη ξυλοδεσιά στα πρέκια των ανοιγμάτων, διαμορφώνεται με οριζόντια τόξα, τις γάτες. Η μέθοδος αυτή διευκόλυνε ενδεχόμενη αντικατάσταση τμήματος της ξυλοδεσιάς, χωρίς να

149. Αργολιθοδομή ισογείου

150. Τμήμα ορόφου πρόσκτισματος

¹⁰⁹. Συνήθως τα θεμέλια έχουν ίδιο πάχος με τους τοίχους και εκτείνονται σε μικρό βάθος κάτω από το έδαφος.

¹¹⁰. Εκτιμάται από οπτική παρατήρηση ότι πρόκειται για το ίδιο είδος πωρόλιθου, που χρησιμοποιήθηκε σε αντίστοιχα κτήρια της Μεσαιωνικής πόλης, για το οποίο ο Σκουλικίδης γράφει: «Πρόκειται για βιοκλαστικό ψαμμιτικό ασβεστόλιθο με ιστό grainstone. Αποτελείται κατά κύριο λόγο από αποστρογγυλεμένα οργανικά θραύσματα (απολιθώματα όπως φύκη, τρηματοφόρα, βελόνες από αχινούς) και σε μικρότερο ποσοστό από ημιαποστρογγυλεμένα ανόργανα θραύσματα (τεμάχια πετρωμάτων) τα οποία είναι ενωμένα με λίγο ανθρακικής σύστασης (ασβεστιτικής) συγκολλητικό υλικό», Σκουλικίδης, σ. 209

¹¹¹. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στο αρχοντικό του Χασάν Μπέη η δρομική πωρολιθοδομή έχει πάχος 19εκ, στο τέμενος Hagı Mehmet 26εκ. και στο κτήριο της Ιεροκλέους 25εκ. Στο Villaragut έχουν πάχος 25-27εκ.

διαταράσσεται η τοιχοποιία **(εικ.152)**.

Το κτήριο οργανώνεται στο ισόγειο από εσωτερικούς τοίχους από οπτοπλινθοδομή πάχους 20εκ. **(εικ.101,94)** και έναν ελαφρύ τοίχο πάχους 14,5εκ., κατασκευασμένο με ξύλινο πλαίσιο, μπαγδατόπηγες και κονίαμα από ασβέστη και φυτικές ίνες **(εικ.98)**. Στον όροφο ο σοφάς διαχωρίζεται από το χαγιάτι με ξυλόπηκτο τοίχο πάχους 11,5εκ. **(εικ.93,153)**

Οι τοίχοι του πλυσταριού και του υποσταθμού της ΔΕΗ-αποθήκης είναι από τσιμεντόλιθους.

153. Ο ξυλόπηκτος τοίχος του σοφά στα αριστερά

151. όψη λιθοδομής οντά

152. Οριζόντια τόξα στα ανώφλια παραθύρων ορόφου

Τόξα-θόλοι:

Όπως προαναφέρθηκε στην περιγραφή του κτηρίου, τόξα συναντώνται:

- Στον μεσότοιχο του ισόγειου, με οξυκόρυφο σχήμα και δόμους μήκους 49-50εκ

- Στη νότια πλευρά του χαγιατιού, στον όροφο, οξυκόρυφο με δύο κέντρα χάραξης, που πλησιάζουν στο κέντρο της χορδής, και με θολίτες διακοσμημένους με λαξευμένο βεργίο **(εικ.113)**

- Στο ισόγειο του προσκτίσματος, που γεφυρώνει τις δύο πλευρές του διαδρόμου, με ημικυκλικό χαμηλωμένο σχήμα και πάχος θολιτών 25εκ. **(εικ.154)**

- Στο ισόγειο του προσκτίσματος, όπου σώζεται ένα μικρό τμήμα από το αρχικό ημικυκλικό χαμηλωμένο τόξο, με πάχος 55εκ. και διαμορφωμένο από διπλή σειρά λαξευμένων δόμων **(εικ.134)**

- Η στήλη ακαθάρτων στο πρόσκτισμα στεγάζεται με θολωτή κατασκευή με δόμους πλάτους περίπου 19εκ. **(εικ.140)**

Δάπεδα:

Ο φέρων οργανισμός των δαπέδων του ισόγειου αποτελείται από ξύλινα δοκάρια¹¹² διαφόρων διαστάσεων. Τα δοκάρια είτε πακτώνονται στην λιθοδομή μετά από αφαίρεση λίθων της αργολιθοδομής ή λάξευση οπών σε αυτούς είτε εδράζονται σε τοιχοποιίες με διευρυμένες πλευρές σε μικρό ύψος από το δάπεδο, οι οποίες προστέθηκαν κατά την κατασκευή των υπερυψωμένων δαπέδων **(εικ.155)**.

Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι οι δοκοί στον χώρο Α0.1 έχουν διαστάσεις 6-11x7-15 εκ. σε αποστάσεις της τάξης των 35-40εκ. Οι περισσότερες δοκοί του πατώματος βρίσκονται ανάμεσα στο διάσπαρτο οικοδομικό υλικό, οπότε είναι γνωστές οι διατομές τους.

Τα δάπεδα του ορόφου συγκολληθούν στα νεώτερα της οθωμανικής περιόδου και αποτελούνται από αμφιέριστες δοκούς, πάνω στις οποίες καρφώνονται απευθείας οι σανίδες¹¹³. Εξαιρέση αποτελεί το δάπεδο

154. Τόξο διαδρόμου προσκτίσματος

155. Τοιχοποιία με πατούρα για την έδραση των δοκών του πατώματος

156. Πάτωμα χαγιατιού

¹¹². Οι φέρουσες δοκοί ήταν από τοπικά κυπαρίσσια ή τα γνωστά κατράνια της Μικράς Ασίας

¹¹³. «Το παλαιότερο είδος δαπέδου αποτελείται από καθρόνια ορθογωνικής διατομής, που εδράζονται στις κύριες δοκούς, πάνω στα οποία καρφώνονται φαρδιές σανίδες πλάτους 26εκ.», «Δομικές Ξυλοκατασκευές»,2010

στο χαγιάτι, όπου οι δοκοί στη μία άκρη τους ήταν τοποθετημένες σε δοκοθήκες της λαξευμένης πωρολιθοδομής του μεσότοιχου.

Χαρακτηριστικό είναι επίσης, ότι στο χαγιάτι, στους διαδρόμους των οντάδων, στο πάτωμα της μουσάντρας και στο μαγειρείο η κάλυψη γίνεται με διπλές σανίδες παράλληλης διεύθυνσης **(εικ.156)**.

Στον χώρο A1.1 οι φέρουσες δοκοί με ύψος 11εκ. ήταν τοποθετημένες σε απόσταση 30-35εκ. Το ίδιο ισχύει και στο δάπεδο του σοφά. Στα δάπεδα των οντάδων οι περισσότερες δοκοί έχουν μεγαλύτερη διατομή (7-9x11-16εκ) σε 35-40εκ μεταξύ τους απόσταση.

Στο πρόσκτισμα σημειώνεται ότι στο ξύλινο δάπεδο του χώρου B1.2 (με διατομή δοκών 6x9εκ ανά 25εκ.) έχει προστεθεί λεπτή πλάκα από σκυρόδεμα με οπλισμό.

Στο κατεστραμμένο δάπεδο του χαμάν σώζονται λίθοι από την κατασκευή των υποκαύστων **(εικ.157)**. Το δάπεδο του καλυπτόταν από λίθινες πλάκες ενώ του αποχωρητηρίου από κανονικούς λίθινους δόμους.

157. Χώρος υποκαύστων

158. Δώμα σοφά

Δώμα:

Το δώμα σε κάθε δωμάτιο του ορόφου είναι κατασκευασμένο από φέρουσες πελεκητές δοκούς περίπου ίδιων διαστάσεων¹¹⁴. Ανάμεσα στις δοκούς παρεμβάλλονται σανίδες, λοξά και συρταρωτά τοποθετημένες σε εγκοπές των δοκών πριν την κατασκευή των υπερκείμενων στρώσεων. Οι σανίδες αποτελούν διακοσμητικό στοιχείο, όταν απουσιάζουν τα ταβάνια, αλλά ταυτόχρονα συμβάλλουν στη ακαμψία της κατασκευής. Οι δοκοί φέρουν πυκνές τεγίδες, πάνω στις οποίες τοποθετούνται σανίδες με την παρεμβολή αρμοκαλύπτρων¹¹⁵. Η τελική στρώση από σχίζες, κοκκινόχωμα και αργιλώδους χώματος, την *πατελιά*, έχει αντικατασταθεί από αργιλώδες χώμα, ελαφρόπετρα και στρώση τσιμέντου με τελική επικάλυψη από άσφαλτο και σκύρα¹¹⁶. **(εικ.158)**

Οι διαστάσεις των δοκαριών του δώματος στο πρόσκτισμα λαμβάνονται από τις δοκοθήκες της τοιχοποιίας (με διατομή 11x16εκ ανά 22εκ ενδιάμεση απόσταση).

114. Δεν κατέστη δυνατή η μέτρηση της διατομής τους. Εκτιμάται ότι έχουν διαστάσεις 9x13εκ ανά 21-25εκ μεταξύ τους απόσταση

115. Πρόκειται για το νεώτερο τύπο δώματος. Ο παλαιότερος τύπος ακολουθεί την ιπποτική κατασκευή με την ύπαρξη φουρουσιών, με τη διαφορά της προσθήκης ξύλινου στρωτήρα περιόδου. «Δομικές Ξυλοκατασκευές», 2010

116. Το λεγόμενο κατρά

Κλίμακες:

Η κλίμακα εισόδου στο ισόγειο του κτηρίου είναι λιθόκτιστη με μαρμάρινα πατήματα, σε κακή κατάσταση διατήρησης. Το πλατύσκαλο έχει αντικατασταθεί από τσιμεντένια πλακίδια ιταλικής περιόδου. Από την αποτύπωση σπασμένων τμημάτων της κουπαστής, που βρέθηκαν στην αυλή, κατέστη δυνατή η εξακρίβωση της μορφής των λιθόκτιστων πεσσών και του γύψινου στηθαίου. **(εικ.159,160)**

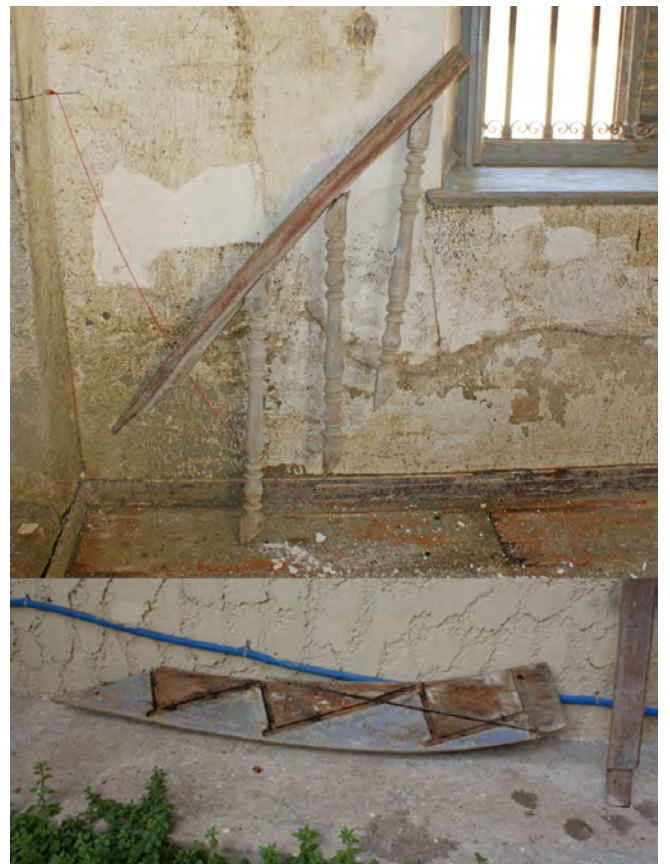
Η δεύτερη κλίμακα, που συναντάται, βρίσκεται στο εσωτερικό για την πρόσβαση στο χαγιάτι του ορόφου και είναι ξύλινη. Λόγω της κατάρρευσης και κάλυψης μεγάλου μέρους από το οικοδομικό υλικό, αποτυπώθηκαν διάσπαρτα τμήματα από τη βαθμιδοφόρο, τα πατήματα και το ξύλινο στηθαίο, που βρέθηκαν στο χώρο. Η κλίμακα είχε σχήμα Π με ημικυκλική στροφή. **(εικ.161)**

159. Κλίμακα εισόδου

160. Μέλη κουπαστής

161. Μέλη ξύλινης σκάλας

Επιχρίσματα – Κονιάματα:

Το κτήριο έχει κατασκευασθεί με ασβεστιτικά κονιάματα δομής¹¹⁷.

Όλες οι εξωτερικές και εσωτερικές επιφάνειες του κυρίου κτίσματος στο ισόγειο φέρουν μια πρώτη στρώση από επιχρίσμα με θραύσματα κεραμικών¹¹⁸.

Κατά την τροποποίηση του κτηρίου σε νεοκλασικό στυλ, οι τοίχοι καλύφθηκαν από παταχτό χονδροκονίαμα – με μικρή ποσότητα ασβέστη και άμμο με χονδρούς κόκκους - πάχους 1,5-2εκ. Στη συνέχεια, ακολούθησε δεύτερο κονίαμα, πιο λεπτό, από ασβέστη και λεπτή άμμο, πάχους 0,5εκ. Στις εξωτερικές επιφάνειες εγγράφηκαν ψευδοαρμοί ισόδομου συστήματος. Για την κατασκευή της διακοσμητικής κορνίζας εφαρμόσθηκε τραβηχτό κονίαμα, ενώ για τη διαμόρφωση των παραστάδων επικολλήθηκαν μικροί λίθοι στους γωνιόλιθους, πριν την εφαρμογή των κονιαμάτων. **(εικ.162)**

Στο εσωτερικό οι τοίχοι του ισογείου του κυρίως κτίσματος εμφανίζουν αλλεπάλληλες στρώσεις ασβέστη, ενώ το τμήμα που βρισκόταν κάτω από το ξύλινο δάπεδο, στα δωμάτια Α 0.4 και Α 0.5, είναι καλυμμένο με τσιμεντοκονίαμα και επαλειμμένο με πίσσα.

Το μεγαλύτερο τμήμα των εξωτερικών επιφανειών του ορόφου παρέμενε αρχικά ανεπιχριστο, με μια φαρδιά λωρίδα από κουρασάνι στην ανώτερη στάθμη για προστασία από την υγρασία. Αργότερα, κατά την νεοκλασική φάση, επικαλύφθηκαν από πολύ λεπτό ασβεστοκονίαμα με χρώμα. **(εικ.163)**

Στο πρόσκτισμα οι εσωτερικοί τοίχοι είναι επί το πλείστον καλυμμένοι με τσιμεντοκονίαμα, το οποίο ασβεστώθηκε μετέπειτα.

Επιχρίσμα με χρήση τσιμέντου ανιχνεύεται επίσης, στα κατώτερα τμήματα της δυτικής όψης, στη δημιουργία της περιμετρικής βάσης στη βόρεια και ανατολική όψη του κυρίως κτίσματος, όπως επίσης σε μεμονωμένα σημεία στη νότια και ανατολική όψη του προσκτίσματος.

162. Διαμόρφωση παραστάδας

163. Βόρεια όψη

117. Τα κονιάματα δομής επί Τουρκοκρατίας περιείχαν συνήθως ασβέστη, αργιλόχωμα και ποζολάνα από το ηφαίστειο της Νισύρου. Τα επιχρίσματα ήταν ασβεστοκονιάματα χωρίς υδραυλικά συστατικά, με συμμετοχή χαλαζία έως και 30% και άλλων ορυκτών, που είναι θραύσματα εκρηξιγενών πετρωμάτων. *Μοροπούλου*

118. Για την παρασκευή του χρησιμοποιούσαν ασβέστη, άμμο και βαστράκια δηλαδή κομμάτια από κανάτια και βυτίνες.

Ξύλινες Ενισχύσεις:

Στην οθωμανική οικοδομία εφαρμόζεται ενίσχυση των κατασκευών με ξυλοδεσιές, οι οποίες εκτός της μεταφοράς οριζόντιων και κάθετων φορτίων, βοηθούν στην ακαμπτοποίηση των κατασκευών και πολλές φορές προσφέρουν γωνιακά κλειδώματα με ευφάνταστες λύσεις¹¹⁹.

Στα κτήρια της Ρόδου εντοπίζονται σε τρεις τουλάχιστον στάθμες, στο μεσοπάτωμα, στο πρέκι των παραθύρων του ορόφου και στο δώμα. Πολλές φορές συναντώνται, επιπλέον, στη στάθμη της βάσης των φεγγιτών, με την απομείωση του φάρδους της ξυλοδεσιάς για την τοποθέτηση των γύψινων ή καφασωτών πετασμάτων¹²⁰.

Στο αρχοντικό του Μπόνη ξυλοδεσιές εντοπίζονται στο μεσοπάτωμα, που χρησιμοποιούνται ως στρωτήρες των πατόξυλων και στα πρέκια των ανοιγμάτων του ορόφου (**εικ.164,165**). Το κατασκευαστικό σύστημα παρουσιάζει εκφυλιστικά στοιχεία, καθώς στο δώμα η ξυλοδεσιά έχει αντικατασταθεί από λεπτά ξύλινα στοιχεία, πάνω στα οποία καρφώνεται ο περιμετρικός πήχης και οι δοκοί του Φ.Ο. (**εικ.166**), ενώ στις ποδιές των φεγγιτών απουσιάζει τελείως το ξύλο.

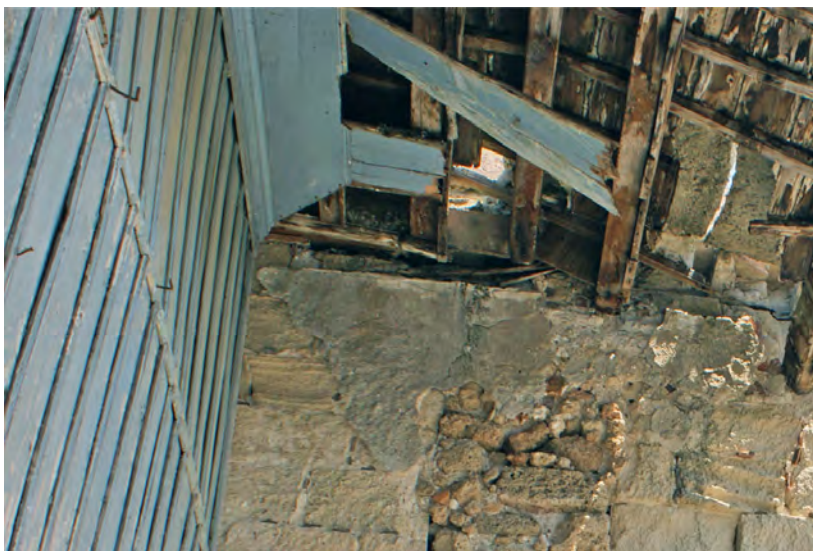
Στο μεσοπάτωμα η απομείωση της λιθοδομής του ορόφου σχηματίζει έκκεντρα μια «πατούρα», στην οποία τοποθετείται το ξύλινο διάζωμα. Λόγω του διαφορετικού ύψους των πατόξυλων, δημιουργούνται εγκοπές στις ξυλοδεσιές για την έδρασή τους¹²¹. Στην δυτική πλευρά του κυρίως κτίσματος διακρίνονται τέσσερις

164. Ξυλοδεσιές στο μεσοπάτωμα

165. Ξυλοδεσιά στο πρέκι των παραθύρων

166. Λεπτομέρεια δώματος στο Χαγιάτι

¹¹⁹. «Δομικές ξυλοκατασκευές»

¹²⁰. Για παράδειγμα στο Αρχοντικό της Ιεροκλέους

¹²¹. «Η τεχνική αυτή συμβάλλει στην απόσβεση των πλάγιων οριζόντιων δυναμικών φορτίσεων σε καλύτερη συνεργασία με την υποκείμενη λιθοδομή», Δομικές ξυλοκατασκευές

στρωτήρες, σε διαφορετικές στάθμες, με διατομή 9x12εκ¹²². **(εικ.164)**. Στους δύο πρώτους εδράζονται οι δοκοί των υπερυψωμένων πατωμάτων των καθιστικών χώρων. Ο τρίτος χρησιμοποιείται για την έδραση των πατωμάτων των διαδρόμων, σε χαμηλότερη στάθμη, και ο τέταρτος για την έδραση των δοκών στήριξης του ταβανιού του ισογείου (μεταγενέστερη προσθήκη).

Στον μεσότοιχο υπάρχουν στρωτήρες και στις δύο παρειές του, σε διαφορετικές στάθμες. Το γεγονός αυτό καθιστά μάλλον απίθανη την σύνδεσή τους με κλάπες.

Στον ανατολικό τοίχο του χαγιατιού εντοπίζεται ένας ξύλινος στρωτήρας στη στάθμη του δαπέδου χωρίς να αποκλείεται η ύπαρξη δεύτερου σε επαφή με την πωρολιθοδομή, όπως συμβαίνει στον δυτικό τοίχο των οντάδων. **(εικ.167)**

Ομοίως, στο πρόσκτισμα διακρίνονται στρωτήρες στον νότιο τοίχο και στον εσωτερικό εγκάρσιο τοίχο, πάνω από τα τόξα. Η διαφορά σε αυτό το κτίσμα έγκειται στην απουσία του στρωτήρα στον δυτικό, με αποτέλεσμα να μην ολοκληρώνεται η περίδεση. Αντίθετα έχει προστεθεί μια επιπλέον φέρουσα δοκός του ξύλινου δαπέδου σε επαφή με την πωρολιθοδομή **(εικ.168)**.

Στα πρέκια των ανοιγμάτων οι ξυλοδεσιές καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο τμήμα από το πάχος της δρομικής λιθοδομής, τοπικό χαρακτηριστικό στοιχείο της Ρόδου.

Ενσωμάτωση ξύλινων δοκών στην τοιχοποιία εντοπίστηκε και σε άλλα σημεία. Στη δυτική όψη παρατηρείται στρωτήρας μικρού μήκους που χρησιμοποιείται για την έδραση δύο δοκών στήριξης της μουσάντρας. **(βλ. Σχ.Α24)** Στον μεσότοιχο, αντίθετα, έχει προστεθεί ξύλινο πρέκι στο παράθυρο του διαδρόμου της μουσάντρας.

Οι συνδέσεις των ξυλοδεσιών στις γωνίες των τοίχων, δεν ήταν δυνατό να παρατηρηθούν. Από την αποτύπωση συμπεραίνεται ότι βρίσκονται στην ίδια στάθμη. Οι συνδέσεις των μελών τους κατά μήκος των τοίχων γίνονται με λοξόμητη διαμόρφωση των άκρων.

167. Πίσω από την κορνίζα ταβανιού διακρίνεται ξυλοδεσιάπατώματος

168. Ξύλινες ενισχύσεις στο πρόσκτισμα

122. Πρόκειται για ακόμα ένα στοιχείο εκφυλισμού του συστήματος, καθώς οι στρωτήρες έχουν συνήθως πλάτος 17εκ.

Ανοίγματα και κουφώματα:

Θύρες:

- Η θύρα του προσκτίσματος (Θ1). Έχει μονολιθικό υπέρθυρο με ανακουφιστικό σύνθετο μουσουλμανικό τόξο εξωτερικά και ημικυκλικό χαμηλωμένο τοξωτό ανώφλι εσωτερικά. Το θυρόφυλλο είναι μονό καρφωτό, χωρίς αισθητική αναζήτηση, με σανίδες από κατράνι ή κυπαρίσσι, πάχους 4,5εκ., καρφωμένες σε οριζόντιες και διαγώνιες τραβέρσες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η στήριξη του θυρόφυλλου, καθώς δεν φέρει κούφωμα αλλά στηρίζεται σε οριζόντιο πρέκι, εντοιχισμένο στις γενέσεις του εσωτερικού τόξου **(εικ.169,170)**.

- Κεντρική θύρα (Θ2). Έχει τυπική νεοκλασική μορφή, με τη διαφορά ότι είναι κατασκευασμένη εξ ολοκλήρου από λίθους. Έχει υπέρθυρο με γείσο, κατασκευασμένο από ενσωματωμένα τμήματα κεραμιδιών, στενή φρίζα από λίθους συμπληρωμένους με τούβλα ασβεστοπυριτιακής σύστασης, σταθερό ορθογώνιο φεγγίτη κάτω από το ανώφλι, λίθινους επιχρισμένους σουβέδες, λίθινο μπουγιουντρούκι και μαρμάρινο κατώφλι. Τα δύο ξύλινα φύλλα φέρουν όρθιους στενόμακρους φεγγίτες με εσωτερικά κινητά τζαμιλίκια, τα πορτέλια, και μεταλλικό κιγκλίδωμα. Στο κατώτερο τμήμα βρίσκονται ορθογώνιοι ταμπλάδες με πολύεδρη εξόγκωση και φαρδύ κοιλόκυρτο πλαίσιο. Στα μπόια των φύλλων διακρίνονται οπές από την οβίδα που εξερράγη στο οικόπεδο. **(εικ.171,172)**

- Εσωτερικές θύρες ισογείου Είναι δίφυλλες και χωρίζονται σε 2 άνισα μέρη. Στο κάτω μέρος φέρουν περαστό ταμπλά, με κοιλόκυρτο κυμάτιο, ενώ στο άνω φέρουν 3 υαλοπίνακες. Τα φύλλα συγκρατούν 3 στροφείς, μεντεσέδες.

- Θύρες οντάδων. Λειτουργούν ταυτόχρονα ως τμήμα της μουσάντρας, και έχουν την ίδια διακόσμηση. Είναι μονόφατσες με την καλή όψη προς το χαγιάτι, και φέρουν εγχάρακτους με γεωμετρικά σχήματα τετράγωνους ταμπλάδες, και σανίδες με περιμετρική χάραξη επάνω σε ορθογώνιους ταμπλάδες. Η διακόσμηση τους ολοκληρώνεται με στενό ξυλόγλυπτο πλαίσιο στο υπέρθυρο και ενδιαφέρον κυματιστό πήχη. Στην εσωτερική πλευρά οι ταμπλάδες στηρίζονται με διαγώνιες και οριζόντιες τραβέρσες, που συμπληρώνονται από 3 μεταλλικές. **(εικ.173,174)**

- Εσωτερικές θύρες ορόφου προσκτίσματος. Η θύρα του αποχωρητήριου είναι απλή, καρφωτή με 3 οριζόντιες τραβέρσες, ενώ η δεύτερη μεταξύ μαγειρείου και χαγιάτιού είναι ταμπλαδωτή με δύο ορθογώνιους ακόσμητους ταμπλάδες. **(εικ.175)**

169. Θύρα προσκτίσματος

170. Εσωτερική όψη

171. Νεοκλασική Θύρα

172. κατώτερο τμήμα νεοκλασικής θύρας

173. εξωτερική όψη θύρας οντά

174. εσωτερική όψη θύρας οντά

175. Θύρα εισόδου στο μαγειρείο

Παράθυρα:

Οι κατηγορίες των παραθύρων που συναντώνται είναι:

- Θυρίδες αερισμού - φωτισμού. Συναντώνται μόνο στο ισόγειο, σε μεγάλο ύψος και έχουν σφηνοειδή κάτοψη με ξύλινο πρέκι εσωτερικά και μονολιθικό εξωτερικά. Οι θυρίδες του προσκτίσματος έχουν στενόμακρο άνοιγμα στις εξωτερικές όψεις (~10x47εκ), ενώ αντίθετα του κυρίως κτίσματος μεγάλο, σχεδόν τετράγωνο σχήμα (~51x67εκ). Μάλιστα οι τελευταίες, στη δυτική όψη, εμφανίζουν μικρή απότμηση των εσωτερικών ακμών. **(εικ.176,177)**

- Φεγγίτες με σύνθετο μουσουλμανικό τόξο. Διαρθρώνουν το ανώτερο επίπεδο του ορόφου και είναι τοποθετημένοι συμμετρικά ως προς τα υποκείμενα παράθυρα. Στην ποδιά κάθε ανοίγματος έχει προστεθεί οριζόντιος λίθος για τη ελάττωση του εσωτερικού ύψους. Το άνοιγμα καλυπτόταν από γύψινο υαλοστάσιο ή ξύλινο καφασωτό¹²³. Στους περισσότερους φεγγίτες διακρίνεται η λαξευμένη στους λίθους πατούρα για την στήριξη των προηγούμενων πετασμάτων. Φεγγίτες υπάρχουν σε όλους τους εξωτερικούς τοίχους και στον μεσότοιχο του ορόφου. Όμως όλοι τοιχίστηκαν, πιθανόν λόγω αλλαγής συρμού ή για την προστασία από τους σεισμούς. **(εικ.178)**

- Ορθογώνια εξωτερικά παράθυρα ορόφου. **(εικ.179,180)** Έχουν διαστάσεις 1,22x68εκ., σε μικρές αποστάσεις μεταξύ τους και με ενδιάμεσα τμήματα τοίχου, που λειτουργούν ως πεσσοί, πλάτους περίπου 40εκ. Τα κουφώματα τους, διαθέτουν ξύλινα γείσα και τα τζαμιλίκια είναι συρόμενα καθ' ύψος. Τα σκούρα είναι γερμανικού τύπου, με ταμπλάδες εσωτερικά και περσίδες εξωτερικά. Στο μέσον του ανοίγματος καθ' ύψος και προς την εξωτερική παρεία υπάρχει μεταλλική οριζόντια ράβδος, στην οποία στηρίζονται τα σκούρα, όταν είναι κλειστά. Όταν αυτά είναι ανοιχτά στηρίζονται στις προσόψεις με μεταλλικά κοκοράκια. Σε δύο παράθυρα του σοφά διατηρούνται ξύλινα πλαίσια με ξύλινα κάγκελα κυκλικής διατομής και 14έδρους κόμβους. Ίδιου τύπου κάγκελα σώζονται και στο εσωτερικό παράθυρο της μουσάντρας, με τη διαφορά ότι το συγκεκριμένο στηρίζεται κατευθείαν στο κούφωμα του παραθύρου, χωρίς την παρεμβολή πλαισίου. **(εικ.181,182)**

- Ορθογώνια εσωτερικά παράθυρα ορόφου. Τα παράθυρα επικοινωνίας οντάδων με το χαγιάτι είναι φραγμένα με ξύλινες σανίδες, ενώ εκείνα του σοφά έχουν μετατραπεί σε κόγχες με ράφια **(εικ.183)**.

176. Θύριδα κυρίως κτίσματος

177. Εσωτερική όψη θυρίδας αερισμού στον δυτικό τοίχο του προσκτίσματος

178. Φεγγίτες ορόφου δυτικής όψης

¹²³. Συνηθέστερο είναι το δεύτερο στα κτήρια τη Ρόδου

- Νεοκλασικά παράθυρα ισογείου. Έχουν υπέρθυρο από οριζόντιο τόξο εξωτερικά και ημικυκλικό χαμηλωμένο εσωτερικά, όπως επίσης λίθινο πλαίσιο στις προσόψεις. Τα τζαμιλίκια χωρίζονται σε δύο άνισα τμήματα καθ' ύψος, εκτός από δύο παραθύρων στην ανατολική και νότια όψη. Καθένα από τα δύο φύλλα του κάτω μέρους οργανώνονται σε 3 ίσα μέρη. Σε δύο τμήματα χωρίζονται και τα γερμανικού τύπου σκούρα, με το ανώτερο τμήμα να είναι σταθερό. Τα παράθυρα συμπληρώνονται με μεταλλικά κιγκλιδώματα. Ενδιαφέροντα είναι τα σιδερένια πόμολα. **(εικ.184)**

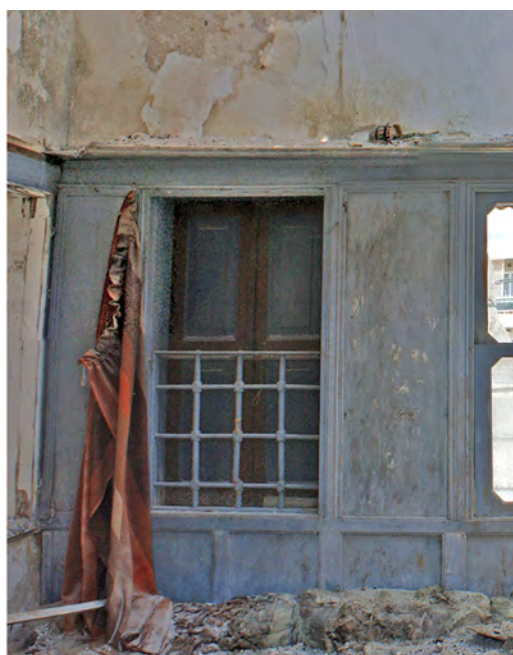
179. εσωτερική όψη παραθύρων ορόφου

180. εσωτερική όψη σκούρων ορόφου

181. Παράθυρο μουσάντρας

182. Παράθυρο σοφά

183. Εσωτερικά παράθυρα ορόφου

Ταβάνια:

Τα ταβάνια, που σώζονται χρονολογούνται από τη νεοκλασική φάση. Διατηρούνται σε όλους τους χώρους του ισογείου, αλλά μόνο στον ανδρικό οντά, όσον αφορά τον όροφο. Στο ισόγειο κάλυπταν όλους τους χώρους, πλην του δωματίου Α0.4, με την ίδια απλή γραμμική σύνθεση από σανίδες πλάτους περίπου 30εκ. και πλαισίωση από ζώνη ίδιου πλάτους παράλληλη με τους τοίχους. Στο σημείο επαφής ταβανιού και τοιχοποιίας υπήρχε πήχη (κορνίζα). Οι χαμηλότερες σανίδες της γραμμικής σύνθεσης έχουν κοιλόκυρτο σκάλισμα στις ακμές. Το ταβάνι καρφώνεται στις δοκούς του πατώματος άμεσα ή με τη βοήθεια μουρελάνων.

Στο δωμάτιο Α 0.4 το ταβάνι διαφοροποιείται ελαφρά, με την υπερύψωση του κεντρικού χώρου. Η διακόσμηση του ταβανιού συμπληρώνεται με 3 διαφορετικούς χρωματισμούς στις σανίδες και τα αρμοκάλυπτρα, και επιζωγραφισμένο φυτικό μοτίβο. **(εικ.185)**

Στο δωμάτιο του ορόφου η διακόσμηση του ταβανιού είναι πλουσιότερη. Το πρώτο πλαίσιο αποτελείται από δύο σανίδες, με μπλε και κόκκινο χρώμα σε παράθεση με ξυλόγλυπτο αρμοκάλυπτρο. Ακολουθεί δεύτερο πλαίσιο πάλι από δύο σανίδες, με γαλάζιο χρώμα, γαλανόλευκο αρμοκάλυπτρο και 4 κόμβους στις γωνίες. Η υπερύψωση του γίνεται με περιμετρικό πήχη με οδόντες. Η κεντρική γραμμική σύνθεση συμπληρώνεται με επιζωγραφισμένα λουλούδια στις ταβανοσανίδες. **(εικ.186)**

184. Παράθυρο ισογείου

185. Ταβάνι Δ 0.4

186. Ταβάνι ορόφου

Ξυλόγλυπτη διακόσμηση:

Παρατηρείται εκτεταμένη χρήση ξυλογλυπτικής στον όροφο, στις θύρες των οντάδων, τη μουσάντρα, τα περιμετρικά ράφια, τα κουφώματα και τις επενδύσεις των τοίχων. Τα διακοσμητικά μοτίβα τους είναι κοινά στα περισσότερα κτήρια αυτής της αρχιτεκτονικής στην πόλη της Ρόδου.

• Μουσάντρα:

Οι όψεις της μουσάντρας αποτελούν ένα ξυλόγλυπτο σκηνικό, που οργανώνεται σε 3 αυτόνομες οριζόντιες ζώνες, με τυπική διακόσμηση οθωμανικής αρχιτεκτονικής **(εικ.119)**:

α) μια ζώνη στη χαμηλότερη στάθμη, η οποία αποτελείται από χαμηλά ντουλάπια με μονόφυλλες ταμπλαδωτές πόρτες και σταθερούς ταμπλάδες (2 πόρτες στον ανδρικό οντά και μια στον γυναικείο).

β) μια υπερκείμενη ζώνη από δίφυλλες και μια μονόφυλλη ταμπλαδωτή πόρτα, με εγχάρακτα γεωμετρικά μοτίβα ίδια με αυτά των θυρών εισόδου στους οντάδες. Μια σειρά από ρηχές κόγχες, τις παραθύρες, συμπληρώνει τη ζώνη αυτή.

γ) μια ζώνη στο ανώτερο τμήμα. Στον καλό οντά, παρουσιάζει ξύλινο διακοσμημένο μέτωπο, με 15 διαδοχικά τοξύλια σε σειρά και ορθογώνια πλαίσια σε υπερκείμενη στάθμη. Στα πλαίσια είναι ενσωματωμένο το μοτίβο του κυπαρισσιού διαμορφωμένο από λοξά τοποθετημένους πήχες. Τα πλαίσια εμπλουτίζονται περιμετρικά με ξυλόγλυπτες σανίδες.

(εικ.187,188)

Στον γυναικείο οντά το ξύλινο μέτωπο είναι κατασκευασμένο από όρθιες σανίδες χωρίς διακόσμηση. **(εικ.124)**

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπώνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

187. Τμήμα μουσάντρας με παραθύρες

188. Ανώτερο τμήμα μουσάντρας ανδρικού οντά

- **Επένδυση τοίχων:**

Ο καλός οντάς και ο σοφάς είναι επενδεδυμένοι με ξύλινες σανίδες από το πάτωμα μέχρι το πρέκι των παραθύρων. Τα ενδιάμεσα τμήματα των παραθύρων φέρουν πρόσθετη σανίδα με σχήμα μουσουλμανικού τόξου, ενώ στις 2 γωνίες του οντά και στη μία του σοφά στηρίζονται τέσσερις παραθύρες. **(εικ.189)** Το κατώτερο τμήμα των τοίχων στο διάδρομο του οντά είναι επιζωγραφισμένο **(εικ.190)**, ενώ το υπόλοιπο είναι τελείως ακόσμητο, προφανώς λόγω ύπαρξης παλαιότερου περιμετρικού πάγκου, με μαξιλάρια, τα μιντέρια. Το αντίστοιχο τμήμα του σοφά κοσμείται με τη χρήση αρμοκάλυπτρων μιας και το περιμετρικό κάθισμα είναι πολύ χαμηλό. Η επένδυση επιστέφεται με ταινία από ξυλόγλυπτες σανίδες και περιμετρικό ράφι¹²⁴, με σκάλισμα. Ράφι και ταινία σώζεται και στον ανατολικό τοίχο του χαγιατιού. Η διακόσμηση της τοιχοποιίας του καλού οντά συμπληρώνεται με κονίαμα μπλε χρώματος μέχρι το ταβάνι.

124. Γνωστό ως πόλτσα ή γκιλβί στα αρχοντικά της Βορείου Ελλάδος, *Αρχοντικά*, σ.47

189. παραθύρες στη γωνία του ανδρικού οντά

190. Ζωγραφισμένο το κατώτερο τμήμα

Ε. Συγκριτική εξέταση

Η αστική οθωμανική κατοικία της Ρόδου

Η κατοικία της οθωμανικής περιόδου παρουσιάζει διεθνική τυπολογία, η οποία εφαρμόστηκε σε όλες τις περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας¹²⁵. Μέχρι τα μέσα του 19ου αι. έχει απλό και ευρύτατα διαδεδομένο κτηριολογικό πρόγραμμα, που βασίζεται στην παρατακτική σύνθεση των μονάδων - δωματίων σε συσχετισμό με ημιυπαίθριους μετωπικούς ή και ενδιάμεσους χώρους κοινόχρηστου χαρακτήρα («οντάδες» και «χαγιάτια¹²⁶»). Η οργάνωση του δωματίου, οντά, εκτιμάται ότι αποτέλεσε εξέλιξη της νομαδικής σκηνής των πρώτων τουρκικών φυλών, με την εστία στο κέντρο, τα ελαφρά φορητά έπιπλα (κρεβάτια, ντουλάπια) σε περιμετρική διάταξη και το δάπεδο με την οροφή καλυμμένα από χαλιά¹²⁷.

Στις επαρχίες η επείσακτη αυτή τυπολογία συνδυάστηκε με τις τοπικές οικοδομικές δυνατότητες, τα αστικά πρότυπα και τους αυτόχθονες τύπους¹²⁸, με αποτέλεσμα να προκύψουν οι παραλλαγές και οι διαφοροποιήσεις στην έκφραση της. Στο νησί της Ρόδου εφαρμόστηκε κατά κόρον εντός της μεσαιωνικής πόλης¹²⁹, με την προσαρμογή των ιπποτικών κατοικιών στα σύγχρονα δεδομένα και με την κατασκευή νέων οθωμανικών. Το ίδιο συνέβη και στην ύπαιθρο με την κατασκευή των αγροικιών. Στο μεγαλύτερο πλήθος των κατασκευών αυτών η κάτοψη είναι απλή, με διαφοροποιήσεις, που εντοπίζονται στο χαγιάτι (μονό-διπλό, ανοιχτό-κλειστό ξύλινο ή κλειστό λίθινο), στα προσκτίσματα, που εμπλουτίζουν την κάτοψη, και στη μορφή του ισόγειου υποκείμενου του χαγιατιού χώρου (κλειστός με λίθινο τοίχο ή στοά με τοξοστοιχίες). Παραλλαγές εντοπίζονται στα κτήρια, στα οποία έχουν ενσωματωθεί οι ισόγειοι χώροι της ιπποτικής περιόδου.

Ο Balducci κατηγοριοποιεί αυτά τα κτήρια σε δύο τύπους, ανάλογα με το αν εκτείνονται κατά μήκος του δρόμου ή μέσα σε κήπο. Οι πρώτες βρίσκονται στη μεσαιωνική πόλη, ενώ οι υπόλοιπες, κατά κύριο λόγο στο ύπαιθρο. Ο ίδιος αναφέρει:

«... Έτσι έχουμε διαφορετική οργάνωση συναρτήσεως των αποθηκευτικών χώρων και του τρόπου προσπέλασης με βασική αρχή τον διαχωρισμό, όσο περισσότερο γίνεται, του εσωτερικού από το εξωτερικό χώρο. Χαρακτηριστικό του πρώτου τύπου είναι τα προεξέχοντα μπαλκόνια, που επιτρέπουν στις γυναίκες να δουλεύουν αόρατες χάρη στο καφασωτό πέτασμα (...) Ο 2ος τύπος είναι πιο αναγνωρίσιμος. Τρεις παράλληλοι διαμήκεις τοίχοι κλείνουν τα όρια τους με εγκάρσια τοιχώματα. Το ισόγειο με ευρύχωρες στοές καταλήγει σε κλειστούς χώρους, τους στάβλους και τις αποθήκες. Με τη βοήθεια ξύλινης σκάλας οδηγούμαστε στον επάνω όροφο, όπου βρίσκεται η κατοικία. Εκεί σε μια βεράντα καταλήγουν οι πόρτες των διαφόρων οντάδων. Σε αυτά τα σπίτια που μοιάζουν περισσότερο με μέγαρα, το τμήμα που προορίζεται για επαφή με τον έξω κόσμο, αποσπάται μερικές φορές από το σπίτι και σχηματίζει ένα περίπτερο μόνο του (...) Σε αυτό υπάρχει συχνά ένα μικρό μέρος με υπερυψωμένο δάπεδο που χρησιμοποιείται για να φιλοξενήσει ανθρώπους, που συνδέονται με μεγάλη φιλία και σεβασμό¹³⁰.

Γενικά, διαπιστώνεται ότι στα κλειστά δωμάτια του ισόγειου βρίσκονται οι βοηθητικοί χώροι, οι στάβλοι, οι αποθήκες και πολλές φορές το μαγειρείο. Αυτά οργανώνονται πίσω από μια ημιυπαίθρια στοά ή ένα κλειστό δωμάτιο, που αποτελεί τον μεταβατικό χώρο από την αυλή ή τον κήπο στο εσωτερικό. Οι ισόγειοι χώροι έχουν συνήθως ύψος περίπου 4,5-5,5μ. – με εξαίρεση σε πολλές περιπτώσεις εκείνους της ιπποτικής περιόδου - και άλλο τόσο ύψος έχει ο όροφος. Ο τελευταίος αποτελεί το σημαντικότερο τμήμα του σπιτιού, καθώς συγκεντρώνει τους οντάδες, το χαγιάτι και το σοφά. Αντίθετα, το ισόγειο λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος της κατοικίας με το εξωτερικό περιβάλλον και πολλές φορές ως χώρος διημέρευσης κατά τους καλοκαιρινούς μήνες.

Στην τοπική οικοδομία κυριαρχεί η χρήση του πωρόλιθου, ενώ το ξύλο τις περισσότερες φορές περιορίζεται στη διακόσμηση, τους αποθηκευτικούς χώρους του ορόφου και τις ενισχύσεις της κατασκευής (ξυλοδεσιές). Το σίδερο χρησιμοποιείται περιορισμένα, σε είδη κιγκαλερίας και καρφιά, ενώ σε λίγα κτήρια συναντάται με τη μορφή ελκυστήρων ή μεταλλικών συνδέσεων των ξύλινων ενισχύσεων.

125. Κίζης, «Η τεχνολογία στην οικοδομική της οθωμανικής περιόδου», σ.14

126. Ο.π. σ.14

127. Η Πόλης εκτός των τειχών, σ.173

128. Κίζης, «Η τεχνολογία στην οικοδομική της οθωμανικής περιόδου», σ.14

129. Σήμερα οι περισσότερες οθωμανικές κατοικίες εντοπίζονται στην Οδό Αγίου Φανουρίου, Αριστοφάνους και Ομήρου.

130. Ελεύθερη μετάφραση από Balducci [1931], σ.22

1. Κατοικίες στη μεσαιωνική πόλη.

Οι περισσότερες κατοικίες της Τουρκοκρατίας προέκυψαν από ενσωματώσεις, προσθήκες και τροποποιήσεις, σε διάφορους βαθμούς, των κτισμάτων της ιπποτικής περιόδου. Σε ορισμένα παραδείγματα οι νέοι κάτοικοι περιορίστηκαν σε μεμονωμένες τροποποιήσεις, με αλλαγές στις προσόψεις και την προσθήκη λουτρού και ξύλινου εξώστη. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελούν οι όψεις της Οδού Ιπποτών, που καταλήφθηκαν από σαχνισιά¹³¹, τα οποία αφαιρέθηκαν αργότερα από τους Ιταλούς¹³².

Ωστόσο, εντοπίζονται πολλά κτήρια, στα οποία διατηρείται το ιπποτικό ισόγειο ενώ σε ανώτερο επίπεδο αναπτύσσεται η οθωμανική κατοικία. Αναφέρεται ενδεικτικά **το κτήριο του Villaragut**¹³³ στην Οδό Ιπποτών (βλ. σ.79-82), και **το ξενοδοχείο Marco Polo** στην Αγ. Φανουρίου (βλ. σ.83), με θολοσκεπή ισόγεια δωμάτια. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί το **Κατάλυμα της Γλώσσας της Ισπανίας**, καθώς στον όροφο του κτηρίου κτίσθηκε μια διώροφη κατοικία, σε σχήμα Γ¹³⁴ (βλ. σ.109).

Συνήθως στην πρόσοψη επί του δρόμου εκτείνονται οι βοηθητικοί χώροι του ισογείου και οι οντάδες του ορόφου, ενώ η αυλή και ο κήπος βρίσκονται στο εσωτερικό. Αντίθετη περίπτωση αποτελεί μια **κατοικία στην πλατεία Αθηνάς** (βλ. σ.108), με το χαγιάτι στην πρόσοψη, που αποδεικνύει την εξαίρεση στον κανόνα.

Η ευελιξία της παρατακτικής θέσης των δωματίων σε άμεση σχέση με τον κοινόχρηστο χώρο, στον όροφο, διακρίνεται ιδιαίτερα σε άλλες κατοικίες, όπως:

- στην οδό **Πυθαγόρα 85-89** (βλ. σ.105) με θολωτή κάλυψη του μεγαλύτερου μέρους της αυλής
- στην **Αριστοφάνους 41-45 και 39**, με την ισόγεια στοά σε σχήμα Τ και Π αντίστοιχα (βλ. σ.106),
- στην **Σοφοκλεούς 8**, με τη στοά σε σχήμα Γ να μην αντιστοιχεί πλήρως με το χαγιάτι του ορόφου. Σε αυτά τα παραδείγματα η διάταξη στον όροφο παραμένει η ίδια, με τους οντάδες πίσω από το χαγιάτι, παρά τις διαφοροποιήσεις του ισογείου (βλ. σ.107).

Βέβαια, δεν λείπουν και τα κτήρια, που ενσωμάτωσαν στοιχεία του ιπποτικού ισογείου χωρίς να τροποποιηθεί ο τύπος της οθωμανικής κατοικίας με την επιμήκη διάταξη και στα δύο επίπεδα, όπως στην **οικία του Φέσσα**¹³⁵ και στην κατοικία **Αγ.Φανουρίου και Θουκυδίδου**, με την τοίχιση των ιπποτικών τοξοστοιχιών, όπως επίσης στην **οικία Ethem Furungi & Hanife di Ali** με τη χρήση των υφιστάμενων τοιχοποιιών και της εστίας του ορόφου (βλ. σ.87-90).

Σημειώνεται, επιπλέον, ότι σε ορισμένες κατοικίες ένας οντάς, πιθανόν ο ανδρικός, εκτείνεται σε διαβατικό του δρόμου και έχει μεγαλύτερες διαστάσεις από τους υπόλοιπους (**ξενοδοχείο Marco Polo, κτήριο Πυθαγόρα, Αριστοφάνους 41-45**).

Για τις κατοικίες, που παρατίθενται διαπιστώθηκαν τα εξής:

- Τις περισσότερες φορές ο χώρος που καταλαμβάνει ο όροφος αντιστοιχεί, στον χώρο του ισογείου, με αποτέλεσμα η σύνθεση να παρουσιάζει καθαρά περιγράμματα χωρίς προεξοχές και εσοχές, πέραν των σαχνισιών επί των δρόμων και της κλίμακας ανόδου προς την αυλή.

Στο κτήριο του Τουρκομαχαλά (βλ. σ.91) είναι ενδεικτικό ότι η αρχική μετωπική τοξοστοιχία τοιχίστηκε και η πρόσοψη απέκτησε μεγάλο προεξέχον τμήμα από την περιτοίχιση της κλίμακας, που επεκτάθηκε και στον αντίστοιχο χώρο του ορόφου.

131. Στη μεσαιωνική πόλη συναντώνται ξύλινα σαχνισιά, με παράθυρα καλυμμένα από καφασωτά και χρωματιστά τζαμιλίκια, ενώ στην ύπαιθρο εντοπίστηκε και λίθινος πρόβολος στο αρχοντικό Τοπτσούμπασα

132. *Η Πόλη εκτός των τειχών*, σ.171

133. Το όνομα προέκυψε από τον Διομήδη Villaragut, ανώτατο αξιωματούχο και ιδιοκτήτη του κτηρίου, που πρωτοστάτησε στην κατασκευή της φάσης του 1489, την εποχή ανοικοδόμησης της πόλης μετά την πολιορκία του 1480 και τον σεισμό του 1481. Πρόκειται για ιπποτικό συγκρότημα σε σχήμα Π, με μεγάλη τετράγωνη αυλή και καταλανικού στυλ κεντρικό θύρωμα. Η ανατολική πτέρυγα διατηρεί το ιπποτικό ισόγειο και οθωμανική κατοικία στον όροφο με τυπική διάταξη, που επικράτησε στο χώρο των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα. Έχει ξύλινο χαγιάτι με «τζαμωτό», που προέκυψε από προηγούμενο ανοιχτό, με ξυλόγλυπτες κολόνες με χαρακτηριστικά κεφαλοκόλωνα. Μανούσου - Ντέλλας, «Το κτήριο Villaragut»

134. Κτίσθηκε στη μεγάλη αίθουσα συναθροίσεων του ορόφου, της οποίας η στέγη είχε καταρρεύσει πιθανόν κατά τη δεύτερη πολιορκία των Οθωμανών το 1522. Αρχικά η οικία ήταν διώροφη, με 2 οντάδες και χαγιάτι στο ανώγι και εξωτερική ξύλινη σκάλα. Αργότερα, επεκτάθηκε σε τριώροφη κάτοψη Γ. Η κατοικία κατέρρευσε σταδιακά τον 20ο αι. *Ιστορία και προβλήματα συντήρησης της μεσαιωνική πόλης*, σ. 54

135. «Αρχηγός μυστικής πατριωτικής οργάνωσης αναγνωρισμένης από την Ελληνική Κυβέρνηση, με δράση εις βάρος των Ιταλικών Ενόπλων Δυνάμεων κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας», http://lionsclubrhodos.blogspot.gr/p/blog-page_22.html

- Η κατοικία συνήθως εκτείνεται σε ορθογώνια κάτοψη, από την οποία αποσπώνται οι χώροι υγιεινής (αποχωρητήριο, λουτρό, συμπληρωματικοί χώροι) και ενίοτε ο γυναικωνίτης, π.χ. **στο κτήριο της οδού Πυθαγόρα 85-89 και στο αρχοντικό του Τουρκομαχαλά**. Ξεχωριστοί γυναικωνίτες αναπτύσσονται, ορισμένες φορές και σε δεύτερο όροφο, διαφοροποιώντας τον όγκο του κτηρίου. Σε μια μοναδική περίπτωση, **στην οικία Ethem Furungi & Hanife di Ali** το αποχωρητήριο είναι τοποθετημένο σε τμήμα του οντά **(βλ. σ.90)**.
- Το μέτωπο του ισογείου προς την αυλή καταλαμβάνεται από τοξοστοιχία, σε αντίθεση με τις αγροικίες της υπαίθρου, στις οποίες μεταφέρεται στο εσωτερικό. Μάλιστα, σε όλα τα κτήρια η τοξοστοιχία αποτελείται από 2 ή περισσότερα τόξα.
- Στις περισσότερες οικίες το χαγιάτι είναι μονό και κλεισμένο με λίθινο ή ξυλόπηκτο τοίχο. Ωστόσο, σε μεμονωμένες περιπτώσεις παραμένει μέχρι σήμερα ανοιχτό, π.χ. **στην Αγ. Φανουρίου 45-55**. Στο ίδιο κτήριο, μάλιστα, εντοπίζονται δύο χαγιάτια με οντάδες κάθετα μεταξύ τους. Διπλό, επίσης, αλλά με παράλληλη διεύθυνση εμφανίζεται και το χαγιάτι στο **Ξενοδοχείο της Αλεξανδριδου (βλ. σ.97-101)**.

Ο αριθμός των αναφερόμενων κατοικιών είναι πολύ μικρός σε σχέση με το σύνολο των υφιστάμενων κτηρίων που δεν έχουν διερευνηθεί, και οι παρατηρήσεις δεν αντιστοιχούν σε γενικευμένους τυπολογικούς κανόνες. Αποδεικνύεται, άλλωστε, από την διαφορετική διάρθρωση **της οικίας του Χασάν Μπέη¹³⁶ και της οικίας της Alajalî Ascia (βλ. σ.92-93, 103-104)**.

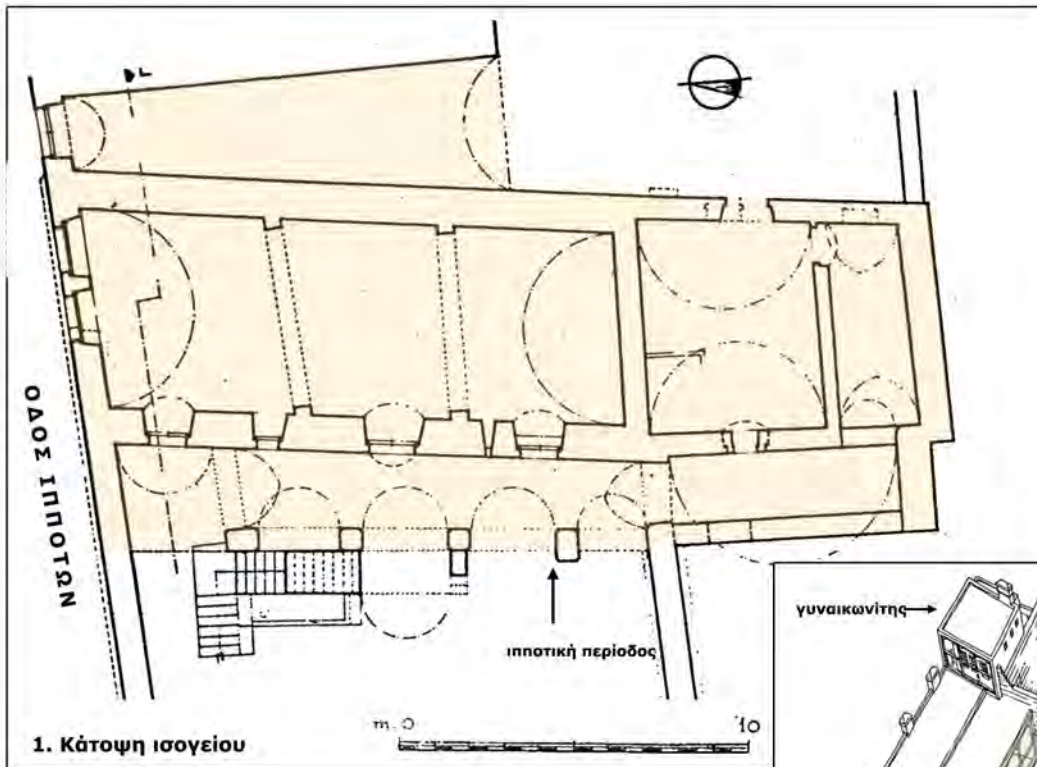
- Η πρώτη κατοικία στην πλατεία Αργυροκάστρου, σε σχήμα Π, τοποθετημένη ελεύθερα στο οικόπεδο, συνδυάζει τον τύπο της αγροικίας με τοξοστοιχία στο μεσότοιχο στο ένα σκέλος, και τη μετωπική τοξοστοιχία στο δεύτερο.
- Η δεύτερη, που δεν σώζεται πλέον είχε πολύπλοκη κάτοψη. Σύμφωνα με τις περιγραφές και τα σχέδια του Balducci βρισκόταν στο κέντρο της πόλης και είχε μεγάλο κήπο. Η είσοδος γινόταν από την μικρή πλευρά, από όπου διέσχιζε κανείς έναν διάδρομο, για να καταλήξει στον μεταβατικό χώρο – στοά, τον *asciaga sofa*. Σε αυτόν τον χώρο υπήρχε η κλίμακα για τον όροφο. Η πρόσβαση στον κήπο μπροστά από τη στοά δεν γινόταν μέσω της τοξοστοιχίας, όπως στις άλλες κατοικίες αλλά από δεύτερη στενή είσοδο στα δεξιά. Στους κλειστούς χώρους του ισογείου, εκτός από στάβλους και αποθήκες, συγκαταλέγεται και το δωμάτιο του σταβλίτη (7), το οποίο επικοινωνεί με τον όροφο μέσω δεύτερης μικρής κλίμακας. Στον όροφο έχει δύο σειρές δωματίων, με πλατύ χαγιάτι, τον *jokardà Sofa*. Επικοινωνεί άμεσα με τους οντάδες 2' και 3', και μέσω της κλίμακας S3 με το υπερυψωμένο υπνοδωμάτιο 2', που πιθανόν να ήταν το «*Musafir iciun*», δηλαδή ο χώρος που προορίζεται για τους επισκέπτες. Τα υπόλοιπα δωμάτια του ορόφου συγκροτούν τον γυναικωνίτη και συμπεριλαμβάνουν το χαμάμ, σε κεντρικό σημείο, για την αποκλειστική χρήση της οικογένειας. Μια τρίτη σκάλα του ορόφου οδηγεί σε δωμάτια σε δεύτερο όροφο, από τα οποία το ένα έχει οπτική επικοινωνία με τον ανδρικό οντά και το χαγιάτι μέσω καφασωτού.

Επιπλέον:

- Ιδιαιτερότητα παρουσιάζει το **κτήριο κοντά στην πύλη του Αγίου Γεωργίου**, με την πρόσβαση και εδώ μέσω στενού στεγασμένου διαδρόμου στους κλειστούς χώρους του ισογείου διαιρεμένους από τόξα. **(βλ. σ.102)**
- **Το Αρχοντικό της οδού Ιεροκλέους**, είναι το μοναδικό κτήριο, που έχει βρεθεί μέχρι στιγμής, να οργανώνει τους οντάδες του ορόφου εκατέρωθεν ενός εϋβάν **(βλ. σ.84-86)**.

136. Ο Χασάν Μπέης ήταν οθωμανός διοικητής του νησιού το 1805, Σαβοριανάκης, σ.118

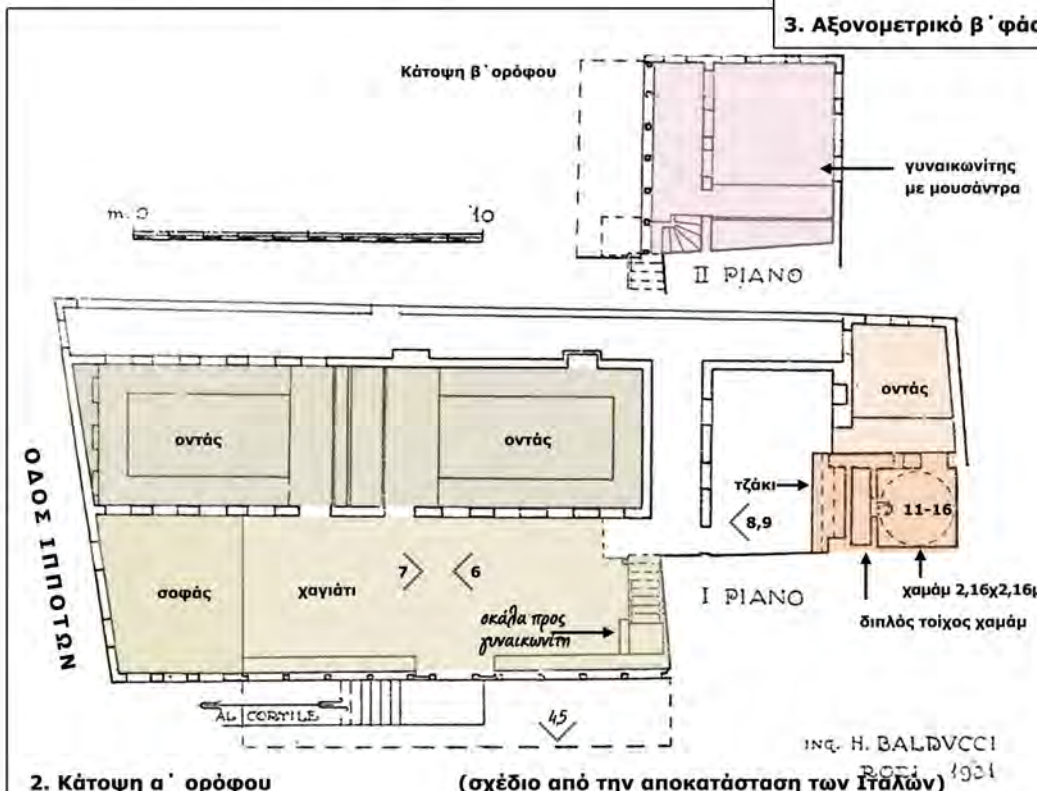
1. Κάτοψη ισόγειου

Παρατηρήσεις

- Ισόγειο ιπποτικής περιόδου με θολωτούς χώρους
- Ανοιχτό χαγιάτι, που κλείστηκε από ελαφριά κατασκευή
- Τοξοστοιχία ισόγειου στο μέτωπο με εξωτερική σκάλα πρόσβασης στον όροφο
- Απομόνωση χώρου χαμάμ στη γωνία του κτηρίου
- Ξεχωριστός γυναικωνίτης σε β' όροφο

3. Αξονομετρικό β' φάσης με ανοιχτό χαγιάτι

2. Κάτοψη α' ορόφου

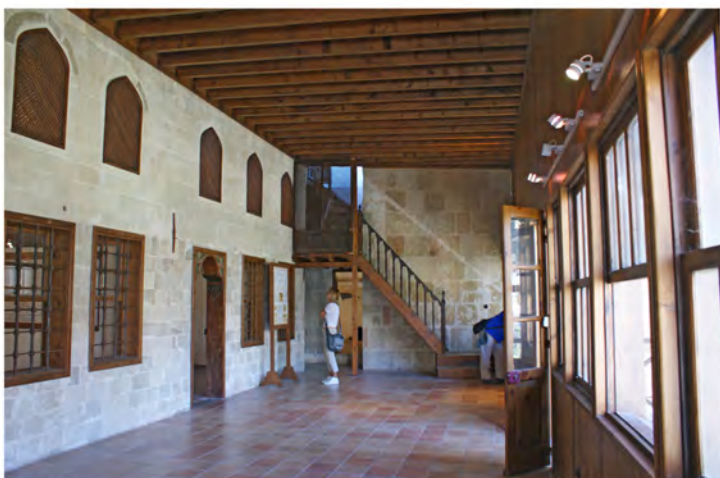
(σχέδιο από την αποκατάσταση των Ιταλών)

4. Όψη προς το χαγιάτι

5. Λεπτομέρεια πρόσοψης χαγιάτιού, με τα τζαμωτά

6. Σκάλα προς το γυναικωνίτη β' ορόφου, με καφασωτό

7. Σοφάς

8. Τζάκι

9. Επικοινωνία εστίας με υπόκαυστ και δεξαμενή χαμά

Χαμάμ

10. Καπνοδόχος

11. Δοχείο - δεξαμενή ζεστού νερού

12. Λεκάνη χαμάμ και άνοιγμα διπλού τοίχου

13. Τρούλος χαμάμ με μάτια

14. Τοξωτή εσοχή - κάθισμα χαμάμ

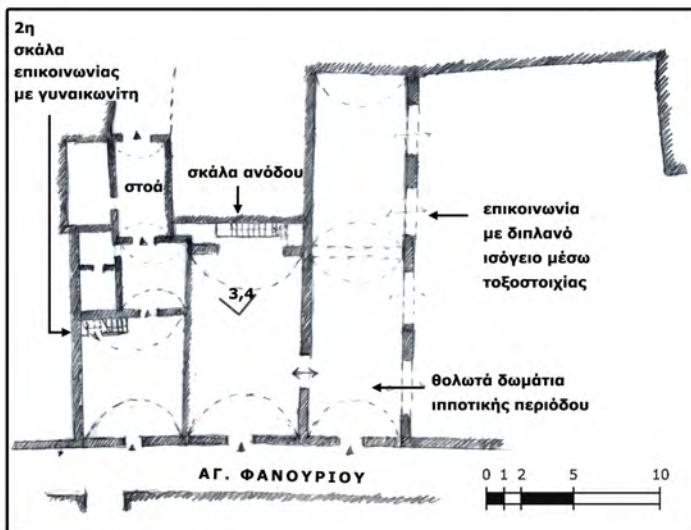

15. Διακόσμηση χαμάμ

Χαμάμ

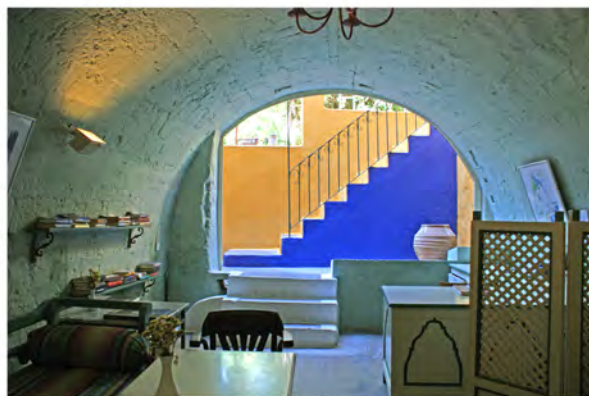
16. Πρόσβαση στο χαμάμ με δύο θύρες στο πάχος του τοίχου

1. Κάτοψη ισόγειου

2. Κάτοψη ορόφου

3. Θολωτός χώρος ισόγειου

4. Αυλάκι για πότισμα

5. Στέρνα στην αυλή

6. Παράθυρα χαγιατιού

7. Θύρα προς γυναικωνίτη

- Παρατηρήσεις**
- Ισόγειο ιπποτικής περιόδου με θολωτούς χώρους
  - Αυλή σε ανώτερη στάθμη
  - Έκταση καλού οντά σε διαβατικό
  - Χαμάμ, αποχωρητήριο και μαγειρείο σε μια ενότητα
  - Γυναικωνίτης με ξεχωριστή πρόσβαση από το ισόγειο

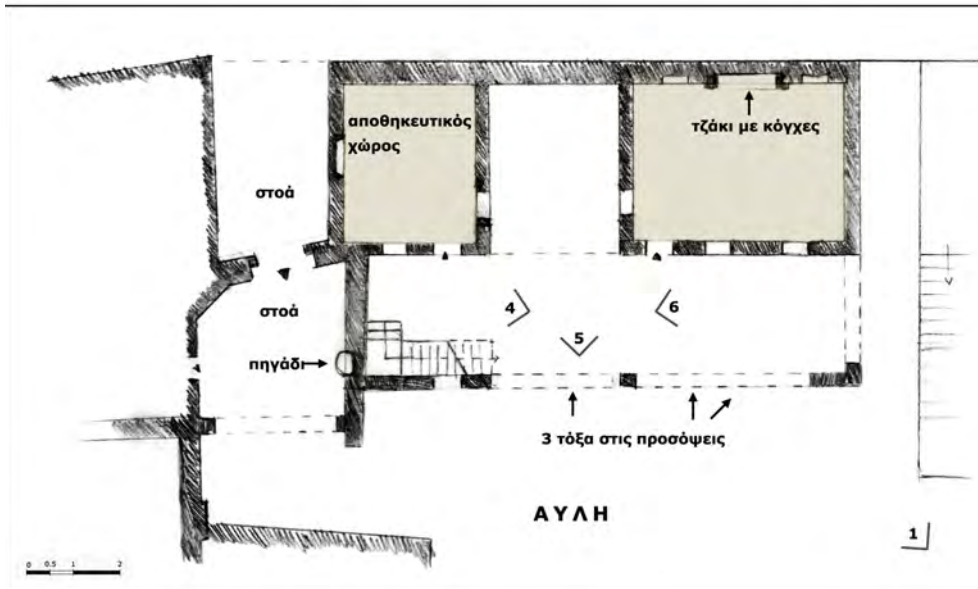
Αρχοντικό της οδού Ιεροκλέους

Παρατηρήσεις

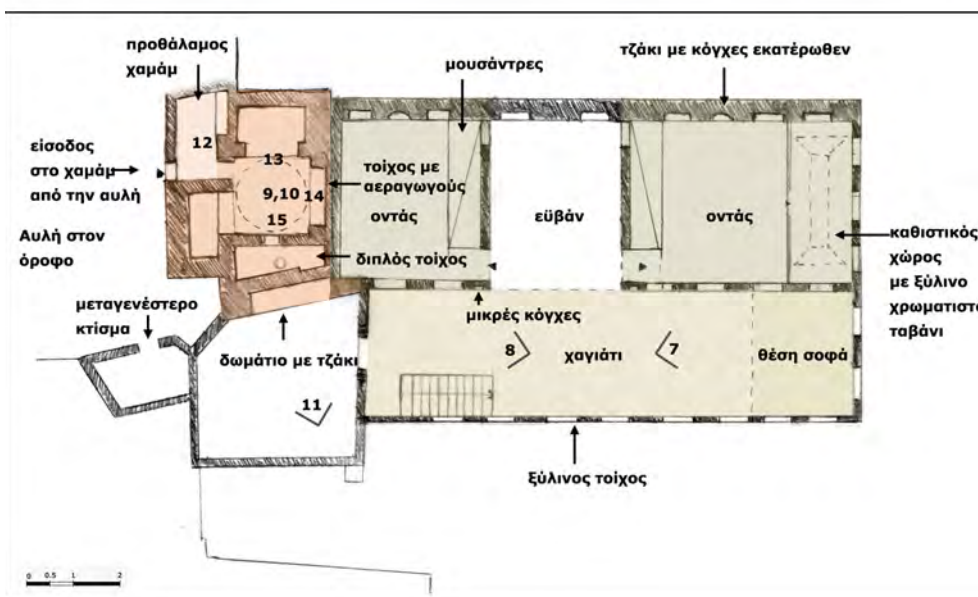
- Ανοιχτό χαγιάτι, που κλείστηκε από ελαφριά κατασκευή
- Τοξοστοιχία στις 2 προσόψεις ισογείου και εσωτερική σκάλα πρόσβασης στον όροφο
- Μαγειρείο στο ισόγειο
- Εϋβάν στον όροφο
- Χαμάμ πάνω από στοά με 3 χώρους περιμετρικά
- Μικρό διώροφο βοηθητικό κτίσμα στην αυλή

1. Γενική άποψη κτηρίου

2. Κάτοψη ισογείου

3. Κάτοψη ορόφου

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπόνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

4. Βεράντα κάτω από το χαγιάτι, όπου διακρίνεται η σκάλα ανόδου

5. Βεράντα κάτω από το χαγιάτι - μαγειρείο στα δεξιά

7. Χαγιάτι με θέση σοφά

8. Χαγιάτι με σκάλα ανόδου

9. Ανωδομή χαμάμ

10. Τρούλος χαμάμ

Χαμάμ
και
Τζάκι

11. Τζάκι - επικοινωνία με χαμάμ

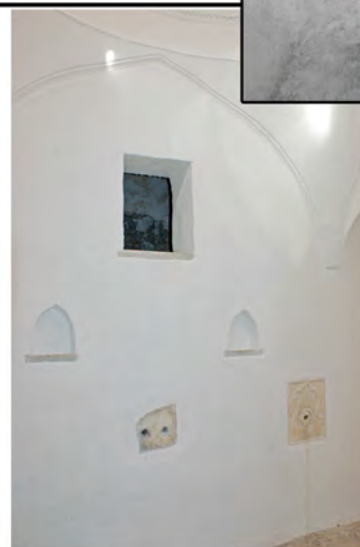
12. Προθάλαμος
χαμάμ

13. Χώρος στο χαμάμ

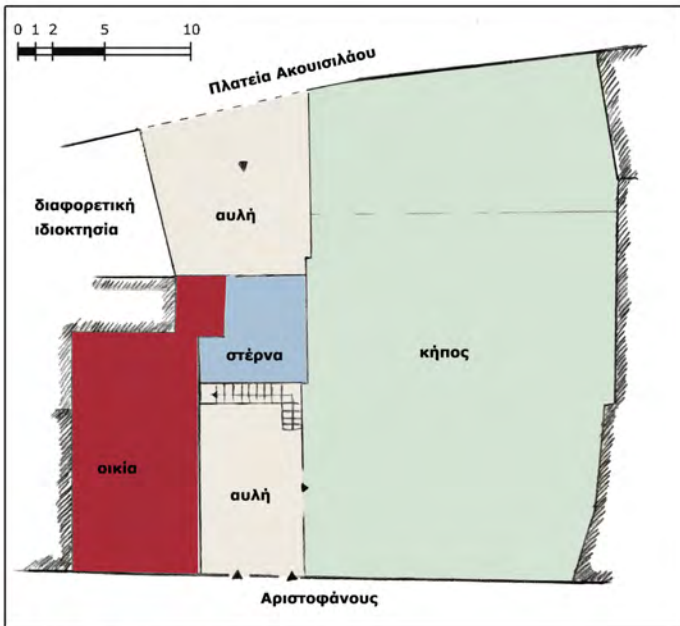
14. Τοίχος με αεραγωγούς

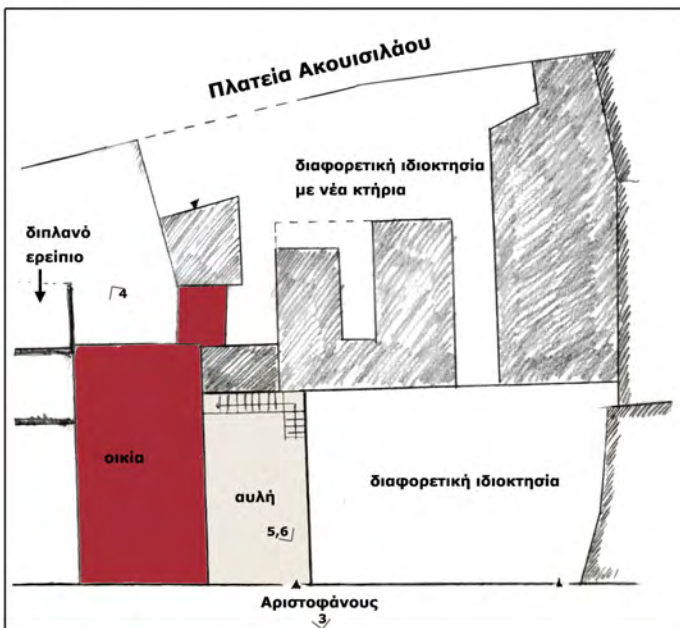
15. Τοίχος με δεξαμενή νερού και βρύσες

Αρχοντικό του Φέσσα (Αριστοφάνους 30)

1. Αρχικό αγρόκτημα

2. Σημερινά όρια ιδιοκτησίας

3. Όψη από την οδό Αριστοφάνους

4. Όψη από την πλατεία Ακουσιλάου

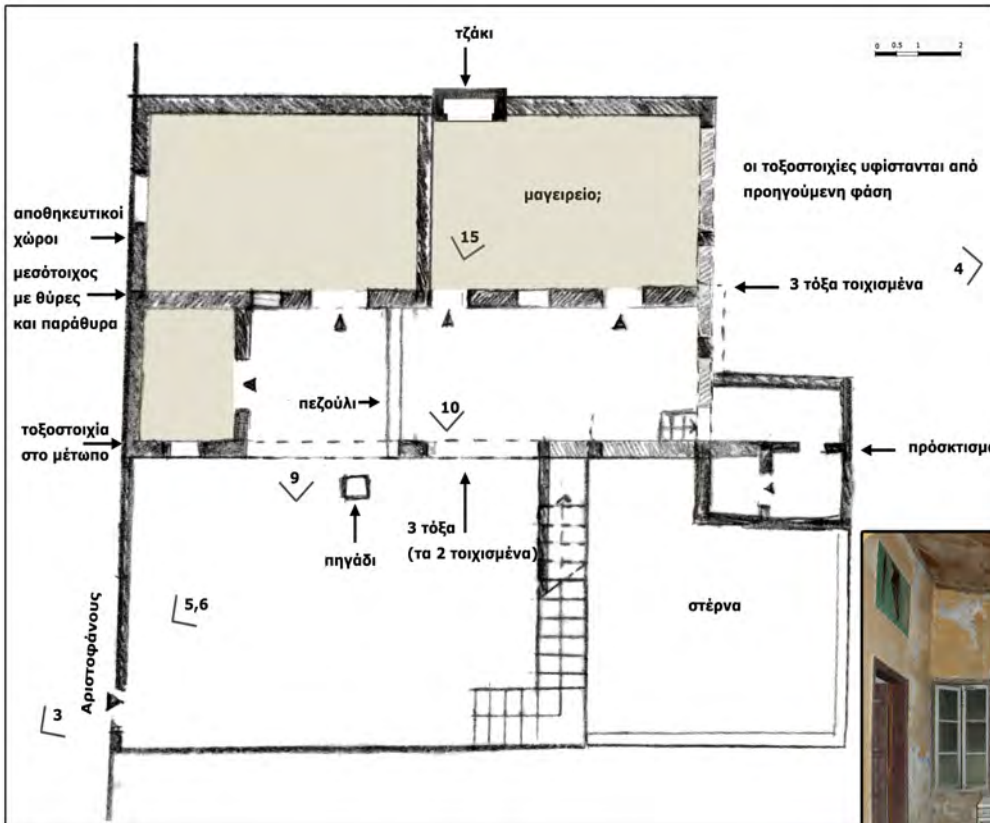
5. Πηγάδι και λιθόκτιστος πάγκος στον ημιυπαίθριο χώρο

6. Τοξοστοιχία στην πρόσοψη του κτηρίου

Αρχοντικό του Φέσσα (Αριστοφάνους 30)

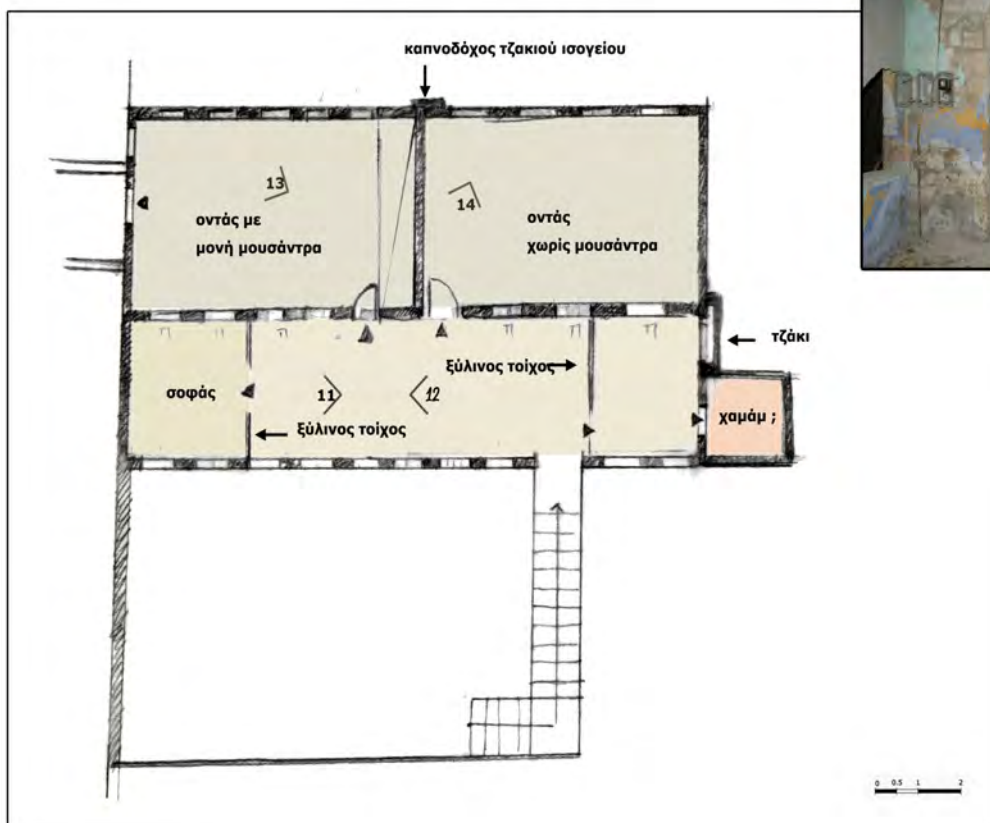
Αποκατάσταση αρχοντικού Μπόνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

7. Κάτοψη ισογείου

9,10 Χώροι ισογείου

8. Κάτοψη ορόφου

Αρχοντικό του Φέσσα (Αριστοφάνους 30)

11. Σοφάς

↑
Ξυλόπηκτος τοίχος

12. Χαγιάτι

παράθυρα τροποποιημένα σε κόγχες

13. Οντάς

14. Οντάς

↑
σκαλοπάτι οντά

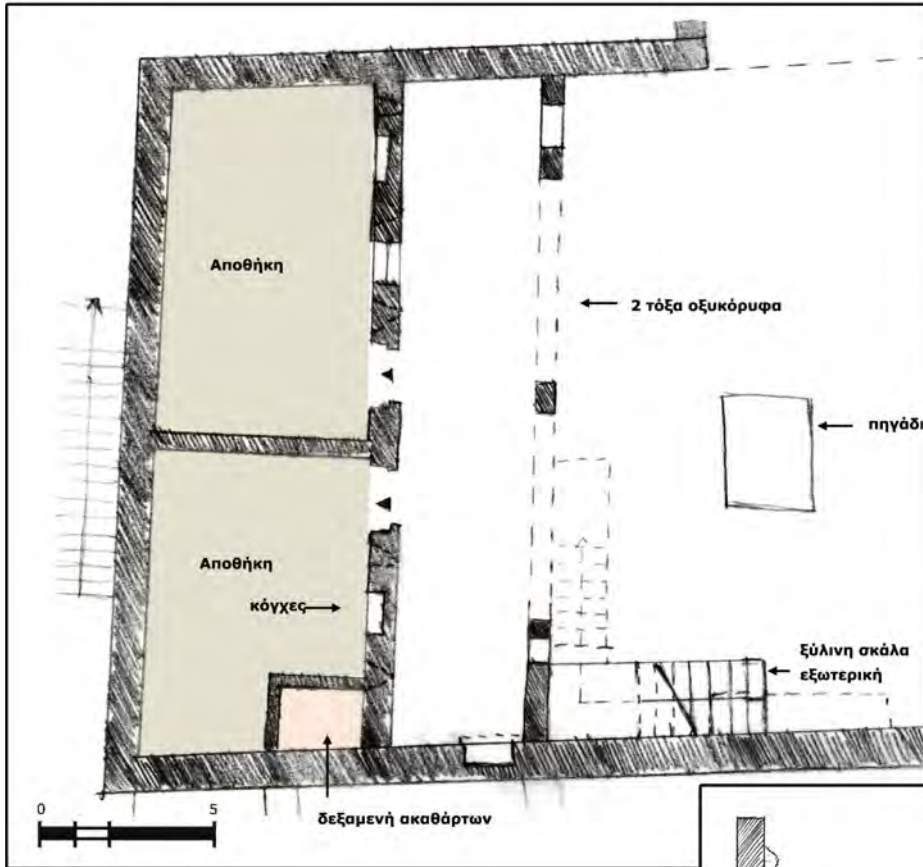

15. Εστία ισογείου

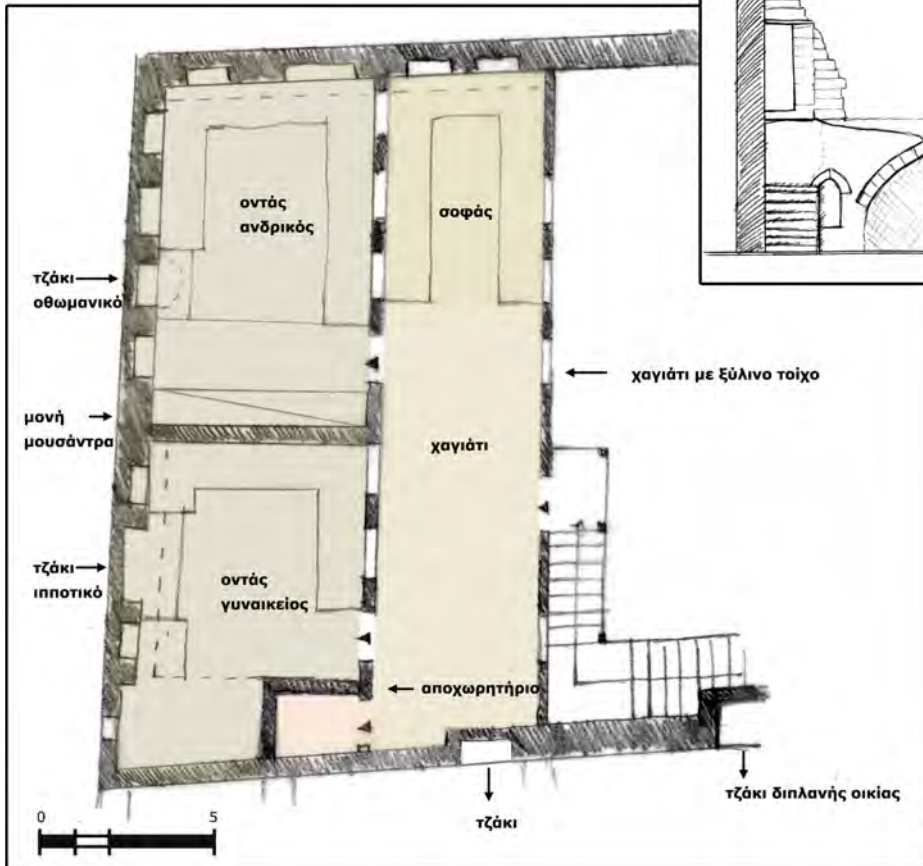
Παρατηρήσεις

- Ενσωμάτωση παλαιότερης φάσης, πιθανόν ιπποτικής
- Τυπική δρομική κάτοψη
- Αποθηκευτικός χώρος ισογείου και στον υποκείμενο χώρο του χαγιατιού
- Μαγειρείο στο ισόγειο

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπώνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

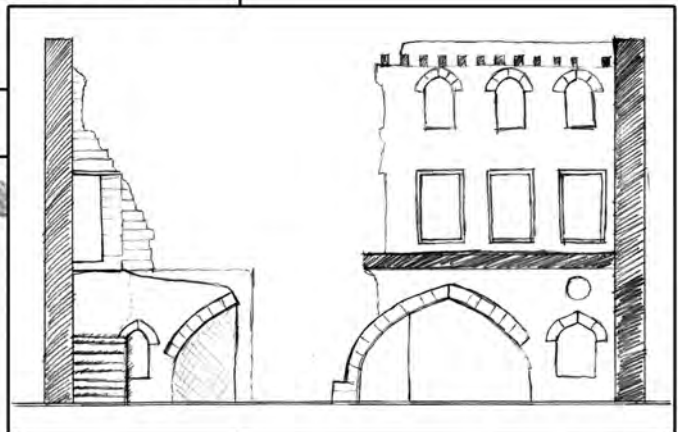
1. Κάτοψη ισογείου

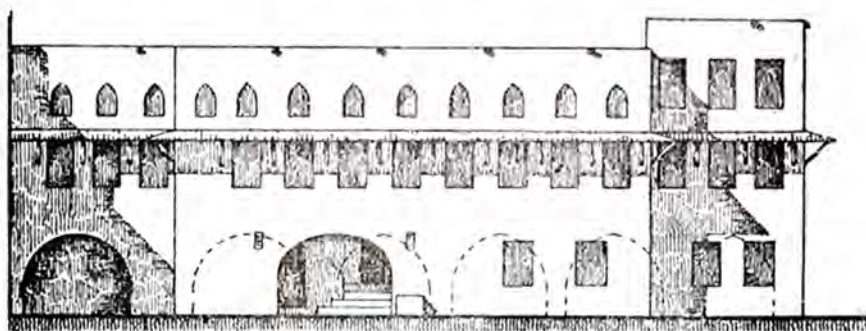
2. Κάτοψη ορόφου

Παρατηρήσεις

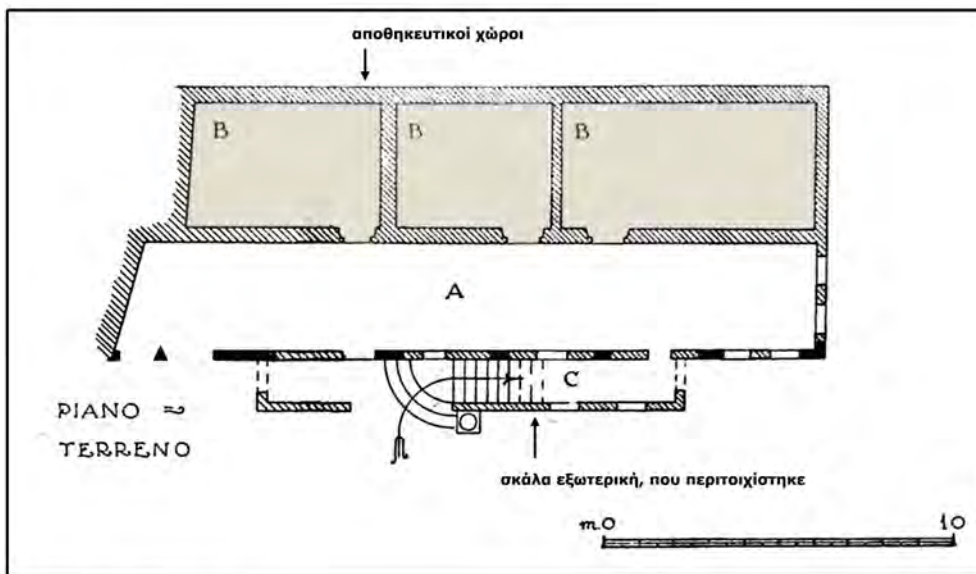
- Έχει κατεδαφισθεί
- Απλή δομική κάτοψη
- Χρήση περιμετρικών τοίχων και τζακιού ορόφου ιπποτικής περιόδου
- Ανοιχτό χαγιάτι, που κλείστηκε με ελαφριά κατασκευή
- Μοναδική περίπτωση ένταξης χώρου υγιεινής στο κυρίως κτίσμα

3. Διαμήκης τομή

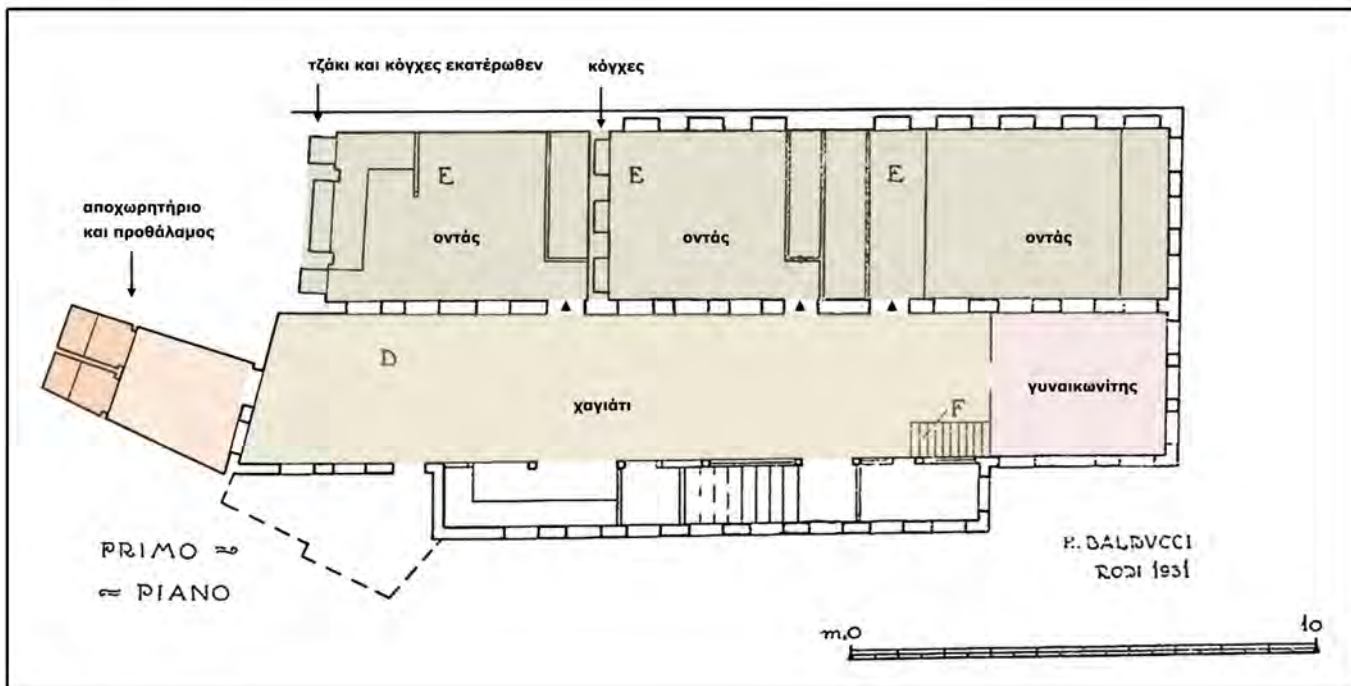
PROSPETTO

Παρατηρήσεις

- Δεν σώζεται
- Τοξοστοιχία ισόγειου πιθανόν ιπποτική, που κλείστηκε κατά την κατασκευή της τούρκικης οικίας
- Ξύλινες κολώνες στηρίζουν την εσωτερική πλευρά της σκάλας

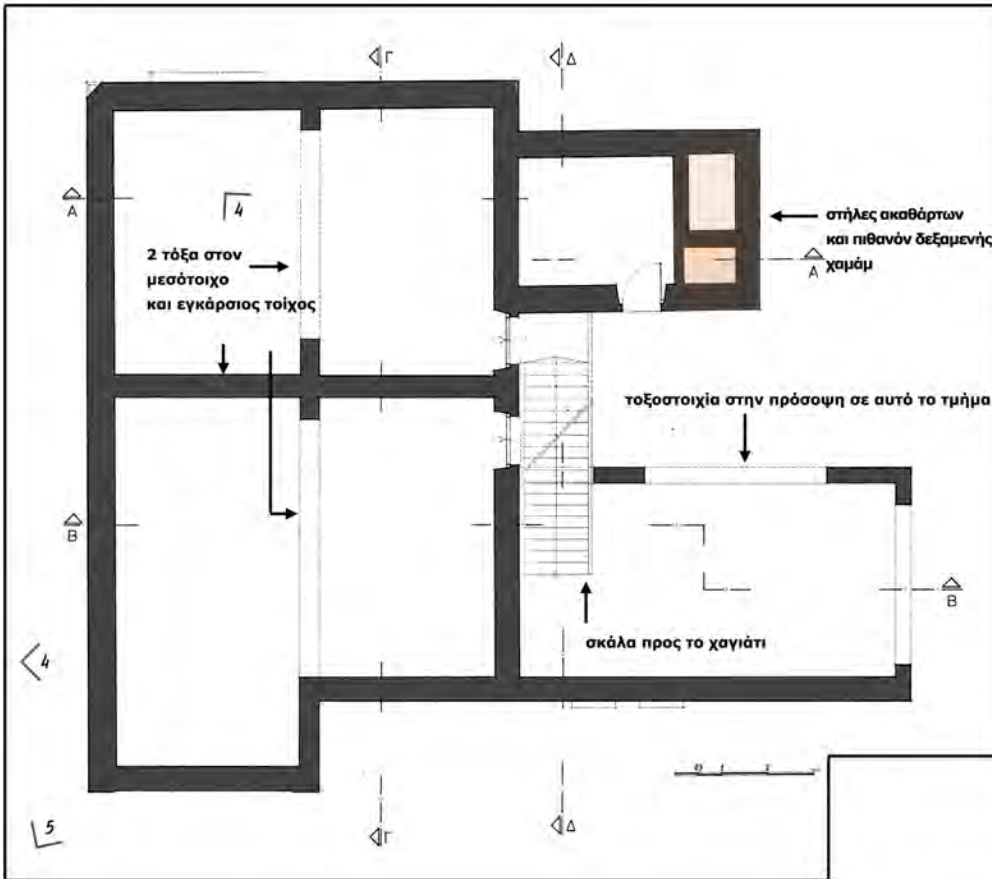
1. Κάτοψη ισόγειου

Ε. ΒΑΛΔΥΚΚΙ
ΡΟΜΙ 1931

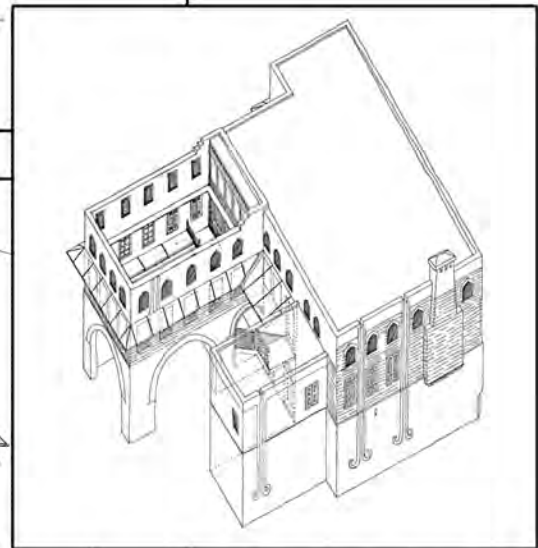
2. Κάτοψη ορόφου

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπώνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

1. Κάτοψη ισογείου (Γραφική αποκατάσταση)

- Παρατηρήσεις**
- Κάτοψη σε σχήμα Π
  - Συνδυασμός τύπου με τοξοστοιχία στο μεσότοιχο και τύπου με τοξοστοιχία στην πρόσοψη
  - Χαμάμ και αποχωρητήριο χωρίς διπλό τοίχο και επικοινωνία με τζάκι

3. Αξονομετρικό β' φάσης (Γραφική αποκατάσταση)

2. Κάτοψη ορόφου (Γραφική αποκατάσταση)

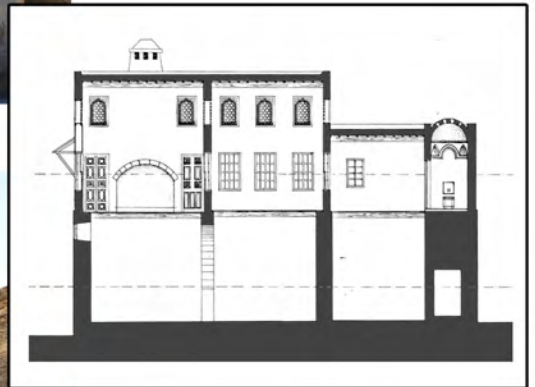
Αρχοντικό του Χασάν Μπέη (πλατεία Αργυροκάστρου)

4. Γενική άποψη

6. Τζάκι οντά

6. Τομή Α-Α

5. Γενική άποψη (σκάλα και είσοδος μεταγενέστερα)

7. Εξωτερική όψη 3ου οντά που κλείστηκε μεταγενέστερα

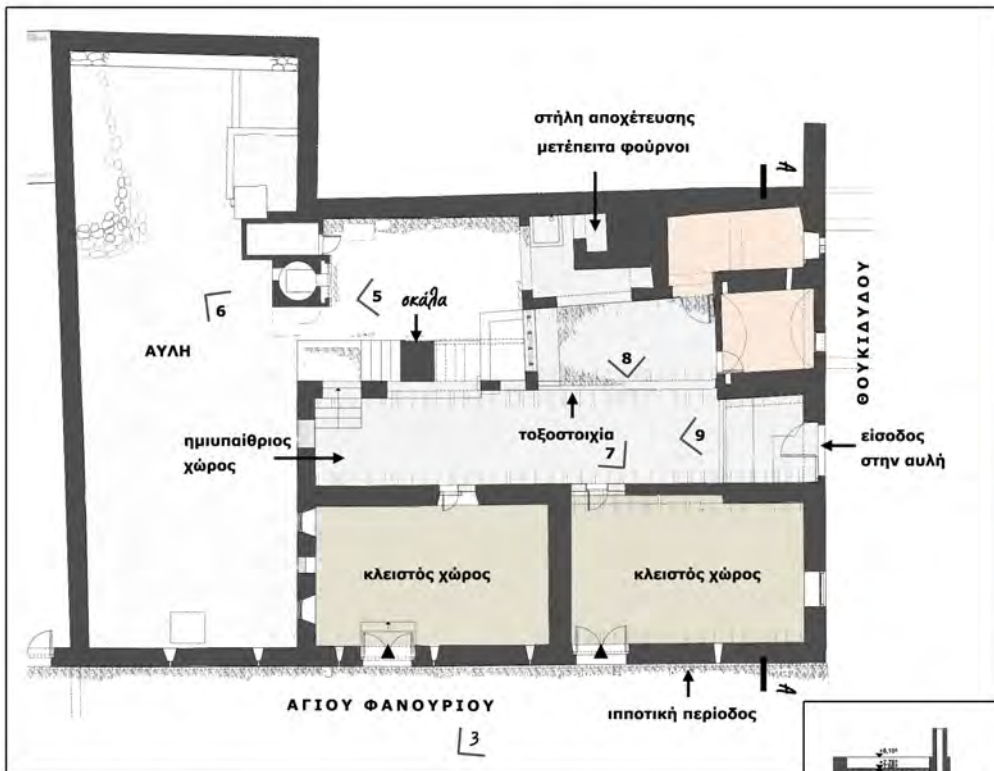

8. Τόξο μεσότοιχου

9. Εσωτερική όψη οντά

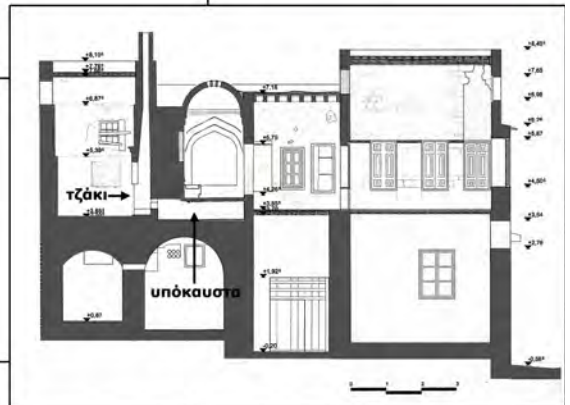
Αποκατάσταση αρχοντικού Μπώνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

1. Κάτοψη ισογείου

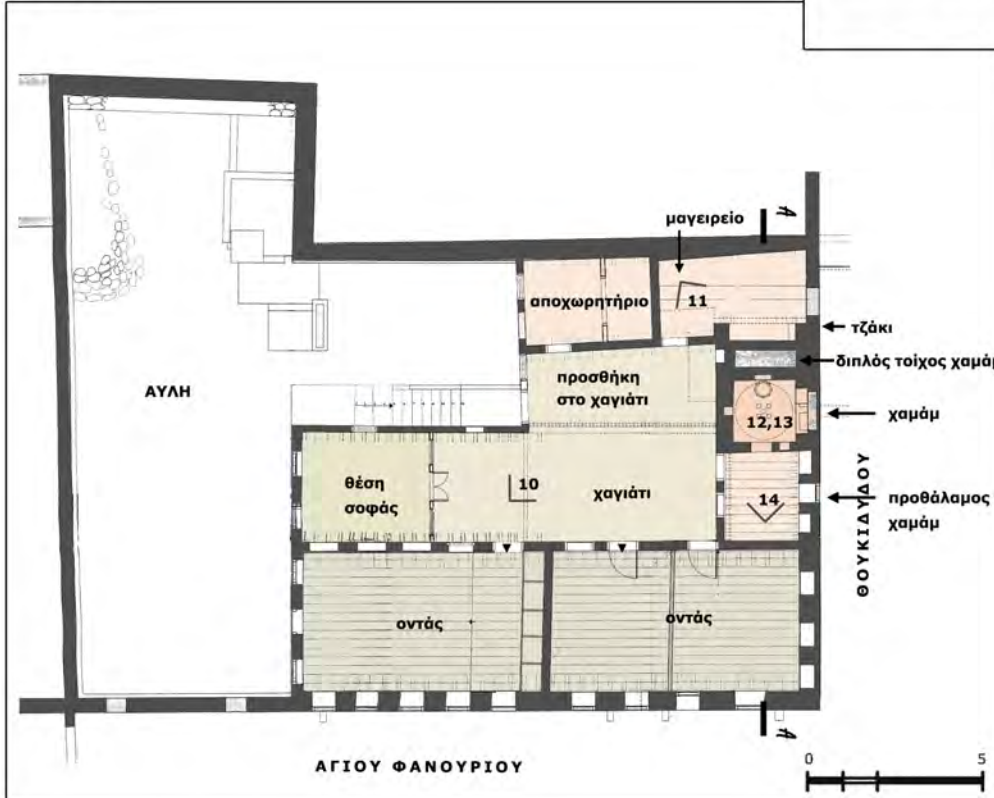

3. Όψη επί της Αγ. Φανουρίου

4. Τομή Α-Α

- Παρατηρήσεις**
- Ενσωμάτωση τοίχων και τοξοστοιχίας ιπποτικής περιόδου
  - Ανοιχτό χαγιάτι, που κλείστηκε αργότερα
  - Τελική κάτοψη τουρκοκρατίας σε σχήμα Γ
  - Μαγειρείο στον όροφο
  - Είσοδος από το δρόμο στον ημιυπαίθριο χώρο και όχι στην αυλή

2. Κάτοψη α' ορόφου

5. Άποψη της προσθήκης από την αυλή

6. Άποψη του κτηρίου από την αυλή

7. Ημιυπαίθριος χώρος

8. Ημιυπαίθριος χώρος προσθήκης

9. Είσοδος στην αυλή

10. Προσθήκη και γανιάτι διαχωρισμένα από Ευλόπηκτο ψευδοτόξο

11. Μαγειρείο με εστία, που επικοινωνεί με το χαμάμ

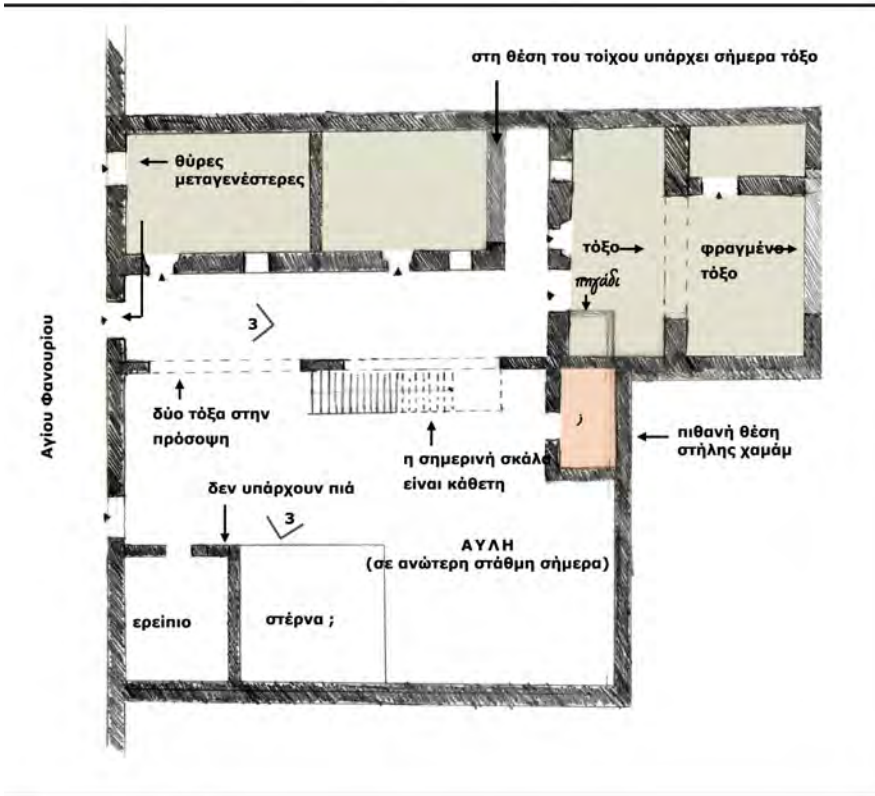
12. Τοίχος χαμάμ πίσω από την εστία

14. Προθάλαμος χαμάμ

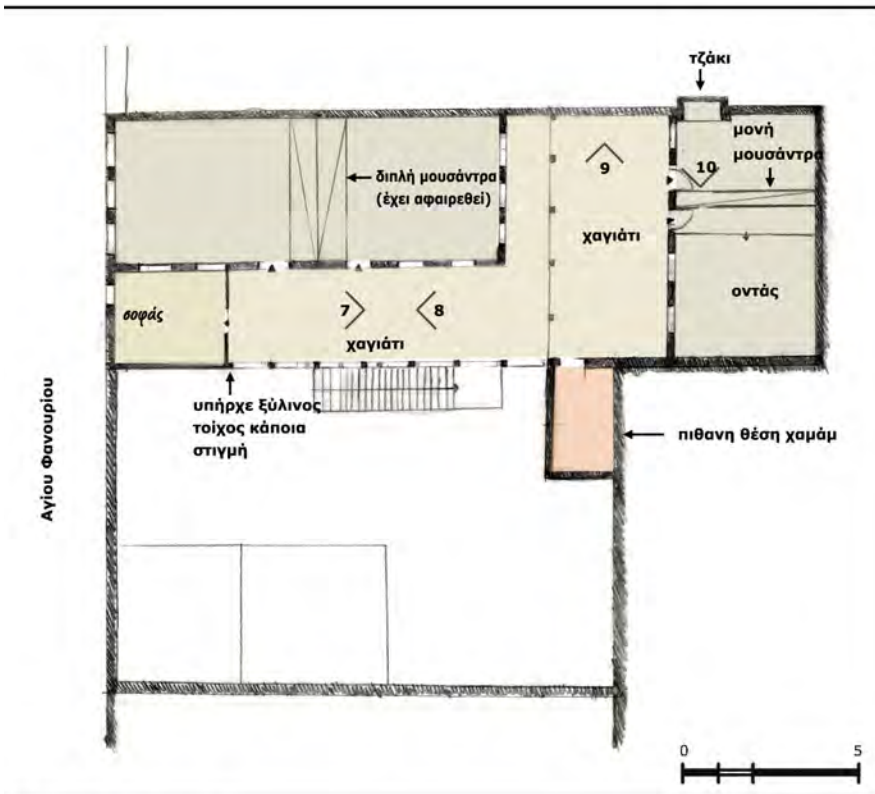
13. Τρούλος χαμάμ

1. Κάτοψη ισογείου

Παρατηρήσεις

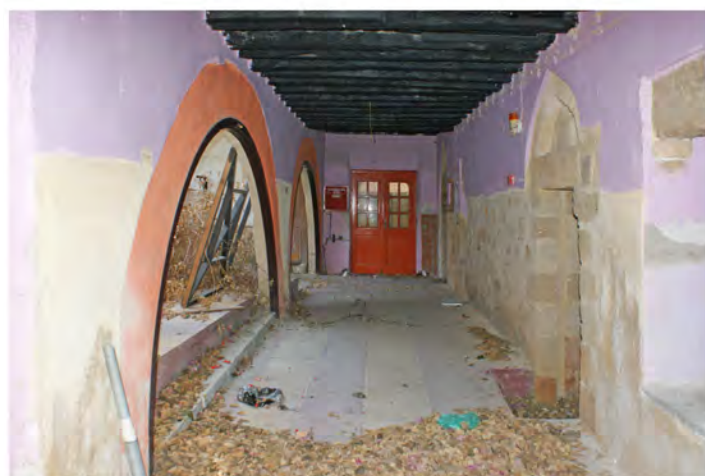
- Συνδυασμός δύο χαγιατιών με τους οντάδες τους, κάθετων μεταξύ τους, σε έναν ενιαίο όγκο
- Ενσωμάτωση ιπποτικών τόξων στο ισόγειο και πηγάδι σε εσωτερικό χώρο
- Ανοιχτό χαγιατί
- Χώροι υγιεινής και πάλι εκτός κύριου όγκου
- Μαγειρείο σε οντά ορόφου

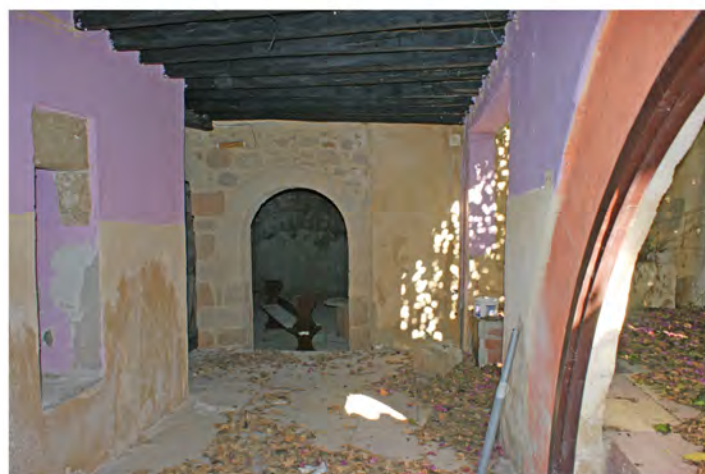
2. Κάτοψη ορόφου

3. Όψη κτηρίου από την αυλή

4. Υποκείμενος χώρος χαγιατιού - Είσοδος από το δρόμο

5. Υποκείμενος χώρος χαγιατιού

6. Χώρος με εσωτερικά τόξα και πηγάδι

7. Σοφάς

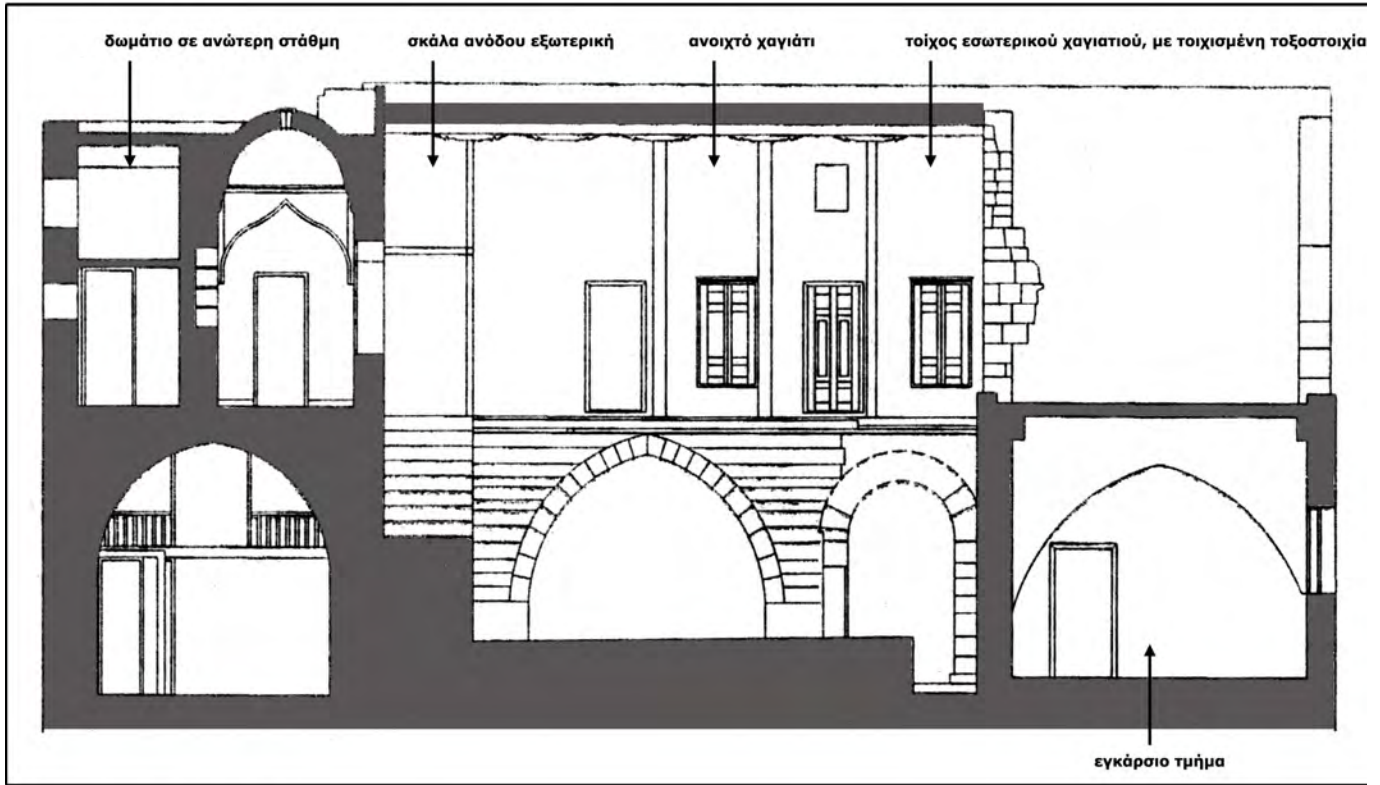
9. Κάθετο χαγιάτι

8. Χαγιάτι

10. Εστία μαγειρείου στον όροφο

1. Κατά μήκος τομή και όψη

μεγάλοι φεγγίτες

2. Γενική άποψη οντάδων εγκάρσιου τμήματος

3. Διπλό χαγιάτι

4. Είσοδος στον όροφο

5. Εξωτερική όψη

6. Πριν την αποκατάσταση

Ξενοδοχείο SKBH, με διπλό χαγιάτι (Αλεξανδρίδου 14)

7. Χαγιάτι εξωτερικό

8. Χαγιάτι εξωτερικό πριν την αποκατάσταση

9. Χαγιάτι εξωτερικό

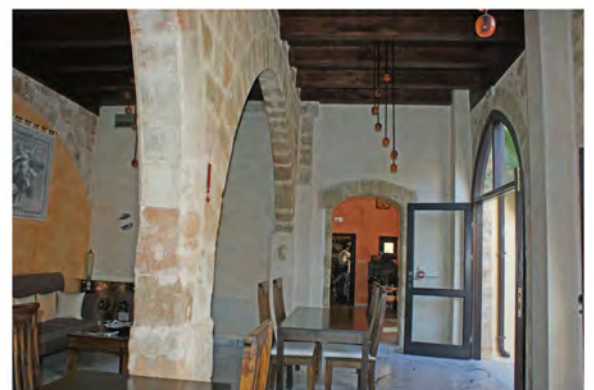
10. Είσοδος προς γυναικωνίτη(δεν υπάρχει σήμερα)

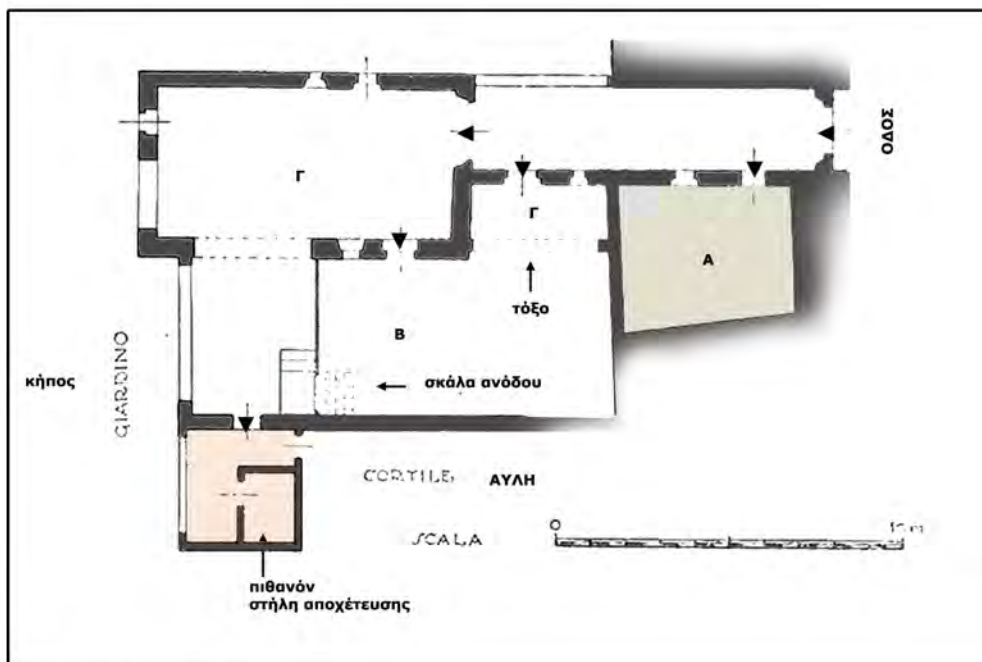
11. Τόξο ισογείου προς την αυλή

12. Εσωτερική τοξοστοιχία ισογείου - όψη προς σκάλα ανόδου

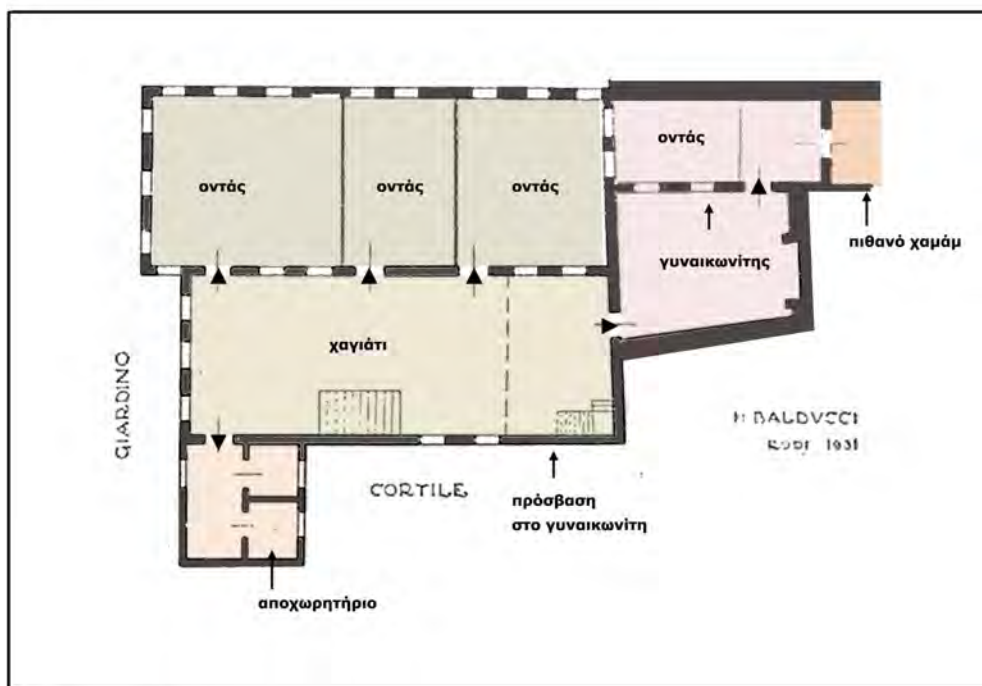
13. Εσωτερική τοξοστοιχία ισογείου - όψη προς εγκάρσιο τμήμα

1. Κάτοψη ισόγειου

Παρατηρήσεις

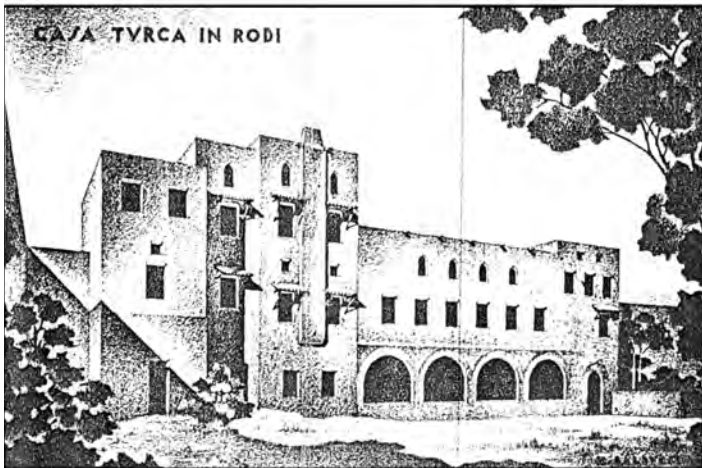
- Δεν σώζεται
- Παραλλαγμένη κάτοψη στο ισόγειο, με είσοδο από στενό διάδρομο άμεσα σε κλειστό χώρο Α και έμμεσα στον υποκείμενο χώρο του χαγιάτιου Β μέσω των χώρων Γ
- Πιθανό χαμάμ σε διαφορετική θέση από το αποχωρητήριο, με είσοδο

2. Κάτοψη ορόφου

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπώνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

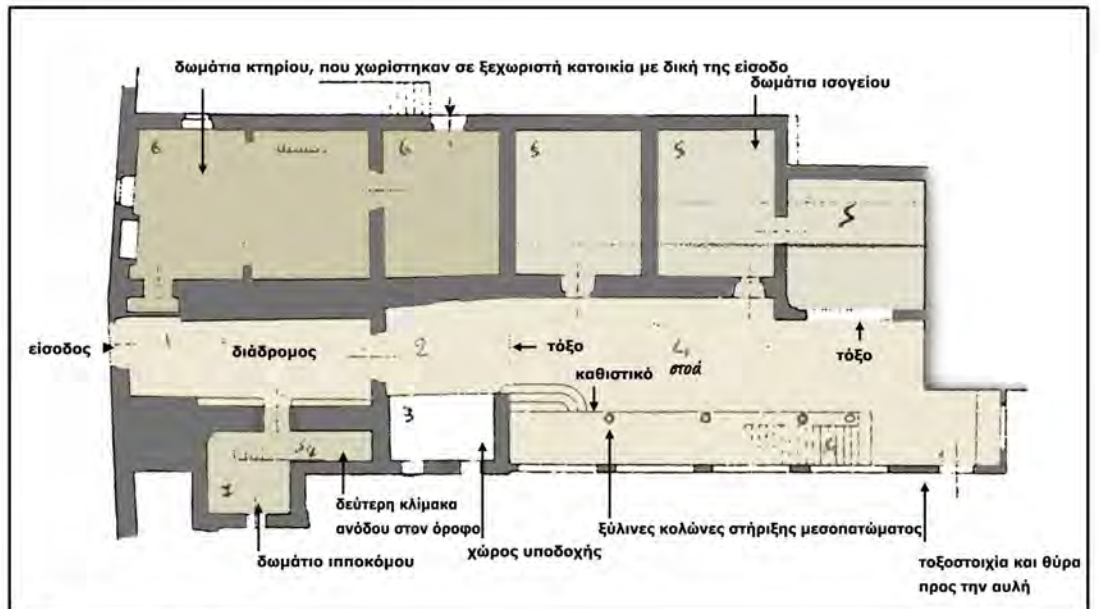

Παρατηρήσεις

- Μοναδική ανάπτυξη χώρων
- Ανοιχτό χαγιάτι, που κλείστηκε από ελαφριά κατασκευή
- Είσοδος στη στοά ισογείου από στεγασμένο διάδρομο
- Επιπλέον στήριξη χαγιάτιου με ξύλινες κολώνες
- Πολλά δωμάτια για διάφορες χρήσεις
- Ανάπτυξη λουτρού με περιμετρικούς χώρους

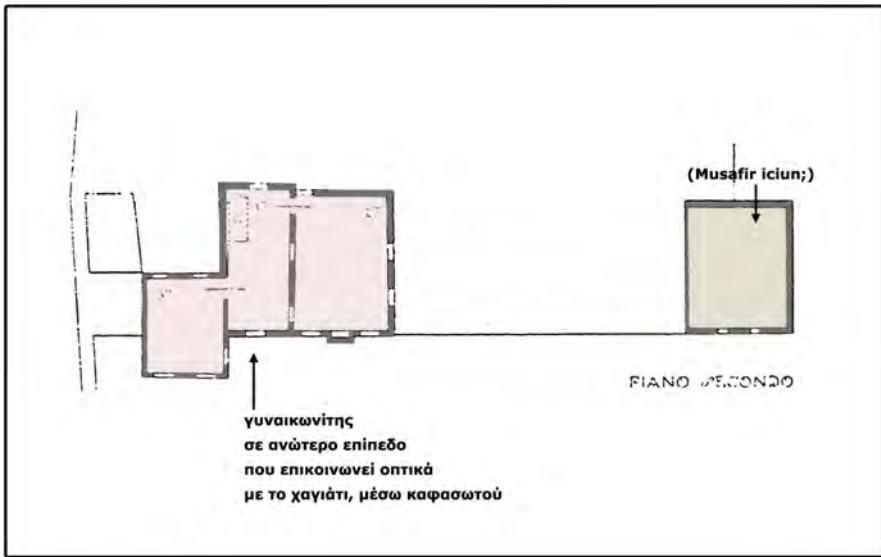
1. Γενική άποψη

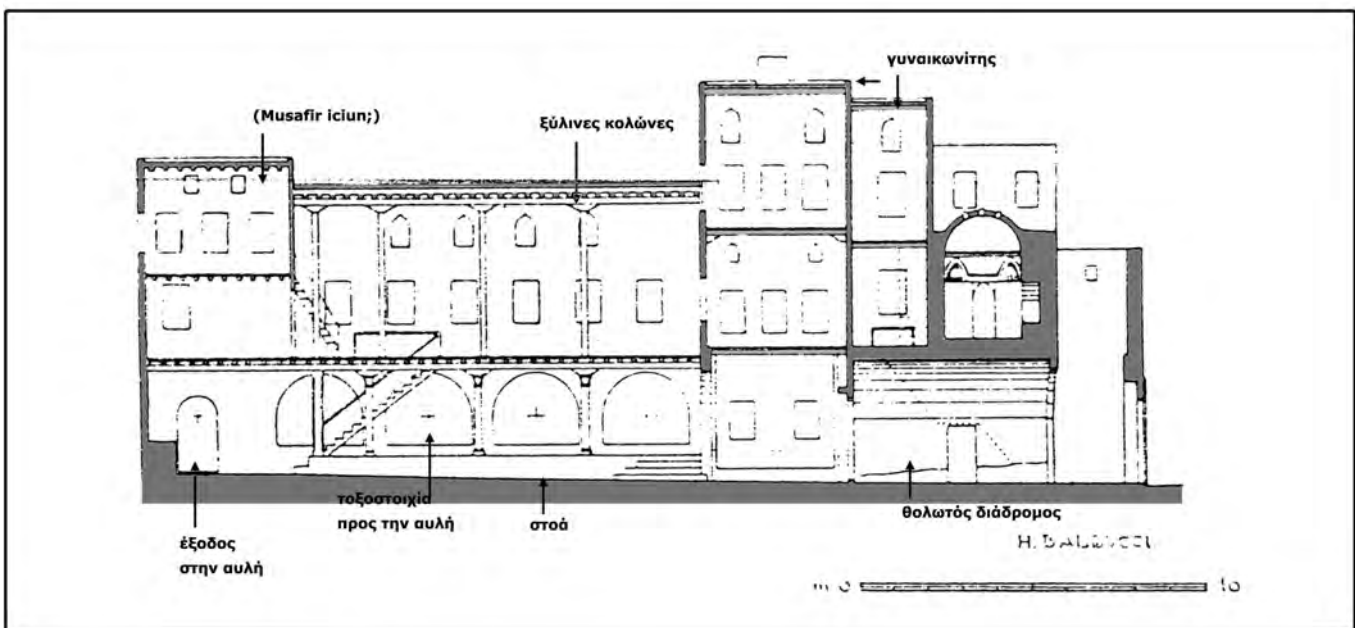
2. Κάτοψη ισογείου

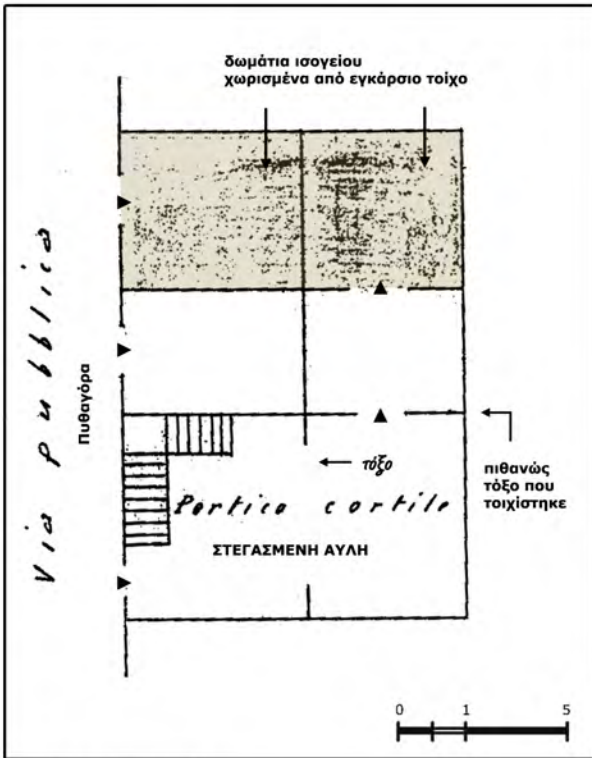
3. Κάτοψη ορόφου

4. Κάτοψη β' ορόφου

5. Κατά μήκος τομή με όψη προς την αυλή

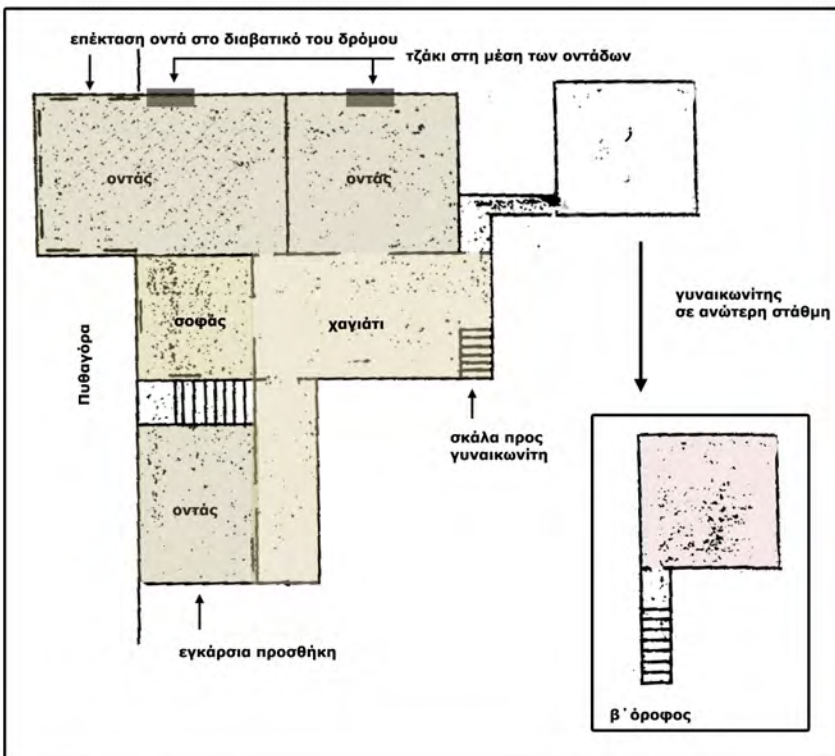
1. Κάτοψη ισογείου

Παρατηρήσεις

- Κάτοψη σχήματος Γ από την προσθήκη οντά με στενό διάδρομο κάθετα στην τυπική δρομική κάτοψη
- Επέκταση οντά στο διαβατικό
- Γυναικωνίτης σε δεύτερο όροφο, χωριστή μονάδα

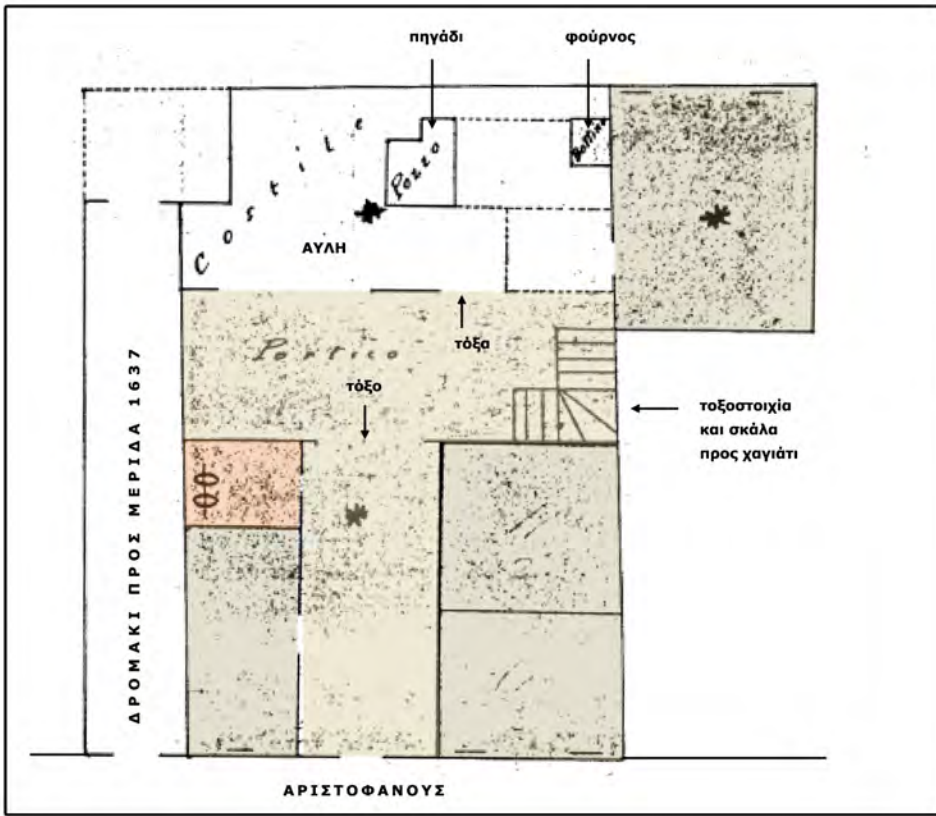
2. Εξωτερική όψη

3. Κάτοψη ορόφου

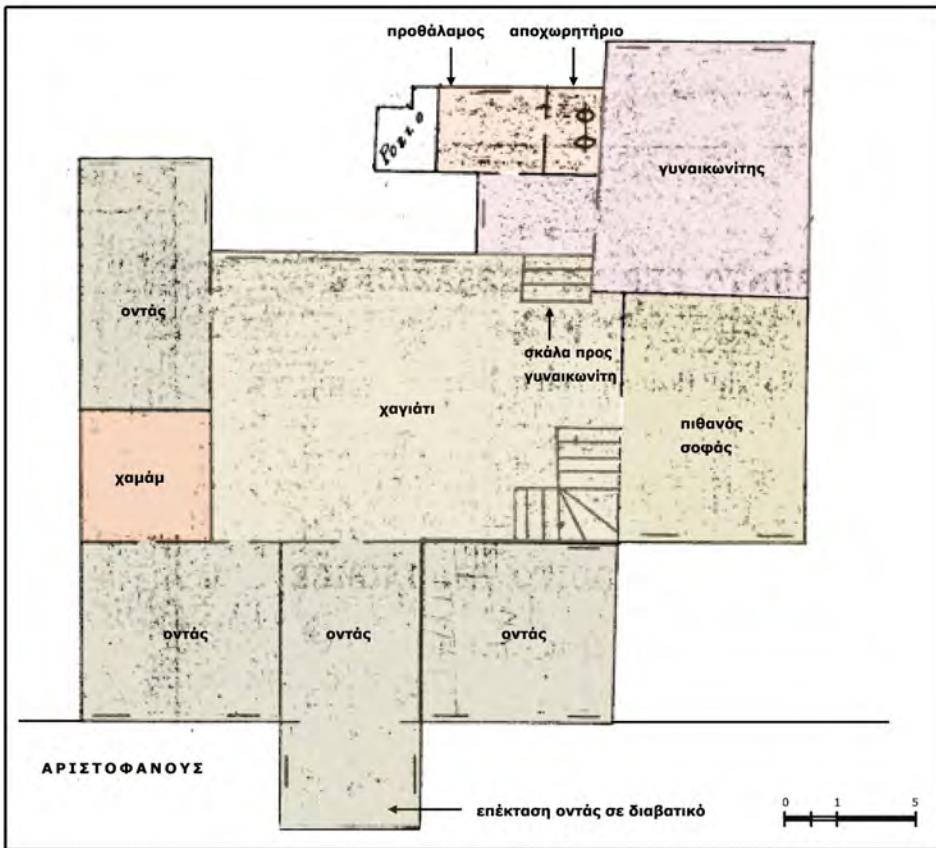

4. Διαβατικό

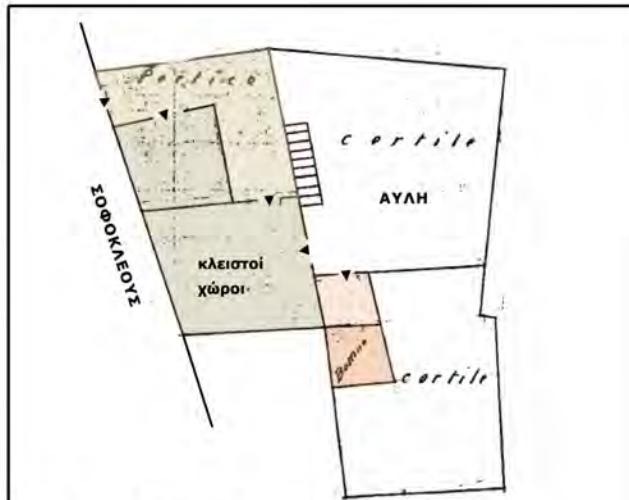
- Παρατηρήσεις**
- Προσαρμογή κάτοψης ισογείου στα τμήματα που διακτηρούνται από την ιπποτική περίοδο
  - Τοξοστοιχία ισογείου στο μέτωπο προς την αυλή
  - Χαμάμ και αποχωρητήριο σε διαφορετικές θέσεις
  - Επέκταση οντά σε διαβατικό

1. Κάτοψη ισογείου

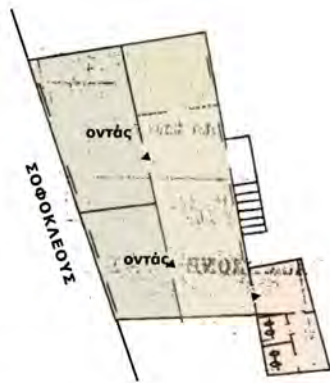

2. Κάτοψη ορόφου

Κτήριο (Σοφοκλέους 8)

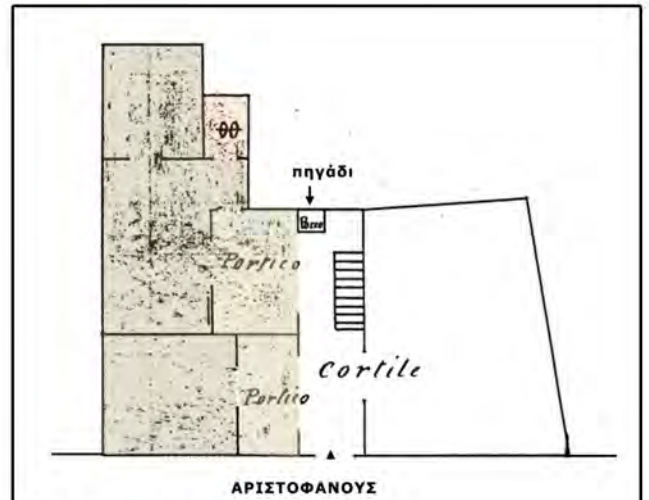

1. Κάτοψη ισογείου

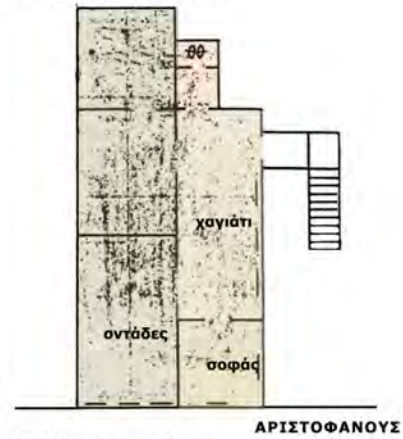

1. Κάτοψη ορόφου

Κτήριο (Αριστοφάνους 37)

1. Κάτοψη ισογείου

2. Κάτοψη ορόφου

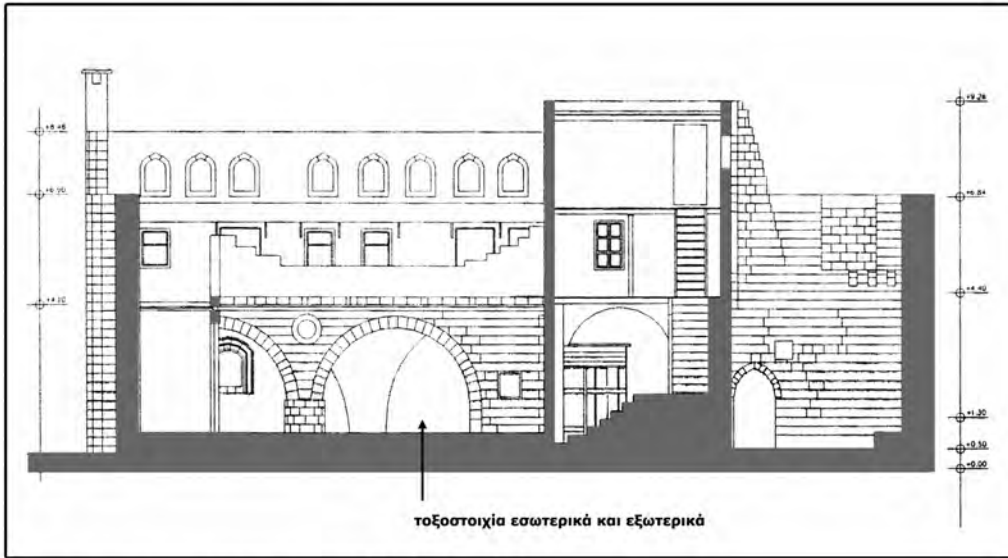
Κτήριο (Αριστοφάνους 39)

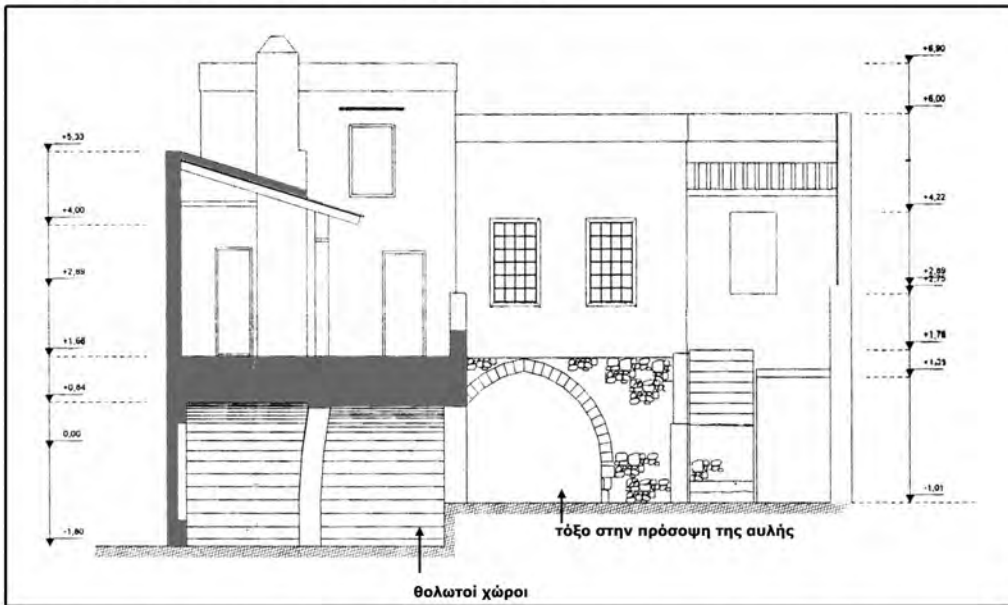
1. Κάτοψη ισογείου

2. Κάτοψη ορόφου

Άλλα κτήρια στη μεσαιωνική πόλη

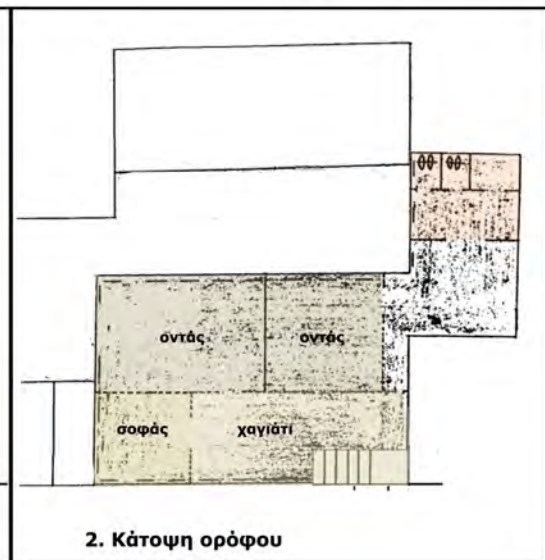
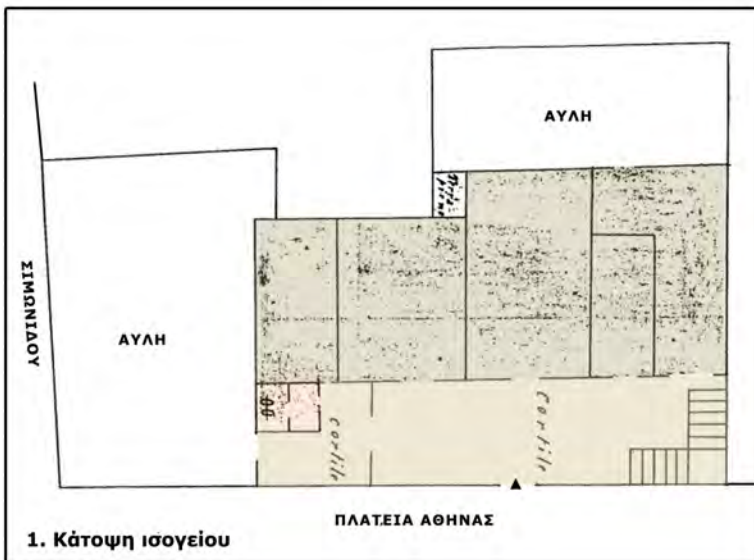

1. Κατά μήκος τομή σε κτήριο της οδού Πραξιτέλους

2. Κατά μήκος τομή στο κτήριο του ιδρύματος Montallembert στην οδό Ιεροκλέους

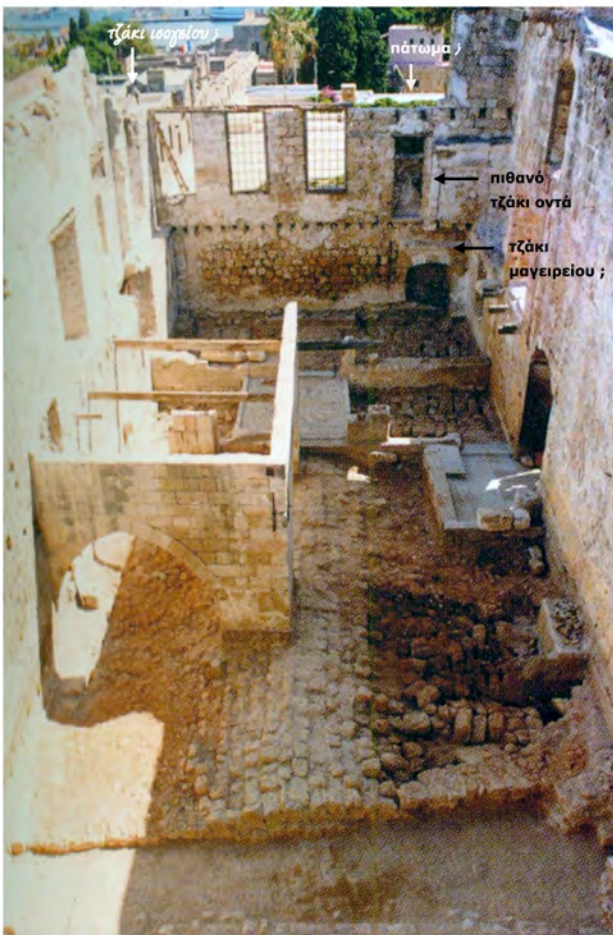
Κτήριο στην Πλατεία Αθηνάς

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπόνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

1. Οθωμανική οικία στον όροφο του ιπποτικού κτηρίου

2. Άποψη του χώρου μετά την κατεδάφιση της οικίας

2. Αγροικίες στο ύπαιθρο και τα προάστεια

Οι αγροικίες τοποθετούνταν σε μεγάλα οικόπεδα με περιβόλι και διέθεταν πηγάδι, μύλο και στέρνα. Σήμερα σώζονται μόνο τέσσερις, οι τρεις από τις οποίες έχουν δρομική κάτοψη, με λίθινο μέτωπο στο χαγιάτι και κλειστό τον υποκείμενο χώρο, ενώ η τοξοστοιχία εντοπίζεται στο μεσότοιχο του ισογείου. Η τέταρτη αγροικία έχει διαφορετική, μοναδική κάτοψη λόγω των ιπποτικών χώρων του ισογείου. **(βλ. σ.116-119)**

• Αρχοντικό Τοπτσούμπαση Αγά (Βενετοκλέων 28, μαράσι Μητρόπολης): (βλ. σ.111-113)

Το κυρίως κτήριο του αρχοντικού έχει δύο επιμήκεις χώρους με ένα οξυκόρυφο τόξο στο μεσότοιχο του ισογείου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο περιβάλλων χώρος, που διατηρείται ενιαίος μέχρι σήμερα. Πρόκειται για αγρόκτημα, που είχε μεγάλο κήπο με ελιές, οπωροφόρα και λαχανικά. Διαθέτει μέχρι σήμερα κιόσκι - χώρο υποδοχής επισκεπτών και δωμάτιο ύπνου κατά τους θερινούς μήνες, διάδρομο με πέργκολα, στέρνα, νερόμυλο με φτερωτή, πηγάδια, στάβλους, κρήνες.

• Οικία Γιουσούφ Μουσταφά Κεμάλ (Παναγιώτου Ροδίου 88, Μαράσι Αγίου Ιωάννου): (βλ. σ.114,115)

Σώζεται μόνο το κυρίως κτήριο με ένα βοηθητικό επίμηκες ισόγειο κτίσμα στη νοτιοδυτική πλευρά. Διατηρεί επίσης, τμήματα τοιχοποιίας από την ιπποτική περίοδο. Η συγκεκριμένη αγροικία παρουσιάζει μικρές διαφοροποιήσεις, σε σχέση με τις υπόλοιπες, που σώζονται στην ύπαιθρο:

- Τα 2 επιμήκη τμήματα χωρίζονται από μεσότοιχο με δύο όμοια οξυκόρυφα τόξα.
- Φέρει επιγραφή με χρονολογία (1828 ή 1799) και ευχή στα αραβικά, στο υπέρθυρο της κύριας εισόδου, μοναδικό δείγμα για τα κτήρια παρόμοιας μορφολογίας.
- Το χαμάν βρίσκεται στο ισόγειο, σε αντίθεση με των υπολοίπων κτηρίων, που είναι στον όροφο.
- Οι φεγγίτες του ορόφου, από την πρώτη φάση, δεν σώζονται.

• Αρχοντικό Κιαμίλ Οσμαντζίκ Ζαδέ, (οδός Ρόδου- Λίνδου 56, Κάτω Ροδίνι): (βλ. σ.116-119)

Βρισκόταν μέσα σε αγρόκτημα, που ύστερα από κατατμήσεις για την οικοδόμηση και την κατασκευή της λεωφόρου, έχει μειωθεί σημαντικά. Επιπλέον, τμήμα του κτηρίου, που περιλαμβάνει το λουτρό, αποτελεί σήμερα ξεχωριστή κατοικία. Παρουσιάζει διαφορετική κάτοψη, λόγω της ιπποτικής μορφολογίας του ισογείου, με διαβατικό. Στον όροφο ο σοφάς καταλαμβάνει μια γωνία του τραπεζοειδούς χαγιατιού. Στα βοηθητικά κτίσματα περιλαμβάνονται στέρνα, τυπικός ανεμόμυλος για την άντληση του νερού, βοτσαλωτός διάδρομος και 2 μονώροφα κτίσματα

• Στο Νεώτερο φωτογραφικό αρχείο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας σώζονται φωτογραφίες από μια πέμπτη **αγροικία (στην οδό Κολοκοτρώνη 25)**, που έχει κατεδαφιστεί. **(βλ. σ.120)** Η συγκεκριμένη είχε μετωπική χαμηλού ύψους τοξοστοιχία και πολλές θυρίδες σε παράταξη επί των όψεων στο ισόγειο, που την διαφοροποιούν από τις υπόλοιπες αγροικίες.

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπόνη Θεωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

Παρατηρήσεις

- Σώζει τον περιβάλλοντα χώρο και τα βοηθητικά κτίσματα
- Τοξοστοιχία στον μεσότοιχο
- Λιθινο σαχνισί σε μικρή όψη
- Έχει πολλές ομοιότητες με την κατοικία του Μπόνη

1. Κιόσκι (χώρος υποδοχής επισκεπτών και δωμάτιο ύπνου) και στέρνα 2. Ανεμόμυλος με φερωτή

3. Περιβάλλον χώρος

4. Νότια όψη

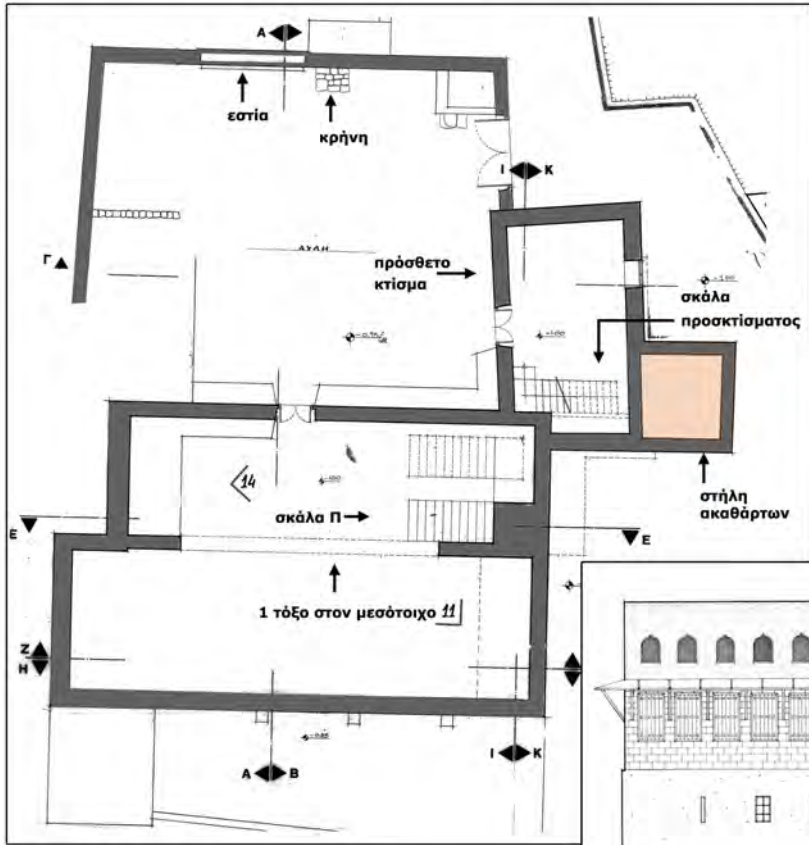

5. Θύρα εισόδου στη ΝΔ αυλή

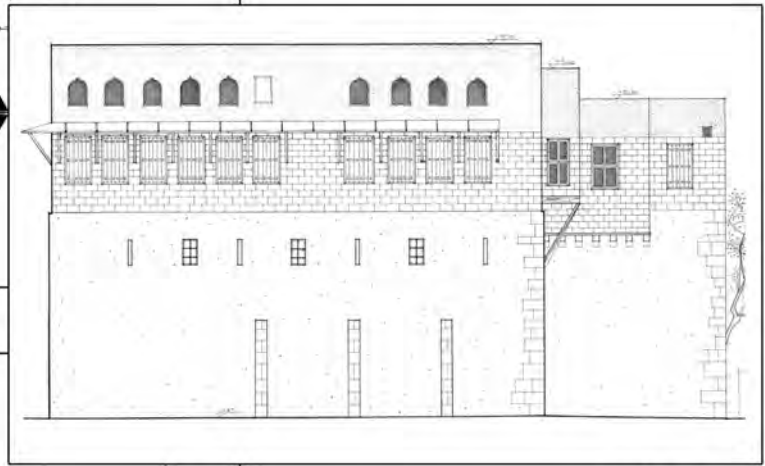

6. Βόρεια όψη

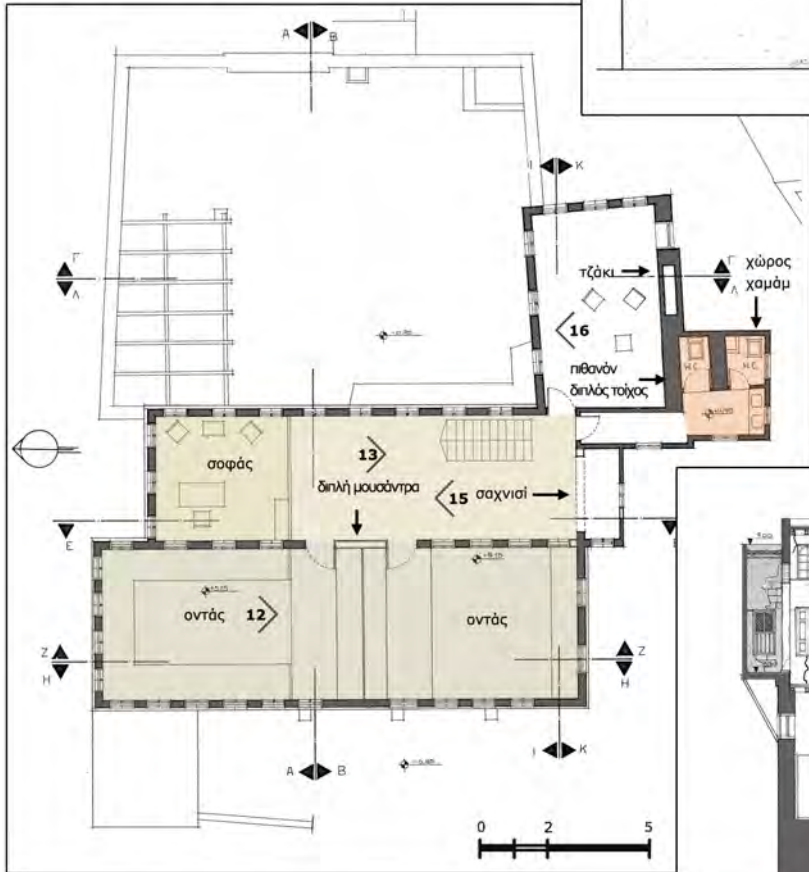
Αποκατάσταση αρχοντικού Μπόνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

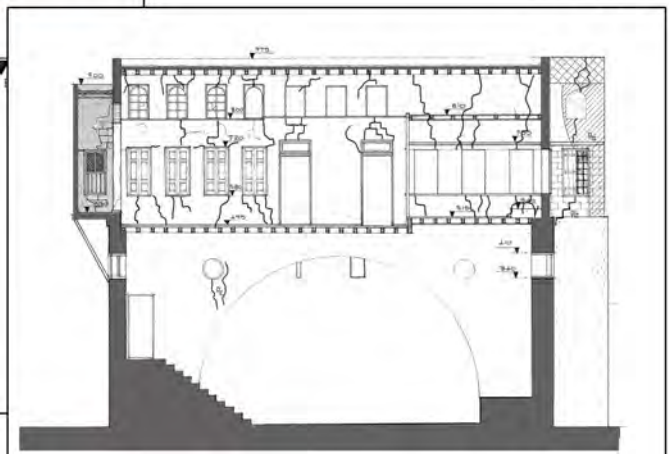
7. Κάτοψη ισογείου (αποτύπωση)

9. Δυτική όψη

8. Κάτοψη ορόφου (σημερινή κατάσταση)

10. Τομή Ε-Ε

11. Ισόγειο

12. Οντάς

13. Χαγιάτι

14. Ισόγειο - Σκάλα ανόδου

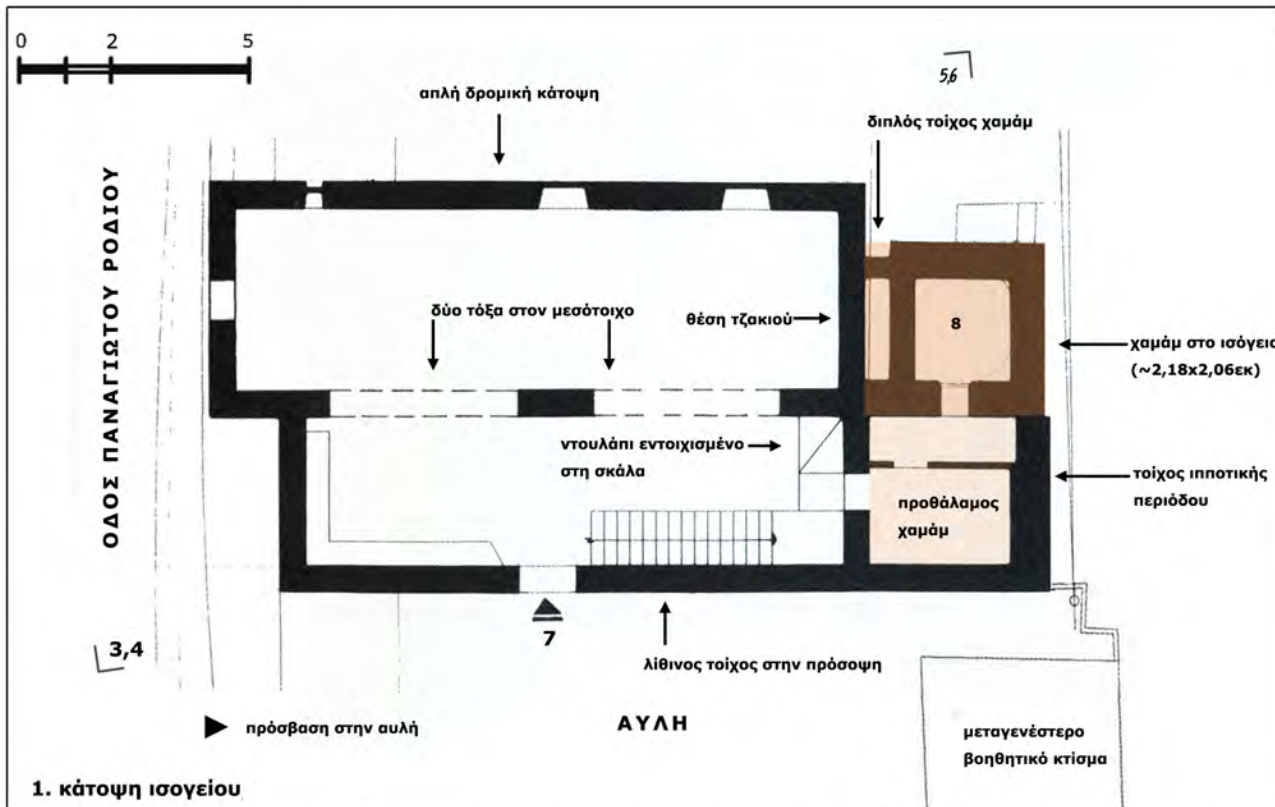
15. Σαχνισί (πριν την αποκατάσταση)

16. Τζάκι ορόφου

Παρατηρήσεις

- Ενσωμάτωση τμήματος ιπποτικής περιόδου
- Κλειστό χαγιάτι και τοξοστοιχία ισόγειου στον μεσότοιχο
- Χαμάμ στο ισόγειο
- Δωμάτιο σε ενδιάμεση στάθμη

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπόνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

Οικία Γιουσούφ Μουσταφά Κεράλ (Παναγιώτου Ροδίου 88, Μαράσι Αγίου Ιωάννη)

3. Άποψη πριν την αποκατάσταση

4. Άποψη μετά την αποκατάσταση

5. Αυλή με χαμάμ και καπνοδόχο τζακιού

6. Αυλή με πρόσοψη οντάδων

7. Επιγραφή

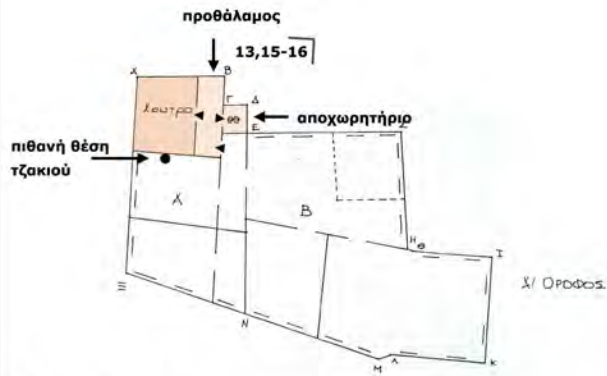

8. Τρούλος χαμάμ

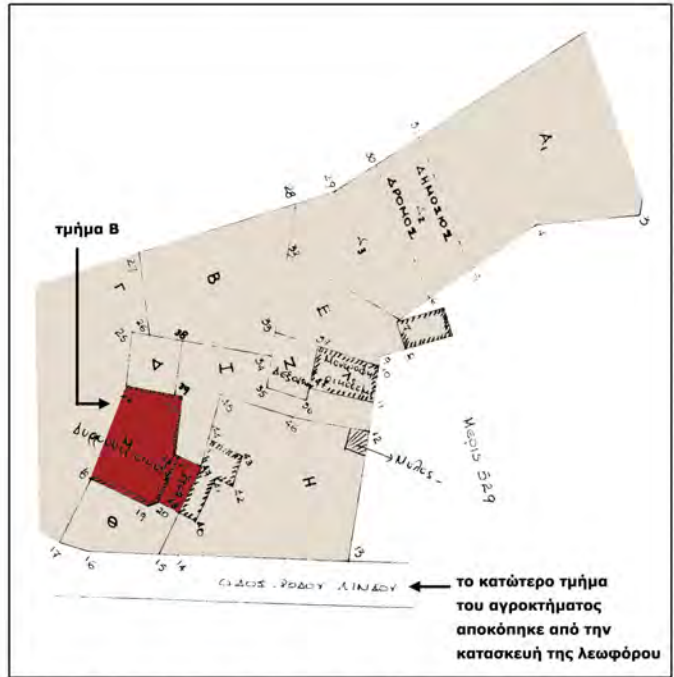
Αποκατάσταση αρχοντικού Μπώνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

Παρατηρήσεις

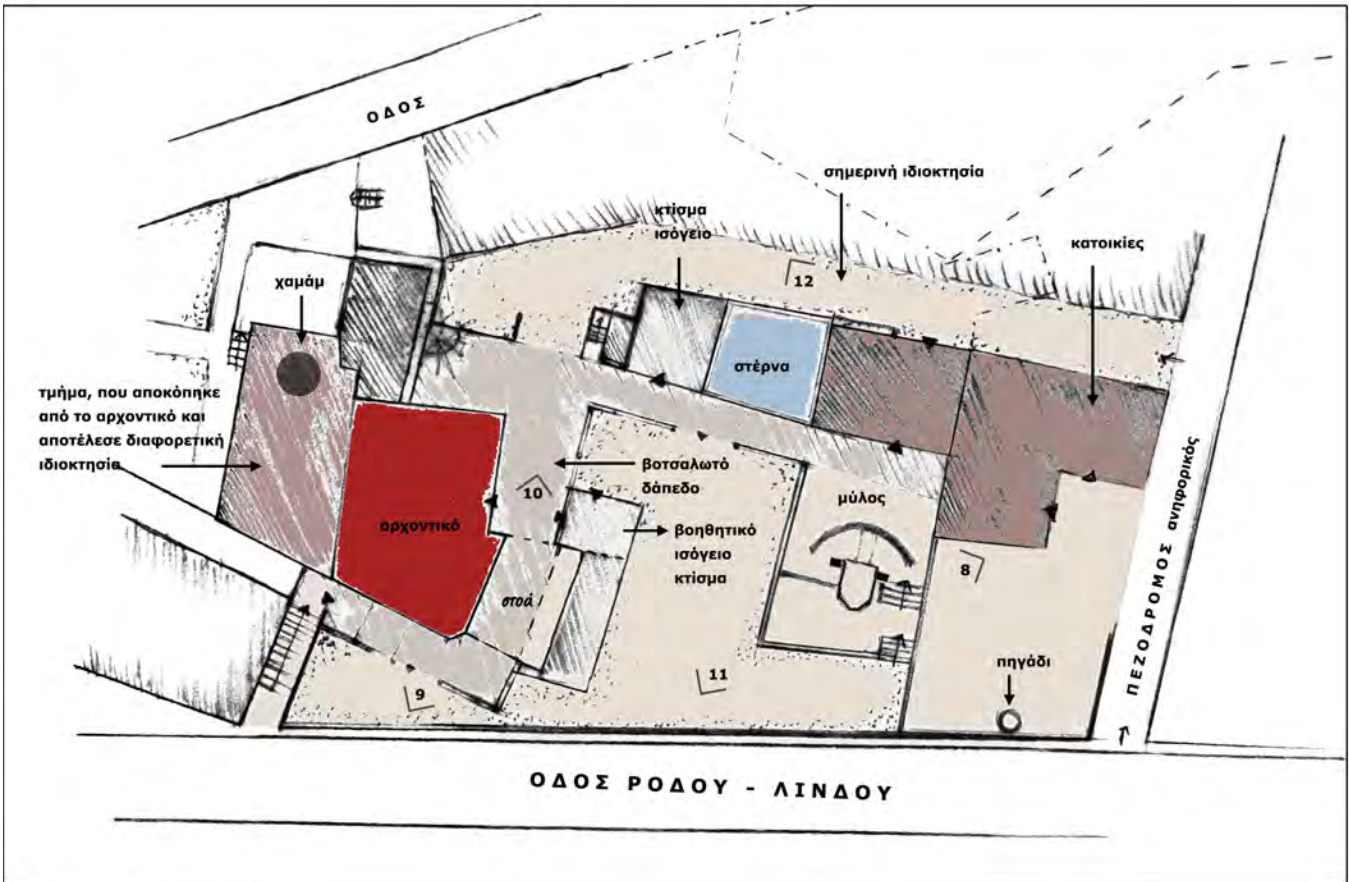
- Διατηρείται μεγάλο μέρος του αρχικού αγροκτήματος, με μύλο και στέρνα
- Ισόγειο ιπποτικής περιόδου με θολωτούς χώρους και στοά
- Αρχικό κτήριο σε σχήμα Γ. Χωρίστηκε σε 2 ιδιοκτησίες Α, Β με το Α πολύ αλλοιωμένο
- Χαμάμ και αποχωρητήριο στο Α τμήμα
- Σοφάς σε γωνία του ορόφου

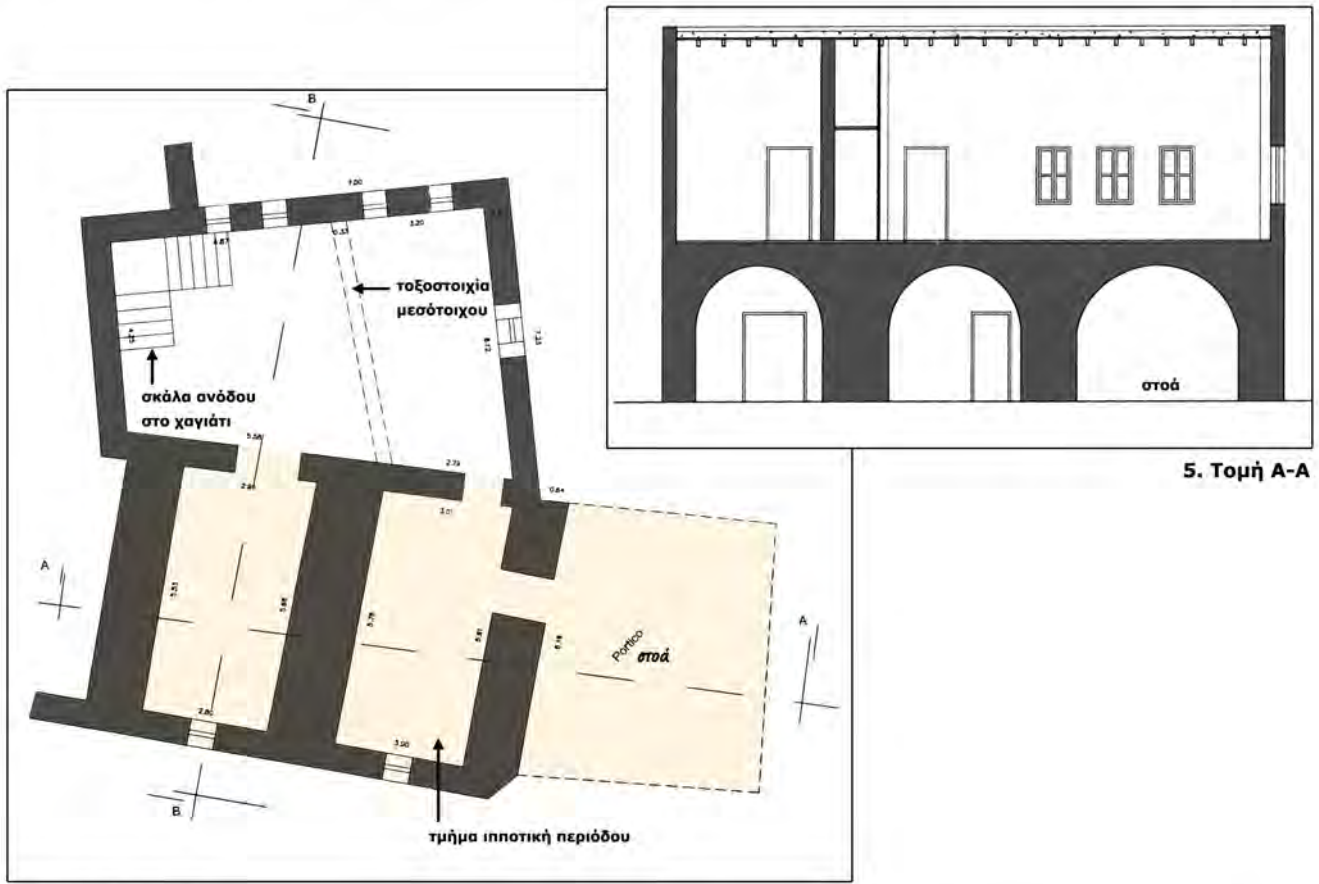
1. Τμήμα Α και Β

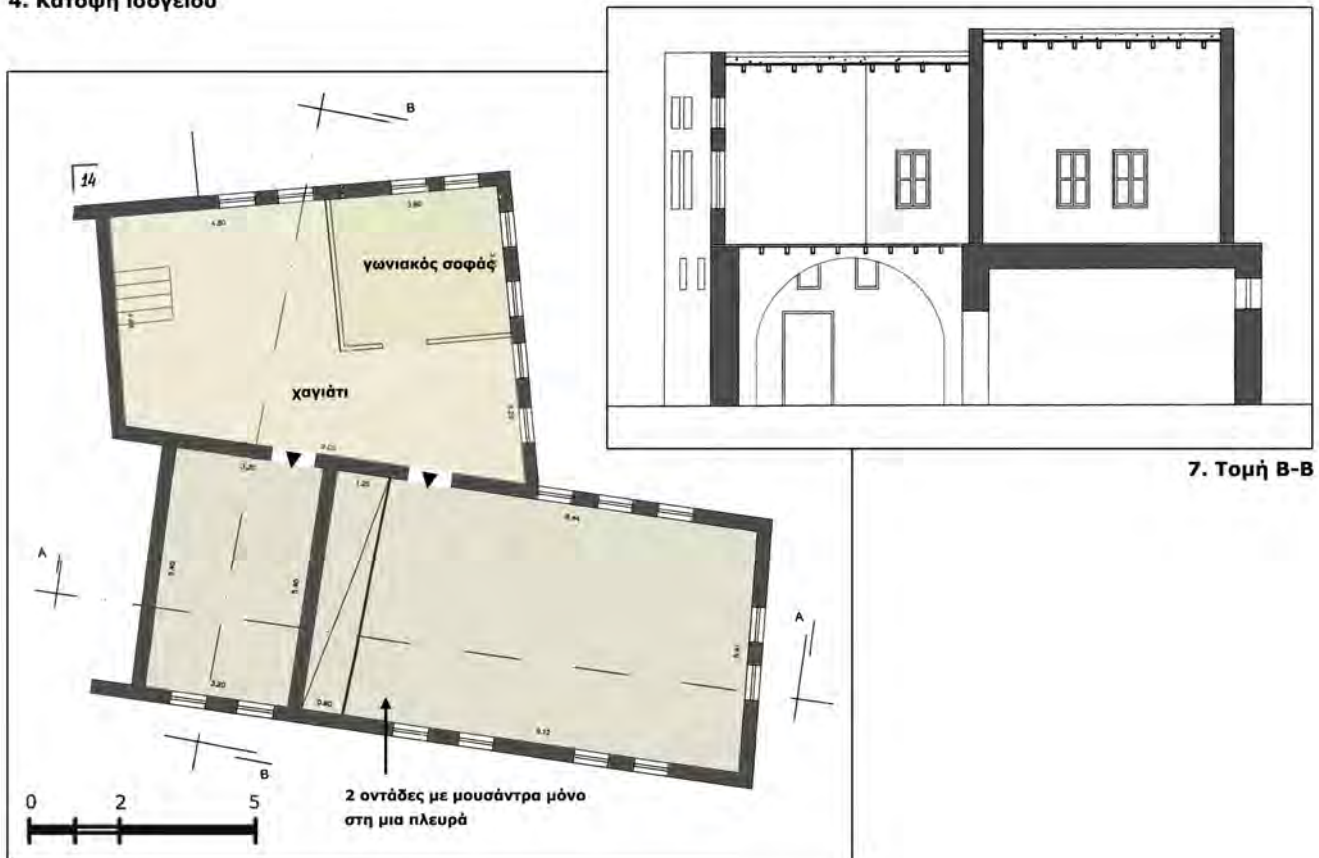
2. Όρια αγροκτήματος πριν την κατάτμηση της άνω πλευράς

3. Σημερινή κατάσταση

4. Κάτοψη ισογείου

6. Κάτοψη ορόφου

8. Γενική άποψη με τον μύλο στο προσκήνιο, τα κτήρια A και B στο βάθος και τη δεξαμενή δεξιά

9. Όψη με στοά από την πλευρά της εισόδου

10. Η στοά από την πλευρά της δεξαμενής

11. Ο μύλος

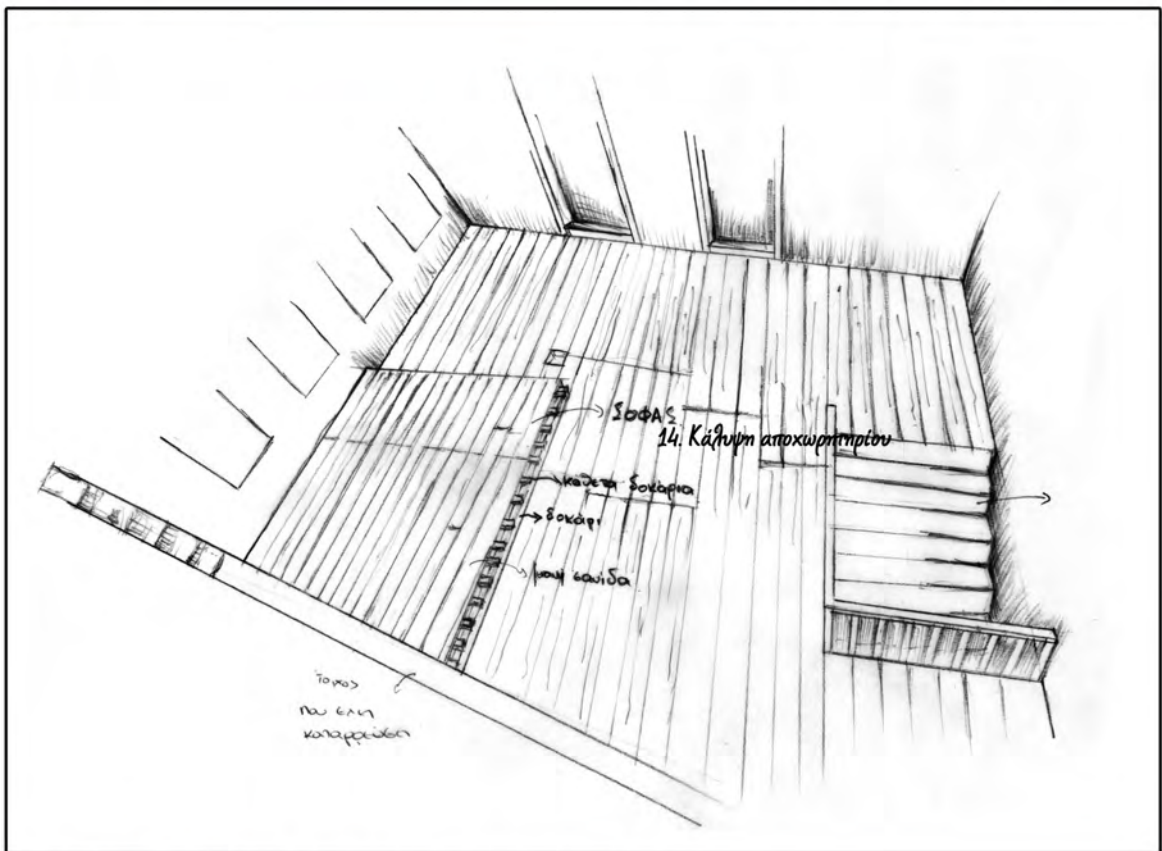

12. Δεξαμενή νερού

13. Συμπληρωματικός χώρος χαμάμ

14. Χαγιάτι με σοφά στη γωνία και θύρες οντάδων στο βάθος

15. Κάλυψη διαδρόμου μπροστά από χαμάμ

16. Κάλυψη χαμάμ

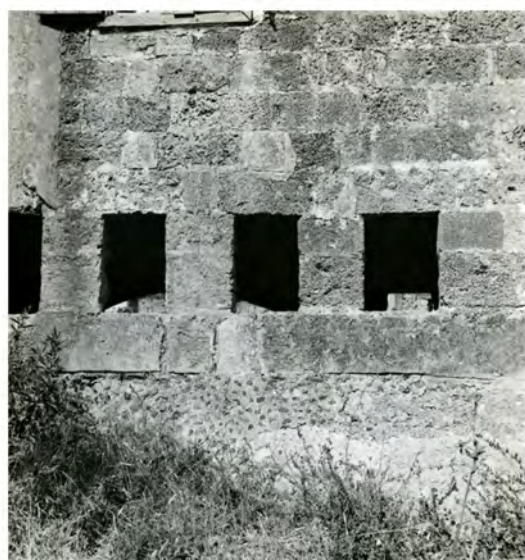
1. Πλάγια όψη

2. Πρόσοψη

Παρατηρήσεις

- Δεν σώζεται
- Πρόσκιτσμα στη γωνία
- Μετωπική τοξοστοιχία στο ισόγειο με χαμηλό ύψος
- Πολλές ορθογώνιες θυρίδες στο ισόγειο σε μικρή απόσταση μεταξύ τους
- Πιθανόν κατώτερο τμήμα ιπποτικής περιόδου

3. Θυρίδες ισογείου

Επιμέρους Στοιχεία

• Τουράς

Όσον αφορά τις όψεις αινιγματική παραμένει η χρονολόγηση των στεγάστρων, πάνω από τα παράθυρα του ορόφου¹³⁷. Υπάρχει περίπτωση να προστέθηκαν σε πολλές περιπτώσεις ετεροχρονισμένα της κατασκευής των κτηρίων. Τα περισσότερα κτήρια στην μεσαιωνική πόλη διαθέτουν σήμερα *τουρά* ή διατηρούν ακόμη τις δοκοθήκες, που προδίδουν παλαιότερη ύπαρξη του. Συνήθως αποτελείται από ξύλινο σανίδωμα στηριζόμενο σε ξύλινες δοκίδες. Ενίοτε επικαλύπτεται με μολυβδόφυλλα. Αξιοσημείωτη παραμένει η περίπτωση του αρχοντικού **της Alajali Ascia**, που σύμφωνα με τα σχέδια του Balducci, είχε μικρά στέγαστρα, με κάλυψη μάλλον από κεραμίδια, πάνω από μεμονωμένα παράθυρα παρά το μεγάλο ανάπτυγμα των όψεων και την πληθώρα των ανοιγμάτων.

• Κλίμακα

Η κεντρική κλίμακα ανόδου στον όροφο είναι εξ ολοκλήρου ξύλινη ή κατά το μεγαλύτερο μέρος της, όταν για λόγους προστασίας από την υγρασία κατασκευάζονται λιθόκτιστα τα πρώτα σκαλοπάτια. Έχει πρόσβαση από το ισόγειο απευθείας στο χαγιάτι.

• Θυρίδες αερισμού - φωτισμού

Οι θυρίδες του ισογείου δεν διαφέρουν από αυτές, που περιγράφηκαν στο αρχοντικό Μπόνη. Έχουν σφηνοειδή κάτοψη με τετράγωνο ή στενόμακρο λεπτό άνοιγμα εξωτερικά. Σε πολλές περιπτώσεις γίνεται συνδυασμός των δύο στην ίδια όψη.

• Θύρες

Οι πιο χαρακτηριστικές και συχνά εμφανιζόμενες μορφές ανοιγμάτων είναι οι τοξωτές με ημικυκλικό ή χαμηλωμένο ημικυκλικό τόξο ή με οριζόντιο πρέκι και ανακουφιστικό σύνθετο μουσουλμανικό τόξο. Τα φύλλα είναι καρφωτά ή ταμπλαδωτά

• Οντάς

Η κάτοψη ενός τυπικού δωματίου οργανώνεται σε δύο στάθμες, όπως στο αρχοντικό Μπόνη, με διαφορά ενός ή δύο σκαλοπατιών, με συνηθέστερο το πρώτο. Στο ψηλότερο πάτωμα διατάσσονται περιμετρικά συνεχόμενα καθίσματα, χαμηλά, τα *sedirs*¹³⁸, ή ψηλά, καλυμμένα με μιντέρια και υφάσματα. Στο χαμηλότερο επίπεδο του τέταρτου τοίχου βρίσκονται οι αποθηκευτικοί χώροι –τα *sekiardi* ή η μουσάντρα. Ο διάδρομος του οντά χωρίζεται από το καθιστικό με ξύλινο κιγκλίδωμα και ενίοτε οριοθετείται από ψευδοτόξο, κατασκευασμένο από μπαγδατόπηχες σε ξύλινο σκελετό ή από καμπύλα ξύλινα στοιχεία μεταξύ οροφής και τοίχων **(βλ. σ.122-123)**. Το δάπεδο είναι στρωμένο με κιλίμια και χαλιά. Οι εσωτερικές τοιχοποιίες διακρίνονται σε 2 ζώνες, καθ' ύψος, από οριζόντιο ξύλινο περιμετρικό ράφι, σε ύψος περίπου 2,2μ¹³⁹. Η κάτω ζώνη περιλαμβάνει τις θύρες **(βλ. σ.124)**, τα παράθυρα, την ξύλινη επένδυση των τοίχων, τις *παραθύρες*, την εστία, τον αποθηκευτικό χώρο της μουσάντρας και ενίοτε εντοιχισμένα ερμάρια με δίφυλλα καρφωτά ή ταμπλαδωτά φύλλα¹⁴⁰. Στην άνω ζώνη βρίσκονται οι φεγγίτες. Η διακόσμηση του δωματίου ολοκληρώνεται με το ταβάνι. Οι ξύλινες επενδύσεις και το ράφι εκτός από γλυπτό διάκοσμο έφεραν συνήθως και πολύχρωμες επιζωγραφίσεις. Σήμερα είναι δύσκολο να βρεθούν στα κτήρια αυτά οι πάγκοι, καθώς οι περισσότεροι καθαιρέθηκαν σε προηγούμενες εποχές, με την αλλαγή του συρμού και των κοινωνικών συνηθειών, ενώ οι επιζωγραφίσεις έχουν αλλοιωθεί ή καλυφθεί με χρώμα.

137. Χαλβατζή [2006]

138. *Η Πόλη εκτός των τειχών*, σ.171-172

139. Ράφι στο ίδιο ύψος είχε ενίοτε και το χαγιάτι με τον σοφά

140. Στα κτήρια της Ρόδου δεν συναντάται το κρυφοντούλαπο.

1. Κεφαλοκόλωνα κιγκλιδώματος οντά

2. Κεφαλοκόλωνα κιγκλιδώματος κλίμακας

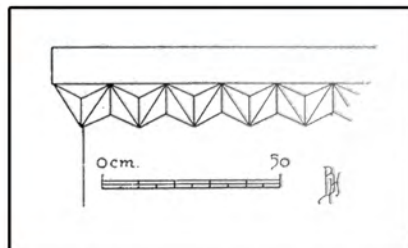
3. Απόληξη κιγκλιδώματος στην πλευρά του τοίχου

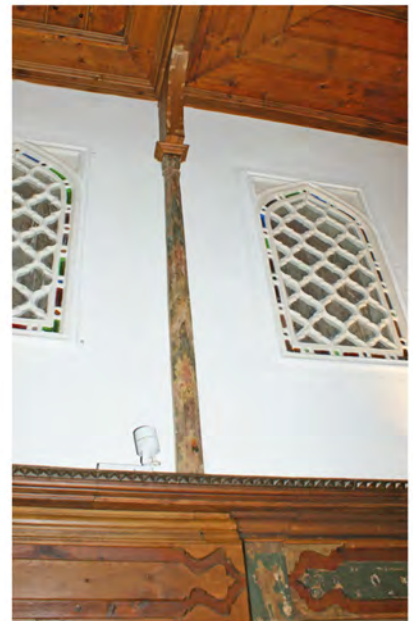
4. Κιγκλιδώμα καθιστικού χώρου οντά

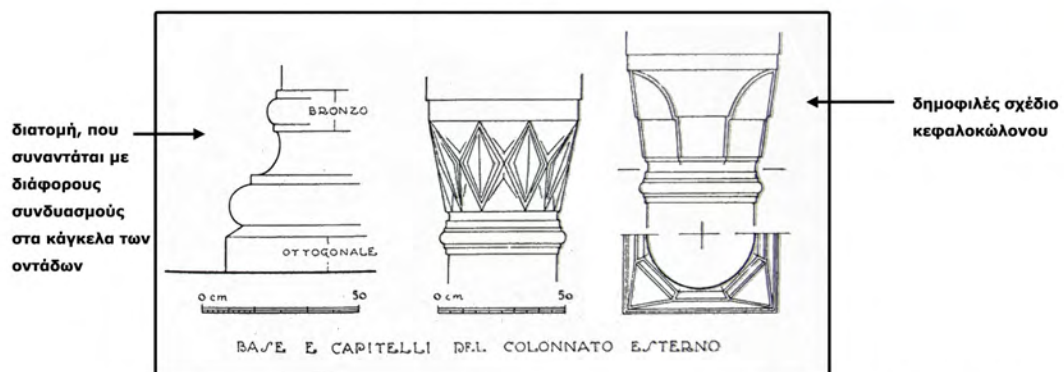
5 Ράφι μουςάντρας με πλούσιο γλυπτό διάκοσμο

6. Πεντάεδρο επαναλαμβανόμενο μοτίβο στο μιναρέ του τζαμιού του Σουλτάν Μουσταφά, που απαντάται συχνά στα ράφια των οντάδων

7. Επιζωγραφίσεις ξύλινης επένδυσης και ενισχύσεων ανωδομής

8. Λεπτομέρειες διακοσμητικών στοιχείων από το τζαμί του Σουλτάν Μουσταφά

Παραδείγματα ξύλινης επένδυσης οντάδων

1. Οντάς στο Villaragut

2. Οντάς στο Villaragut

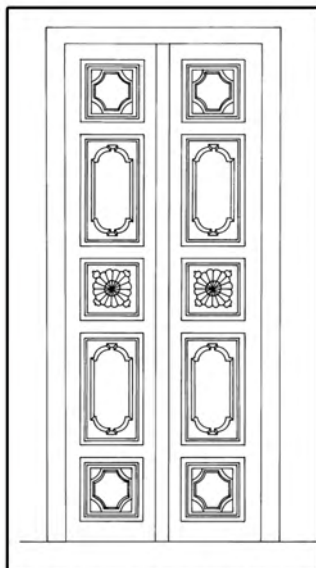
4. Οντάς στο κτήριο Αγ.Φανουρίου και Θουκυδίδου

3. Σοφάς στο Villaragut

1. Θύρα σε οικία της Ομήρου

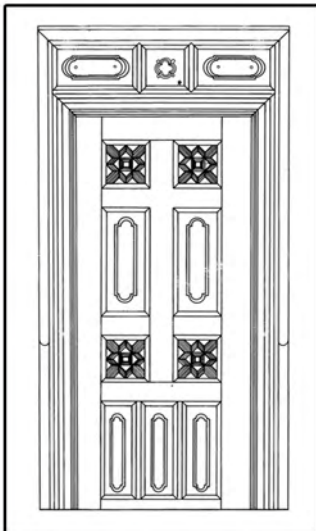
4. Θύρα του Χασάν Μπέη

7. Θύρα άγνωστης προέλευσης στο κτήριο του Τοπτσούμπαση

2. Θύρα στην Αγ. Φανουριου 45-55

5. Θύρα (Χασάν Μπέη) με σχέδιο στο ανώφλι

8. Σχέδιο στο ανώφλι θύρας Τοπτσούμπαση

3. Θύρα στην Αγ. Φανουριου 45-55

6. Θύρα στην Ιεροκλέους με τοξωτό ανώφλι

9. Στο Villaragut πριν την αποκατάσταση

10. Μετά την αποκατάσταση

- **Φεγγίτες (βλ. σ.126-127)**

Οι φεγγίτες του ορόφου στα περισσότερα κτήρια είναι τοξωτοί με σύνθετο μουσουλμανικό τόξο, το οποίο αποτελείται από τέσσερις ή δύο δόμους. Τα κάλυπτά τους στηρίζονται σε περιμετρική λαξευμένη πατούρα, σε κάθε πλευρά του τοίχου. Συμπληρώνουν τις όψεις τόσο των εξωτερικών όσο και των εσωτερικών τοίχων, σε αξονική θέση πάνω από τις θύρες και τα παράθυρα. Στις εξωτερικές όψεις συνήθως καλύπτονται από ξύλινα καφασωτά, τα οποία πολλές φορές είναι τοποθετημένα και στους φεγγίτες του μεσότοιχου προς το χαγιάτι. Εξαιρέση αποτελούν οι εξωτερικοί φεγγίτες στο κτήριο του Χασάν Μπέη με πλούσιο γύψινο διάκοσμο με μοναδικό σχέδιο, πάνω σε ξύλινες σανίδες.

Στους οντάδες είναι διακοσμημένοι με χρωματιστά γυαλιά και γύψινα περιθώρια. Τα σχέδιά τους ποικίλλουν από σχηματικά γεωμετρικά (π.χ. κύκλοι ή κυπαρίσσια με αφαιρετικό τρόπο) μέχρι ποικιλότροπα νατουραλιστικά σχήματα (π.χ. κάνιστρα και άνθη) ή συνδυασμό αυτών. Στο κτήριο της **Αριστοφάνους 30** οι φεγγίτες στους οντάδες έχουν δίφυλλα παράθυρα με υαλοπίνακες και οριζόντια καίτια, ίσως μετά από αντικατάσταση παλαιότερων γύψινων. Αυτής της μορφής φεγγίτες εντοπίζονται και στο χαγιάτι του **Τοπτσούμπαση Αγά**.

Εκτός από τους τοξωτούς υπάρχουν και ορθογώνιοι φεγγίτες με τοξωτό σχέδιο ενσωματωμένο στην διακόσμηση. Αυτοί κοσμούν συνήθως τις εσωτερικές όψεις.

Σπάνια εμφανίζονται μικροί σχεδόν τετράγωνοι φεγγίτες, όπως συμβαίνει **στο αρχοντικό της Αλεξανδρίδου** με τοξωτό σχέδιο στη διακόσμηση ή **στο κτήριο του Ζαδέ**.

- **Παράθυρα (βλ. σ.128)**

Τα παράθυρα είναι ορθογώνια με διαστάσεις περίπου 1:2. Στις προσόψεις αποτελούνται από δίφυλλα σκούρα στην εξωτερική πλευρά, δύο ανασυρόμενα τζαμιλίκια στην εσωτερική, καφασωτό σε δύο τμήματα στο ενδιάμεσο και κιγκλίδωμα μεταξύ σκούρων και καφασωτού. Τα σκούρα είναι καρφωτά ή ταμπλαδωτά. Τα παλαιότερα τζαμιλίκια αποτελούνται από μικρότερου μεγέθους γυαλιά και ξύλινα καίτια ενώ τα νεώτερα από ολόσωμο υαλοπίνακα. Το κιγκλίδωμα είναι ξύλινο ή νεώτερο μεταλλικό.

Στο μεσότοιχο τα παράθυρα έχουν συνήθως τζαμιλίκια προς την πλευρά των οντάδων και κιγκλίδωμα προς το χαγιάτι. Σε ορισμένες κατοικίες έχουν ταμπλαδωτά φύλλα με ξυλόγλυπτη διακόσμηση αντίστοιχη της μουσάντρας.

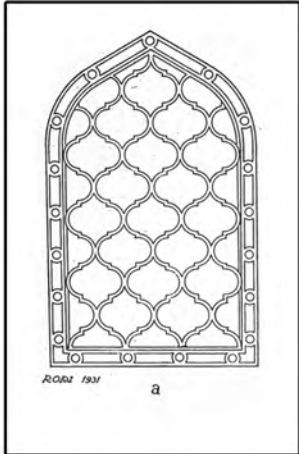
- **Μουσάντρα (βλ. σ.129-131)**

Στην περίπτωση της Ρόδου το αποθηκευτικό συγκρότημα των οντάδων τερματίζει στο ύψος του ανωφλιού και από εκεί και πάνω εκτείνεται ξύλινο μέτωπο ή τοίχος. Ο πιο συχνός τύπος είναι της διπλής μουσάντρας, δηλαδή με ένα τμήμα στο selamlık και δεύτερο στο haremlık, τα οποία ενώνονται με εσωτερικό διάδρομο. Παρουσιάζει την τριμερή διάρθρωση με το ξύλινο μέτωπο και τα τοξύλια πάνω από τις ντουλάπες και έχει ενσωματωμένα στα κινητά φύλλα της τις θύρες των οντάδων (**βλ. σ.124**). Ο συγκεκριμένος τύπος συναντάται στα περισσότερα αρχοντικά της Ρόδου με μικρές παραλλαγές στη διακόσμηση. Διπλή μουσάντρα έχει, επίσης, το κτήριο του Τοπτσούμπαση με λιτή, ωραία διακόσμηση στα ορθογώνια περιγράμματα του ξύλινου μετώπου. Στο κτήριο του Villaragut, από την άλλη πλευρά, τα τοξύλια και οι παραστάδες του μετώπου ήταν επιζωγραφισμένα. Τα δύο τμήματα της διπλής μουσάντρας ενίοτε χωρίζονται από τοίχο χωρίς εσωτερικό διάδρομο, όπως στο κτήριο του Villaragut.

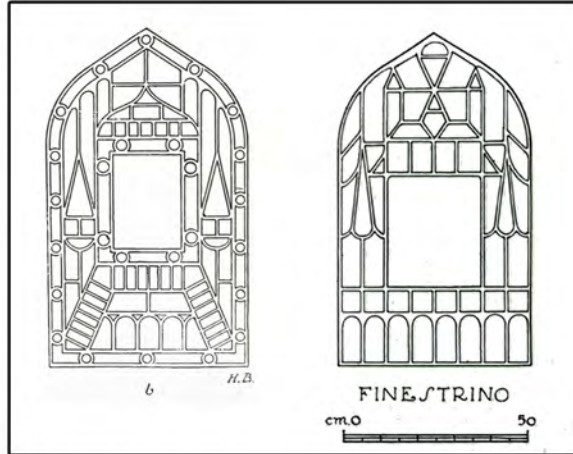
Η μουσάντρα εμφανίζεται πολλές φορές και μονή είτε μεταξύ δύο οντάδων, με πρόσοψη στον ανδρικό οντά και ακόσμητη όψη προς τον γυναικείο, π.χ. στην **Αγ.Φανουρίου 45-55**, είτε σε επαφή με τοίχο, στην πίσω πλευρά, π.χ. στην **Αριστοφάνους 30** και **Αγ.Φανουρίου - Θουκυδίδου**. Σε αυτές τις περιπτώσεις το αποθηκευτικό συγκρότημα ολοκληρώνεται με ξύλινο μέτωπο. Αντίθετα, στο κτήριο της Ιεροκλέους καταλαμβάνεται από τσατμαδότοιχο, το οποίο παλαιότερα έφερε τοιχογραφίες. Η συγκεκριμένη μουσάντρα έχει στο εσωτερικό της κλίμακα πρόσβασης στο δώμα αντί διαδρόμου.

Διαφορετικό ξύλινο συγκρότημα από τα παραπάνω υπάρχει σε οντά του Villaragut, όπου το άνω μέρος είναι ανοικτό με πατάρι.

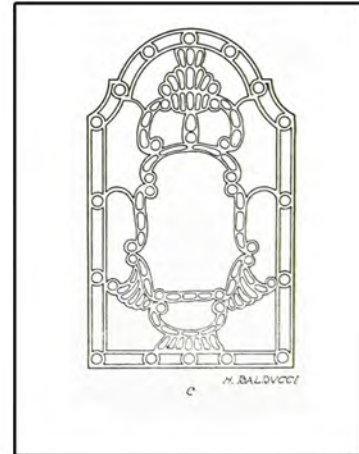
Σχέδια Φεγγιτών ορόφου

1. Δημοφιλές γεωμετρικό σχέδιο

2.3. Συμβολικά με αφαιρετική αναπαράσταση κυπαρισσιών

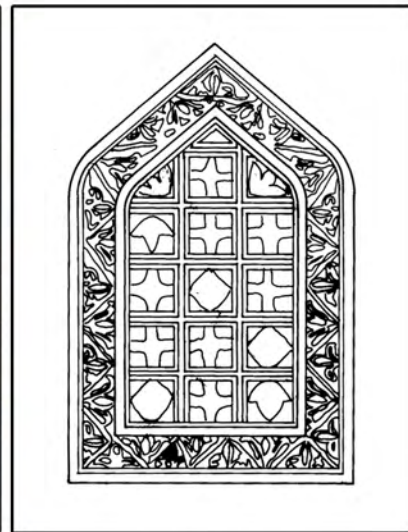
4. Με ξένες επιρροές

5. Διαφοροποίηση με νατουραλιστικό σχέδιο στο κέντρο

9. Νατουραλιστικό σχέδιο με κεντρικό μοτίβο και καφασωτό στην πλευρά του χαγιατιού

10. Περιμετρικό σχέδιο με κρίνα

6. Ίδιο σχέδιο με κεντρικό απλό μοτίβο

7. Ορθογώνιος φεγγίτης

8. Ορθογωνοποίηση εσωτερικής όψης φεγγίτη με λάξευση των λίθων

11. Κατασκευή γύψινου φεγγίτη πάνω σε ξύλινο επίπεδο

Σχέδια Φεγγιτών ορόφου

12. Νατουραλιστικό σχέδιο

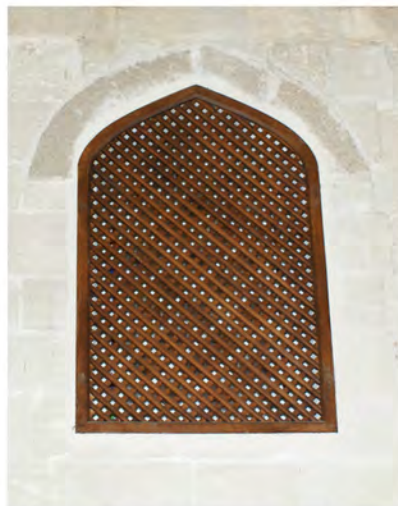
13. Σχέδιο με κεντρικό ορθογώνιο σχέδιο

14. Νεώτερο σχέδιο

15. Τετράγωνος φεγγίτης

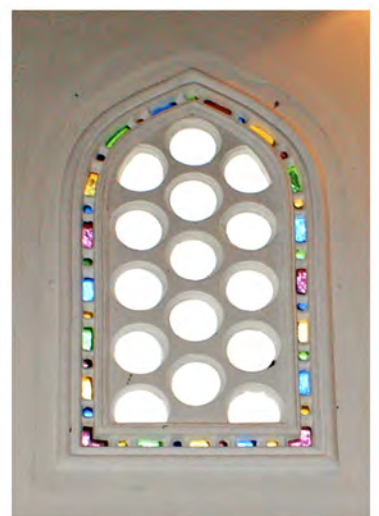
16. Καφασωτό στην πλευρά του χαγιατιού

17. Απλό γεωμετρικό σχέδιο σε σχεδόν τετράγωνο φεγγίτη

18. Νέωτερος φεγγίτης με κατακόρυφο και οριζόντια καίτια

19. Γεωμετρικό σχέδιο σε τσαταμδότοιχο χαγιατιού

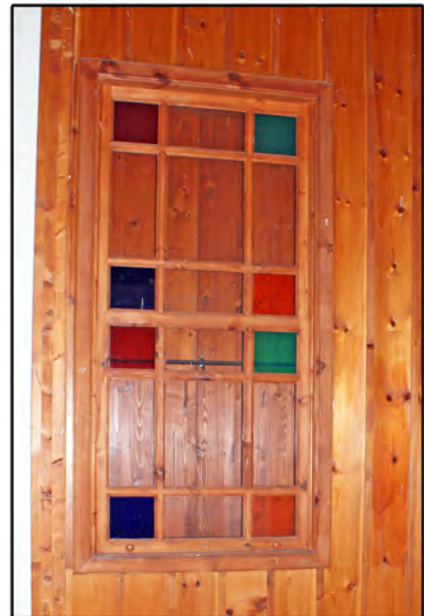
Παραδείγματα από παράθυρα

1. Παράθυρο πρόσοψης με ακόσμητους ταμπλάδες

2. παράθυρο με καφασωτό σε δύο τμήματα στο ενδιάμεσο

3. Παράθυρο σε ξύλινο τοίχο χαγιατιού με χρωματιστούς υαλοπίνακες (νεότερο)

4. Εσωτερικό παράθυρο με ξύλινα κάγκελα προς την πλευρά του χαγιατιού

5. Κοσμημένοι ταμπλάδες εσωτερικών παραθύρων

6. Κοσμημένοι ταμπλάδες εσωτερικών παραθύρων

7. Διακόσμηση ανωφλιού

8. Στερέωση σκούρων με σιδερένια στοιχεία

Παραδείγματα από μουσάντρες

1. Μονή μουσάντρα (οικία Αγ.Φανουρίου & Θουκυδίδου) με τριμερή διάρθρωση και ενσωματωμένη τη θύρα του οντά. Τοίχος στην πίσω πλευρά

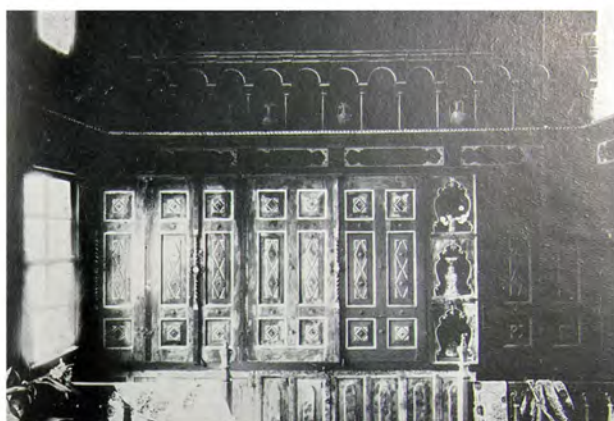
3. Διπλή μουσάντρα (κτήριο Τοπτσούμπαση) με τριμερή διάρθρωση, θύρα οντά ενσωματωμένη, απλή διακόσμηση από την πλευρά του haremlik

2. Μονή μουσάντρα (Αριστοφάνους 30) με τοίχο στην πίσω πλευρά

4. Διπλή μουσάντρα (κτήριο Τοπτσούμπαση) με πλουσιότερη διακόσμηση από την πλευρά του selamlık

5. Ίδιου τύπου μουσάντρα στο Villaragut με περίτεχνους ταμπλάδες

Παραδείγματα από μουσάντρες

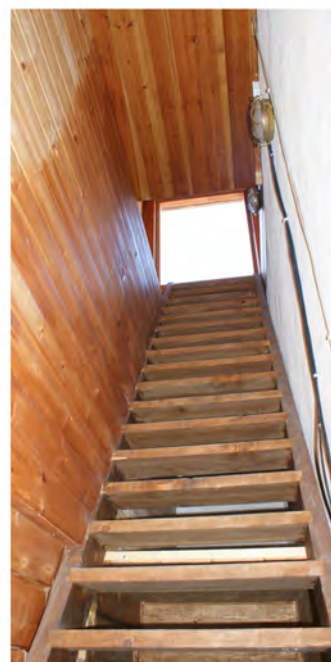
6. Μονή μουσάντρα (Αγ.Φανουρίου 45-55) με θύρα επικοινωνίας μεταξύ των δύο δωματίων («πρόχειρη οψη»)

9. Μουσάντρα (κτήριο Ιεροκλέους) με τσατμαδότοιχο στο ανώτερο τμήμα

10. Μουσάντρα (κτήριο Ιεροκλέους) με είσοδο στον οντά μέσα από αυτήν

11. Πρόσβαση στο δώμα μέσα από τη μουσάντρα

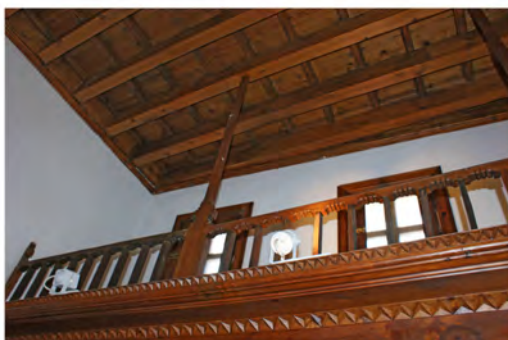
7. Μουσάντρα στο κτήριο της Ομήρου με είσοδο στον οντά μέσα από αυτήν

12. Λεπτομέρεια φύλλου μουσάντρας

13. Λεπτομέρεια μουσάντρας Ομήρου

8. Μουσάντρα στο Villaragut με πατάρι στο ανώτερο τμήμα

Παραδείγματα από μουσάντρες

15. Λεπτομέρεια διακόσμησης μουσάντρας στο Villaragut μετά την αποκατάσταση

16. Διακόσμηση πριν την αποκατάσταση με επιζωγραφίσεις των τοξυλίων

17. Διακόσμηση φύλλων

18. Διακόσμηση φύλλων

19. Μουσάντρα διαφορετική στο ανώτερο τμήμα σε κτήριο στο χωριό της Λίνδου

Δεύτερη κατηγοριοποίηση προκύπτει από τον τρόπο εισόδου στο δωμάτιο. Στις περισσότερες μουσάντρες η είσοδος γίνεται από τα πλάγια, σε επαφή με το αποθηκευτικό συγκρότημα. Σε άλλα παραδείγματα, η είσοδος γίνεται μέσα από την ίδια τη μουσάντρα, στην μια άκρη, διασχίζοντας την κάθετα, όπως στο κτήριο της Ομήρου, της Ιεροκλέους και σε έναν οντά του Χασάν Μπέη, είτε υπό γωνία όπως σχεδιάζει ο Balducci τα δωμάτια του κτηρίου στον Τουρκομαχαλά.

Τέλος, αναφέρεται μια διαφορετική μουσάντρα σε αρχοντικό του οικισμού Λίνδου, το ανώτερο μέρος της οποίας αποτελείται από στενή ζώνη με τοξωτούς φεγγίτες με καφασωτό και τρίλοβη κόγχη. Παρά το γεγονός ότι δεν βρίσκεται στην πόλη της Ρόδου και τα προάστεια της, και δεν είναι γνωστή η τυπολογία του κτηρίου εντούτοις παρουσιάζεται εδώ λόγω της διάρθρωση της, που υπακούει στους παραπάνω κανόνες.

• Τζάκια

Τα τζάκια κατέχουν σημαντική θέση στο σπίτι. Όταν βρίσκονται στους οντάδες, συνήθως τους ανδρικούς, είναι τοποθετημένα στον άξονα της μικρής ή μεγάλης πλευράς του καθιστικού χώρου, πολλές φορές πλαισιωμένα με κόγχες εκατέρωθεν. Ιδιαίτερη περίπτωση εντοπίζεται σε κτήριο της Πλατείας Αθηνάς, καθώς στον ανδρικό οντά αυτό βρίσκεται στην άκρη του χώρου προς την πλευρά της μουσάντρας. Τα τζάκια των οντάδων συνήθως είναι μικρά με ορθογώνια ή ημικυκλική κάτοψη. Τα πρώτα είναι εξ ολοκλήρου λίθινα και προεξέχουν στις εξωτερικές όψεις ενώ τα δεύτερα έχουν ξύλινη ημικωνικής μορφής φούσκα και είναι εντοιχισμένα στην τοιχοποιία. Μοναδικό δείγμα από τη δεύτερη περίπτωση σώζεται από το κτήριο της Ιεροκλέους, με πλούσια διακοσμημένη φούσκα από γύψινα ανθέμια και τριαντάφυλλα **(εικ.191,192)**.

Τα μεγάλα τζάκια με ψηλή παρασιτιά υποδεικνύουν συνήθως τη χρήση του εκάστοτε δωματίου ως μαγειρείο. Αυτό βρίσκεται σε έναν από τους κλειστούς χώρους του ισογείου ή στον όροφο. Πολλές φορές συνδυάζεται με τη λειτουργία του χαμάμ. Σε αυτή την περίπτωση είναι χαμηλό και επικοινωνεί με τα υπόκαυστα του λουτρού από ένα τετράγωνο κενό στην τοιχοποιία.

191. Τζάκι οντά στο κτήριο τη Ιεροκλέους

192. Τμήματα από την διακοσμημένη φούσκα

- **Ταβάνια (βλ. σ.135)**

Σε πολλές κατοικίες τα ταβάνια απουσιάζουν ή υπάρχουν μόνο στον καλό οντά. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι φέρουσες δοκοί του δώματος ίδιων διαστάσεων, με τη συμμετρική τοποθέτηση τους ολοκληρώνουν τη διακόσμηση του δωματίου. Πλησίον των κατωτέρων ακμών τους φέρουν, μάλιστα, εγχάρακτη διακοσμητική ευθεία γραμμή. Σε ορισμένες παλαιότερες κατοικίες, οι δοκοί στηρίζονται σε ξύλινα φουρούσια.

Τα ταβάνια, οριοθετούν τους διαφορετικούς σε χρήση χώρους και συμπληρώνουν την διακόσμηση με ευφάνταστους συνδυασμούς, π.χ. διαφοροποιείται το τμήμα του σοφά σε σχέση με το υπόλοιπο του χαγιατιού ή το τμήμα πάνω από τον διάδρομο του οντά από αυτό του καθιστικού χώρου. Στην απλούστερη μορφή τους αποτελούνται από επίπεδες επιφάνειες, που πλαισιώνονται από περιμετρικό πλαίσιο με κορνίζα στην επαφή με τον τοίχο. Η επίπεδη επιφάνεια καλύπτεται από στενές σανίδες. Άλλοτε διαμορφώνονται γεωμετρικοί κάνναβοι από πηγάκια, σε ρομβοειδείς ή μπακλαβαδωτές διακοσμήσεις και άλλοτε σχηματίζονται περίκεντρες συνθέσεις, πλαισιωμένες από πολλαπλές λωρίδες, με ρόδακα ή ταμπλά στο κέντρο, το νουφάλι¹⁴¹ και πλούσιες επιζωγραφίσεις. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις διαμορφώνεται κουμπές, δηλαδή υπερυψωμένο επίπεδο ή κοίλο τμήμα με πλουσιότερη διακόσμηση. Εξαιρετικό μοναδικό παράδειγμα σώζεται στο αρχοντικό της Ιεροκλέους, με σκαφοειδή ξύλινη στέγαση, φυτόμορφα σχέδια διαμορφωμένα από πήχεις και πλούσια επιζωγράφιση.

- **Χαμάμ (βλ. σ.136-137)**

Τα οθωμανικά λουτρά (hammam¹⁴²) συγκροτούν μια πολύ σημαντική κατηγορία κτηρίων κοινωφελούς χαρακτήρα, συνυφασμένα με την θρησκευτική λειτουργία. Συχνά συναντώνται και στις πλούσιες ιδιωτικές κατοικίες, όμως στην περίπτωση της Ρόδου εντοπίζονται στα περισσότερα αστικά κτήρια και όχι μόνο τα πλουσιότερα αρχοντικά. Το χαμάμ κατασκευαζόταν συνήθως σε πρόσκτισμα, ενίοτε δίπλα σε αποχωρητήριο. Ήταν τοποθετημένο είτε στο ισόγειο είτε στον όροφο. Η τοποθέτηση του στον όροφο ήταν συχνότερη πιθανόν επειδή ευνοούσε την εύκολη πρόσβαση από τον γυναικωνίτη. Αποτελεί ένα δωμάτιο τετράγωνης κάτοψης, με μικρές διαστάσεις¹⁴³, στεγασμένο με ημισφαιρικό τρούλο, που φέρει φωτιστικές αστεροειδείς, πολυγωνικές ή κυκλικές οπές, fil gözü τα μάτια ελέφαντα¹⁴⁴, διατεταγμένες σε ομόκεντρους κύκλους, με χρωματιστούς γυάλινους κώδωνες. Ο τρούλος στηρίζεται σε σφαιρικά λοφία ή ημιχώνια, που σε πολλές περιπτώσεις έχουν περίτεχνη διακόσμηση. Εξωτερικά, είναι επενδεδυμένος με κουρασάνι και εσωτερικά, επίσης, με ανθεκτικό στην υγρασία κονίαμα. Στη γένεση του τρούλου υπάρχει ενίοτε διακοσμημένη ζώνη από σταμπωτά φυτόμορφα στοιχεία, ανάγλυφα ή εμπίεστα στο κονίαμα. Ο χώρος είναι εξοπλισμένος με μαρμαρίνη λεκάνη, τη γούρνα, στην οποία αναμιγνύεται ζεστό και κρύο νερό για τον καθαρισμό. Κάτω από το δάπεδο βρίσκεται ο χώρος των υποκαύστων. Στη μια πλευρά του χαμάμ υπάρχει διπλός τοίχος, ο οποίος επικοινωνεί με τζάκι, μέσω τετράγωνης οπής. Η οπή έχει διπλή υπόσταση: α) επικοινωνεί με τα υπόκαυστα του λουτρού, μεταφέροντας ατμό για τη θέρμανση του δωματίου και β) ζεσταίνει μικρή δεξαμενή νερού, χάλκινο καζάνι, που βρίσκεται στον κενό χώρο του διπλού τοίχου. Το ζεστό νερό μεταφέρεται στο χαμάμ με βρύση πάνω από τη γούρνα. Δίπλα ή πάνω από την πρώτη βρύση υπάρχει δεύτερη για τη ροή κρύου νερού, το οποίο μεταφέρεται είτε από διπλανό δωμάτιο όπως **στο κτήριο της Ιεροκλέους**, είτε από το δώμα ή με συνδυασμό των παραπάνω. Ο τοίχος του χαμάμ, πίσω από τον οποίο βρίσκεται το καζάνι έχει ενίοτε μικρό

141. Νουφάλι (νοφελός – ροζέτα). Ζερλέντης, “Ξυλογλυπτική διακόσμηση”

142. Η λέξη hammam έχει αραβική προέλευση (hammam) και σημαίνει ζεστός χώρος. *Οθωμανική αρχιτεκτονική*, σ.56

143. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στο αρχοντικό της Ιεροκλέους είναι 1,7x1.7μ., ενώ στο Villaragut 2,15x2,15εκ

144. Α. Στεφανίδου [2010], σ.58

άνοιγμα για την διόδο του ατμού στο θερμό δωμάτιο και τον καθαρισμό του χώρου¹⁴⁵. Σε άλλη πλευρά του χαμάμ είναι εντοιχισμένο σύστημα πλευρικών αεραγωγών θερμού αέρα (tuteklik¹⁴⁶), που επικοινωνούν με τα υπόκαυστα και απομακρύνουν τον καπνό μέσω καμινάδας. Η πρόσβαση στο λουτρό -και στο αποχωρητήριο αν αυτό βρίσκεται δίπλα- κατά κανόνα δεν γίνεται απευθείας από τον κοινόχρηστο χώρο ή το χαγιάτι αλλά μέσω προθαλάμου. Στον προθάλαμο βρίσκεται τις περισσότερες φορές η εστία, για την εξυπηρέτηση του χαμάμ.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, το χαμάμ συμπληρώνεται με περιφερειακούς χώρους. Για παράδειγμα στο κτήριο του Villaragut και της Alajalî Ascia διαθέτει μικρό οντά για ανάπαυση μετά από την παραμονή στο ζεστό και υγρό περιβάλλον του μπάνιου. Στο τελευταίο υπάρχει, επίσης, τοξωτή κόγχη στη μια πλευρά του χαμάμ. Στο κτήριο της Ιεροκλέους το χαμάμ συμπληρώνεται με μικρότερους θαλάμους, προσιδιάζοντας, εν μέρει, στη λειτουργία των δημόσιων οθωμανικών λουτρών. Αρχικά, η είσοδος οδηγεί σε προθάλαμο με σκαφοειδή θόλο, που πιθανόν αποτελεί το αποδυτήριο με χλιαρή θέρμανση (camekan¹⁴⁷). Έπειτα, γίνεται η είσοδος στο χώρο του λουτρού με την υψηλότερη θέρμανση (sicaklik ή ic hamam), όπου υπάρχουν δύο ευρύχωρα eyvan στις δύο πλευρές¹⁴⁸. Ο κεντρικός χώρος έχει την υψηλότερη θέρμανση. Στην τρίτη πλευρά βρίσκεται ο τοίχος με τους πήλινους αεραγωγούς. Σε μια τόσο ανεπτυγμένη κάτοψη μπορεί να συνετέλεσε και το γεγονός ότι η είσοδος στο λουτρό γίνεται από μικρή αυλή στον όροφο, οπότε ήταν επιτακτική η σταδιακή προσαρμογή του ανθρώπου στο εσωτερικό περιβάλλον.

Συμπληρωματικούς χώρους έχει και το χαμάμ στο κτήριο του Ζαδέ, όπως διακρίνεται από τις στεγάσεις. Μπροστά από αυτό υπάρχει στενός διάδρομος και ένα πολύ μικρό δωμάτιο με σκαφοειδείς θόλους.

Στο κτήριο της Alajalî Ascia το χαμάμ βρίσκεται σε κεντρικό σημείο του γυναικωνίτη για την αποκλειστική χρήση της οικογένειας, ενώ η δεξαμενή είναι τοποθετημένη στη μια γωνία του δωματίου και εφοδιάζεται με νερό από ένα άνοιγμα κάτω από τη σκάλα S4, με άνοδο στον δεύτερο όροφο.

145. Ε.Κανετάκη [2004], σ.

146. Α. Στεφανίδου [2010], σ.56

147. Ο.π., σ.46

148. Στα δημόσια λουτρά παρεμβάλλεται ξεχωριστό δωμάτιο, με μέτρια θέρμανση (sogukluk) για να προσαρμοστεί το σώμα στις υψηλότερες θερμοκρασίες, Οθωμανική αρχιτεκτονική, σ.56

Παραδείγματα ταβανιών

1. Ταβάνι με εμφανή τα δοκάρια του πατώματος και ξύλινα φουρούσια στο κτήριο της Αλεξανδριδου

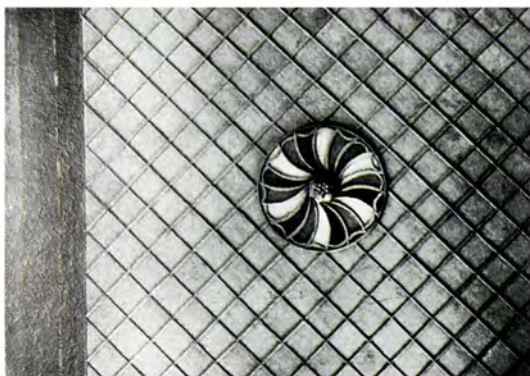
2. Ίδιου τύπου ταβάνι στο κτήριο της Αγ. Φανουριου 36-44

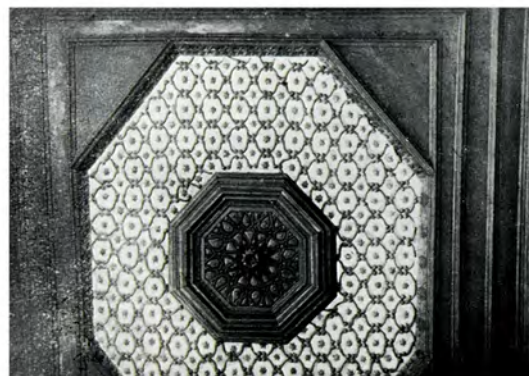
3. Ταβάνι με ροζέτα στο κέντρο στο κτήριο του Villaragut

4. Ταβάνι με ροζέτα στο κέντρο στο κτήριο του Villaragut

5. Διαφορετικό σχέδιο ροζέτας

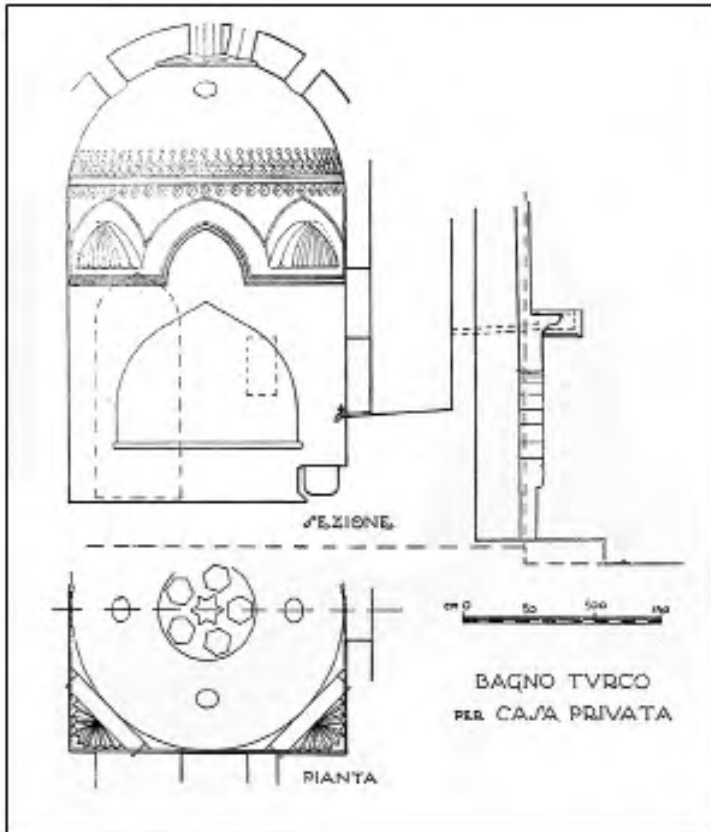

6. Διαφορετικό σχέδιο ροζέτας

7. Ταβάνι με ψηλό κουμπέ σε οντά της Ιεροκλέους

Χαράμ

1. Λειτουργία χαράμ

2. Περίτεχνη λεκάνη

3. Χαράμ με εκφορική προεξοχή στη γωνία του κτηρίου

4. Περίτεχνη λεκάνη

ΣΤ. Ιστορική τεκμηρίωση για το αρχοντικό Μπόνη

Πληροφορίες για το συγκεκριμένο κτήριο λαμβάνονται από τον κτηματολογικό φάκελο, από χάρτες από την περίοδο της τουρκοκρατίας και της ιταλικής κατοχής, από αεροφωτογραφίες, από τον περιηγητή Balducci και μαρτυρίες των σημερινών ιδιοκτητών. Σημαντικές είναι επίσης οι φωτογραφίες, που λήφθηκαν το 1997 πριν την ολική κατάρρευση του ορόφου του προσκτίσματος¹⁴⁹.

Σε χάρτη του Αγγλικού Ναυαρχείου, των μέσων του 19ου αι., **(εικ.193)** δεν απεικονίζεται το κτήριο Μπόνη, στοιχείο που αποτελεί πρώτη πιθανή ένδειξη για την κατασκευή του γύρω στο 1850, αν και δεν είναι εξακριβωμένη η αξιοπιστία του συγκεκριμένου χάρτη. Ωστόσο το σχήμα του οικοπέδου και η χάραξη του αγροτικού δρόμου συμφωνούν με τον διαγώνιο προσανατολισμό του κτηρίου στον μετέπειτα διαμορφωμένο πολεοδομικό ιστό της περιοχής. Σε μεταγενέστερους χάρτες, του 1917 και 1921**(εικ.194,195)**, εμφανίζεται η οθωμανική κατοικία με διαφορετικό προσανατολισμό, καθρεπτισμένο σε σχέση με τα σημερινά δεδομένα. Η υπόθεση της κατασκευής τμήματος ή ολόκληρου του σημερινού κτηρίου κατά την περίοδο της Ιταλικής κατοχής απορρίπτεται. Εντούτοις το οικόπεδο, μέσα στο οποίο βρίσκεται το κτήριο, φαίνεται να καταλαμβάνει μια πολύ μεγάλη έκταση, γεμάτη δέντρα και ένα δεύτερο κτήριο. Έξι μόλις χρόνια μετά, σε αεροφωτογραφία του 1927 **(εικ.196)** και χάρτη του 1928 **(εικ.197)**, το κτήριο απεικονίζεται με τη σημερινή του μορφή έχοντας μάλιστα ήδη ισόγεια προσκτίσματα στη νότια πλευρά του, που λειτουργούν ως τμήμα βυρσοδεψείου, καθ' όλη τη διάρκεια της Ιταλικής κατοχής. Το οικόπεδο έχει κατατμηθεί και διαθέτει πλέον δεξαμενή νερού, μικρότερο κτίσμα στα βόρεια και πορτοκαλεώνες στο υπόλοιπο τμήμα. Με την ίδια μορφή εμφανίζεται σε αεροφωτογραφία του 1936 **(εικ.198)** και σε μεταγενέστερους χάρτες μέχρι το 1943.

Στοιχεία από το κτηματολόγιο

Για την περίοδο της Τουρκοκρατίας δεν κατέστη δυνατό να ληφθούν περισσότερες, πιο συγκεκριμένες πληροφορίες ούτε και το όνομα του αρχικού ιδιοκτήτη¹⁵⁰. Ωστόσο στα έγγραφα του κτηματολογίου, βρέθηκε ένα σε παλαιά οθωμανική γραφή, όπου αναφέρεται ότι το ακίνητο ανήκει στον Κωνσταντίνο Μπόνη από το 1925, το οποίο κληρονόμησε η οικογένεια του¹⁵¹ (με ιδιοκτησιακό καθεστώς γαιοκτησίας, *mulk*¹⁵²). Η πρώτη εγγραφή στο Κτηματολόγιο Ρόδου έγινε το 1936, με το κτήριο να αξιολογείται σε μέτρια κατάσταση διατήρησης, καταχωρημένο ως κύρια κατοικία με βυρσοδεψείο και κήπο με εσπεριδοειδή δέντρα **(εικ.199-204)**. Από την απογραφή γίνεται επίσης, γνωστό ότι στο οικόπεδο υπήρχε τοξωτή αεραντλία με κινητήρα και ιστίο (*arco motore a vela - noria*), πιθανόν ανεμόμυλος με φτερωτή παρόμοιος με αυτόν στο αρχοντικό του Τοπτσούμπαση και Ζαδέ, 4 λιθόκτιστοι οικίσκοι για τη λειτουργία του βυρσοδεψείου, των αποθηκευτικών χώρων και του στάβλου, καθώς επίσης, πηγάδι, φούρνος και η δεξαμενή (*vasca*), που απεικονίζεται στο χάρτη του '28. **(εικ.205-207)** Από το 1940 το οικόπεδο κατατέμεται σε περισσότερα τμήματα και το κτήριο χάνει σταδιακά το μεγαλύτερο μέρος του περιβάλλοντα χώρου του, με αποκορύφωμα την κατασκευή της ισόγειας κατοικίας στα βόρεια, στο χώρο της δεξαμενής, τη δεκαετία του '50, και της πολυώροφης πολυκατοικίας, στα ΒΑ, τη δεκαετία του '70.

¹⁴⁹. Προσωπικό αρχείο Γ. Ντέλλα

¹⁵⁰. Από προφορική μαρτυρία του κου Γιουσούφ Κιπρισί, παλαιού κάτοικου της περιοχής και διευθυντή της μουσουλμανικής βιβλιοθήκης Φετχή πασά αναφέρεται το όνομα Seh Abbtullah ως αρχικού ιδιοκτήτη μέχρι το 1912, χωρίς ωστόσο να αναφέρει την πηγή της πληροφορίας αυτής.

¹⁵¹. Αρχικός ιδιοκτήτης ήταν ο Κωνσταντίνος Μπόνης με κληρονόμους τη σύζυγο του Σαρή Σοφία (με ποσοστό ιδιοκτησίας 8/64) και τα παιδιά τους: Νικόλαος Μπόνης (14/64), Γιωνάννη Μπόνης (14/64), Μαρία (7/64), Σταματία (14/64), Αθηνά (7/64) και Ζωή(7/64)..

¹⁵². Οι γαίες διακρίνονταν επί Τουρκοκρατίας, σε τρεις κατηγορίες με διαφορετικό καθεστώς γαιοκτησίας: τις δημόσιες ή αυτοκρατορικές γαίες μίρι (υπό το τιμαριώτικο καθεστώς δηλαδή με παραχώρηση δικαιώματος χρήσης και εκμετάλλευσης της γης), τις ιδιωτικές μούλκ (απόλυτης και ατομικής ιδιοκτησίας, που ήταν συνήθως κήποι, αμπέλια και σπίτια) και αυτές των θρησκευτικών ιδρυμάτων, τα βακούφια. Οι δεύτερες αντιπροσώπευαν το 20% των γαιών, Σαβοριανάκης [2000], σ153, 160

193. Απόσπασμα από χάρτη του Αγγλικού Ναυαρχείου των μέσων του 19ου αι.

194. Απόσπασμα χάρτη 1917

195. Απόσπασμα χάρτη 1921

196. Απόσπασμα αεροφωτογραφίας 1927

197. Απόσπασμα χάρτη 1928

198. Απόσπασμα αεροφωτογραφίας 1936

I Intestazione e notizie accessorie

70205

1 *Nome speciale del fabbricato*

N. H.

2 *Ubicazione*

*Quartiere :
Civico N° :
Via, Piazza, o riferimento :*

S. Giorgio 3857

3 *Nome e Cognome del Proprietario, o Proprietari od Ente*

Costantino Beni fu Nicola

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
ΚΤΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΡΩΝ
ΑΡΜ. ΠΡΩΤ. 2684/13
ΑΚΡΙΒΕΣ ΦΩΤΟΣΤΗ
ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΟΝ
ΟΙΚΙΣΤΩΝ ΚΑΙ
ΓΟΛΙΟΣ 32
ΟΙΚΙΣΤΩΝ 3184
V-3019
ΡΟΔΟΥ
07-05-2013
Ο Πρόεδρος του Ο.Κ.Μ.Π.

[Signature]
ΜΕΝΟΥΧΟΣ ΒΕΝΕΛΗΣ
ΤΕΧΝΙΚΟΣ ΥΕΒ

Rodi

4 *Natura della Proprietà*

Privata

5 *Destinazione ed uso*

Casa d'abitazione padronale con conceria ed agrumeto e campo arborato

6 *Tipo di Fabbricato*

Medio

7 *Stato di Manutenzione*

Mediocre

Annotazioni.

Partita Catastale

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπώνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

II

Consistenza e descrizione

8	Descrizione sommaria: n. dei piani, dei vani, degli accessi, e delle finestre; accessori e dipendenze; citando i dati di superficie.	Numero della Pianta	Superficie del piano.	Superficie per destin.	N. vani tassabili
	FABBRICATO in <u>muratura</u> a <u>2</u> piani, con <u>1</u> porte d'accesso e <u>40</u> finestre.				
	PIANO TERRENO: <u>2</u> vani ad uso <u>deposito</u>		122	55	2
	<u>5</u> » » » <u>abitazione</u>		210	155	
	PRIMO PIANO: <u>5</u> » » » <u>"</u>				12,5
			155	155	
	SECONDO PIANO: » » »				
	ACCESSORI: <u>1 aereomotore a vela - forno</u>	241	365		
	<u>1 noria - pompe</u>	323			
	DIPENDENZE: <u>4 casette in muratura (conce-</u>	459			
	<u>ria e stalla - rimessa e ripan. f.)</u>	523	552		12
	<u>Campo e agrumeto</u>	688	214		8,5
		743	820		
			5266		
			4866	4866	4866
	Superficie Totale Dipendenze m. ²		820	4536	5562
	» Tassabile » »		5266	4136	7622
				3636	

Annotazioni. La superficie dell'immobile è stata ridotta in seguito ad esproprio giuridico
d. l. n. 232 del 28 agosto 1975 di imp. 1110 di cui 100 mq. per il sito pubblico di cui
con la incorporazione della parte in d. l. n. 232.

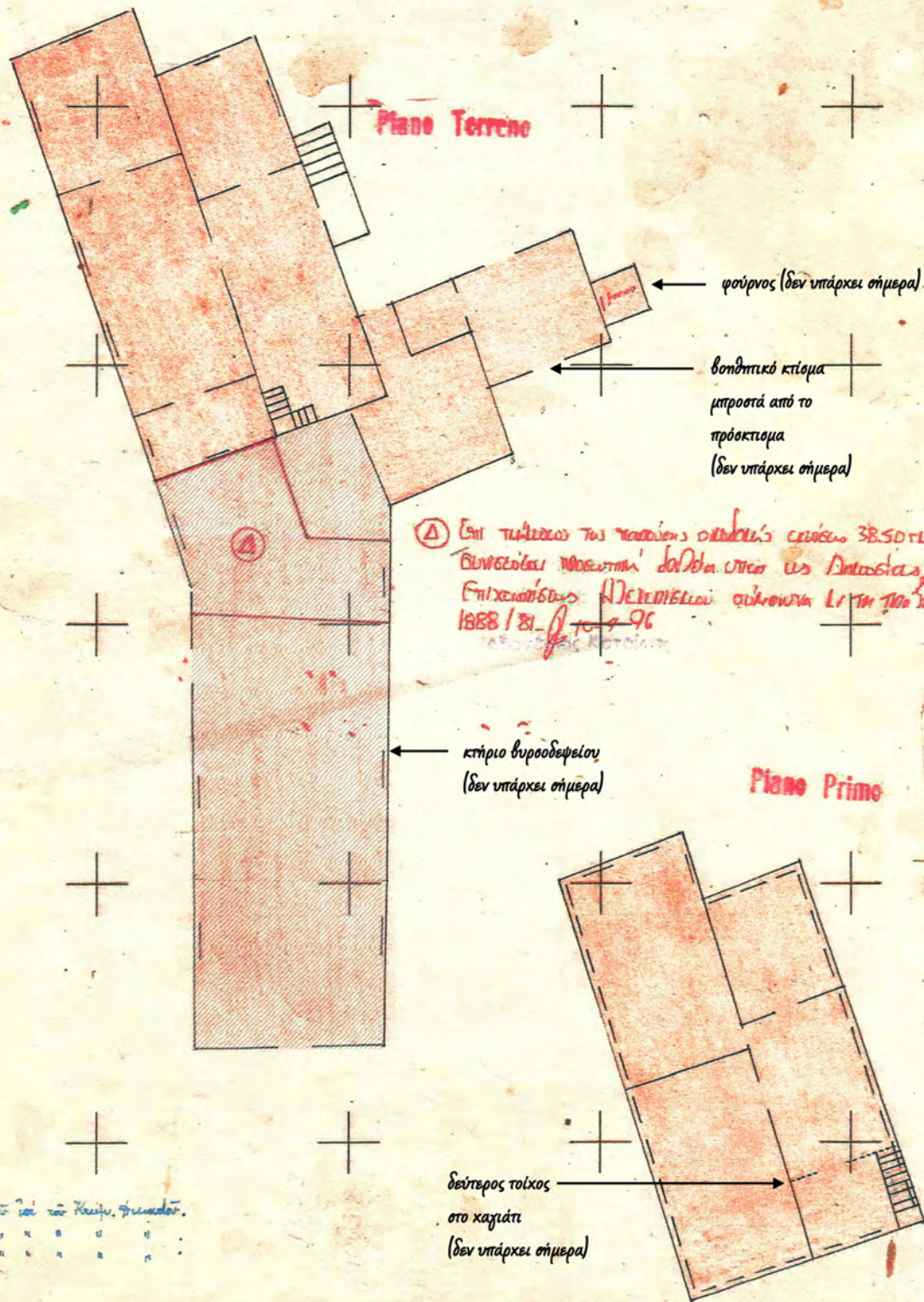
Έξφραξις των άρθρων του νόμου αρ. 427/30-3-47 Γ. Πρωτοδικάριον
αθήνας των άρθρων του Ν. 64/1948, δια των οποίων έγινε
μικρομετρήσιμος ο χώρος των κτισμάτων 934μ².

Έξφραξις των άρθρων του νόμου αρ. 937/1960
δια των οποίων έγινε μικρομετρήσιμος ο χώρος των κτισμάτων 400μ², όπου
υπάρχουν ιδίως τμήματα των κτισμάτων και ιδίως ιδίως.

PIANTA SCHEMATICA

Scala approssimata 1 : 200

nos 64/48 στο 2ο τμήμα Κλειστής Σειράς

Εικ.207

Ζ. Αρχιτεκτονικές και οικοδομικές φάσεις

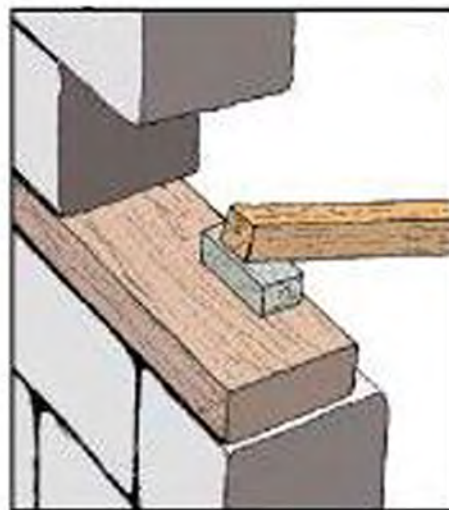
Το κτήριο παρουσιάζει λίγες αλλά αναγνωρίσιμες αρχιτεκτονικές φάσεις χρονολογημένες από την οθωμανική περίοδο.

1η φάση (εποχή Τουρκοκρατίας)

Πρώτα οικοδομήθηκε το κυρίως κτίσμα με την δρομική κάτοψη, πιθανόν γύρω στα 1850, σύμφωνα με τα μορφολογικά και κατασκευαστικά του χαρακτηριστικά, π.χ. τόξο στον μεσότοιχο, λίθινο μέτωπο χαγιατιού, μεγάλες θυρίδες φωτισμού - αερισμού στο ισόγειο, εκφυλισμός του συστήματος ξύλινων ενισχύσεων της κατασκευής. Σημειώνεται επίσης ότι παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με το αρχοντικό του Τοπτσούμπαση Αγά, το οποίο χρονολογείται την περίοδο 1816-1870 (ίδιος προσανατολισμός και κατόψεις ισόγειου - ορόφου, προσθήκη μεταγενέστερου προσκτίσματος στη ΝΑ γωνία, παρόμοιες φωτιστικές θυρίδες στο ισόγειο κ.α.). Ενδέχεται τα δύο κτήρια να κατασκευάσθηκαν από το ίδιο συνεργείο μαστόρων.

Στο ισόγειο το κτήριο περιελάμβανε δύο μεγάλα επιμήκη δωμάτια, που επικοινωνούσαν από το τοξωτό άνοιγμα του μεσότοιχου (**κάτοψη σ.147**). Οι προσόψεις, με καθαρά περιγράμματα, διακρίνονταν σε δύο ζώνες: του ορόφου με τα παράθυρα και τους φεγγίτες και του ισόγειου με τις θυρίδες αερισμού - φωτισμού στην ανώτερη στάθμη και την θύρα εισόδου στην ανατολική όψη. (**ανατολική όψη, σ.148**)

- Η είσοδος στο εσωτερικό εκτιμάται ότι βρισκόταν πολύ κοντά στη θέση της σημερινής εισόδου στην ανατολική όψη, συνεπίπεδα με το χώρο της αυλής, με μορφή παρόμοια με την είσοδο του κτηρίου Τοπτσούμπαση και Χασάν Μπέη. Τμήμα του εσωτερικού λαμπά του ανοίγματος εκτιμάται ότι αποτελεί λαξευμένος λίθος με πλάτος 36εκ, που εντοπίζεται στην εσωτερική παρειά του ανατολικού τοίχου (**εικ.3,σ.147**). Στον ίδιο τοίχο εντοπίζεται επίσης φωτιστική θυρίδα με ξύλινο εσωτερικό πρέκι προς τη νότια πλευρά (**εικ.2,σ.147**). Πιθανόν δεύτερη θυρίδα να βρίσκεται σε συμμετρική προς την είσοδο θέση ή και στις βόρειες όψεις, χωρίς ωστόσο να τεκμηριώνεται από την αποτύπωση.
- Η πρόσβαση στον όροφο εκτιμάται ότι γινόταν με εσωτερική κλίμακα σχήματος Π στη νότια πλευρά του ανατολικού δωματίου. Πέρα από το γεγονός ότι η εσωτερική κλίμακα απαντάται και σε άλλες κατοικίες, η πιθανότητα εξωτερικής ευθύγραμμης κλίμακας κάλυψης ύψους σχεδόν 6μ απορρίπτεται, καθώς θα καταλάμβανε το μεγαλύτερο μήκος της πρόσοψης, χωρίς πλατύσκαλα.
- Το αποχωρητήριο πρέπει να ήταν εξωτερικό, κατά τη συνήθη πρακτική, και η εστία στο ισόγειο.
- Το οξυκόρυφο τόξο, με λαξευμένο βεργίο στους θολίτες στη νότια πλευρά, αποτελεί ένδειξη για πιθανή κατασκευή κλειστού εξώστη, σαχνισί, από την αρχική φάση. Αν και τα ξύλινα δοκάρια, που είναι ενσωματωμένα στον μεσότοιχο και στο νότιο τοίχο υποστηρίζουν την ενδεχόμενη ύπαρξη του, η άποψη αυτή διαμορφώνεται κυρίως λόγω της κάλυψης τμήματος του τόξου από το πάχος του μεσότοιχου, γεγονός που αποκλείει μεταγενέστερη κατασκευή του (**βλ.Σχ.Α04**). Οι αναλογίες του πιθανού αυτού εξώστη δεν συνάδουν με τις γνωστές ξύλινες κατασκευές σαχνισιών, που υπήρχαν στη μεσαιωνική πόλη. Αντίθετα η ύπαρξη λίθινου εξώστη στο κτήριο Τοπτσούμπαση με παρόμοιο σχήμα υποδεικνύει ότι και αυτό πρέπει να ήταν λίθινο.
- Ο *τουράς*, στις προσόψεις κατασκευάστηκε αργότερα, πιθανόν αμέσως μετά την ολοκλήρωση του προσκτίσματος. Αν είχε κατασκευασθεί κατά την ανέγερση του κτηρίου, πολύ πιθανό να είχε προβλεφθεί η έδραση των ανώτερων μελών του σκελετού στην ξυλοδεσιά της λιθοδομής, όπως έγινε στο τέμενος του **Hagi Mehmet Αγά (εικ. 208)**. Ο αρχικός σκελετός ήταν ξύλινος, όπως φαίνεται από τις λαξευμένες οπές των λίθων στις εξωτερικές όψεις. (**βλ.Σχ.Α25**) Αργότερα, αντικαταστάθηκε από τα μεταλλικά στηρίγματα, που υπάρχουν μέχρι σήμερα, στηριζόμενα στους προϋπάρχοντες ξύλινους τάκους ενσωματωμένους στην τοιχοποιία και στις προϋπάρχουσες οπές των λίθων, όσον αφορά στην ανατολική και βόρεια όψη, ή ψηλότερα, όπως συμβαίνει στη δυτική και νότια όψη.

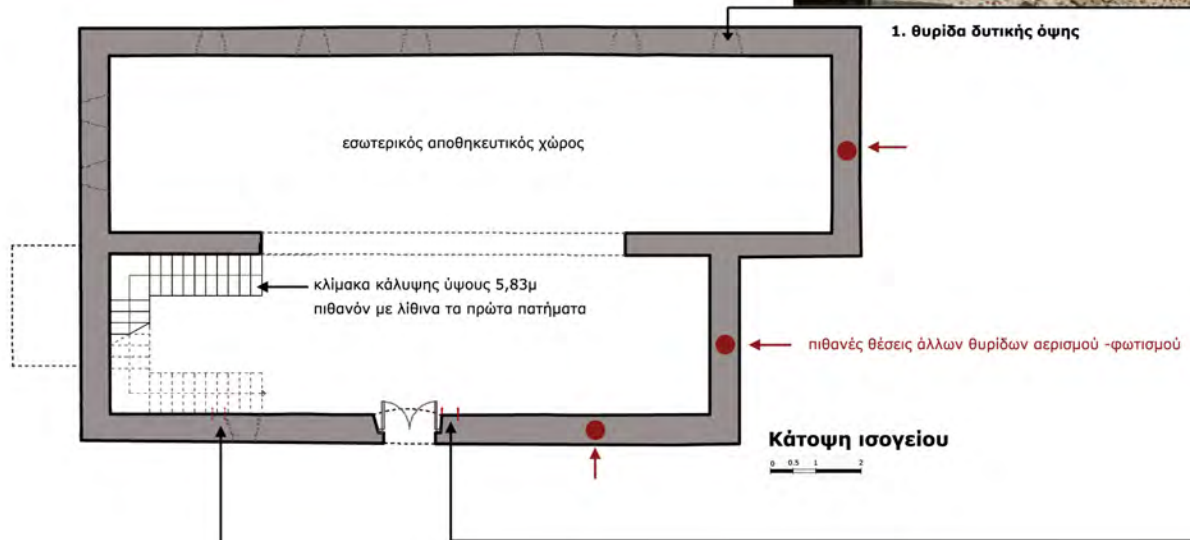

208. Στήριξη σκελετού τουρά στο τέμενος Mehmet Αγά

1η φάση Τουρκοκρατίας

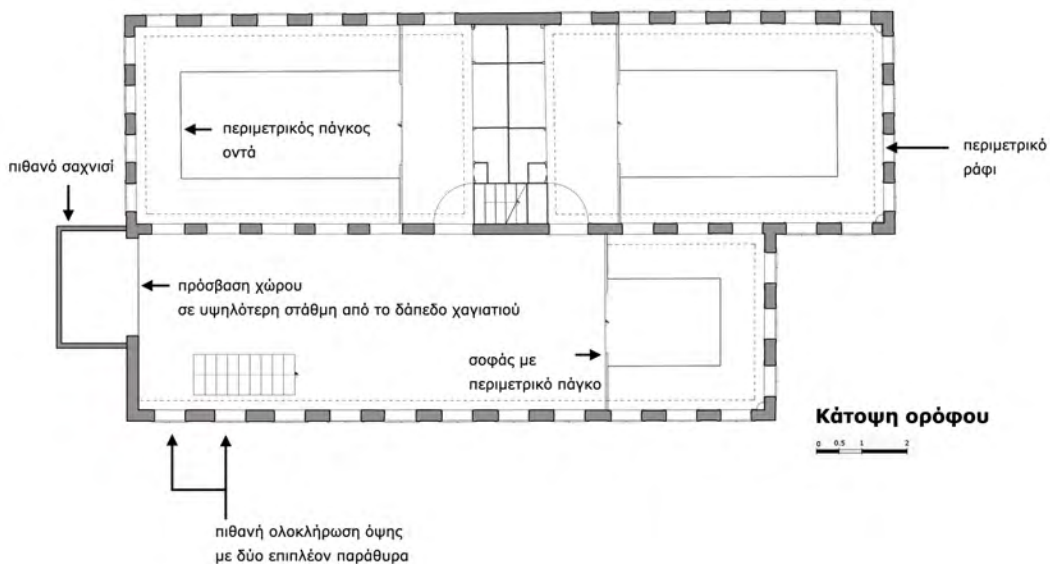
1. Θυρίδα δυτικής όψης

2. Θυρίδα ανατολικής όψης με ξύλινο πρέκι και λίθινους λαμπάδες

3. Λαξευμένος λίθος πιθανής αρχικής θύρας

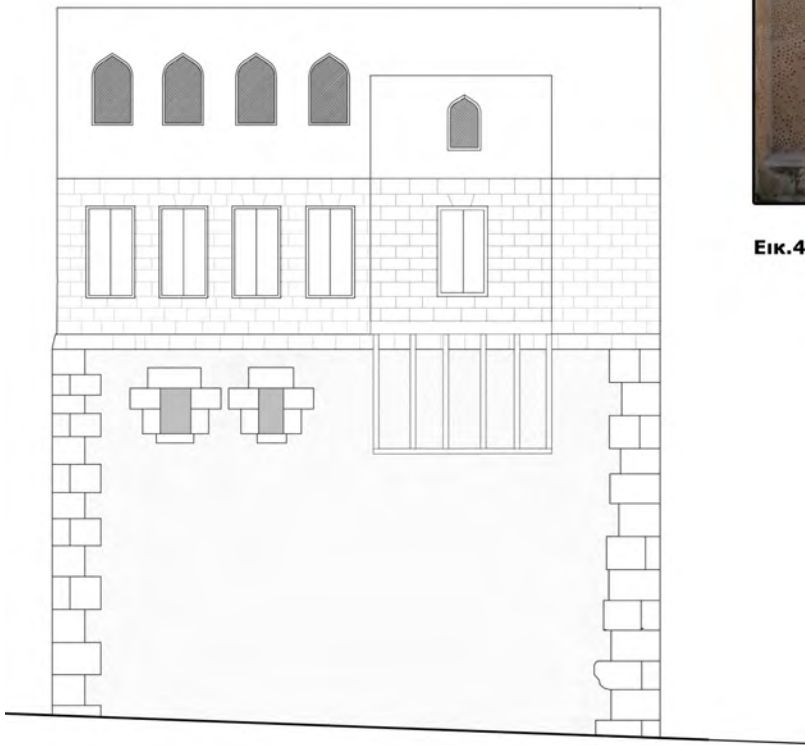

πιθανή ολοκλήρωση όψης με δύο επιπέδων παράθυρα

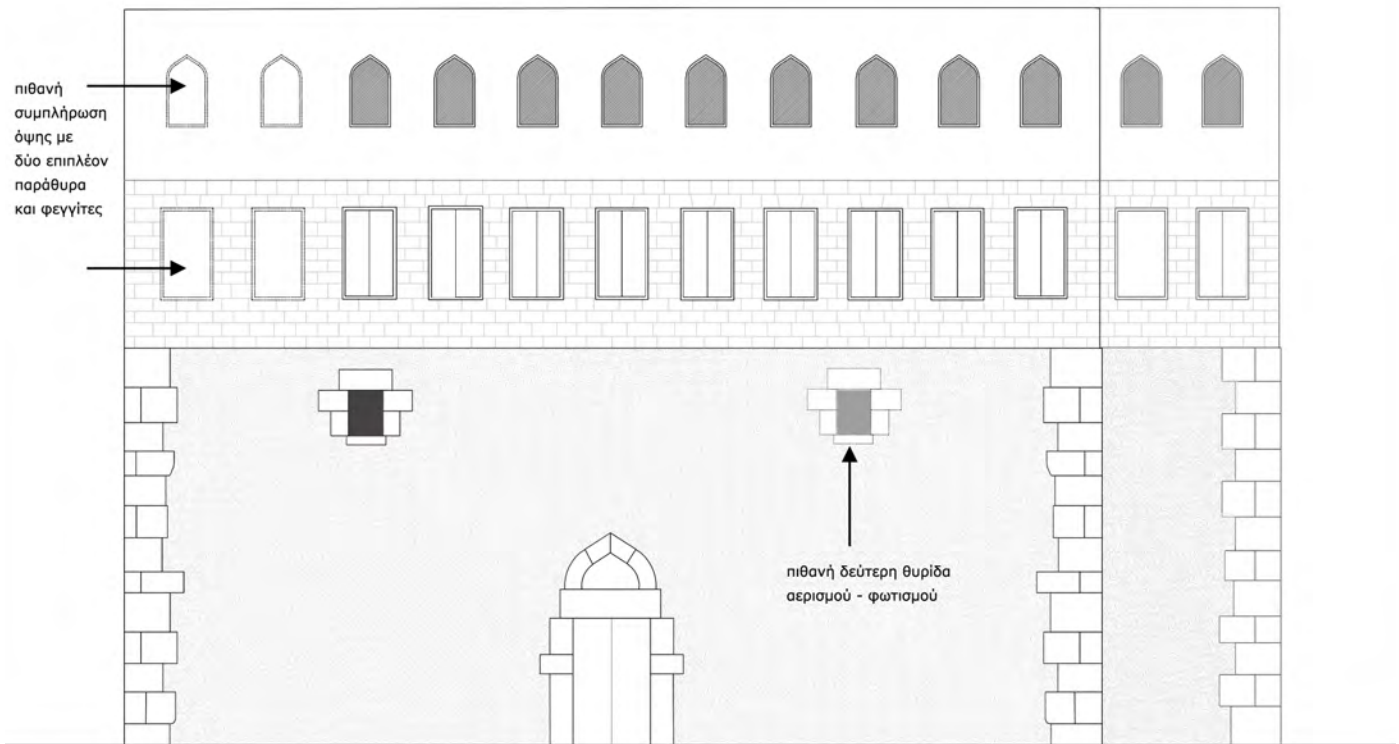
1η φάση Τουρκοκρατίας

Εικ.4 είσοδος και πρόσοψη παρόμοιου κτηρίου
Τοπσουμπαση

Νότια όψη

Ανατολική όψη

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπώνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

- Ως προς τις εξωτερικές επιφάνειες του κτηρίου δεν υπάρχουν τεκμήρια για το αν αυτές ήταν επιχρισμένες ή όχι σε αυτή τη φάση, απουσία στεγάστρου. Πολύ πιθανό να διαμορφωνόταν η ανώτερη ζώνη από κουρασάνι, όπως αυτή εμφανίζεται σε όλα τα αντίστοιχα κτήρια της οθωμανικής περιόδου ενώ η ζώνη των παραθύρων να παρέμενε εμφανής ή επιχρισμένη με υδρόχρωμα με ασβέστη, συνήθης πρακτική αυτής της περιόδου.

2η φάση (εποχή Τουρκοκρατίας)

Μετά το κυρίως κτίσμα κατασκευάστηκε το πρόσκτισμα στη ΝΑ πλευρά του κτηρίου, απ' όπου είναι ευδιάκριτοι οι κατασκευαστικοί αρμοί. Σε αυτό χωροθετήθηκε βοηθητικός χώρος και στήλη ακαθάρτων στο ισόγειο, μαγειρείο, αποχωρητήριο και χαμάμ στον όροφο. Εκτός της εισόδου πρόσβασης από την αυλή δεν εντοπίζονται ίχνη ενδεχόμενης δεύτερης εσωτερικής επικοινωνίας με το κυρίως κτίσμα στο ισόγειο. Η πρόσβαση στο μαγειρείο και το χώρο υγιεινής του ορόφου γινόταν από το χαγιάτι μετά από διάνοιξη δύο θυρών στη ΝΑ γωνία του δωματίου. Η ανατολική θύρα υπάρχει περίπτωση να προέκυψε από τροποποίηση παραθύρου, καθώς διακρίνεται η συνέχεια της ξυλοδεσιάς και της ισόδομης λιθοδομής πάνω από το υπέρθυρο **(εικ.146)**.

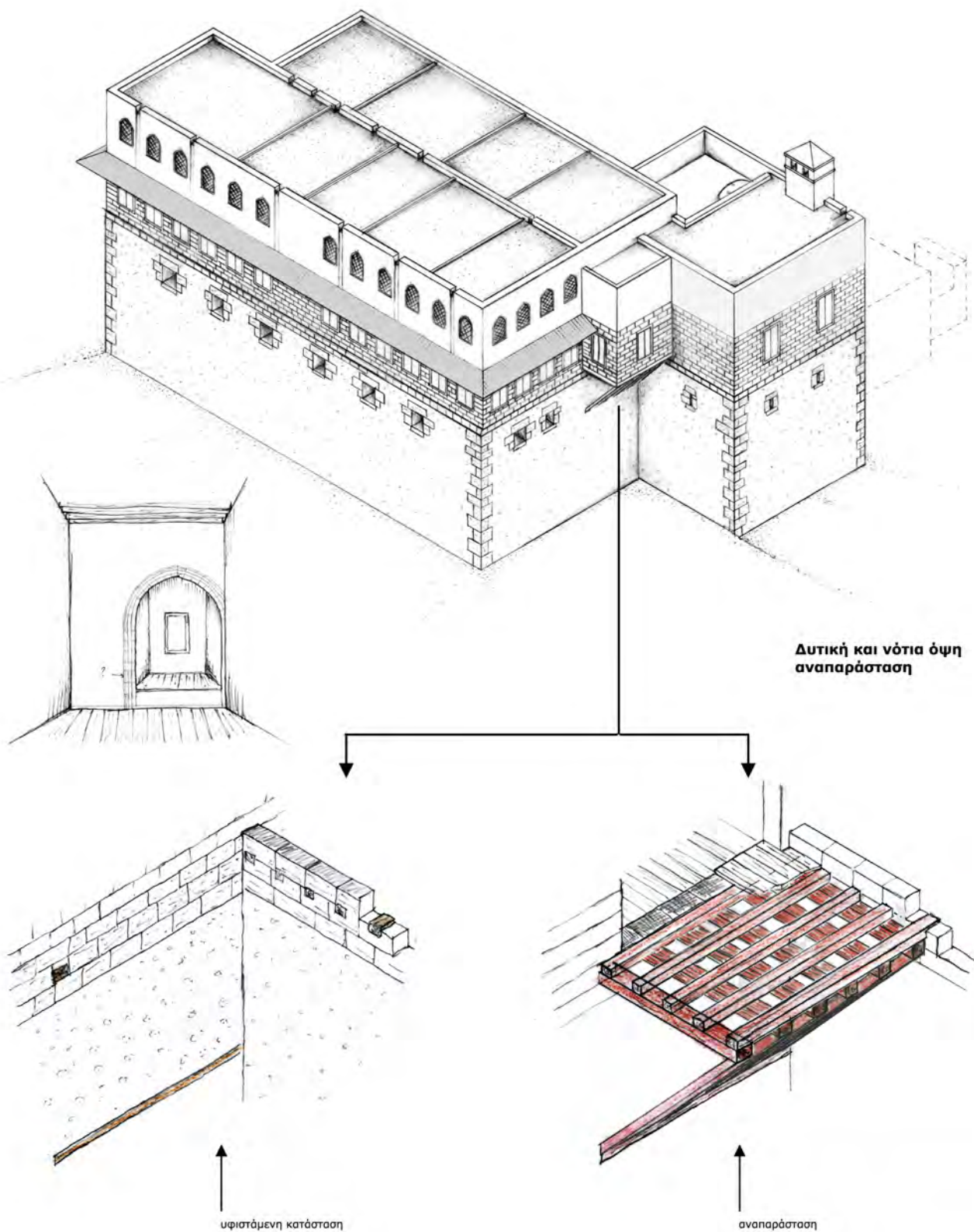
Σε αυτή τη φάση τροποποιήθηκε και το σαχνισί. Από τα ίχνη της μικρής ξύλινης δοκού και των φραγμένων δοκοθηκών στην δυτική όψη του προσκτίσματος, όπως επίσης των ξύλινων δοκών στο κυρίως κτήριο, που προαναφέρθηκαν, διεξάγεται το συμπέρασμα ότι το πάτωμα αυτού του εξώστη στηριζόταν στην πακτωμένη δοκό του μεσότοιχου και σε κάθετες δοκίδες πακτωμένες στο πρόσκτισμα **(βλ. σ.150)**. Από φωτογραφίες του εξώστη στο κτήριο του Τοπτσούμπαση πριν και μετά την αποκατάσταση γίνεται αντιληπτό ότι και αυτό στηριζόταν με τον ίδιο τρόπο ενώ η κατασκευή του ολοκληρωνόταν με ξύλινες αντηρίδες και οριζόντιες δοκούς παράλληλες με τη δοκό του μεσότοιχου **(βλ.σ.152)**. Ίδιος τρόπος στήριξης πρέπει να είχε εφαρμοσθεί και στον εξώστη του αρχοντικού Μπόνη αν και δεν ανιχνεύεται η ύπαρξη των επιπλέον ξύλινων στοιχείων.

Για την διαμόρφωση του προσκτίσματος λαμβάνονται σημαντικές πληροφορίες από φωτογραφία του Balducci, στην οποία απεικονίζεται το κτήριο στην επόμενη νεοκλασική του φάση αλλά φαίνεται ευδιάκριτα η προϋπάρχουσα εστία. Σε συνδυασμό με τις φωτογραφίες που λήφθηκαν το 1997, πριν την ολική σχεδόν κατάρρευση του ορόφου, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι δόθηκε πρωτότυπη λύση στη λειτουργία του λουτρού σε συνδυασμό με τη λειτουργία της εστίας. Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες περιπτώσεις που εξετάστηκαν, εδώ το σχήμα της εστίας με τη μια πλευρά να εισχωρεί στον τοίχο του λουτρού και το μεγάλο μέγεθος της καπνοδόχου **(βλ.φωτογραφία Balducci, σ.151)** υποδεικνύουν την ύπαρξη διπλής εστίας με κοινή καπνοδόχο. Η μία για την παρασκευή φαγητού και η δεύτερη, μικρότερη, για την θέρμανση του νερού σε χάλκινο καζάνι και τον εφοδιασμό ατμού στα υπόκαυστα του χαμάμ **(βλ. σχέδια πρότασης)**. Το χαμάμ, με καθαρό εσωτερικό χώρο 1,63x1.63μ., στηριζόταν σε λεπτούς τοίχους, απουσία διπλού τοίχου.

Όσον αφορά στις εξωτερικές επιφάνειες του προσκτίσματος και της εστίας είναι πιθανόν να μην υπήρχε αρχικά στέγαστρο σε καμία όψη, όπως ακριβώς στο κτήριο Τοπτσούμπαση. Η ανατολική όψη, μπορεί να είχε εμφανές το μεγαλύτερο τμήμα της λιθοδομής, όπως στην αντίστοιχη όψη του κτηρίου Χασάν Μπέη, με εμφανή ή επιχρισμένη με κουρασάνι τη λιθοδομή της εστίας, όπως συνέβαινε σε προεξέχουσες λίθινες επιφάνειες στο ίδιο κτήριο.

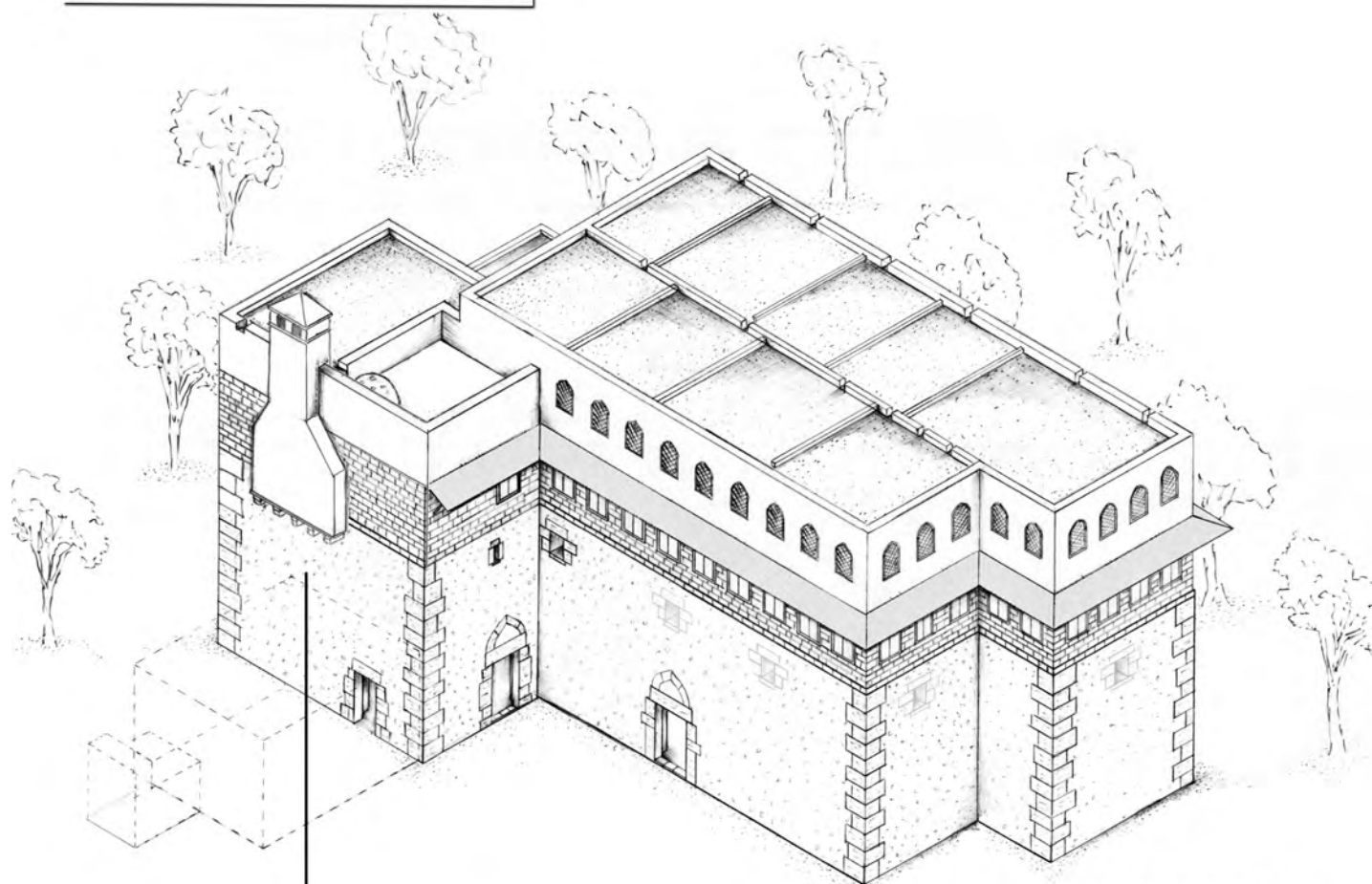
2η φάση Τουρκοκρατίας

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπώνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

2η φάση Τουρκοκρατίας

Ανατολική και βόρεια όψη
Αναπαράσταση

Το κτήριο στην επόμενη (νεοκλασική) φάση, από το βιβλίο του Balducci όπου φαίνεται το τζάκι

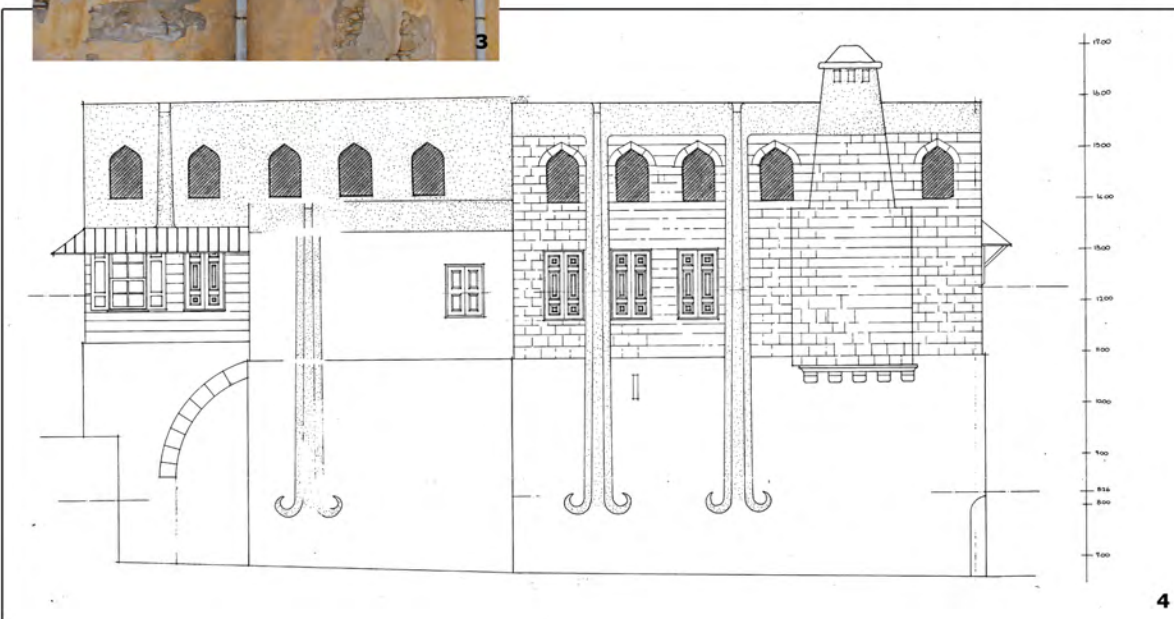
2η φάση Τουρκοκρατίας

1.2 Σαχνισί Τοπσουύμπαση πριν και μετά την αποκατάσταση

3.4 Όψεις από το κτήριο του Χασάν Μπέη

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπόνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

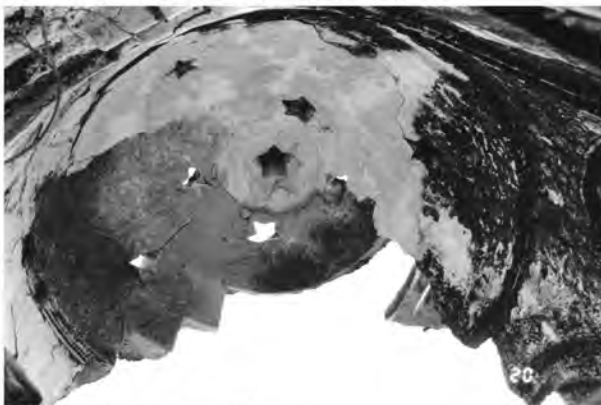
2η φάση Τουρκοκρατίας

Αποψη λουτρού πριν την ολική κατάρρευση

Διακοσμητική ζώνη κάτω από τον τρούλο

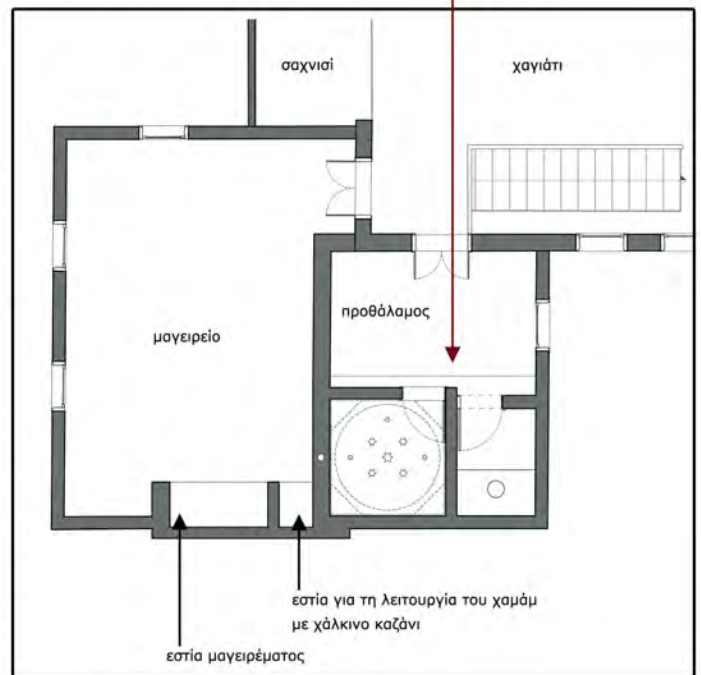

Αστεροειδή μάτια τρούλου

Φωτογραφία αποχωρητηρίου από την επόμενη (νεοκλασική) φάση

γωνία τοίχου

Κάτοψη ορόφου προσκτίσματος - Αναπαράσταση

3η φάση (εποχή Τουρκοκρατίας - Νεοκλασικισμός)

Στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας γύρω στο 1890-1900 το κτήριο δέχεται εκτενείς μετατροπές, οι περισσότερες από τις οποίες υλοποιούνται στο ισόγειο και στις προσόψεις με την προσθήκη χρωματισμένων κονιαμάτων, παραστάδων, περιμετρικής κορνίζας και νέων ανοιγμάτων.

- Φράσσονται οι φωτιστικές θυρίδες του ισογείου, ανοίγονται μεγάλα νεοκλασικά παράθυρα και κατασκευάζεται νέα είσοδος σε υψηλότερο επίπεδο από αυτό της αυλής με τη μεσολάβηση μαρμάρινης κλίμακας.
- Τοιχίζεται το τόξο στον μεσότοιχο και πολλαπλασιάζονται τα δωμάτια του ισογείου από τους πρόσθετους τοίχους και τον μπαγδατότοιχο. Τα δάπεδα τους υπερυψώνονται, με τη δημιουργία υπόγειου αποθηκευτικού χώρου μικρού ύψους.
- Κατασκευάζεται νέα ξύλινη κλίμακα για την πρόσβαση στον όροφο σε σχήμα Π.
- Κατασκευάζονται τα νεοκλασικά ταβάνια ισογείου και ορόφου.
- Στον όροφο φράσσονται οι φεγγίτες είτε για λόγους χρήσεις είτε λόγω αστοχιών και βλαβών του Φ.Ο. μετά από σεισμό. Τα εσωτερικά παράθυρα καταργούνται ενώ ανοίγονται δύο σε ανώτερη στάθμη στον άξονα των 2 μετώπων της μουσάντρας. Κλείνεται με ξύλινο τοίχο ο σοφάς και μειώνεται ο καθιστικός χώρος. Με δεύτερο ξύλινο τοίχο χωρίζεται το χαγιάτι σε δύο μέρη. Το σαχνισί καταργείται, το άνοιγμα τοιχίζεται και διανοίγεται παράθυρο στο μέσον. Το πρόσκτισμα συμπληρώνεται με ένα ακόμη δωμάτιο, που λειτουργεί ως αποθήκη στον δεύτερο όροφο του προσκτίσματος, ενώ το δώμα του αποχωρητηρίου γίνεται πλέον προσβάσιμο από το δωμάτιο αυτό.
- Τέλος, ανοίγονται παράθυρα στο αποχωρητήριο και στο μαγειρείο.
- Η ανατολική αυλή επιστρώνεται με βότσαλα¹⁵³ με απλές διακοσμήσεις. Ένας διάδρομος πρόσβασης στην αυλή από το δρόμο επιστρώνεται με άσπρα βότσαλα και διαμορφώνονται δύο κυκλικά σχήματα, οι καλαΐρες¹⁵⁴ (**εικόνα στη σ.155**). Η αυλή έχει ορθογώνιο σχήμα με περιμετρικό διάδρομο από άσπρα βότσαλα σε ρομβοειδή διάταξη και κεντρική σύνθεση με καλαΐρα, ακτινωτά διατεταγμένα νατουραλιστικά σχήματα και ορθογώνιο πλαίσιο από μαύρα βότσαλα. Σύμφωνα με μαρτυρίες των ιδιοκτητών αναγραφόταν η ημερομηνία ολοκλήρωσης του δαπέδου, 1898, σε κάποιο σημείο¹⁵⁵. Δεν είναι γνωστό πότε σχηματίστηκε το βοτσαλωτό δάπεδο στο βόρειο τμήμα.

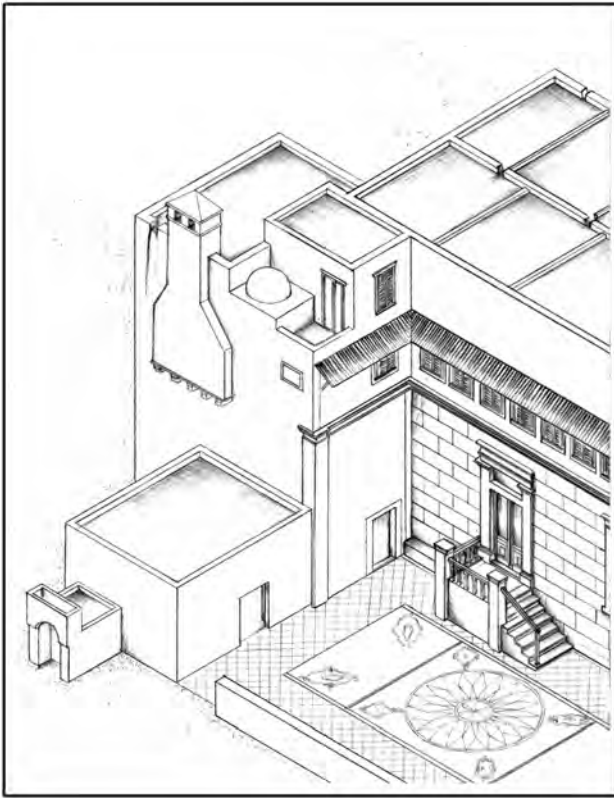
Δεν είναι επίσης γνωστό πότε κατασκευάστηκε ο βοηθητικός χώρος και ο φούρνος σε επαφή με το πρόσκτισμα.

153. Τα περισσότερα βοτσαλωτά της Ρόδου χρονολογούνται την περίοδο 1840-1940, ενώ μετά το 1960 επήλθε μαζική καταστροφή. Η θεματολογία ποικίλει από λαϊκά παραδοσιακά - μέχρι το 1870 εμφανίζονται θέματα κοινά με τα κεντήματα ή σκαλιστές διακοσμήσεις όπως πλοχμοί, περικοκλάδες, κάναβος, ζιγκ ζαγκ, κυπαρίσσια και πυροστρόβιλοι- ενώ το διάστημα 1870 - 1890 εμφανίζονται φυτόμορφα ρομαντικά σχέδια. Τα σχέδια γίνονται από μαύρα βότσαλα πάνω σε λευκό φόντο. "Τα βοτσαλωτά στη Ρόδο και τη Σύμη", σ.225, 228

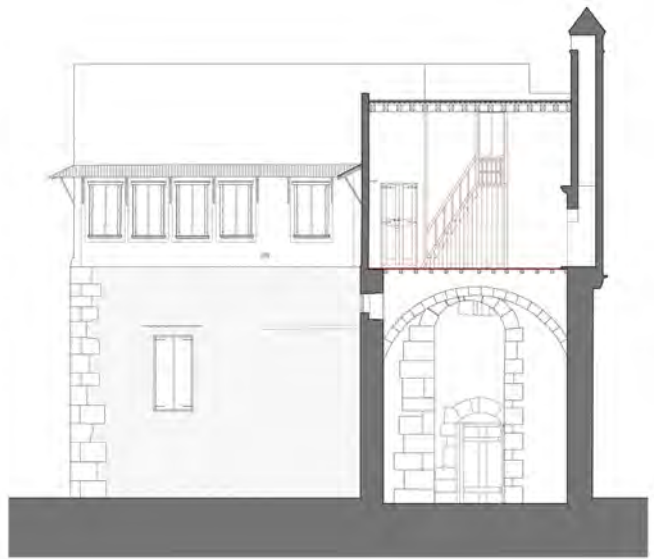
154. Καλαΐρα είναι η περίκεντρη σύνθεση με γεωμετρικά θέματα π.χ. τρίγωνα

155. Η ημερομηνία ολοκλήρωσης του βοτσαλωτού ήταν σχεδιασμένη συνήθως στην είσοδο μετά την αυλόπορτα, στο πλατύσκαλο ή στο κέντρο καλαΐρας.

3η φάση Τουρκοκρατίας

Άποψη κτηρίου με το δωμάτιο δευτέρου ορόφου και το πηγάδι με το βοηθητικό κτίσμα στην αυλή (σύμφωνα με την περιγραφή των ιδιοκτητών)
Αναπαράσταση

3η φάση Τουρκοκρατίας

Αποκατάσταση αρχοντικού Μπόνη Οθωμανικής περιόδου στο μαράσι Αγίου Γεωργίου της Ρόδου

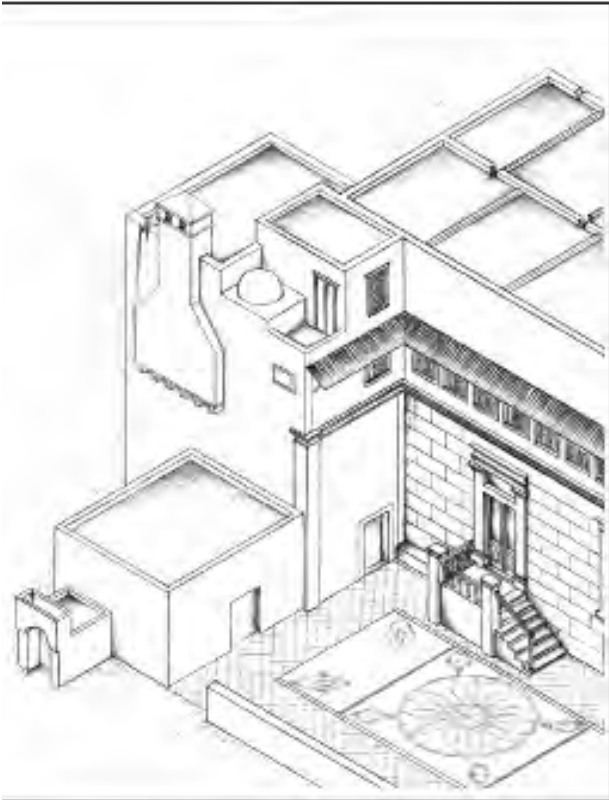
Εικ.1,2. Δωμάτιο στο δεύτερο όροφο και ξύλινη κλίμακα ανόδου

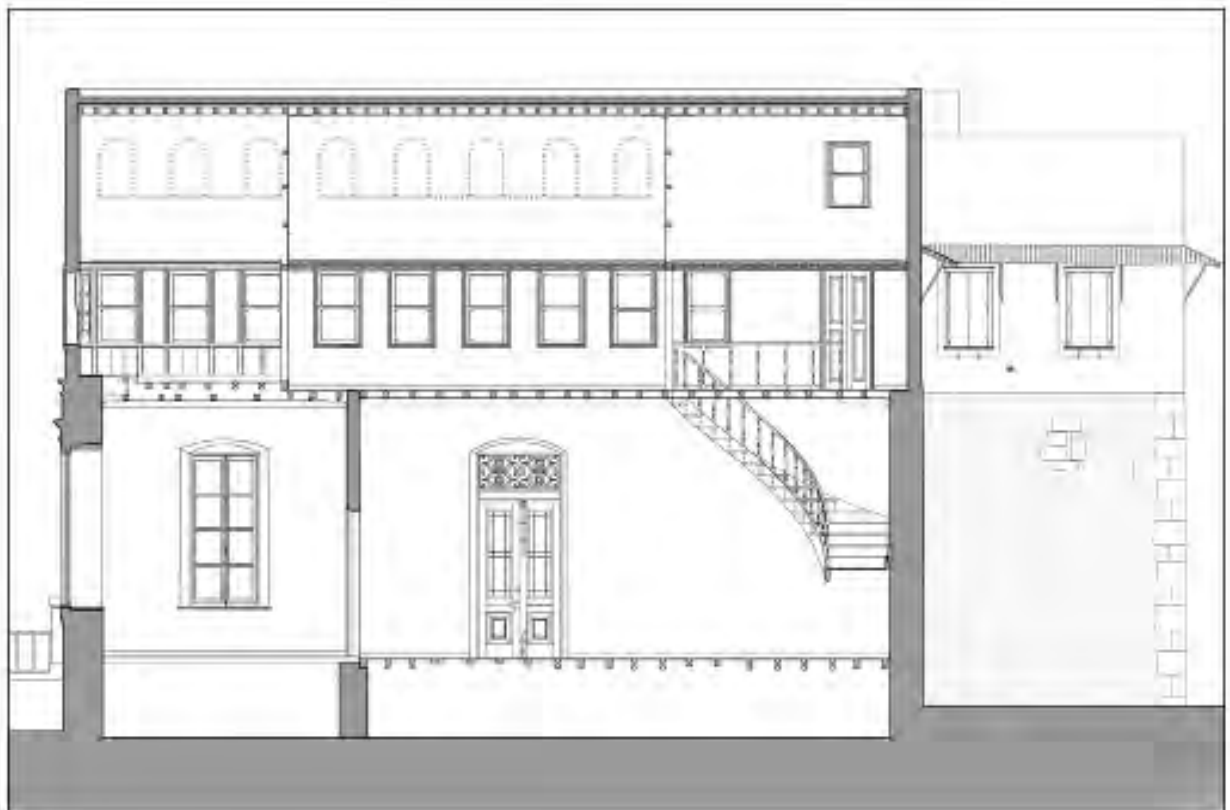
Εικ.5 Δεύτερος ξυλόπηκτος τοίχος στο χαγιάτι και ψευδοφεγγίτες στον εξωτερικό τοίχο

Εικ.3,4. Βοτσαλωτό δάπεδο αυλής

3η φάση Τουρκοκρατίας

Άποψη κτηρίου με το δωμάτιο δευτέρου ορόφου και το πηγάδι με το βοηθητικό κτίσμα στην αυλή (σύμφωνα με την περιγραφή των ιδιοκτητών)
Αναπαράσταση

4η φάση (Ιταλοκρατία)

Κατά την Ιταλοκρατία το ισόγειο του προσκτίσματος μετατρέπεται σε βυρσοδεψείο και διανοίγονται δύο θύρες με πρέκι από σκυρόδεμα στη νότια πλευρά του. Τμήμα του ξύλινου δαπέδου του ορόφου δέχεται πλάκα με οπλισμό και η χωμάτινη επικάλυψη του δώματος ολόκληρου του κτηρίου αντικαθίσταται από σκυρόδεμα. Το πλατύσκαλο της μαρμάρινης σκάλας επιστρώνεται με πλακάκια ιταλικής διακόσμησης και κατασκευάζεται ο νεροχύτης με εστία στο δωμάτιο Α 0.5.

Στο τέλος της Ιταλοκρατίας από την έκρηξη οβίδας καταστρέφεται τμήμα του βοτσαλωτού δαπέδου της αυλής, το βοηθητικό κτίσμα και ο φούρνος στην αυλή.

Οι τελευταίες νεώτερες επεμβάσεις προκάλεσαν αλλοιώσεις στην αισθητική ποιότητα του κτηρίου. Δύο παράθυρα της δυτικής πρόσοψης μετατράπηκαν σε θύρες και ένα τρίτο της βόρειας πλευράς καταργήθηκε από την κατασκευή του υποσταθμού της ΔΕΗ, το 1981. Αποξιλώθηκε το δάπεδο των δωματίων Α 0.4 και Α 0.5 και κατασκευάστηκε νιπήρας κάτω από την ξύλινη σκάλα του ισογείου και πρόχειρο αποχωρητήριο στη δυτική αυλή. Επίσης, κατασκευάστηκε το πλυσταριό στα βόρεια και διανοίχθηκε η θύρα στο μεσότοιχο μεταξύ δωματίου Α 0.2 και Α 0.3.

4η φάση (Ιταλική κατοχή)

1,2. Ίχνη από τις θύρες στη νότια όψη, που ανοίχθηκαν για την λειτουργία του βυρσοδεψείου (φραγμένες σήμερα)

3. Δοκοθήκες από τον ξύλινο σκελετό, που υπήρχε κατά την περίοδο της Ιταλικής κατοχής

4. Σιδερένιο εξάρτημα ενσωματωμένο σε δοκό, που βρέθηκε στο πρόσκτισμα

Η. Παθολογία

Το αρχοντικό Μπόννη βρίσκεται σήμερα σε κακή κατάσταση. Όσον αφορά στο πρόσκτισμα η διαδικασία αποσταθεροποίησης της κατασκευής ξεκίνησε με την διάνοιξη των θυρών στο ισόγειο, που διατάραξε την λιθοδομή στη νοτιοανατολική γωνία (**εικ.209**). Οι βομβαρδισμοί κατά τη διάρκεια του πολέμου, με την καταστροφή των βοηθητικών κτισμάτων της αυλής, που εφάπτονταν στην ανατολική πλευρά και τη δυναμική καταπόνηση του κτίσματος συνέβαλλε στην κατάρρευση του μεγαλύτερου μέρους του ανατολικού τοίχου και της εστίας. Η απώλεια του διαφράγματος σε μεσοπάτωμα και δώμα οδήγησε στη σταδιακή κατάρρευση των υπόλοιπων χώρων του ορόφου και κυρίως της ευάλωτης κατασκευής του λουτρού¹⁵⁶. Η εγκατάλειψη του κτηρίου ουσιαστικά από τη δεκαετία του '70¹⁵⁷ σε συνδυασμό με τη δυναμική καταπόνηση από τη σεισμική δραστηριότητα προκάλεσαν προβλήματα στη στέγαση του κυρίως κτίσματος. Στα τέλη του '90 κατέρρευσε το δώμα δύο δωματίων και το μεσοπάτωμα στο χαγιάτι. Οι επιμήκεις τοίχοι των οντάδων, λειτουργούν ως τριέρειστες πλάκες, ενώ πολλές από τις δοκούς του Φ.Ο. έχουν βγει από τις δοκοθήκες (**εικ.210**).

Η φυσική γήρανση των υλικών έχει συμβάλει στην σταδιακή επιδείνωση της κατάστασης.

Πιο συγκεκριμένα:

- Παρουσιάζονται εκτενή **δομικά προβλήματα**. Ως προς τις τοιχοποιίες, έχει απωλεσθεί το ανώτερο τμήμα της ανατολικής όψης του κυρίως κτίσματος ενώ στο πρόσκτισμα οι περισσότερες τοιχοποιίες σώζονται μέχρι το ύψος του μεσοπατώματος.

Η βλάστηση, που έχει αναπτυχθεί κυρίως στην ανατολική όψη συντελεί στην ταχύτερη αποδόμηση τους, καθώς ασκείται μηχανική δράση στους αρμούς από τη βαθμιαία διαστολή των ριζών και χημική δράση από την έκκριση οξέων, από τις ρίζες στους λίθους (**εικ.211**). Βλάστηση παρατηρείται και στα σημεία με απώλεια κονιάματος στις όψεις του ισογείου του κυρίως κτίσματος. Οι δρομικές λιθοδομές του ορόφου, με την απώλεια του επιχρίσματος, υφίστανται λόγω κατερχόμενης υγρασίας και μεταφοράς

209. Νότια όψη προσκτίσματος

210. Δώμα στον γυναικείο οντά

¹⁵⁶. Την Άνοιξη του 1990 κατέρρευσε ο υπόλοιπος ανατολικός τοίχος του προσκτίσματος, σύμφωνα με έγγραφο της 12/6/1990 της Εφορείας Νεωτέρων Μνημείων για τη σύσταση επισκευαστικών εργασιών προς τους ιδιοκτήτες

¹⁵⁷. Το κυρίως κτήριο ενοικιαζόταν ως αποθηκευτικός χώρος, χωρίς ωστόσο να γίνει οποιαδήποτε εργασία συντήρησης.

διαλυτών αλάτων από τη θάλασσα¹⁵⁸, επιφανειακή διάβρωση υπό τη μορφή της ομοιόμορφης αμμοποίησης, η οποία εξελίσσεται από την εξωτερική επιφάνεια προς το εσωτερικό φθάνοντας σε μεγάλο βάθος. Αποτέλεσμα είναι, πέρα από την αποδυνάμωση της μηχανικής αντοχής των λίθων, να αναπτύσσεται ανομοιόμορφα η φθορά μεταξύ γειτονικών λίθων και γειτονικών περιοχών, συντελώντας στην ανάπτυξη ρηγματώσεων. Στις φθορές των λίθων συγκαταλέγονται και οι επερχόμενες από την αιολική διάβρωση.

Στις εξωτερικές και εσωτερικές όψεις του ισογείου, στις περιοχές με απώλεια επιχρίσματος οι επιφάνειες παρουσιάζονται έντονα αποπλυμένες¹⁵⁹ και οι λίθοι έχουν υποστεί κυψέλωση σε βάθος. Το φαινόμενο

211.

είναι ιδιαίτερα έντονο στο εσωτερικό του προσκτίσματος, όπου λαμβάνουν χώρα και μικρές τοπικές αποδιοργανώσεις της τοιχοποιίας. Πιθανόν σε αυτό να συνέβαλλε και η χρήση του χώρου για κάποιο διάστημα ως βυρσοδεψείο με την έκλυση μεθανίου και υδρόθειου. Επίσης, κάποια μέρη των του ισογείου έχουν επικαλυφθεί με σκυρόδεμα, που εντείνει τη διαδικασία της κυψέλωσης.

Οι λίθοι στις τοιχοποιίες του ορόφου παρουσιάζουν ρηγματώσεις, σε διάφορα σημεία. Σε αυτό συμβάλλει και το μικρό πάχος τους. Ρηγματώσεις έχουν προκληθεί, επίσης, στους λίθους με τις οπές - δοκοθήκες ή στα ανοίγματα.

Μεγάλες βλάβες εντοπίζονται:

- στο πρόσκτισμα με διαμπερείς ρωγμές στο νότιο και ανατολικό τοίχο (άνοιγμα με μεγαλύτερη τιμή 18-20εκ εξωτερικά, 26εκ εσωτερικά στον ανατολικό) και αποκόλληση της μεταξύ τους γωνίας.
- στη δυτική πλευρά με αποκόλληση τμήματος στηθαίου μετά από τη μετατόπιση δοκών του δώματος
- στην ανατολική πλευρά, σε μικρό τμήμα τοιχοποιίας μεταξύ της ποδιάς του κατεστραμμένου παραθύρου δευτέρου ορόφου και πρεκτιού θύρας πρώτου ορόφου **(εικ.146)**
- στη νότια πλευρά του κυρίως κτίσματος σε δύο περιοχές: α) στο όριο διαφοροποίησης της λαξευτής λιθοδομής, μετά την τοίχιση του ανοίγματος του σαχνισιού και β) στην υπερκείμενη λιθοδομή του οξυκόρυφου τόξου, προκαλούμενη από θραύσεις και μετατοπίσεις λίθων **(εικ.108 βλ.σχέδιο Νότιας όψης)**.

Οι τοιχοποιίες του ορόφου είναι ιδιαίτερα ευάλωτες στις ρηγματώσεις, καθώς είναι διάτρητες από ανοίγματα. Πέρα από τις ρωγμές εμφανίζουν απόκλιση από την οριζοντία και την κατακόρυφο, με τη δεύτερη να υπολογίζεται μεγαλύτερη, κατά 5-5,5εκ, στο τμήμα πάνω από τα παράθυρα. Το φαινόμενο σε αυτή την περιοχή της τοιχοποιίας είναι συνηθισμένο, με μεγαλύτερες μάλιστα αποκλίσεις σε αντίστοιχα κτήρια της μεσαιωνικής πόλης. Σε αυτό πρέπει να συμβάλλει η διακοπή της τοιχοποιίας στο πρέκι των κατώτερων ανοιγμάτων από τις ξυλοδεσιές μεγάλου πλάτους σε συνδυασμό της απώλεια της διαφραγματικής λειτουργίας του δώματος. Οι πολλαπλές ρηγματώσεις του σκυροδέματος, στην τελική επικάλυψη των εναπομεινάντων δωματίων, και η δημιουργία ελεύθερων κομματιών δρουν βοηθητικά στην μείωση της αντοχής των τοίχων σε εκτός επιπέδου κάμψη, κατά τις δυναμικές καταπονήσεις, και σε τοπικές φορτίσεις των δοκών του δώματος.

Στο πρόσκτισμα οι τοιχοποιίες εμφανίζουν αποκλίσεις από την κατακόρυφο και την οριζοντία, με τις μεγαλύτερες να εντοπίζονται στον εξωτερικό ανατολικό τοίχο και στον εγκάρσιο εσωτερικό τοίχο **(εικ.131)**. Τέλος, αναφέρονται οι μετατοπίσεις των θολιτών στο τόξο πάνω από τον διάδρομο του ισογείου και στην θολωτή κατασκευή της στήλης ακαθάρτων, που μπορούν

158. Σημειώνεται επίσης η θαλάσσια ρύπανση στην περιοχή με υψηλές συγκεντρώσεις αλάτων και αύξηση φυτοπλαγκτόν. ΓΠΣ 2010

159. Η Απόπλυση προκαλείται από τη χημική διάλυση του μικροκρυσταλλικού συνδετικού υλικού (ασβεστίτη). Μοροπούλου, Φθορά Υλικών

να αποβούν μοιραίες για το εναπομένον τμήμα του ορόφου σε επόμενη δυναμική καταπόνηση.

Ως προς τα ξύλινα φέροντα στοιχεία παρατηρείται ότι τα περισσότερα βρίσκονται σε κακή κατάσταση διατήρησης, λόγω των μικροκλιματικών συνθηκών του κτηρίου. Πολλές από τις δοκούς του πατώματος και δώματος έχουν σπάσει ή απομειωθεί σε σημαντικό βαθμό και διαβρωθεί από την επίδραση της υγρασίας και την βιολογική ανάπτυξη (υγρή και ξηρή σήψη) **(εικ.212,213)**. Η προσβολή από σήψη είναι εμφανής και σε δοκούς που δεν έχουν αποικοδομηθεί ακόμη.

Πολλές από τις φέρουσες δοκούς δώματος και μεσοπατώματος έχουν μετακινηθεί από τις δοκοθήκες και κυριολεκτικά «κρέμονται» στον αέρα, ενώ όσες στηρίζουν τη μουσάντρα έχουν λυγίσει και οι σανίδες κάλυψης έχουν σαπίσει, με αποτέλεσμα την παραμόρφωση του ξύλινου συγκροτήματος. Πιθανόν η διατάραξη της ισορροπίας του να συνέβαλλε στην απόκλιση των πλευρικών τοίχων.

Όσον αφορά τις ξυλοδεσιές δεν μπορούν να εξαχθούν πολλά συμπεράσματα, καθώς δεν είναι όλοι ευδιάκριτοι. Όσοι είναι ευδιάκριτοι φαίνεται να παρουσιάζουν σήψη.

Άξια λόγου είναι και η φθορά των φερόντων στοιχείων από τους βιολογικούς ρύπους των περισπεριών που ευνοούν την ανάπτυξη βακτηριδίων και μικροοργανισμών σε λίθους, κονιάματα και ξύλινα στοιχεία, όπως π.χ. στα δοκάρια του δώματος, των οποίων η άνω παρειά είναι διαβρωμένη.

- Εκτεταμένα αξιολογούνται και τα **οικοδομικά** προβλήματα. Η διαβροχή των τοίχων και η κατερχόμενη υγρασία προκαλεί αποσάθρωση, ρωγμές και πτώση των επιχρισμάτων στο εσωτερικό. Εντοπίζονται, επιπλέον, λεκέδες από την υγρασία και τις βιολογικές αποθέσεις (μούχλα, μύκητες κλπ) στα ανώτερα και κατώτερα τμήματα των ισόγειων χώρων. Στις εξωτερικές όψεις τα επιχρίσματα είναι, επίσης, αποσαθρωμένα και αποκολλημένα από τις λιθοδομές. Το ίδιο συμβαίνει με τις γύψινες διακοσμήσεις με τμηματικές αποκολλήσεις της περιμετρικής κορνίζας και ρηγματώση των πλαισίων των παραθύρων.

Ο μπαγδατότοιχος του ισόγειου έχει ρηγματωμένες και αποκολλημένες τις επιφάνειες του από τον ξύλινο σκελετό του. Στα ταβάνια, τα πατώματα και δώματα οι περισσότερες σανίδες είναι σπασμένες και σαπισμένες.

Από την λιθόκτιστη κλίμακα εισόδου έχουν καταστραφεί οι πεσσοί και η κουπαστή, το πλατύσκαλο παρουσιάζει καθίζηση στο μέσον και ορισμένα μαρμάρια πατήματα έχουν σπάσει. Κατεστραμμένο είναι και μεγάλο τμήμα του βοτσαλωτού δαπέδου της αυλής από την έκρηξη της οβίδας, τις τοπικές επικαλύψεις με τσιμέντο και την αυτοφυή βλάστηση.

Τέλος, τα μεταλλικά στηρίγματα του προβόλου και τα μεταλλικά εξαρτήματα θυρών και παραθύρων έχουν οξειδωθεί, ενώ τα φύλλα επικάλυψης του προβόλου έχουν διαβρωθεί έντονα.

- **Αισθητικά** προβλήματα προκύπτουν από τις αλλοιώσεις των νεώτερων επεμβάσεων στη δυτική όψη, από την ακρωτηριασμένη εικόνα του κτηρίου με τις καταρρεύσεις του ορόφου, αλλά κυρίως από την εγκατάλειψη και τη συσσώρευση οικοδομικού υλικού στους χώρους

212. Δοκοί Φ.Ο. πατώματος γυναικείου οντά

213. Δοκοί Φ.Ο. πατώματος ανδρικού οντά

A 0.1, B 0.1, και τη συσσώρευση σκουπιδιών και απορριμμάτων από τα άστεγα ζώα στο εσωτερικό και στον αύλειο χώρο. Αναδεικνύεται δε ελάχιστα η αρχιτεκτονική και ιστορική αξία του κτηρίου, λόγω της σημερινής διαμόρφωσης του περιβάλλοντος χώρου.

- Λειτουργικό πρόβλημα αποτελεί η αχρησία, στην οποία έχει περιέλθει το κτήριο.

Θ. Νομοθετική προστασία

Το κτήριο έχει χαρακτηριστεί ιστορικό διατηρητέο μνημείο με την αρ.πρωτ.23084/737/25-8-1948 απόφαση Γενικού Διοικητή Δωδεκανήσου, η οποία δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα Γενικής Διοικήσεως με αρ.10/23-9-48 (αρ.φυλ.Γ.Δ.Δ. 10/2319/1948)¹⁶⁰.

---

160. Στην Απόφαση αναφέρεται ως αγροικία Τουρκοκρατίας, η οποία βρίσκεται στην οδό Κολοκοτρώνη 21-29. Με τη σημερινή αρίθμηση βρίσκεται στην οδό Κολοκοτρώνη 89

Θ. Πρόταση αποκατάστασης

Θ.1 Στόχοι και αρχές της επέμβασης

Το αρχοντικό Μπόννη αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα της Τουρκοκρατίας, η οποία έχει απωλέσει τα περισσότερα ίχνη της πέρα από τα κλειστά όρια της μεσαιωνικής πόλης. Η συγχώνευση οθωμανικών και νεοκλασικών στοιχείων, στην τελευταία φάση της περιόδου, του προσέδωσε όμως μια μοναδική ταυτότητα, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα για την αρχιτεκτονική της υπαίθρου, η οποία πρέπει να προστατευθεί.

Το κτήριο αντιμετωπίζει ποικίλα προβλήματα, που συμβάλλουν στην σταδιακή αποδόμηση και καταστροφή του. Η αποκατάστασή του κρίνεται απαραίτητη όχι μόνο για τη διάσωση της ιστορικής, αρχιτεκτονικής και οικοδομικής του αξίας αλλά και για τον επαναπροσδιορισμό της σχέση μας με τις κοινωνικές δομές, που συνέβαλλαν στην εξέλιξη του περιβάλλοντος της Ρόδου.

Οι στόχοι της επέμβασης είναι:

- Η αντιμετώπιση των δομικών προβλημάτων, που δημιουργήθηκαν με την πάροδο του χρόνου και η διόρθωση του υφιστάμενου συστήματος ενίσχυσης της κατασκευής με περαιτέρω σκοπό την ενίσχυση της στατικής επάρκειας της για την παραλαβή της μελλοντικής χρήσης.
- Η άρση των οικοδομικών προβλημάτων, ώστε να σταματήσει η φθορά και να επανορθωθούν οι ζημιές που έχει υποστεί
- Η αποκατάσταση της ιστορικής και αρχιτεκτονικής του αξίας, ανάδειξη της ταυτότητάς του αλλά και η λειτουργία του ως τοπόσημο στην περιοχή
- Η επανάχρηση και λειτουργική αξιοποίηση του, που συν τοις άλλοις θα του προσδώσει διδακτική αξία
- Η αισθητική αναβάθμιση του άμεσου περιβάλλοντός του

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων η προτεινόμενη επέμβαση επιδιώκει την εφαρμογή των παρακάτω γενικά παραδεγμένων αρχών:

- Τη διάσωση, συντήρηση και ανάδειξη όσο το δυνατό περισσότερων αυθεντικών αρχιτεκτονικών στοιχείων
- Τον σεβασμό και ανάδειξη των κυρίαρχων ιστορικών φάσεων της Τουρκοκρατίας σε ένα ενιαίο αποτέλεσμα
- Την εφαρμογή τεχνικών συμβατών με την οικοδομική του κτηρίου και την αναστρεψιμότητα των προτεινόμενων επεμβάσεων στο βαθμό που είναι εφικτή
- Τη διακριτότητα των νέων επεμβάσεων, που συν τοις άλλοις θα υποστηρίζουν και δεν θα κυριαρχούν στο αρχιτεκτονικό περιβάλλον.

I.2 Γενική παρουσίαση της πρότασης - Ένταξη νέας χρήσης

Για την επανάχρηση του προτείνεται η λειτουργία κέντρου νεότητας με πρωτότυπες δραστηριότητες μάθησης, δημιουργικότητας και διάδρασης με τη χρήση τεχνολογικών - ψηφιακών μέσων¹⁶¹.

Η πρόταση καθοδηγήθηκε από τρία βασικά δεδομένα:

α) Η ανάλυση του πολεοδομικού περιβάλλοντος ανέδειξε το διπλό πρόβλημα της απουσίας χώρων κοινωνικής πρόνοιας και πολιτιστικών δραστηριοτήτων σε επίπεδο συνοικίας, και κατ' επέκταση στην ευρύτερη πολεοδομική ενότητα του Αγίου Νικολάου, όπως επίσης ελεύθερων κοινόχρηστων χώρων. Οι κήποι περιμετρικά της μεσαιωνικής πόλης δεν αξιοποιούνται από τους κατοίκους ενώ άλλα κτήρια της περιοχής με αρχιτεκτονική και πολιτιστική αξία, που εντοπίζονται στη παλαιά συνοικία των μαρσιών παρουσιάζουν προβλήματα χωρητικότητας, κυκλοφορίας και στάθμευσης.

β) το εν λόγω κτήριο έχει τη δυνατότητα να αποτελέσει κόμβο σε έναν άξονα κοινωνικής δικτύωσης και πολιτιστικών δραστηριοτήτων, που συνδέει ταυτόχρονα το αποκατεστημένο κτήριο Τοπτσούμπαση και τον περιβάλλοντα χώρο του με την μικρή πλατεία δίπλα στις εργατικές κατοικίες Coloniale αλλά και με τα βιομηχανικά κτήρια της θαλάσσιας ζώνης, που προβλέπεται στο μέλλον να παραλάβουν χρήσεις πολιτισμού, εμπορίου και ψυχαγωγίας. Επίσης, γειτνιάζει με κεντρικούς δρόμους κυκλοφορίας και βρίσκεται πολύ κοντά στις πύλες της μεσαιωνικής

¹⁶¹. Παρόμοιες τεχνολογικές - ψηφιακές διαδραστικές δραστηριότητες λάμβαναν χώρα στο εργαστήρι διερευνητικής μάθησης, «Το Πολυμήχανο», στον πολυχώρο πολιτισμού του Badminton, σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αθηνών

πόλης, θερινό στέκι της νεολαίας.

γ) Το μέγεθος του κτηρίου και η διάσωση σε πολύ μεγάλο ποσοστό της αρχικής δομής και των μορφολογικών στοιχείων του οδήγησε στην απόρριψη χρήσεων, που θα επέβαλαν ασύμβατες και μεγάλες μετατροπές.

- **Περιβάλλον χώρος:** Για την πραγματοποίηση των παραπάνω προτείνονται δραστικές επεμβάσεις στον περιβάλλοντα χώρο με την καθαίρεση του ισόγειου κτηρίου επί της οδού Κολοκοτρώνη (κατοικία και ψητοπωλείο), του διώροφου κτηρίου επί της οδού Καναδά (διαμερίσματα χωρίς χρήση σήμερα), του υποσταθμού της ΔΕΗ (ίδια ιδιοκτησία) και του μικρού ισόγειου κτίσματος στη νότια πλευρά (κατοικία). Με εξαίρεση τα δύο τελευταία, τα υπόλοιπα κτήρια ανήκουν σε συγγενικά πρόσωπα του ιδιοκτήτη, ώστε πέρα από αγορά - απαλλοτρίωση δίνεται η δυνατότητα συνεννόησης και ανταλλαγής ακινήτων με άλλα, που βρίσκονται στην περιοχή. Στις θέσεις αυτές θα δημιουργηθούν νέες προσβάσεις προς στο κτήριο, το οποίο πλέον θα γίνεται εύκολα αντιληπτό από τουλάχιστον δύο δρόμους. Από την Κολοκοτρώνη εισέρχεται κανείς στην βοτσαλωτή αυλή του κτηρίου, με μικρού ύψους (15εκ) σκαλοπάτια, και στην είσοδο του κτηρίου. Η δεύτερη πρόσβαση από την οδό Καναδά γίνεται με ράμπα δίπλα στο νέο χώρο στάθμευσης για τους επισκέπτες και τους κατοίκους της πενταόροφης πολυκατοικίας. Από εδώ, όπως και από τον τρίτο πεζόδρομο, μικρότερου πλάτους από την οδό Μπέβιν και την πλατεία της Coloniale, οδηγείται, επίσης, ο επισκέπτης στον κήπο και τον καθιστικό χώρο, που αναπτύσσεται στη νότια πλευρά του κτηρίου. Στη δυτική πλευρά φυτεύονται εσπεριδοειδή δέντρα, μικρή υπόμνηση του αρχικού πορτοκαλεώνα, ενώ διατηρείται ο δρόμος πρόσβασης στις κατοικίες στο εσωτερικό του Ο.Τ. Ο χώρος συμπληρώνεται με επιδαπέδια φωτιστικά στοιχεία.

- **Κτήριο – Λειτουργία Κέντρου Νεότητας:** Ο επισκέπτης εισέρχεται σε έναν ενιαίο χώρο υποδοχής, μέσω της μαρμαρίνης κλίμακας, όπου δίνεται η δυνατότητα:

α) δανεισμού Tablet και Notebook για την περιήγηση στο διαδίκτυο,

β) ενημέρωσης για δράσεις που αφορούν την κοινότητα, δράσεις – σεμινάρια, που θα διεξάγονται στο κτήριο, αγγελίες – θέσεις εργασίες από τον πίνακα ανακοινώσεων,

γ) εισόδου στις ψυχαγωγικές αίθουσες

δ) ενασχόλησης στα πανέλα δημιουργικής γραφής, που βρίσκονται κάτω από την ξύλινη κλίμακα (για μικρά παιδιά)

Στη δυτική πλευρά, μετά από καθαίρεση των εγκάρσιων τοίχων και διάνοιξη του τοξωτού ανοίγματος διαμορφώνονται δύο αίθουσες. Η πρώτη θα λειτουργεί ως χώρος διαδραστικής εργασίας, με δυνατότητα προβολής βίντεο και διεξαγωγής μικρών σεμιναρίων. Στην δεύτερη χωροθετείται εργαστήριο με ψηφιακές τράπεζες με παιχνίδια βασισμένα στη ρομποτική και τις τηλεπικοινωνίες.

Παρόμοια λειτουργία χωροθετείται στο ισόγειο του προσκτίσματος με τη δημιουργία αυτόνομης αίθουσας εικονικής πραγματικότητας, κατάλληλη για ομαδικές εκπαιδευτικές επισκέψεις. Στο χώρο γίνονται οι ελάχιστες δυνατές επεμβάσεις και αξιολογείται το ύψος και ο ελάχιστος φωτισμός του δωματίου.

Στον όροφο με την αποκατάσταση των καθιστικών χώρων των οντάδων και του σοφά και την ανακατασκευή του κλειστού εξώστη δημιουργούνται αναγνωστήρια με τη χρήση ψηφιακών μέσων και ευρυζωνικής ασύρματης σύνδεσης (ανδρικός οντάς, σοφάς, σαχνισί). Στον γυναικείο οντά διαμορφώνεται αίθουσα με μικρές χαμηλές τράπεζες με ψηφιακό περιεχόμενο και διαδραστικές οθόνες αφής, εξοπλισμένο με προβολέα και πίνακα προβολής, στερεωμένα στις εμφανείς δοκούς του δώματος. Στο χαγιάτι τοποθετούνται λίγα χαμηλά βιβλιοστάσια, με βάρος ικανό να παραληφθεί από την κατασκευή του δαπέδου. Το άνω μέρος αυτών μπορεί να χρησιμοποιείται για την έκθεση μικρών έργων από σχολικές ή άλλες εργασίες μαθητών. Στα βιβλιοστάσια μπορούν να τοποθετηθούν βιβλία, που δεν υπάρχουν στις άλλες δύο βιβλιοθήκες της Ρόδου, όπως για παράδειγμα συλλογή από κόμικς ή ακόμη να χρησιμοποιούνται με την ελεύθερη προσφορά και δανεισμό βιβλίων από τους ίδιους τους επισκέπτες.

Στο πρόσκτισμα ανακατασκευάζεται η εστία και το δωμάτιο επαναλειτουργεί ως μικρό παρασκευαστήριο με δυνατότητα χρήσης από τους επισκέπτες. Οι χώροι υγιεινής τοποθετούνται δίπλα μετά την ανακατασκευή του χαμάμ.

1.3 Γενική παρουσίαση της πρότασης – Κύριες αναστηλωτικές επιλογές

Προτείνεται να γίνει μια σειρά από ενέργειες με στόχο την διατήρηση και αποκατάσταση της νεοκλασικής φάσης στο μεγαλύτερο μέρος του κτηρίου, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τα σημαντικότερα στοιχεία των προηγούμενων φάσεων, που αποκαλύπτουν τον αρχικό τύπο και μορφή του κτηρίου, όπως το τόξο στον μεσότοιχο, ο εξώστης και η εστία. Στις εξωτερικές επιφάνειες προτείνεται να διατηρηθούν οι «καλές νεοκλασικές όψεις» του κυρίου κτίσματος και προσκτίσματος στην ανατολική πλευρά ενώ στις «πίσω όψεις» να αποκαλυφθούν οι αρχικές φάσεις, καθώς θα ολοκληρώνουν τις ανακατασκευές του εξώστη και της εστίας, π.χ. εμφανής λιθοδομή στον όροφο, επίχρισμα με κεραμικά στοιχεία στο ισόγειο, απουσία στεγάστρου. Άλλωστε η δυτική όψη αποτελεί ήδη από την νεοκλασική περίοδο την μεταβατική επιφάνεια από την νεοκλασική στην προηγούμενη φάση με τον συνδυασμό διαφορετικών στοιχείων, όπως παραστάδα στη μια γωνία και εμφανείς γωνιόλιθους στη δεύτερη, χρωματισμένο επίχρισμα στον όροφο και επίχρισμα με κεραμικά στοιχεία σε συνδυασμό με νεοκλασικά παράθυρα στο ισόγειο.

Αναλυτικά, προτείνεται:

- α) Η διάνοιξη του τοιχισμένου τόξου του ισογείου και η καθαίρεση των εσωτερικών τοίχων, για την επαναφορά του μεγάλου μεγέθους στους χώρους και την οπτική ενοποίηση ανατολικών και δυτικών δωματίων. Η διαμόρφωση των δύο νέων δωματίων στη δυτική πλευρά γίνεται με λεπτό τοίχο 10εκ με γυψοσανίδα και ηχομόνωση.
- β) Η διάνοιξη όλων των τοιχισμένων φεγγιτών του ορόφου και επαναφορά των μεμονωμένων με ημικυκλικό τοξωτό ανώφλι στην αρχική τους μορφή
- γ) Η ανακατασκευή της εστίας και του λουτρού στο πρόσκτισμα
- δ) Η διάνοιξη των δύο τοιχισμένων θυρίδων και η τοίχιση του μικρού νεοκλασικού παραθύρου στη νότια όψη. Οι υπόλοιπες θυρίδες θα υποδηλωθούν στις εσωτερικές επιφάνειες με μικρή υποχώρηση της τοιχοποιίας στην περιοχή των ανοιγμάτων και αποκάλυψη των ξύλινων πρεκιών.
- ε) Η ανακατασκευή του σαχνισιού με μορφή όμοια με εκείνη του σαχνισιού στο κτήριο Τοπτσούμπαση.
- στ) Η ανάδειξη της θύρας ισογείου του προσκτίσματος με την αποκάλυψη του αρχικού ανωφλίου
- ζ) Η διάνοιξη της εξωτερικής θύρας πρόσβασης στη στήλη ακαθάρτων
- η) Η επαναφορά του καθιστικού χώρου οντάδων και σοφά και καθαίρεση ξυλόπηκτου τοίχου

1.4 Αναλυτική παρουσίαση της πρότασης και τεχνική περιγραφή των επεμβάσεων:

Για τις εργασίες αποκατάστασης απαιτείται η κατασκευή σιδηρών ικριωμάτων περιμετρικά και στο εσωτερικό του κτηρίου, τα οποία θα στερεώνονται στους τοίχους μέσω των ανοιγμάτων χωρίς να επιφέρουν βλάβες στις τοιχοποιίες.

Καθαιρέσεις

Γίνεται προσεκτική καθαίρεση των ξύλινων στοιχείων των δωματίων και των πατωμάτων μετά από αφαίρεση των επιστρώσεων στα δώματα και του στηθαίου από αργολιθοδομή. Γίνεται διαλογή των δοκών και τεγίδων ώστε να επανατοποθετηθούν τυχόν μέλη που βρίσκονται σε καλή κατάσταση και έχουν τις προτεινόμενες διαστάσεις.

Επίσης, καθαιρείται ο ξυλόπηκτος τοίχος του ορόφου και οι εσωτερικοί τοίχοι του ισογείου στο κυρίως κτίσμα.

Θεμέλια

Από την διαδικασία της αποτύπωσης δεν προέκυψαν συμπεράσματα που να υποδεικνύουν την ενίσχυση της θεμελίωσης. Ωστόσο είναι αναγκαία η πραγματοποίηση ελέγχου της επάρκειας της θεμελίωσης με διερευνητικές τομές για τυχόν ανάγκη εξυγίανσης τοπικά.

Τοιχοποιίες:

Σε ισόγειο και όροφο, γίνεται αρχικά αποτοίχιση όλων των επιχρισμάτων για την εξέταση των τοιχοποιιών και καθαρισμός των λίθων σε βάθος με αέρα υπό πίεση για την απομάκρυνση των υπολειμμάτων και ενδεχόμενων βιολογικών επικαθήσεων στις τοιχοποιίες με απώλεια κονιάματος. Στη συνέχεια, στο ισόγειο, εφαρμόζεται βαθύ αρμολόγημα μετά από συμπλήρωση λίθων στις αποδιοργανωμένες περιοχές και αντικατάσταση μεμονωμένων λίθων, που παρουσιάζουν μεγάλη αποσάθρωση. Κατά τη διάρκεια των αρμολογημάτων τοποθετούνται διαφανείς σωλήνες για τη διενέργεια λεπτόρρευστων ενεμάτων κατά στρώσεις, με στόχο την ομογενοποίηση της λιθοδομής.

Τα ενέματα θα πρέπει να διατηρούν την ομοιογένειά τους κατά τη διάρκεια των ενέσεων και μέχρι το τέλος της πήξεως, να διεισδύουν με ευκολία, κατά τη διέλευσή τους στη λιθοδομή να συγκρατούν το νερό που χρησιμοποιήθηκε στην ανάμιξη και τέλος, μετά την στερεοποίησή τους να προσδίδουν στο αρχικό κονίαμα βελτιωμένα μηχανικά χαρακτηριστικά.

Τόσο τα αρμολογήματα δομής όσο και τα ενέματα προτείνεται να περιέχουν υδραυλική άσβεστο, ποζολάνη, ποταμίσις άμμο από την περιοχή της Ρόδου και ίνες υάλου, με ακριβή σύσταση, που θα προκύψει έπειτα από εργαστηριακή ανάλυση των δειγμάτων του κονιάματος για τη παρασκευή νέου συμβατού με το παλιό

Στις ρωγμές της νότιας όψης του προσκτίσματος κατασκευάζονται λίθινα κλειδιά συρραφής, καθ' ύψος, και πλήρωση με ειδικό ένεμα. Ωστόσο, η νοτιοανατολική γωνία ανακατασκευάζεται με επανάχρηση των υγιών λίθων και συμπληρώνεται στο υπόλοιπο τμήμα της ανατολικής όψης από υλικό όμοιο με αυτό της υπόλοιπης τοιχοποιίας.

Στον όροφο δεν μπορούν να εφαρμοσθούν ενέματα πλήρωσεως αλλά προτείνεται η αρμολόγηση σε βάθος μετά από καθαρισμό των σαθρών κονιαμάτων με ειδικά διαμορφωμένη λάμα.

- Προτείνεται η αντικατάσταση των εξαιρετικά φθαρμένων και σπασμένων δόμων του ορόφου με πωρόλιθο Ρόδου. Ιδίως για τις εκτεταμένες συμπληρώσεις του ορόφου στο πρόσκτισμα η προμήθεια του υλικού γίνεται από την περιοχή «Στεγνά» του Δήμου Αρχαγγέλου Ρόδου, η οποία διαθέτει τα καλύτερα φυσικοχημικά χαρακτηριστικά των τοπικών πετρωμάτων. Στις περισσότερες όψεις η αντικατάσταση περιορίζεται σε σχετικά μικρό αριθμό λίθων, κυρίως στα πρέκια, τις ποδιές παραθύρων και φεγγιτών, στις γωνίες των τοίχων και σε ορισμένες συνδέσεις με τα σιδερένια στοιχεία του τουρά. Αντίθετα στην ανατολική όψη προτείνεται η ανακατασκευή της τοιχοποιίας μέχρι τις ποδιές των παραθύρων με διαλογή και επανατοποθέτηση των υγιών λίθων στις προηγούμενες θέσεις.
- Στις ρηγματωμένες περιοχές της τοιχοποιίας πάνω από το οξυκόρυφο τόξο της νότιας πλευράς γίνεται αντικατάσταση των ρηγματωμένων λίθων με υγιείς, που θα λειτουργούν ως κλειδιά συρραφής.
- Οι οπές, που υπάρχουν σε πολλούς δόμους του ορόφου γεμίζουν με μικρούς λίθους και αρμολογούνται.
- Στο ισόγειο τοιχίζεται το άνοιγμα στο μεσότοιχο με αργολιθοδομή.
- Για την στερέωση των λίθων, εφαρμόζεται υδατική κολλοειδής διασπορά πυριτίας, καθώς και διάλυμα αλκοόλης πυριτικού αιθυλεστέρα, που υδρολυόμενος εναποθέτει άμορφο

S102¹⁶².

- Για την υδροφοβίωση των λίθων χρησιμοποιούνται σιλικονικές ρητίνες, μη διασπώμενες π.χ. Rhodorsil Resin

Σύνδεση τοίχων προσκτίσματος με τοίχους κυρίου κτίσματος:

Λόγω της απόφασης ελαχιστοποίησης της χρήσης μεταλλικών στοιχείων στο κτήριο, κυρίως στον όροφο, εξαιτίας των ιδιαίτερα επιβαρημένων τοπικών συνθηκών, απορρίπτεται ενδεχόμενη λύση σύνδεσης των τοιχοποιιών με γαλβανισμένες ράβδους και υιοθετείται η λύση της σύνδεσης με νέους λαξευτούς λίθους στην τοιχοποιία του προσκτίσματος, οι οποίοι θα εισέρχονται στην τοιχοποιία του κυρίως κτίσματος (τοποθέτηση αρσενικό – θηλυκό).

Κατασκευή νέου τοίχου:

Στο ισόγειο ο λεπτός διαχωριστικός τοίχος κατασκευάζεται από πυράντοχες γυψοσανίδες σε μεταλλικό σκελετό και ενδιάμεση πλήρωση με ηχομονωτικό υλικό.

Δώματα - Περιδεση

Τα δώματα ανακατασκευάζονται με νέες δοκούς από σύνθετη ξυλεία (8x14εκ.). Οι νέες δοκοί θα εμποτιστούν σε οικολογικό βερνίκι και μυκητοκτόνο. Οι δοκοί θα συνδέονται με τους τοίχους μέσω ξυλοδεσιών 7x16εκ. με παρεμβολή της διακοσμητικής περιμετρικής σανίδας. Η σύνδεση μεταξύ τους θα γίνει με μεταλλική λάμα πάχους 6χιλ. και στριφώνια. Η σύνδεση της ξυλοδεσιάς με τη υποκείμενη λιθοδομή γίνεται με ξύλινους πύρους, ενσωματωμένους σε λαξευμένες οπές στους δόμους. Επάνω από τις τεγίδες των δοκών στρώνονται σανίδες με τα αρμοκάλυπτρά τους και κόντρα πλακέ θαλάσσης. Στη συνέχεια τοποθετείται μεμβράνη φράγματος υδρατμών και θερμομόνωση DOW και δεύτερη στρώση κόντρα πλακέ, η οποία συνδέεται με την υποκείμενη μέσω των καδρονιών μεταξύ των θερμομονωτικών φύλλων. Η κατασκευή συμπληρώνεται με ασφαλόπανο βαρέως τύπου, ινοπλισμένη τσιμεντοκονία για τη διαμόρφωση των ρύσεων, ασφαλικό γαλάκτωμα και στεγανωτική μεμβράνη με κεραμιδί ψηφίδες. Το στηθαίο του δώματος κατασκευάζεται από λαξευμένους παρόλιθους. Ομοίως κατασκευάζεται το δώμα στο μεσότοιχο με τη διαφορά ότι ανάμεσα στις δοκούς του δώματος των οντάδων παρεμβάλλονται τμήματα από τη ξυλοδεσιά για την τοποθέτηση των δοκών του σοφά. Προβλέπεται επίσης η σύνδεση των δοκών και με τους εγκάρσιους τοίχους, μέσω κάθετων ξύλινων στοιχείων.

Τόξα

Διανοίγεται το τοιχισμένο τόξο του ισόγειου και τοποθετείται υαλοπέτασμα τύπου securit με διπλή θύρα, σε επαφή με την δυτική πλευρά.

Αποκαλύπτεται, επίσης, το οξυκόρυφο τόξο της νότιας όψης και διατηρείται το λαξευμένο βεργίο.

Στο πρόσκτισμα γίνεται επανατοποθέτηση των θολιτών στο υφιστάμενο τόξο του διαδρόμου και ανακατασκευάζεται το δεύτερο τόξο, που έχει καταστραφεί. Το τελευταίο διαμορφώνεται από διπλούς θολίτες, οι οποίοι συνδέονται με λίθινα κλειδιά στο μέσον τους.

Όσον αφορά τη θολωτή στέγασση της στήλης ακαθάρτων, αυτή ανακατασκευάζεται με καλύτερη τοποθέτηση των λίθινων κλειδιών και αντικατάσταση μόνο των σπασμένων μελών.

Εξώστης - σαχνισί

Ανακατασκευάζεται το λίθινο σαχνισί με λεπτούς τοίχους 15εκ.. Στην πρόσοψη ανοίγεται αξονικά παράθυρο και φεγγίτης, μικρότερος από τους υπολοίπους του ορόφου. Στην πλάγια όψη ανοίγεται ένα ακόμη παράθυρο. Το δάπεδο κατασκευάζεται σύμφωνα με την γραφική αποκατάσταση στη δεύτερη φάση της Τουρκοκρατίας με ξύλινες οριζόντιες δοκούς

162. Πρακτικά 2007, Α', σ. 207

υποστηριζόμενες από ξύλινες αντηρίδες. Οι δοκοί εισέρχονται στις δοκοθήκες των νέων λίθων και στερεώνονται με ανοξειδωτα βλήτρα και εποξειδική πάστα.

Επιχρίσματα

Οι εσωτερικές επιφάνειες των λιθοδομών θα επιχρισθούν με συμβατά ασβεστοκονιάματα (με ποζολάνη, ποταμίσις άμμος και ίνες πολυπροπυλενίου) σε 3 στρώσεις (πεταχτό, λάσπωμα, ψιλό με μαρμαρόσκονη). Κατά την εφαρμογή του επιχρίσματος τοποθετείται γαλβανισμένο πλέγμα, που αγκυρώνεται με θυσάνους στη λιθοδομή.

Στις εξωτερικές επιφάνειες του ορόφου εφαρμόζεται κουρασάνι, πατητό στεγανό κονίαμα με ίνες και στεγανωτικά πρόσμικτα, μέχρι τη στάθμη του τουρά. Το υπόλοιπο τμήμα καλύπτεται με χρωματισμένο ασβεστοκονίαμα, ενισχυμένο κι αυτό με ίνες και ενσωματωμένο γαλβανισμένο πλέγμα. Αντίθετα, σε δυτική, νότια και ανατολική επιφάνεια του προσκτίσματος η λιθοδομή παραμένει εμφανής, κάτω από τη ζώνη του κουρασανίου, αφού γίνει η υδροφοβίωση των λίθων.

Στο ισόγειο στην δυτική και νότια όψη του κυρίως κτίσματος και δυτική, ανατολική και νότια όψη του προσκτίσματος τοποθετείται κονίαμα με θραύσματα κεραμικών, όπως της αρχικής φάσης. Οι υπόλοιπες «καλές όψεις» του κτηρίου επιχρίονται με ασβεστοκονίαμα με χρώμα και ζωγραφίζονται ψευδοαρμοί.

Δάπεδα Ισογείου κυρίου κτίσματος:

Αποξηλώνεται η επικάλυψη με σκυρόδεμα και γίνεται αποχωμάτωση μέχρι την αποκάλυψη του φυσικού εδάφους και την εξέταση των θεμελίων. Στη συνέχεια διαστρώνονται σκύρα με πάχος 15εκ και επικαλύπτονται με χώμα πάχους 3εκ, φύλλο πολυαιθυλενίου με προεξέχοντα άκρα, θερμομονωτικές πλάκες ελάχιστου πάχους 3εκ και φύλλο πολυαιθυλενίου με άκρα επικαλυπτόμενα από τα εξέχοντα της πρώτης στρώσης. Η τελική επίστρωση γίνεται με απλή τσιμεντοκονία 3εκ.

Σε υπερύψωση διαμορφώνεται το νέο ξύλινο δάπεδο από φέρουσες δοκούς συγκολλητής ξυλείας διατομής 8x16εκ. Οι δοκοί στηρίζονται στους περιμετρικούς τοίχους με μεταλλικές λάμες, στις οποίες συγκολλούνται διπλά Τ, που ενσωματώνονται στις υφιστάμενες δοκοθήκες. Οι δοκοί θα έχουν εμποτιστεί σε οικολογικό βερνίκι και μυκητοκτόνο.

Δάπεδο Ισογείου προσκτίσματος:

Το δάπεδο θα επιστρωθεί με πατητή τσιμεντοκονία ενώ στην περιοχή, που τοποθετείται η οθόνη αφής πραγματοποιείται μικρή υπερύψωση με στρατζαριστή λαμαρίνα και λεπτή στρώση σκυροδέματος, τοποθετείται ο ηλεκτρολογικός εξοπλισμός και επιστρώνεται το τελικό δάπεδο από επίσης πατητή τσιμεντοκονία.

Δάπεδα μεσοπατώματος – Διατήρηση και ενίσχυσης της περιόδου:

Οι ξυλοδεσιές του μεσοπατώματος στο κυρίως κτίσμα διατηρούνται στις θέσεις τους εκτός από αυτές στους καθιστικούς χώρους των οντάδων, που υποβαθμίζονται κατά μερικά εκατοστά. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η επαφή και σύνδεση κατά μήκος των μακρών τοίχων των ξυλοδεσιών των καθιστικών με τις αντίστοιχες στους διαδρόμους, που σήμερα βρίσκονται σε διαφορετικά ύψη με την παρεμβολή αργολιθοδομής. Επιτυγχάνεται, επίσης, η εγκάρσια σύνδεση των δοκών των οντάδων με τις δοκούς στο χαγιάτι και το σοφά με μεταλλικά ελάσματα, καθώς επίσης η υπερύψωση του πατώματος του καθιστικού για ενσωμάτωση των ηλεκτρολογικών καλωδιώσεων, χωρίς να αλλοιωθεί ο αναβαθμός προς τους διαδρόμους.

Για τις ξυλοδεσιές προτείνεται η συντήρηση των υγιών τμημάτων τους, με τοπικές αντικαταστάσεις των σαθρών περιοχών. Η σύνδεση των παλαιών και νέων τεμαχίων θα πραγματοποιείται μισοχαρακτά ενώ οι υφιστάμενες συνδέσεις των μελών με λοξότμητα άκρα θα ενισχυθούν με την προσθήκη γαλβανισμένων μεταλλικών ελασμάτων στην άνω παρειά.

Οι ξυλοδεσιές ενώνονται με την αργολιθοδομή με ξύλινους πύρους ενώ με τις δοκούς με

μεταλλικές λάμες. Πάνω από αυτές τοποθετείται κόντρα πλακέ, που σταθεροποιείται με μεταλλικά T, προστίθεται ηχομονωτικό και αντικραδασμικό φύλλο, ενσωματώνονται οι καλωδιώσεις και τα καδρόνια στήριξης του τελικού πατώματος και τέλος τοποθετούνται ραμποτέ σανίδες. Στους χώρους υγιεινής ο χώρος των αγωγών και καλωδιώσεων αυξάνεται.

Βοτσαλωτό δάπεδο αυλής:

Προτείνεται ο καθαρισμός του βοτσαλωτού δαπέδου και η απομάκρυνση των φυτικών ριζών. Γίνονται τοπικές συμπληρώσεις στο υφιστάμενο δάπεδο και συμπληρώνεται το υπόλοιπο τμήμα με νέο, με παραδοσιακή μέθοδο χωρίς τη χρήση τσιμεντοκονιάματος (χώμα ή άμμο θαλάσσης για οριζοντίωση επιφάνειας, κονίαμα από ασβέστη και άμμο για την τοποθέτηση των βότσαλων). Το νέο τμήμα θα αποκαλύψει την αρχική μορφή και διακόσμηση του δαπέδου. Στα ελεύθερα μέρη οριοθετείται με λίθινο πλαίσιο.

Κλίμακες

Αποκαθίσταται η λιθόκτιστη εξωτερική κλίμακα. Ανακατασκευάζονται οι πεσσοί και η κουπαστή σύμφωνα με τα αποτυπωμένα μέλη, αντικαθίστανται τα μαρμάρινα πατήματα, που έχουν σπάσει και γίνονται επισκευές στο πλατύσκαλο για την άρση της καθίζησης.

Επίσης, ανακατασκευάζεται η ξύλινη νεοκλασική εσωτερική κλίμακα πρόσβασης στον όροφο, σύμφωνα με τα σωζόμενα ίχνη της βαθμιδοφόρου και τα μέλη της κουπαστής, που βρέθηκαν. Διαφοροποιείται όμως σε μικρό βαθμό το μέγεθος και η τοποθέτηση των πατημάτων για πιο άνετη διέλευση.

Στοιχεία όψεων

- Θα συντηρηθούν οι υπάρχουσες υδρορροές της δυτικής όψης, με εξαίρεση τη μετακίνηση μιας για τη συμμετρική τοποθέτηση της. Θα κατασκευαστεί νέα στην ανατολική όψη του προσκτίσματος, σύμφωνα με την φωτογραφία του Balducci. Τα χείλη θα διαμορφωθούν από κουρασάνι.

- Θα συμπληρωθούν οι κορνίζες των εξωτερικών όψεων και θα ανακατασκευασθούν οι γύψινες διακοσμήσεις πάνω από τις θύρες των οντάδων, σύμφωνα με τα σωζόμενα τμήματα, τα ίχνη στον τοίχο και τη φωτογραφική αποτύπωση του '97

- Στην ανατολική όψη κάτω από το παράθυρο τοποθετείται αντίγραφο από το οικόσημο της οικογένειας, που φυλάσσεται από τον ιδιοκτήτη.

Στέγαστρο

Ανακατασκευάζεται το στέγαστρο από κυματιστά φύλλα λαμαρίνας και μεταλλικό σκελετό ίδιων διαστάσεων με τον υφιστάμενο. Στην κατώτερη πλευρά των μεταλλικών αντηρίδων συγκολλάται γωνιακό έλασμα και στη συνέχεια πακτώνονται στις υφιστάμενες δοκοθήκες με γαλβανισμένα στριφώνια. Ανάμεσα στην επικάλυψη και τον μεταλλικό σκελετό αντί ξύλινων δοκίδων τοποθετούνται σανίδες, που θα μετριάζουν την παραγωγή θερμότητας από την λαμαρίνα προς τα παράθυρα του ορόφου.

Ανοιγματα

• Για τα παράθυρα, τις θύρες και τους φεγγίτες του ορόφου, που καθιστούν ευάλωτη την τοιχοποιία προτείνεται η ενίσχυση τους με πλαίσια ακαμψίας, δηλαδή περιμετρικά πλαίσια κουφωμάτων, που θα συνδεθούν με τη ξυλοδεσιά στα πρέκια των ανοιγμάτων και με τους τοίχους.

• Ανακατασκευάζονται τα εξωτερικά παράθυρα, όμοια με τα υφιστάμενα, με την προσθήκη διπλού υαλοστασίου στα ανασυρόμενα φύλλα. Το άνω φύλλο θα παραμείνει σταθερό. Τα σκούρα κατασκευάζονται ταμπλαδωτά με περσίδες στις όψεις εκτός από τα παράθυρα της νότιας πλευράς, που είναι καρφωτά. Επανατοποθετούνται οι σιδερένιες ράβδοι, αφού καθαρισθούν και συντηρηθούν, όπως επίσης τα κοκοράκια στήριξης των σκούρων στις ποδιές των τοίχων.

• Αποκαλύπτονται τα εσωτερικά ανοίγματα του ορόφου και κατασκευάζονται νέα παράθυρα με

ανασυρόμενα φύλλα προς την πλευρά των οντάδων και ξύλινα κάγκελα προς το χαγιάτι

- Στις εξωτερικές όψεις των διανοιγμένων φεγγιτών θα τοποθετηθούν ξύλινα καφασωτά διαφράγματα με ξύλινο πλαίσιο, πάνω στις λίθινες πατούρες. Στους εσωτερικούς χώρους των οντάδων θα τοποθετηθούν γύψινα υαλωτά διαφράγματα με ξύλινο πλαίσιο στις λίθινες πατούρες, ενώ στις εσωτερικές όψεις του χαγιατιού προβλέπονται ξύλινα τοξωτά υαλοστάσια με οριζόντια και κατακόρυφα καΐτια.
- Η εσωτερική θύρα του ορόφου προς το παρασκευαστήριο κατασκευάζεται σύμφωνα με την αρχική αποτυπωμένη μορφή με ταμπλάδες, ενώ οι θύρες των χώρων υγιεινής κατασκευάζονται καρφωτές.
- Η νεοκλασική θύρα του ισογείου συντηρείται και αντικαθίστανται μόνο τα σαθρά τμήματα.
- Το θύρωμα της εισόδου του προσκτίσματος αποκαλύπτεται με τον καθαρισμό από τα κονιάματα και τη στερέωση των λίθινων μελών και δέχεται νέα καρφωτή θύρα με διπλές σανίδες.
- Τα παράθυρα του ισογείου αφαιρούνται αλλά φυλάσσονται τα σιδερένια στοιχεία για να επανατοποθετηθούν. Τα νέα ξύλινα μέλη θα έχουν την ίδια μορφή με τα προηγούμενα. Τα σκούρα μετά από συντήρηση ενδέχεται να επανατοποθετηθούν.

Εστία

Η εστία στο πρόσκτισμα ανακατασκευάζεται με εξωτερικό σχήμα σύμφωνα με τη φωτογραφική αποτύπωση της αρχικής εστίας και εσωτερικά με σχήμα όμοιο με αυτό της αντίστοιχης εστίας στο κτήριο Τοπτσούμπαση, συμπεριλαμβάνοντας όμως τον διπλό τοίχο και την δεύτερη εστία για την λειτουργία του χαμάμ.

Στοιχεία εσωτερικού χώρου

Ο ξύλινος διάκοσμος και η μουσάντρα του ορόφου θα αφαιρεθούν. Η μουσάντρα θα επανατοποθετηθεί μετά από αντικατάσταση των σαθρών τμημάτων και την κατασκευή ξύλινου σκελετού, που θα συνδέεται με τις ξυλοδεσιές των τοίχων και τις δοκούς του πατώματος. Επάνω σε αυτό το σκελετό θα στηριχθεί ο σκελετός της μουσάντρας και κυρίως οι οριζόντιες δοκοί, που σήμερα είναι ενσωματωμένες στις πλευρικές τοιχοποιίες. Τα μέλη της μουσάντρας θα επαλειφθούν με μυκητοκτόνο και εντομοκτόνο.

Η νέα ξύλινη επένδυση των τοίχων θα έχει την ίδια μορφή με την υφιστάμενη. Προτείνεται η διερεύνηση των αρχικών χρωμάτων στα αρχικά μέλη.

Οι θύρες των οντάδων θα αφαιρεθούν και τα τμήματα με τη ξυλόγλυπτη διακόσμηση θα επανατοποθετηθούν στις νέες θύρες. Αυτό προκύπτει λόγω της μείωσης του ύψους με την ανύψωση του μεσοπατώματος.

Οι χώροι των οντάδων και του σοφά συμπληρώνονται με περιμετρικούς πάγκους, στο εσωτερικό των οποίων θα ενσωματωθούν θερμαντικά σώματα fan coils.

Στο ισόγειο κατασκευάζονται ταβάνια σε όλους τους χώρους, σύμφωνα με τις γνωστές διατομές των υφιστάμενων. Στην αίθουσα διαδραστικής μάθησης κατασκευάζεται το ταβάνι, που υπήρχε στο δωμάτιο Α 0.4. Στον όροφο ανακατασκευάζεται το ταβάνι του ανδρικού οντά με την ίδια μορφή.

Χώροι υγιεινής

Τοποθετούνται στον όροφο του προσκτίσματος αξιοποιώντας το υφιστάμενο αποχωρητήριο και ανακατασκευάζοντας το λουτρό. Το υπόκαυστο συμπληρώνεται και το δάπεδο επιστρώνονται με μαρμάρινες πλάκες. Ο τρούλος ανακατασκευάζεται σύμφωνα με την φωτογραφική αποτύπωση και τα ξύλινα δώματα στις αρχικές στάθμες. Το δώμα των χώρων υγιεινής επιχρίεται εξωτερικά με κουρασάνι. Η υδραυλική εγκατάσταση διέρχεται από τον ισόγειο χώρο της αποθήκης.

Πηγές εικόνων και φωτογραφιών

1. Εικόνα εξωφύλλου από προσωπικό αρχείο
2. Αεροφωτογραφία maps google
3. Χάρτης 1880 στα Αραβικά, συλλογή Χατζηαλεξίου, <http://parapona-rodou.blogspot.com/>
4. Χάρτης Ρόδου 1949 στα Ιταλικά, <http://parapona-rodou.blogspot.com/>
5. Αεροφωτογραφία 03/2006, λήψη: Σωτηρόπουλος Σ., πηγή www.airphotos.gr
- 6.7. Φωτογραφικό αρχείο Δήμου Ρόδου
8. Αεροφωτογραφία 11/2007, λήψη: Μπίρης Κ., πηγή www.airphotos.gr
- 9.10. Ντέλλας, «Η πολεοδομία της Ρόδου τον 20ο αι.», σελ.35-36, εικ.13,17
11. *Η πόλη εκτός των τειχών*, σελ.23, σχ.1
12. Μανούσου Κ., «Δωδεκανησιακά Χρονικά», σελ.604, εικ.11
13. Ιταλικό φωτογραφικό αρχείο
14. Ρόδος, 2400, β' τόμος, σελ.307 εικ.4
15. Μανούσου Κ., Στοιχεία πολεοδομικής ανάλυσης, μεσαιωνικής πόλης σελ.29, εικ.2
16. Erhard Reuwich, Μαίλης, «Χαρακτικά», σελ.37, εικ.3
17. Από τον χειρόγραφο κώδικα G. Caoursin, ΤΔΠΕΑΕ
18. Φωτογραφία από συλλογή Giovanni Arveda, <http://parapona-rodou.blogspot.com/>
19. Φωτογραφία από http://parapona-rodou.blogspot.com/2012/03/blog-post_2027.html#.UtffG_RdUdU
20. Συλλογή Χατζηαλεξίου, <http://parapona-rodou.blogspot.com/>
21. *Η Πόλη εκτός των τειχών*, σελ.188 εικ.1
22. Λιθογραφία Flandin 1844, πηγή: *Τοπογραφικά προβλήματα*, σελ.85
23. Λιθογραφία Flandin 1837, πηγή Νικολίτσης
24. Συλλογή Δοντά Συμεών
25. Συλλογή Χατζηαλεξίου
26. Φωτογραφία από συλλογή Giovanni Arveda, <http://parapona-rodou.blogspot.com/>
27. *Η Πόλη εκτός των τειχών*, σελ.15, εικ.6
28. Guerin
29. Παπαχριστοδούλου, σελ.402
30. *Η πόλη εκτός των τειχών*, σελ.28, σχ.4
31. *Η πόλη εκτός των τειχών*, σελ.43, σχ.3
32. *Η πόλη εκτός των τειχών*, σελ.55, εικ.7
33. *Η πόλη εκτός των τειχών*, σελ.68, εικ.24
34. *Νεοκλασικά Ρόδου*, σελ.
35. Δωδεκάνησος, Facebook
36. *Η πόλη εκτός των τειχών*, σελ.13, εικ.2
37. Συλλογή Χατζηαλεξίου
38. ΓΑΚ Δωδεκανήσου
39. Χάρτης Δ. Φιλιππίδης Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Δωδεκάνησα
40. ΓΑΚ Δωδεκανήσου, 1931, κωδ. 311_5
41. Συλλογή Νικολίτση Γ.
42. *Η πόλη εκτός των τειχών*, σελ.33, σχ.5
43. Μανούσου Κ., *Μεσαιωνική πόλη Ρόδου έργα αποκατάστασης 1985-2000*, σελ.44
44. Αεροφωτογραφία google earth 2012
- 45.46. Προσωπικό αρχείο
47. http://photos.wikimapia.org/p/00/00/18/35/22_big.jp

- 48.-51. Προσωπικό αρχείο
52. Κτηματολόγιο Ρόδου (φάκελος ακινήτου)
53. Πολεοδομική διεύθυνση Ρόδου
- 54.-192. Προσωπικό αρχείο
193. Από το αρχείο Γραφείου Μεσαιωνικής πόλης
194. *Η πόλη εκτός των τειχών*, σχ.6
195. *Η πόλη εκτός των τειχών*, σχ.2 σ.191
- 196.198. Πολεοδομική διεύθυνση Ρόδου
197. *Η πόλη εκτός των τειχών*, σελ.43, σχ.3
- 199.-207. Κτηματολόγιο Ρόδου
208. Τσακανίκα – Θεοχάρη Ε., «Μεθοδολογία αποκατάστασης ιστορικών κτηρίων»
- 209-213. Προσωπικό αρχείο

Πηγές Εικόνων συγκριτικής μελέτης Το κτήριο του Villaragut

1. Κάτοψη ισογείου: **Κ. Μανούσου - Γ. Ντέλλας**, «Το κτήριο Villaragut», εικ.6 σελ.127
2. Κάτοψη α' και β' ορόφου: Balducci [1931] εικ. 6 σελ.26
3. Αξονομετρικό β' φάσης: Κ. Μανούσου - Γ. Ντέλλας, «Το κτήριο Villaragut», εικ.21 σελ.38
- 4-16. Προσωπικό αρχείο

Ξενώνας Marco Polo (Αγίου Φανουρίου 36-44)

- 1,2. Σκίτσα με βάση επιτόπια σκαριφήματα με διαστάσεις σχεδίου της Κτηματολογικής μερίδας Νο1487, ΤΔΠΕΑΕ
- 3-7. Προσωπικό αρχείο

Αρχοντικό της οδού Ιεροκλέους

- 1, 4-10, 12-15 Προσωπικό αρχείο
- 2,3 Σκίτσα κατόψεων με βάση επιτόπιες παρατηρήσεις και σχέδιο ξυλοτύπων (πηγή: Τσακανίκα Θεοχάρη Ε., «Μεθοδολογία αποκατάστασης ιστορικών κτηρίων»

Αρχοντικό του Φέσσα (Αριστοφάνους 30)

- 1,2. Κτηματολογική μερίδα ΝοIV-1557, ΤΔΠΕΑΕ
- 3-15. Φωτογραφίες και σκίτσα πεδίου

Οικία Ethem Furungi & Hanife di Ali (Πλατεία

- Αθηνάς, οδός Πλάτωνος)
- 1-3 Σκίτσα απεικόνισης σχεδίων από διπλωματική εργασία Α. Χαλβατζή

Αρχοντικό στον Τουρκομαχαλά (από Balducci)

- 1-3 Balducci [1931] εικ.3 σελ.23

Αρχοντικό του Χασάν Μπέη στην Πλατεία

Αργυροκάστρου

- 1-3,6 Γ. Ντέλλας, κ.α., «Αποτύπωση αρχοντικού Χασάν Μπέη»
- 4,5,7-9 Προσωπικό αρχείο

Οικία οδό Αγίου Φανουρίου και Θουκιδίδου

- 1,2,4,7,10-14 «Αποτύπωση κτηρίου». Κίζης και Συνεργάτες
- 3,5-9 Προσωπικό αρχείο

Οικία (Αγίου Φανουρίου 45-55)

1,2 Σχέδια από επιτόπια σκαριφήματα με διαστάσεις σχεδίου από την Κτηματολογική μερίδα Νο IV-1467, ΤΔΠΕΑΕ
3-10 Προσωπικό αρχείο

Ξενοδοχείο SKBH (Οδός Αλεξανδριδου 14)

1.Ζερλέντης, «Δομικές Ξυλοκατασκευές»
2,3,6,8 Αρχείο ξενοδοχείου SKBH
4,5,7,9-13 Προσωπικό αρχείο

Αρχοντικό κοντά στην Πύλη του Αγίου Γεωργίου (από Balducci)

1-2. Balducci ε[1931] εικ.5 σελ.25

Αρχοντικό Alajali Ascia του Mehemed Mustafa Aga (από τον Balducci)

1-6. Balducci [1933]

Οικία (Οδός Πυθαγόρα 85-89)

1,2. Σχέδια Κτηματολογικής μερίδας ΝοIV-2337, ΤΔΠΕΑΕ
3,4. Προσωπικό αρχείο

Κτήριο (Αριστοφάνους 41-45)

1,2 Σχέδια Κτηματολογικής μερίδας Νο1636, ΤΔΠΕΑΕ και πληροφορίες κατοίκων περιοχής

Κτήριο (Σοφοκλέους 8)

1,2. Σχέδια Κτηματολογικής μερίδας ΝοIV-1751, ΤΔΠΕΑΕ

Κτήριο (Αριστοφάνους 37)

1,2. Σχέδια Κτηματολογικής μερίδας ΝοIV-1638, ΤΔΠΕΑΕ

Κτήριο (Αριστοφάνους 39)

1,2. Σχέδια Κτηματολογικής μερίδας ΝοIV-1639, ΤΔΠΕΑΕ

Άλλα κτήρια

1.Κατά μήκος τομή σε κτήριο της οδού Πραξιτέλους, Ζερλέντης, «Δομικές Ξυλοκατασκευές»
2.Κατά μήκος τομή στο κτήριο του ιδρύματος Montallembert στην οδό Ιεροκλέους Ζερλέντης, «Δομικές Ξυλοκατασκευές»

Κτήριο στην Πλατεία Αθηνάς

1,2. Σχέδια Κτηματολογικής μερίδας ΝοIV-1606, ΤΔΠΕΑΕ

Κατάλυμα Ισπανίας (Οδός Ιπποτών)

1.Έργα αποκατάστασης 2000-2008 εικ.14, σελ.54
2.Έργα αποκατάστασης 2000-2008 εικ.15, σελ.55

Θερινή κατοικία Τοπτσούμπαση Αγά (Βενετοκλέων 28, μαράσι Μητρόπολης)

1.Κιόσκι, χώρος υποδοχής επισκεπτών και δωμάτιο ύπνου. Δ. Φιλιππίδης, *Αρχιτεκτονικές Μεταμορφώσεις*, ΙΙ. Ελληνική περιφέρεια, Μέλισσα
3. *Η πόλη εκτός των τειχών*, σχ. 5 σελ.177
7-10 Εφορεία Νεωτέρων μνημείων Δωδεκανήσου

2, 4-6, 11-14 Προσωπικό αρχείο
15-16. Αρχείο Γ. Ντέλλα

Οικία Γιουσούφ Μουσταφά Κεμάλ (Παναγιώτου Ροδίου 88, Μαράσι Αγίου Ιωάννου)

1,2 Κάτοψη ισογείου: *Η πόλη εκτός των τειχών*, εικ. 9 σελ.181
3.Αποψη κτηρίου πριν την αποκατάσταση, Εφορεία Νεωτέρων μνημείων Δωδεκανήσου
4-6. Προσωπικό αρχείο
7.*Η πόλη εκτός των τειχών*, σελ.180
8.*Η πόλη εκτός των τειχών*, σελ.180

Οικία Κιαμίλ Οσμαντζικ Ζαδέ (Ρόδου - Λίνδου 56, Κάτω Ροδίσι)

1-7 Εφορεία Νεωτέρων μνημείων Δωδεκανήσου
8.*Η πόλη εκτός των τειχών*, εικ. 10 σελ.182
9-16. Προσωπικό αρχείο

Αγροικία(Κολοκοτρώνη 25, Μαράσι Αγίου Γεωργίου)

1-3 Νεώτερο φωτογραφικό Αρχείο με κωδικούς 1350-09, -06, -08 αντίστοιχα

Λεπτομέρειες διακόσμησης οντάδων

1-3 Από το κτήριο του Villaragut. Προσωπικό αρχείο
4. Από το κτήριο στην Αγ. Φανουρίου 45-55. Προσωπικό αρχείο
5,7 Από το κτήριο της Ιεροκλέους. Προσωπικό αρχείο
6.Balducci [1931] εικ.101σελ.125
8.Balducci [1931] εικ.107 σελ.131

Παραδείγματα ξύλινης επένδυσης οντάδων

1-3 Από το κτήριο του Villaragut. Προσωπικό αρχείο
4. Κίζης και Συνεργάτες

Παραδείγματα θυρών οντάδων

1.Ζερλέντης, «Δομικές Ξυλοκατασκευές»
2,3 Από το κτήριο στην Αγ. Φανουρίου 45-55. Προσωπικό αρχείο
4,5. Γ. Ντέλλας «Αποτύπωση κτηρίου Χασάν Μπέη»
6. Από το κτήριο της Ιεροκλέους. Προσωπικό αρχείο
7,8 Από το κτήριο Τοπτσούμπαση Αγά. Προσωπικό αρχείο
9,10 Από το κτήριο του Villaragut. Προσωπικό αρχείο

Σχέδια φεγγιτών ορόφου

1,4. Balducci [1931] εικ.19 σελ.35
2,3.Balducci εικ.3 σελ.23
5,9,14 Από το κτήριο στην Αγ. Φανουρίου 45-55 Προσωπικό αρχείο
6,12 Από το κτήριο στην Αριστοφάνους 30 Προσωπικό αρχείο
7,19 Από το κτήριο της Ιεροκλέους, Προσωπικό αρχείο
8,10,11 Από το κτήριο του Χασάν Μπέη Προσωπικό αρχείο

15. Από το κτήριο του Κιαμίλ Οσμμαντζίκ Ζαδέ
Προσωπικό αρχείο
- 16,18 Από το κτήριο του Τοπτσούμπαση Αγά.
Προσωπικό αρχείο
17. Από το κτήριο στην Αλεξανδρίδου. Προσωπικό
αρχείο

Παράθυρα

1. Κίζης και Συνεργάτες
2. Από το κτήριο του Τοπτσούμπαση Αγά. Προσωπικό
αρχείο
3. Από το κτήριο της Ιεροκλέους. Προσωπικό αρχείο
- 4,8 Από το κτήριο του Villaragut. Προσωπικό αρχείο
- 5,6. Από το κτήριο στην Αγ. Φανουρίου 45-55
Προσωπικό αρχείο
7. Από το κτήριο στην Αριστοφάνους 30. Προσωπικό
αρχείο

Παραδείγματα από μουσάντρες

1. Κίζης και Συνεργάτες
2. Από το κτήριο στην Αριστοφάνους 30. Προσωπικό
αρχείο
- 3,4 Φωτογραφικό αρχείο Ντέλλα από το κτήριο
Τοπτσούμπαση
5. Balducci [1931] σελ.31
6. Από το κτήριο στην Αγ. Φανουρίου 45-55
Προσωπικό αρχείο
- 7,12,13,16,17 Ζερλέντης, «Ξυλογλυπτική
διακόσμηση»
11. Από το κτήριο της Ιεροκλέους. Προσωπικό αρχείο
- 14,18 Από το κτήριο του Villaragut. Προσωπικό
αρχείο
19. ΤΑ ΝΕΑ, *Αρχοντικά*

Παραδείγματα ταβανιών

1. Αρχείο SKBH
2. Από το κτήριο στην Αγ. Φανουρίου 36-44.
Προσωπικό αρχείο
- 3,4 Από το κτήριο του Villaragut. Προσωπικό αρχείο
5. Balducci [1931] εικ.17 σελ.34
6. Balducci [1931] εικ.14 σελ.32
7. Από το κτήριο της Ιεροκλέους. Προσωπικό αρχείο

Χαμάμ

1. Balducci [1931] εικ.9 σελ.28
2. Balducci [1931] εικ.29 σελ.50
3. Φωτογραφία προσωπικού αρχείου από κτήριο
κοντά στην Πλατεία Αθηνάς
4. ΤΑ ΝΕΑ, *Αρχοντικά*

Φάσεις Τουρκοκρατίας

- Εικόνα στη σελίδα 151. Balducci [1931]
Εικόνες 1,4 στη σελίδα 152, εικ. 1-4 στη σελίδα 153,
εικ. 2,5 στη σελίδα 156 από το προσωπικό αρχείο Γ.
Ντέλλα
Εικόνες 1,3,4 στη σελίδα 156 από το Νεώτερο
Φωτογραφικό Αρχείο 4^{ης} Εφορείας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

1. **Αυγερινού – Κολώνια Σ.**, *Ελληνική Παραδοσιακή αρχιτεκτονική*, Κοζάνη, Μέλισσα, Αθήνα 1989
2. **Balducci Hermes**, *Architettura turca in Rodi*, edizioni Hoepli, Milano 1931 και συμπληρωματικό 1933
3. **Billioti Ed. και Abbe Cottret**, *Η νήσος Ρόδος*, Μεταφρ. Μαλλιάρκης Μ. και Καραβοκύρου Σ., Εν Ρόδω, 1881
4. **Guerin V.**, *Voyage dans l'île de Rhodes*, Paris 1856, β' εκδ. 1880
5. **Κανετάκη Ε.**, *Οθωμανικά Λουτρά στον Ελλαδικό χώρο*, ΤΕΕ, Αθήνα 2004
6. **Κίζης Ι.**, *Πηλιορείτικη Οικοδομία*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1995
7. **Κόλλιας Η.**, *Η μεσαιωνική πόλη της Ρόδου και το παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου*, ΥΠΠΟ – ΤΑΠ, Αθήνα 2000 β' έκδοση
8. **Κορρές Μ. (επιμ.)**, *Οι πρώτοι χάρτες της πόλεως των Αθηνών*, Αττική οδός, Μέλισσα σ.119-142
9. **Μανούσου-Ντέλλα Αι.**, *Μεσαιωνική Πόλη της Ρόδου – Έργα αποκατάστασης (1985-2000)*, ΥΠΠΟ-ΤΔΠΕΑ, Ρόδος 2001
10. **Μαριά Μ.**, *Νεοκλασικά κτήρια της Ρόδου 1870-1930*, εκδόσεις δημόσιας κεντρικής βιβλιοθήκης Ρόδου, Ρόδος 2000
11. **Παπαθεωδόρου Π.** (επιμ.), *Οικοδομικά υλικά και τεχνικές στη μεσαιωνική πόλη Ρόδου*, Δήμος Ροδίων – Δ/ση Προστασίας Μεσαιωνικής πόλης, Ρόδος 2003
12. **Παπαχριστοδούλου Χ.**, *Ιστορία της Ρόδου*, Δήμος Ρόδου – Στέγη Γραμμάτων και τεχνών Δωδεκανήσου, Αθήνα 1994
13. **Σαβοριανάκης Π.**, *Νησιωτικές κοινωνίες στο Αιγαίο. Η περίπτωση των Ελλήνων της Ρόδου και της Κω (18ος-19ος αι.)*, Τροχαλία - Δήμος Ρόδου, Αθήνα 2000
14. **Σελλάς Στ.**, *Στρατόπεδο συγκεντρώσεως των Δωδεκανησίων Ελλήνων Υπηκόων της 28ης Οκτωβρίου 1940 (Concentramento)*, Οκτώβριος 1996, σελ.45
15. **Στεφανίδου Αι.**, *Η συντήρηση και αποκατάσταση των οθωμανικών μνημείων στην Ελλάδα*, University Studio press, Αθήνα 2010
16. **ΤΑ ΝΕΑ**, *ΟΙ θησαυροί της Ελλάδας, Αρχοντικά*, Αθήνα 2007 σελ.78-87
17. **Ταρσούλη Αθ.**, *Δωδεκάνησα*, τ.1, Ι.Μ. Σκαζίκης, Αθήνα 1947
18. **ΥΠΠΟ**, *Η Ρόδος από τον 4ο αιώνα μ.Χ. μέχρι την κατάληψή της από τους Τούρκους (1522)*, ΤΑΠΑ, Αθήνα 2004
19. **ΥΠΠΟ-ΤΔΠΕΑΕ**, *Μεσαιωνική Πόλη Ρόδου, Έργα αποκατάστασης 2000-2008*, Ρόδος 2008
20. **ΥΠΠΟ**, *Η Οθωμανική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, Αθήνα 2009

Διπλωματικές εργασίες προπτυχιακών σπουδών Ε.Μ.Π.

21. **Χαλβατζή Φ.**, «Αποκατάσταση οθωμανικής κατοικίας στη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου», ΔΠΜΣ Προστασία Μνημείων, Σχολή αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Αθήνα 2006/6

Διαλέξεις προπτυχιακών σπουδών Ε.Μ.Π.

22. **Κελεπέρα Μ.**, «Η επανάχρηση ως μέσο για την αναβίωση και επανένταξη πρώην βιομηχανικών περιοχών στη σύγχρονη πόλη : η πρώην βιομηχανική ζώνη “Κόβα” στη Ρόδο», Διάλεξη Σχολής αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Αθήνα 2011/77

Άρθρα

23. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης 27-29 Νοεμβρίου 1986, *Ιστορία και προβλήματα συντήρησης της μεσαιωνική πόλης της Ρόδου*, εκδ. UNESCO-ΥΠ.ΠΟ-Δήμος Ρόδου, Αθήνα 1992:
  - **Κωνσταντινόπουλος Γρ.**, «Το έργο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας Δωδεκανήσου από

το 1956 μέχρι και το 1973 στη σχέση του με τη διάσωση της μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου», σελ.71-77

- **Κόλλιας Η.**, «Τοπογραφικά προβλήματα της μεσαιωνικής αγοράς Ρόδου και του νότιου τείχους του Κολλακίου, *Versus Civitatem*», σελ.81-108

- **Μανούσου Κ. - Ντέλλας Γ.**, «Το κτήριο Villaragut στη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου», σελ.123-148

- **Ποζιόπουλος Α.**, «Χαρακτηριστικές φθορές στις μεσαιωνικές οχυρώσεις της παλιάς πόλης Ρόδου», σελ.149-166

- **Γραφείο Συντήρησης και Αποκατάστασης μεσαιωνικής Πόλης Ρόδου**, «Συντήρηση - αποκατάσταση σπιτιού στην Οδό Αντιφάνους 26, Πυθαγόρα 42Ω και Τληπολέμου 19-21, ανακατασκευή σπιτιού στην οδό Ταυρίσκου 12», σελ.167-207

- **Σκουλικίδης Θ., Μπελογιάννης Ν., Μοροπούλου Τ., Θεουλάκης Π.**, « Το δομικό υλικό της μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου. Μορφές διάβρωσης. Αποτελεσματικότητα ορισμένων μέσων προστασίας», σελ 209-223

- **Χατζηγιακουμής Α.**, «Τα χοχλάκια. Τα βοτσαλωτά στη Ρόδο και τη Σύμη», σελ 224-239

- **Δεληνικόλα Ε.**, «Πρόσφατες εμπειρίες από στερεωτικές επεμβάσεις σε λιθοδομές βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων», σελ.312-330

24. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου 24-29 Οκτωβρίου 1993, *Ρόδος 2.400 χρόνια: η πόλη της Ρόδου από την ίδρυσή της μέχρι την κατάληψη από τους Τούρκους (1523)*, εκδ. ΤΑΠ, Ρόδος 1999

- **Δρελιώτη - Ηρακλείδου Α.**, «Παλιά και νέα ευρήματα προ του συνοικισμού από την πόλη της Ρόδου», σελ.21-27

- **Κακαβογιάννη Ο.**, «Μεταλλουργικά εργαστήρια, "οικία" και χώροι συναθροίσεων και λατρείας στο νοτιοανατολικό τμήμα της πόλης της Ρόδου» , σελ. 237-242

25. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, 14 - 18 Νοεμβρίου 2001 στη Ρόδο, *15 Χρόνια Έργων Αποκατάστασης στη Μεσαιωνική Πόλη της Ρόδου*, ΥΠΠΟ, Τόμοι Α & Β, Αθήνα 2007

- **Θεουλάκης Π, Καρατάσιος Γ.**, «Ο πωρόλιθος της Κύπρου στα μνημεία της μεσαιωνικής πόλης Ρόδου. Ιδιότητες και φυσικοχημική συμβατότητα με τον τοπικό λίθο»

- **Κακακίου Κ., Γρύλλης Μ.**, «Αποκατάσταση του καταλύματος της Ισπανίας στη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου»

- **Οικονομίδου Ρ.**, «Τέμενος Μεχμέτ Αγά. Ιστορική και αρχιτεκτονική τεκμηρίωση»

- **Παπαθεοδώρου Π.**, «Αρχοντικό της Οθωμανικής περιόδου Τοπτσούμπαση Αγά»

- **Τσακανίκα Ε.**, «Η συμμετοχή του πολιτικού μηχανικού στη διαδικασία αποτίμησης και διαμόρφωσης προτάσεων για την αποκατάσταση ιστορικών κτηρίων. Παράδειγμα: το τούρκικο αρχοντικό στη μεσαιωνική πόλη Ρόδου»

26. **Ευθυμίου - Χατζηλάκου Μ.**, «Γαλλική προξενική έκθεση για τη Ρόδο το 1731», Δωδεκανησιακά Χρονικά, τ.13, Στέγη Γραμμάτων & Τεχνών Δωδεκανήσου, Αθήνα 1989 σ.269-276

27. **Ευθυμίου Χατζηλάκου Μ.**, «Η πόλη της Ρόδου τον 18ο αιώνα. Φυλετικό μωσαϊκό, τόπος κατοικίας και ασχολίες των κατοίκων της», Πρακτικά διεθνούς συμποσίου ιστορίας: *Νεοελληνική πόλη. Οθωμανικές κληρονομίες και ελληνικό κράτος*, Αθήνα 26-28 Σεπτεμβρίου 1984 και Ερμούπολη 29-30 Σεπτεμβρίου 1984, τόμος Α', Αθήνα 1985, σελ.67-74

28. **Εφημερίδα Δημοκρατική της Ρόδου**, «Οικογένεια Μπόννη», 5 Φεβρουαρίου 1995

29. **Ζερλέντης Μ.**, «Δομικές Ξυλοκατασκευές στα αρχοντικά του 18ου-19ου αιώνα στην πόλη της Ρόδου», ΥΠΠΟ - 4η ΕΒΑ, 2010

30. **Ζερλέντης Μ.**, «Η ξυλογλυπτική διακόσμηση στα αρχοντικά του 18-19ου αιώνα στη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου», ΥΠΠΟ - 4η ΕΒΑ

31. **Ζερλέντης Μ., Στεφανής Α.**, «Μεθοδολογία και επεμβάσεις αποκατάστασης σε τέσσερα τζαμιά της μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου», 1ο Συνέδριο Αναστηλώσεων ΕΤΕΠΑΜ. Θεσσαλονίκη 14-17 Ιουνίου 2006

32. **Η Καθημερινή**, Επτά Ημέρες, «Οθωμανικά λουτρά», 20 Μαΐου 2001, σελ.2-32

33. **Κίζης Γ.**, «Η τεχνολογία στην οικοδομική της οθωμανικής περιόδου», Αρχαιολογία και τέχνες, τ.97, Δεκέμβριος 2005, σελ.14-21

34. **Κόλλιας Η.**, «Η Ρόδος από τα παλαιοχριστιανικά χρόνια μέχρι την κατάληψη από τους Οθωμανούς (1522)», Αρχαιολογία, τ.47, Ιούνιος 1993, σελ 10-16
35. **Λαμπράκη Α.**, «Ρόδος, σύντομη ιστορική ανασκόπηση», Αρχαιολογία, τ.47, Ιούνιος 1993, σελ.6-9
36. **Μαϊλής Α.**, «Ρόδος: Χαρακτικά από τον 15ο αιώνα έως τον 17ο αιώνα», Αρχαιολογία, τ.47, Ιούνιος 1993, σελ.33-58
37. **Μανούσου – Ντέλλα Κ.**, «Το πολιτισμικό τοπίο και τα χαμένα μνημεία της πόλης της Ρόδου», Δωδεκανησιακά Χρονικά, τ. ΚΔ, Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, Ρόδος 2010
38. **Μιχαλάκη Μ.**, «Η βιομηχανική κληρονομιά της Δωδεκανήσου», περιοδικό monumenta
39. **Μοροπούλου Α.**, «Φθορά υλικών και παθολογία των μνημείων: αίτια, φαινόμενα, μηχανισμοί», Σημειώσεις μαθημάτων κορμού στα πλαίσια του ΔΠΜΣ, Αθήνα 2005
40. **Ντέλλας Γ.**, «Η πολεοδομία της Ρόδου τον 20ο αι», Περιοδική έκδοση τοπικής ένωσης Δήμων & Κοινοτήτων Δωδ/νησου, τ.20 – Νοε./Δεκ.2001
41. **Τσακανίκα Θεοχάρη Ε.**, «Μεθοδολογία αποκατάστασης ιστορικών κτηρίων - Εφαρμογές στο Τούρκικο αρχοντικό και στο τέμενος Hagı Mehmet Αγά στην Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου», Πρακτικά συνεδρίου 14-16 Οκτωβρίου 2004 στη Θεσσαλονίκη: *Ήπιες επεμβάσεις για την προστασία ιστορικών κατασκευών*, ΥΠΠΟ - 4η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων - ΤΕΕ Τμ.Κεντρικής Μακεδονίας, τ.2, Θεσσαλονίκη 2004, σελ.48-62
42. **Tsakanika – Theohari E., Mouzakis H.**, A post-byzantine mansion in Athens. The restoration project of the timber structural elements, World Conference on timber Engineering, 2010
43. **Tuncay F., Καρατζάς Λ.**, Τουρκοελληνικό λεξικό, Κέντρο ανατολικών γλωσσών και πολιτισμού, Αθήνα 2000

Μελέτες

44. **Κίζης και Συνεργάτες**, «Αρχιτεκτονική αποτύπωση και φωτογραφική τεκμηρίωση μελέτης αποκατάστασης αρχοντόσπιτου και μετατροπή του σε ξενοδοχείο στην Αγ.Φανουρίου και Θουκυδίδου 1», Παλαιά Πόλη Ρόδου, 2002
45. **Ντέλλας Γ.** (μελέτη), **Ατσιδη Τσ.-Συρόπουλος Σ.**(σχεδίαση), «Αποτύπωση και πρόταση αποκατάστασης 1997 αρχοντικού Χασάν Μπέη», ΥΠΠΟ-ΤΑΠΑ-Δήμος Ρόδου
46. **Ντέλλας Γ.**, Φωτογραφική τεκμηρίωση αρχοντικού Μπόνη και αρχοντικού Τοπτσούμπαση Αγά, 1997
47. **Παπαχριστοδούλου Ι., Μωραΐτου Π.**, «Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Ρόδου, Δήμος Ροδίων, Δ/ση Πολεοδομίας, Ά Στάδιο, 2005»

Διαδικτυακοί τόποι

48. www.googleearth.com
49. <http://www.ktimanet.gr/wms/ktbasemap/>
50. <http://parapona-rodou.blogspot.com/2011/06/1882-1900.html#.UipE2T9vLoU>
51. <http://www.secretrhodes.gr/>

Υπηρεσίες

52. Κτηματολόγιο Ρόδου
53. Διεύθυνση Πολεοδομικού σχεδιασμού Δήμου Ρόδου
54. Γενικά αρχεία του Κράτους, παράρτημα Δωδεκανήσου
55. Ιταλικό και Νεώτερο φωτογραφικό αρχείο αρχαιολογικού Ιδρύματος Δωδεκανήσου
56. Εφορεία Νεωτέρων μνημείων και τεχνικών έργων
57. ΤΔΠΕΑΕ ΡΟΔΟΥ
58. **Φωτογραφικό αρχείο** Γ. Νικολίτση, Στ. Γεωργαλλίδη, Χ. Χατζηαλεξίου, Spirit of knights boutique hotel, Μαρίνας Μπόνη (εκπροσώπου οικογένειας Μπόνη)